

2014 JURIDISKĀS
KOLEDŽAS
ZINĀTNISKIE
RAKSTI

UDK 3=65

Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2014.-

Rīga: Juridiskā koledža, 2014.- 232 lpp.

Krājuma zinātniskais redaktors: *Dr. habil. sc. pol., Dr. iur.* **Tālavš Jundzis**

Literārā redaktore un maketētāja: **Anita Rudziša**

Priekšvārds

Lasītājiem nu jau piekto reizi nododam Juridiskās koledžas Zinātnisko rakstu krājuma kārtējo izdevumu.

Juridiskās koledžas Zinātniskie raksti iznāk laikā, kad ekonomiskā un finansiālā krīze Latvijā pamazām sākusi atkāpties un Juridiskā koledža stabilizējusi savu studējošo skaitu, gatavojoties jaunam attīstības periodam. Tam labs pamats ir visu piecu koledžas studiju programmu akreditācija uz likumā noteikto maksimālo termiņu - nākamajiem sešiem gadiem. Koledža ir sākusi jaunas programmas īstenošanu datortīklu un datorsistēmu administrēšanā, kura saņēmusi licenci. Šīs studiju programmas docētāji jau aktīvi iesaistās konferencēs un ir sagatavojuši rakstus arī šim krājumam.

Krājumā iekļautie zinātniskie raksti tapuši gan pamatojoties uz ziņojumiem konferencēs, gan balstīti uz dažādu pētījumu rezultātiem. Pirmā daļa ietver akadēmiskā personāla rakstus, kas atbilst akadēmiskā personāla pētījumu virzieniem Juridiskajā koledžā un, kuri visciešākā veidā saistīti ar docējamajiem studiju kursiem. Otrajā daļā ir konkursa rezultātā izvēlētie labākie raksti, ko piedāvā koledžas studenti un absolventi.

Tālavas Jundzis

*Dr. iur., Dr. habil. sc. pol.,
Juridiskās koledžas direktors*

SATURA RĀDĪTĀJS

I Akadēmiskā personāla raksti

Eduards Bruno Deksnis Latvijas attīstība Eiropas Savienībā: no kandidātvalsts līdz prezidējošai valstij	7
Oskars Garkājs Parlamenta atlaišanas institūta jēdziens un būtība	18
Tālavas Jundzis Pretballistisko raķešu aizsardzība un tās tiesiskie aspekti	27
Gundars Kungs Individīda lomu konflikts identitātes, integrācijas un migrācijas kontekstā	40
Kapars Linde Mākoņskaitļošana	52
Intra Lūce Koledžu (īsā cikla augstākā) izglītība	58
Līga Mizovska Darba tiesisko attiecību nodibināšanas sagatavošana	64
Iveta Puķīte Biznesa inkubatoru atbalsts un nozīme, izmantojot Eiropas Savienības struktūrfondu līdzfinansējumu	87

II Absolventu un studentu raksti

Dace Erdmane Zemes piespiedu noma	102
Ģirts Kiršteins Dokumentu un arhīva pārvaldība nekustamo īpašumu apsaimniekošanas uzņēmumos	121
Inga Ozoliņa Fiziskās personas maksātspējas process	133
Marita Ozoliņa Darba intervija grupās	145
Daiga Paršova Tiesiskās problēmas ceļa servitūtu izveidošanas praksē Latvijā zemes reformas gaitā un mūsdienās	155
Sarmīte Pāvulēna Valsts valoda privātās uzņēmējdarbības sfērā	168
Guna Skrebele Lauības tiesisko attiecību nodibināšana	180
Gundega Vārpa Valsts akciju sabiedrības „Latvijas Pasts” tiesiskā reglamentācija tirgus liberalizācijas kontekstā no 2013. gada 1. janvāra	194
Liene Vindele Autortiesības Latvijā	205
Zinta Zaļkalne Būvniecības procesa uzsākšanas tiesiskā reglamentācija	215
Juridiskās koledžas izdevumi	228

Ph. D. Eduards Bruno Deksnis

LATVIJAS ATTĪSTĪBA EIROPAS SAVIENĪBĀ: NO KANDIDĀTVALSTS LĪDZ PREZIDĒJOŠAI VALSTIJ

Atslēgvārdi: Eiropas Savienība, pievienošanās ES, administratīvā kapacitāte, Eiropas naudas apgūšana, ES Padome, prezidējošā valsts, eiroskepticisms.

Latvijas Republikas pievienošanās Eiropas Savienībai ir noritējusi veiksmīgi, lai gan salīdzinājumā ar, piemēram, Maltu vai Kipru, kas kopā ar Latvijas Republiku kļuva par ES dalībvalstīm 2004. gada 1. maijā, Latvijas politikajai elitei un iedzīvotājiem nebija iespējas ilgi runāt un debatēt par šāda soļa vēlamību, nedz valsts pārvaldei pakāpeniski sagatavoties jauniem izaicinājumiem. Suverēnas valsts struktūra, arī ekonomisko attiecību veidošanās sākās tikai pēc 1991. gada 21. augusta, bet jau 1995. gadā Latvijas politiskais kurss tika noteikts konkrēti - panākt dalību ES. 1995. gada oktobrī Spānija, tā laika ES prezidējošā valsts, saņēma Latvijas Republikas kandidatūras pieteikumu un Eiropadomes sapulcē 1995. decembrī Madridē dalībvalstis pieņēma vadlīnijas iesniegumu novērtēšanai. Savukārt, Luksemburgā 1997. gada decembrī Eiropadomes sanāksmē tika pieņemts vienbalsīgs lēmums uzsākt ES paplašināšanas procesu. Sarunas noslēdzās veiksmīgi, tomēr Latvijas Republikas gadījumā, politiskā gatavība un arī iedzīvotāju atbalsts (šķietami atturīgs, toties orientēts uz iespējām pēc pievienošanās atrast ekonomisku labklājību citviet ES) bija lielāks nekā valsts pārvaldes patiesā gatavība un vēlēšanās sniegt iedzīvotājiem modernus, caurskatāmus un efektīvus pakalpojumus.

Dalība ES gandrīz 10 gadu garumā Latvijas Republikai un tās iedzīvotājiem devusi gan pozitīvus, gan negatīvus rezultātus. Pozitīvi novērtējama infrastruktūras attīstība, negatīvi - samērā lēnais temps un finansu resursu izšķērdēšana. Pozitīvas ir bijušas daudzas atbalsta programmas, it sevišķi jomās, kurās nacionālā budžeta sastādītāji nav bijuši ieinteresēti izmantot pašmāju līdzekļus (dažos gadījumos, krīzes laikā, trūkstot budžeta līdzekļiem vispār). Kā negatīvu var vērtēt pieaugošo šķietami nacionālo ekonomisko spēku darbību trešo valstu ne visai godīgo spēlētāju interesēs.

Latvijas Republikas iedzīvotāji iegūst informāciju par notikumiem ES jautājumos u.c. no diviem ļoti atšķirīgiem avotiem. Nevarētu teikt, ka

Krievijas informācijas telpā parādītos aģitācija, kas veicinātu Latvijā, sevišķi starp latviešiem, ilgtspējīgu skeptisku attieksmi pret Latvijas dalību ES, taču Krievijas masu mediji atspoguļo Krievijas Federācijas - Eiropas Savienības globālās attiecības, kas visu pēdējo 10 gadu laikā nav bijušas pozitīvas. Latvijas iedzīvotājos vairumā gadījumu nav izstrādāti adekvāti garīgie aizsargmehānismi pret šīs lielvalsts propagandas netiešo, toties efektīgo iedarbību.

2015. gada pirmajos 6 mēnešos Latvijas Republikai būs jāpilda Eiropas Padomes Prezidējošās valsts funkcijas. Jau 2013. gadā aizsākās publiskās apspriedes par šo periodu, paralēli administratīvajam darbam, kas ir Prezidējošās valsts goda medaļas publiski mazāk redzama puse. Nav šaubu, ka Latvija godam veiks administratīvos uzdevumus, kaut gan pēc publiskā telpā izskanējušām prioritātēm un cerībām veiksmes stāsts nebūt nav prognozējams.

Pievienošanās izaicinājumi, sasniegumi un nepabeigtie darbi

Laikā no 1996. - 1997. gadam ES dalībvalstis centās izprast, kāda ir valsts pārvalde, ekonomiskā dzīve, tiesiskums kandidātvalstīs, aicinot tās atbildēt uz garām aptaujām un paralēli izvērtējot rezultātus. Latvijas Republikas atbildes nebija iepriecinošas un dažādu iemeslu dēļ pirmajā piegājienā mūsu valsts kandidatūra netika diezgan augstu vērtēta, lai ar to 1998. gada februārī varētu sākt sarunas par pievienošanos. Divās jomās stāvoklis Latvijā tika uzrādīts kā īpaši neapmierinošs, proti, tiesiskuma jomā un arī tika konstatēta neadekvāta administratīvā kapacitāte.¹ Abas jomas Latvijas Republika, lēni un ar ārzemju ekspertu palīdzību, sakārtoja, tādējādi 1999. gada decembrī Eiropadome Helsinku sanāksmē jau pieņēma lēmumu - uzsākt 2000. gada februārī sarunas ar Latvijas Republiku par pievienošanos ES.²

Progresā ziņojumā un arī vēlākajos pārskatos uzmanība tika pievērsta administratīvās kapacitātes nepilnībām. Sarunas noslēdzās ar Pievienošanās Līguma parakstīšanu Atēnās 2003. gada 10. aprīlī un Latvijas Republika kā pēdējā no 10 valstīm, kas minētas šai Līgumā, ratificēja to, kļūstot 2004. gada 1. maijā par ES dalībvalsti. Pēdējais Progresā ziņojums (moni-

1 Skat.: Eiropas Komisijas atzinumu (nav pieejams latviešu valodā): Agenda 2000 - Commission Opinion on Latvia's Application for Membership of the European Union, DOC/97/14. Brussels, 16.07.1997.- <http://www.mfa.gov.lv/data/file/e/kom-kart-zin-1997.pdf>.- (Resurss apskatīts 15.01.2014.).

2 Skat.: Eiropadomes secinājumu 10.punktu (nav pieejams latviešu valodā): Presidency Conclusions Helsinki European Council, 10- 11 December 1999.- https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htm.- (Resurss apskatīts 15.01.2014.).

toringa atskaite) tika publiskots 2004. gada 1. ceturksnī un uzsvēra - turpināt reformas pastiprinātā tempā sekojošās jomās: brīva personu aprīte, diplomu atzīšana, lauksaimniecība, fitosanitārie jautājumi, nodokļu (PVN) jautājumi un administratīvās kapacitātes celšana muitas lietās.³ Vispārēji ieteikumi valsts pārvaldes jautājumos ir par attiecībām starp Valsts Kanceleju un Valsts pārvaldi. Latvija tiek aicināta paātrināt teritoriālo reformu gaitu, kas aizsāktas 1998. gadā, bet vēl 2003. gadā nebija veiktas un beigas nav saredzamas!⁴

Politiski svarīgs izaicinājums saistīts ar konstitucionālo jautājumu par Latvijas Republikas pievienošanos ES un Satversmes nosacījumiem. Pēc ilgām diskusijām Satversme tika grozīta, ieviešot neprecīzo nosacījumu, ka tautas nobalsojums nepieciešams jebkuram būtiskam grozījumam Latvijas dalībai Eiropas Savienībā, t.i. tika grozīts Satversmes 68. pants:

- Visiem starptautiskiem līgumiem, kuri nokārto likumdošanas ceļā izšķiramus jautājumus, nepieciešama Saeimas apstiprināšana.
- Slēdzot starptautiskus līgumus, Latvija nolūkā stiprināt demokrātiju var deleģēt starptautiskām institūcijām daļu no valsts institūciju kompetences. Starptautiskus līgumus, kuros starptautiskām institūcijām tiek deleģēta daļa no valsts institūciju kompetences, Saeima var apstiprināt sēdēs, kurās piedalās vismaz divas trešdaļas Saeimas locekļu, un apstiprināšanai nepieciešams divu trešdaļu klātesošo deputātu balsu vairākums.
- Latvijas dalība Eiropas Savienībā izlemjama tautas nobalsošanā, kuru ierosina Saeima.
- Ja to pieprasa vismaz puse Saeimas locekļu, būtiskas izmaiņas nosacījumos par Latvijas dalību Eiropas Savienībā izlemjamas tautas nobalsošanā.⁵

Latvijas dalība ES ir vairākkārt apstrīdēta Satversmes Tiesā, kas savos spriedumos konsekventi uzstājusi uz to, ka tas nav pretrunā ar Satversmi.⁶ Tiesas spriedumi nav mainījuši eiro skeptiķu viedokli, ka Latvijas Republika, pievienojoties Eiropas Savienībai, zaudējusi savu neatkarību.

3 Skat.: Eiropas Komisijas atskaiti (nav pieejama latviešu valodā): Comprehensive monitoring report on Latvia's preparations for membership.- http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/cmr_lv_final_en.pdf.- (Resurss apskatīts 15.01.2014.).

4 Comprehensive monitoring report on Latvia's preparations for membership.- http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/cmr_lv_final_en.pdf.- (Resurss apskatīts 15.01.2014.).

5 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.43 (1993, 1.jūlijs).

6 Par likuma „Par Lisabonas līgumu, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 101.pantam: 7.04.2009. Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2008-35-01.- www.lbas.lv/upload/stuff/201007/ekspertize_jun10.doc.- (Resurss apskatīts 15.01.2014.).

Dalība Eiropas Savienībā - ekonomiskie aspekti

Latvijas pārstāvju nostāja, ka dalība Eiropas Savienībā pavērs iespēju apgūt ES finansējumu, lai veicinātu ekonomisko attīstību, nebūt nebija kļūda un Latvijas Republika arī nebija vienīgā starp 10 valstīm, kas 2004. gada 1. maijā kļuva par ES Dalībvalsti.⁷ ES paplašināšanās, kas noritēja divās pakāpēs (2004. g. 1. maijā un 2007. g. 1. janvārī), regulēja to, ka pirms pievienošanas un sarunu sekmīgas noslēgšanas kandidātvalstis saņēma palīdzību nevis naudas izteiksmē, bet gan tehnisko palīdzību. Nevienai no 15 vecajām dalībvalstīm, kam 2004. gada 1. maijā pievienojās jaunās 10 valstis, nebija tādas ES pretimnākšanas.⁸

Doma, ka tādējādi tiks sekmēta kandidātvalstu attīstība, notiks pārvaldes struktūru modernizēšana, kas kļūs par paraugu, kā pēc pievienošanās rīkoties ar tā saukto „Eiropas naudu” attaisnojā sevi tikai daļēji. Atsevišķas valstis un arī konkrētas nozares nonāca tiešā atkarībā no ārējā finansējuma; fakts, ka ilgu laiku šī palīdzība nedeva finansiālu labumu nozīmēja to, ka saņēmēji nepilnīgi izmantoja finansiālās iespējas. Tika konstatēta arī apziņāta blēdīšanās, kas tagad kā dalībvalstij ir nedaudz mazinājusies.

Divi būtiskākie „Eiropas naudas” veidi Latvijas gadījumā ir Kopējās lauksaimniecības politikas finansējums un Kohēzijas līdzekļi.

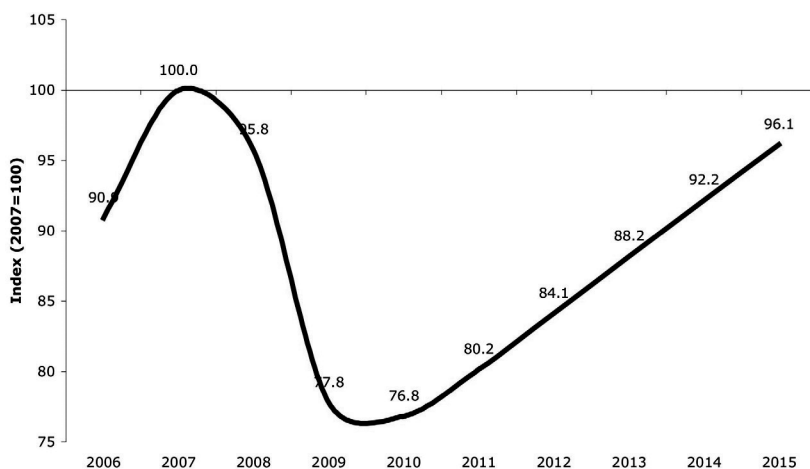
Latvijas Republikas pārvaldes aparāts mantojis vairākus padomju laika birokrātijas niķus, kad savulaik resursiem bagātajā PSRS iedzīvotājiem tika piešķirta ilgtspējīga, toties gandrīz vienlīdzīga nabadzība. Proti, birokrātijas augstprātība, papīru kaudzes un vāji slēpta konkrētu interešu lobēšana ir parādības, kas neizslēdz ekonomisku attīstību, tomēr neizbēgami to bremsē. Pastāv divas juridiski nekorektas birokrātijas izpausmes:

- 1) uzstādījums, ka projektu īstenošanai būtiska nozīme ir naudas plūsmas attaisnošanai bez konkrētiem rādītājiem par sasniegtā mērķa kvalitāti un ekonomiskās attīstības nozīmi;⁹
- 2) iepirkuma konkursu rezultātu pārsūdzēšana, kas nereti ievelkas un acīmredzami ir domāta kā nesekmīgo konkurentu atreibība uzvarētājam, pie tam Latvijā daudzinātā tiesiskuma izpratne pieļauj šādas ļaunprātīgas sūdzības.

7 No 10 valstīm, tikai Maltai un Kiprai nebija šādi uzstādījumi, turpretī Čehijas Republikai, Igaunijas Republikai, Lietuvas Republikai, Ungārijas Republikai, Polijas Republikai, Slovākijas Republikai un Slovēnijas Republikai bija līdzīga nostāja.

8 Malta un Kipra arī nesaņēma šādu palīdzību.

9 Nacionālais attīstības plāns pēc būtības ir projektu katalogs bez jebkādas norādes kā šādu projektu realizēšana veicina vispārējo attīstību.

*1.attēls*Latvijas Republikas kopprodukta izaugsme 2006.- 2014.g.¹⁰

Neapšaubāmi, Latvijā pēdējo 10 gadu laikā ir jākonstatē ekonomiskā izaugsme. Pirmajos gados pēc pievienošanās ES Latvijas Republikas kopprodukta izaugsme bija stabili pozitīva (skat. 1. attēlu). Sākoties pasaules ekonomiskajai lejupslīdei, kas pārvērtās par recesiju, Latvijas kopprodukts nenovēršami samazinājās, tikai šodien (2014.g.) sasniedzot 2004. gada līmeni. Nenoliedzot pasaules ekonomisko attīstības ciklu ietekmi uz Latvijas ekonomiku, valsts valdošās politiskās elites eiforija, ka attīstību var panākt neko nedarot, padziļināja kritienu un ir palēninājusi atlabšanu. Tas ir Latvijas Republikas valdības un iedzīvotāju sasniegums, ka neskatoties uz ekonomiskām grūtībām, Latvijas Republika 2014. gada 1. janvārī ir ieviesusi eiro (*euro*) kā savu nacionālo valūtu.

Dalība Eiropas Savienībā – politiskie aspekti

Pāreja uz vienoto Eiropas Savienības valūtu Latvijā, jeb atteikšanās no lata, ir saistīta ar nopietnām politiskām kaislībām. Pievienojoties ES, Latvijas Republika, tāpat kā visas valstis, kas pēc 1993. gada ir juridiski

10 Latvia. Figure 8: Annual GDP (Index) IMF 2010.g.- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/weodata/index.aspx>. - (Resurss apskatīts 15.01.2014.).

Skat. arī Weisbrot M., Ray R. Latvia's Recession: The Cost of Adjustment With An „Internal Devaluation”.- <http://www.cepr.net/index.php/publications/reports/latvias-recession-cost-of-adjustment-internal-devaluation>. - (Resurss apskatīts 15.01.2014.).- Dati pēc 2009.g. ir aptuveni, simulācijā iegūti.

saistošā veidā iestājlīgumos apņēmušās obligāti sākt izmantot vienoto valūtu savā teritorijā, ar šo brīdi pilda tā dēvētos Māstrihtas kritērijus.¹¹

Kad 2012. gadā kļuva skaidra Latvijas valdības apņemšanās ar 2014. gada 1. janvāri pievienoties Eirozonai, publiskajā telpā izcēlās ažiotaža par to, ka šis jautājums būtu pakļaujams tautas balsojumam (tā iznākums, savukārt, būtu saistīts ar neapmierinātību ar tā brīža valdību). Tika „piemirsta” aģitācija pirms referenduma par pievienošanos ES (2003. g.) atteikties no šī soļa, jo tas nozīmētu atteikšanos no lata.¹² Protams, Latvijas Republikas labo slavu kā līgumu saistību nepildītāju šāds solis būtu iedragājis - iznākums, kas nebūt neskumdinātu tās aprindas, kas „labāk justos” dzīvojot Latvijā kā Krievijas Federācijas pierobežas formējumā, finansiāli un citādi būtu pakļauts rīkoties saskaņā ar pēdējā „suverēnām” interesēm.

Liela mēroga Latvijas Republikas politiskās kaislības, kas saistītas ar tās dalību Eiropas Savienībā, ir pamatīga mūsu valsts pilsoņu skaita aizplūšana uz citām ES dalībvalstīm. Process sākās jau pirms 2004. gada, bet pastiprinājās līdz ar krīzes sākumu Latvijā.

Pēc aptuveniem Ārlietu Ministrijas datiem šobrīd ārzemēs dzīvo ap 300 000 Latvijas valsts piederīgie, no kuriem tikai 10% varētu būt tā sauktās *vecās trimdas* locekļi un viņu pēcteči.¹³

Pēdējo gadu emigranti izbrauc no valsts ekonomisko apstākļu dēļ un politiskā situācija Latvijā varēja veidoties ļoti saspringta, ja nebūtu šī iespēja - pilsoņiem izmantot Eiropas Savienības pilsoņa tiesības uz brīvu pārvietošanos dalībvalstu starpā, starp citu, arī darba meklēšanas nolūkos.

Eiropas Savienība un Latvija - aptauju rezultāti

Nevienai no šodien 10. Saeimā pārstāvētajām politiskajām partijām nav negatīva nostāja jautājumā par Latvijas Republikas dalību Eiropas Savienībā. Šādas nostājas pamatā ir sapratne, ka cerības piesaistīt ārvalstu investorus ir cieši saistītas ar Latvijas Republikas kā ES dalībvalsts statusu. Pie-

11 Kritēriji izteikti Māstrihtas Līgumā par Eiropas Savienību (stājās spēkā 1993.g.); vienīgi Dānijai un Apvienotajai Karalistei piešķirta beznosacījumu atlaide; Zviedrija, kas 1995.g. pievienojās ES, nav pievienojusies otrajam Valūtas maiņas kursa mehānismam bet citādi regulāri pilda visus pārējos ekonomiskos un tiesiskos kritērijus.

12 Lulle A. Ekonomiskā suverenitāte - ārpus ES// Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai (2003, 8.septembris).

13 Otrā Pasaules kara laikā Rietumu valstīs izveidojās aptuveni 120 000 liela trimdnieku saime, kas laika gaitā gan saruka, gan tai pievienojās viņu pēcteči; 1991.g. tikai neliels procents no šīs grupas izmantoja izdevību kļūt par Latvijas Republikas pilsoņiem, saglabājot savas mītnes zemes pilsonību. Politiskās diskusijās trimdas locekļu un viņu pēcteču skaits tiek nosaukts visai optimistiskā redzējumā, nopietna šīs kopienas pētniecība vēl nav veikta.

vienošanās ES nav traucējusi arī Latvijas tranzītbiznesu, lai vai cik mēdijos netiek paustas bažas, ka drīzumā viss varētu sabrukt. Savukārt, Pasaules Banka un citas starptautiskās institūcijas nesteidzas publiskot ziņojumus par to, cik mazefektīvs ir šis bizness attiecībā uz Latvijas ekonomisko izaugsmi (nevis Latvijā rezidējošu fizisko un juridisko personu gūto peļņu).¹⁴

Publiskajā telpā nereti parādās un aiziet politiskie grupējumi - tīkotāji pēc vēlēšanu atbalsta ar visnotaļ eiroskeptiskiem uzskatiem. Apgalvojumi, ka tādas domas piemīt vairākiem vēlēšanu, atduras pret šo grupējumu neveiksmēm iekļūt Saeimā. Savukārt, aptaujas, kas veiktas ar neitrālāku personu iesaistīšanos, rāda interesantu, toties ilgtspējīgu Latvijas iedzīvotāju nostāju (tiek aptaujāts reprezentatīvs pilsoņu un nepilsoņu skaits). Neapšaubāmi, tiešās atbildes norāda uz to, ka Latvijas iedzīvotāji ir iesīkstējuši eiroskeptiķi (līdzīgi kā Lielbritānijas gadījumā), jo šāds viedoklis ir pastāvīgs. Eiroskeptiskas nostājas ēnas puse un šīs nostājas pastāvēšanas pamats ir nozīmīgas Latvijas sabiedrības daļas uzskats, ka padomju laiki nebūt nebija peļami.¹⁵ Daudzi dzīvo ilūzijās, ka ņemot vērā Krievijas Federāciju kā PSRS mantinieci, ciešākas (bezierunu) saistības ar Krieviju varētu ļaut atgriezties padomju laiku ekonomiskajai un tiesiskajai valībai ar konvertējamu valūtu. Brīnumainā kārtā šāda nostāja manāma pat jaunos cilvēkos, kas nav saskārušies ar padomju dzīves realitāti, acīmredzot, ietekmējoties no tuvinieku un sabiedriskās domas veidotāju propagandas.

Nesenie Eurobarometer pētījumi, kuru uzdevums ir pētīt ES dalībvalstu piedalīšanos dažādos masu pasākumos, kā piemēram Eiropas Parlamenta vēlēšanās, cenšas izprast un noskaidrot šīs skepses dziļāko būtību.

Eurobarometer dati liecina, ka atbildes uz vairākiem jautājumiem (skat. 1. tabulu) atspoguļo problēmu, kaut gan nevieš optimismu un nav saskaņams veids, kā šo uzmanības samazinājumu apturēt un panākt kāpumu.¹⁶

14 Review of the ports sector of Latvia: competitiveness and governance.- http://www.sam.gov.lv/images/modules/items/PDF/item_4501_LATVIA_PORTS_FINAL_ENG.pdf.- (Resurss apskatīts 30.01.2014.).

Pasaules Bankas pētījumā, kas publicēts 2013.g. 27.novembrī, Latvijas tranzīta lobījs pauž sašutumu. Liecība par padomju identitātes noturību Latvijas pamatiedzīvotāju darījumu aprindās, resp. cilvēkos, kas padomju okupācijas laikā nezināja, kā darbojas ārējā tirdzniecība.

15 Cepurītis M., Gulbis R. Ārpolitikas mīti Latvijā: Eiropas Savienība.- Rīga: Latvijas vēstures bibliotēkas atbalsta fonds, 2012. - 108. lpp.

16 Dati ņemti no Eurobarometer pētījuma (pieejams tikai angļu/franču/vācu valodā): Standard Eurobarometer 80, Autumn 2013, Public opinion in the European Union Fieldwork: November 2013, Publication: December 2013, Survey conducted by TNS opinion & social at the request of the European Commission, Directorate-General for Communication.- <http://eup.sagepub.com/content/6/4/419.short>.- (Resurss apskatīts 15.01.2014.).

1.tabula

Aptaujas rezultāti Latvija / ES vidējais līmenis

Jautājums	LR +	LR -	ES27 +	ES27 -
Par Eiropas Savienības nākotni	59	38	51	43
Vai EP deputātus ievēl	63	-	52	-
Mana balss Eiropas Savienībā	15	77	29	66

Salīdzinājumam varam ieskatīties Dānijas un Lielbritānijas rezultātos. Abas valstis pauž, katra savā veidā un dažādu iemeslu dēļ, populāru un valstisku eiroskepsi. Dānijas gadījumā valdības līmenī eiroskepse nav tik izteikta kā Lielbritānijas politisko partiju aprindās. Dānijas pilsoņu viedoklis par viņu balss ietekmi ES ir 57% apliecināši un 41% atbild noliedzoši. Par ES nākotni aptaujas Dānijā norāda uz 75% pārliecinātu optimismu, savukārt, tikai 3% ir pārliecināti par tās bojāeju. Toties Lielbritānijas aptaujas liecina par iedzīvotāju uzskatiem attiecībā uz viņu balsi ES: 19% atbild, ka tāda ir, 74% saka, ka tādas nav, bet uz ES nākotni 45% raugās optimistiski un 7% gaida drīzu tās iziršanu. Salīdzinājumam - Eiropas Savienībā vidējais procents, kas gaida ES bojāeju ir 6%, toties Latvijas Republikā tikai 3% respondenti gaida ES drīzu bojāeju.¹⁷

Latvijas Republikas intereses Eiropas Savienībā

Latvijas Republikas interešu aizstāvēšana pirms pievienošanās ES bija veiksmīga, raugoties no tā laika dalībvalstu viedokļa. Latvijas interešu lobēšana izpaužas kā valdības un valsts pārvaldes darbības pēc 2005. gada 1. maija. Būtisks mūsu valsts un daudzu citu ES dalībvalstu mērķis ir panākt sev labvēlīgu budžeta iedalījumu, pirmkārt, tas ir atbalsts zemkopības un Kohēzijas programmās, kas kopā aizņem vairāk nekā pusi ikgadējā ES budžeta. Šis budžets tiek katru gadu pārskatīts pa pozīcijām, bet ne pēc tā kopīgā iedalījuma; ES budžeta tēriņi nedrīkst novest pie deficīta. Lai atvieglotu vidējā laika posma plānošanu, budžeta apjoms tiek fiksēts ar piecu gadu ciklu, proti, 2003. gadā tika pieņemta ilgtermiņa finanšu shēma (DFS) laika posmam 2004-2009, bet 2008. gadā - laika posmam 2009-2013 un pēdējā - 2013. gada 1. jūnijā¹⁸ laika posmam 2014-2019. DFS pieņem-

17 Dati ņemti no Eurobarometer pētījuma (pieejams tikai angļu/franču/vācu valodā): Standard Eurobarometer 80, Autumn 2013, Public opinion in the European Union Fieldwork: November 2013, Publication: December 2013, Survey conducted by TNS opinion & social at the request of the European Commission, Directorate-General for Communication.- <http://eup.sagepub.com/content/6/4/419.short>.- (Resurss apskatīts 15.01.2014.).

18 Tehnisku iemeslu dēļ konkrētā Parlamenta un Padomes (īstenošanas) Regula pieņemta 2013.g. 19.novembrī. Skat.: Preses Eiropas Komisijas rēlīzi IP-12-1096_LV (nav pieejama latviešu valodā) kas satur arī šī finansējuma globālu novērtējumu.

šanas procesā iesaistās Eiropas Komisijas (ar tehnisku ekspertīzi, ieskaitot novērtējumu par daudzu gadu budžeta tēriņu ekonomisko lietderību), Eiropas Parlaments un ES dalībvalstis. Galīgo lēmumu tomēr pieņem ES dalībvalstis Eiropadomes līmenī, jo iznākums nespēj apmierināt visas dalībvalstu prasības.

Šodien aktuāla ir mūsu valsts interešu aizstāvība daudzos ES forumos, bet Latvijā nedaudz pārspīlētu publisku uzmanību izpelnījies 2015. gada pirmā pusgada (no janvāra sākuma līdz jūnija beigām) pienākums būt par Eiropas Savienības Padomes prezidējošo valsti. Šādu pienākumu jāuzņemas katrai dalībvalstij, bet tā ir sanācis, ka pirmā Baltijas valsts un jaunā ES dalībvalsts, kas ar šo uzdevumu veiksmīgi tika galā (no 2013. gada jūlija līdz decembrim) bija Lietuvas Republika. Pirmkārt, prezidēšanas pienākumi uzliek par pienākumu attiecīgās valsts ierēdņiem organizēt un vadīt ES Institūciju darba grupas, pastarpināti ir iespēja lobēt savas intereses, kurām jābūt ar pārvalstisku (visas ES vai arī kāda ES reģiona) nozīmi, nevis šaurām dalībvalsts interesēm. Pakārtoti šādai smagai administratīvai slodzei, prezidējošajai dalībvalstij ir iespēja reklamēt savus kultūras sasniegumus. Neapšaubāmi, šīs ir retas iespējas piesaistīt tūristu plūsmu no pārējām ES dalībvalstīm. Publiskās konsultācijas par prezidentūras prioritātēm Latvijā ir pasākums, kas nav tipisks citās ES dalībvalstīs, t.sk. Lietuvā.

ES Padomes prezidentūras laikā sevišķu uzmanību būtu jāpievērš, pirmkārt, sadarbībai Baltijas jūras reģionā un ar austrumu kaimiņiem; otrkārt, dabai un zaļās enerģijas priekšrocībām; treškārt, cilvēkam un tā dzīves kvalitātei. Konsultācijās nemanīja izpratni par to, ka ES prezidentūras laikā uzmanības lokā būtu daudz plašāka skatījuma problēmu risināšana.

Šobrīd top Eiropas Savienības mērogā pirmais nozīmīgais dokuments sakarā ar Latvijas prezidentūru, proti, triju sasaistīto ES prezidējošo valstu orientējošā programma.¹⁹ Tāds dokuments parādījās iepriekšējo 3 ES dalībvalstu (Īrija, Lietuva, Grieķija) prezidentūras cikla sākumā. Latvijas gadījumā partneres ir Itālijas Republika (2014. jūlijs - 2014. decembris) un Luksemburgas Lielhercogiste (2016. janvāris - 2016. jūnijs). Abas partneres ir Eiropas integrācijas posma dalībnieces jau no integrācijas pirmsākumiem un var sniegt bagātīgu pieredzi²⁰. Latvija noteikti ierosinās pievērst uzmanību Baltijas reģionālai attīstībai un ES kaimiņu politikas

19 Kaut gan katrai ES dalībvalstij pienākumus jāpilda saviem spēkiem, kopš 2007.g. izveidota formāla triju ES prezidējošo valstu ieceru saskaņošana. Triju dalībvalstu kopīgi apstiprinātais koordinācijas dokuments, iespējams, tiks publicēts īsi pirms Itālija uzsāks pildīt savus pienākumus.

20 Beļģija 1958.g. 1.pusgadā bija pati pirmā šo uzdevumu pildītāja, savukārt, Itālija uzņēmās šo atbildību 1959.g. 2.pusgadā, bet Luksemburga prezidēja 1960.g. 1.pusgadā.

jautājumiem, bet Itālijas prioritātēs likts uzsvars uz pievienošanās procesa paātrināšanu ar Turciju, iespējamiem Banku Savienības nosacījumu papildinājumiem, arī cīņai ar bezdarbu. Par Luksemburgas prioritātēm mazāk ziņu, bet tās varētu būt saistītas ar ES darbības nosacījumu konsolidāciju un labojumiem, kā arī ar finanšu jautājumiem.

Secinājumi un priekšlikumi

Latvijas Republikas ceļš uz dalību Eiropas Savienībā bija samērā straujš, bet ne ātrāks par Lietuvas un Igaunijas ceļu. Daudzi izaicinājumi juridiski un pat ekonomiski, arī valsts pārvaldes līmenī tika paveikti pirms pievienošanās ES, bet vēl atlikuši neizdarīti mājas darbi, kuru temps krietni ir palēninājies pēc 2004 gada 1. maija. Līdzīgi scenāriji ir piedzīvoti daudzos iepriekšējos Eiropas Savienības paplašināšanās gadījumos. ES attieksme vienmēr ir bijusi formāli korekta, proti, atklāta ES kārtības neievērošana juridiskajos, ekonomiskajos jautājumos un tieslietās izraisa attiecīgās valsts saukšanu pie atbildības. Turpretī neveiksmīga ES iespēju izmantošana - attīstības fondu izmantošana, inovācijas un lietišķās zinātnes atbalsta izniekošana - neizraisa sankcijas. Katras dalībvalsts balsstiesīgajiem ir jārīkojas, lai novērstu šādu nesaprātīgu rīcību.

Latvijas Republikas dalība ES arī uzrādījusi vairākus veiksmes stāstus. Viens no tiem ir valdības un valsts pilsoņu pacietīgais un ekonomiski grūtais darbs, lai Latvija varētu pildīt saistību, kas noteikta Pievienošanās Līgumā, kas ir - iekļūšana Eirozonā, ieviešot ar 2014. gada 1. janvāri eiro (*euro*) kā savu nacionālo valūtu. Vēl viens Latvijas uzdevums veikt ES Padomes prezidējošās valsts pienākumus 2015. gada 1. pusgadā.

Iespējams, ka motivācija plašajai publicātai, kas piešķirta šiem principā valsts iedzīvotājus maz ietekmējošiem procesiem, ir saistīta ar vēlmi celt iedzīvotāju informētību pretstatā publiski paustajai eiroskapsei. Protams, tie gandrīz 15% Latvijas valsts pilsoņi un nepilsoņi, kas dzīvo ārvalstīs, varētu tikt uzskatīti par tādiem, kas balsojuši emigrējot.

Tomēr doma, ka atsakoties no tālākas dalības ES (aptaujās tāds jautājums netiek uzdots), varētu būt galīgi nepieņemama valsts vadībai un valsts iedzīvotājiem. Pastāv stiprs politisks un ekonomisks pamats tālākai Latvijas dalībai Eiropas Savienībā

LATVIA AND THE EUROPEAN UNION: FROM CANDIDATE STATE TO PRESIDENCY OF THE EU COUNCIL

Keywords: *European Union, EU Accession, administrative capacity, EU financial programmes, Latvian interests in the EU, EU Presidency, euroscepticism.*

Summary

This article examines the development of relations between the Republic of Latvia and the European Union as it regards three aspects. First there were serious administrative shortcomings to overcome prior to Accession, not all of which were completed in time. Political analysts have focussed on the serious challenge facing the Latvian Republic - how to integrate a substantial number of persons with Russian as their native language, born in Latvia, often of parents also born in Latvia who refuse to learn, or if knowledgeable, to use the Latvian language.

This issue was defused prior to Latvian Accession and issues arising today are not within the remit of EU Institutions to resolve. Second, post-Accession administrative hurdles and failings have meant incomplete realisation of opportunities offered by being an EU member state. Initially these problems were associated with a tardy, often careless, even questionable approach to privatising large undertakings.

A recurring problem is a poor business ethic that prioritises short-term gains, including asset-stripping and fraudulent schemes. Latvian legal interpretation of white-collar business misdemeanours is remarkably inefficient at punishing visible fraud. Not the least of the failure of Latvia to benefit from Accession to the EU is poor implementation of EU development funds. Deliverables in the case of Latvia tend to focus on paper trail for expenditure with little attention paid to how the deliverables contribute to national economic development. Thirdly, Latvian Presidency of the EU Council is likely to be affected in a workman-like fashion, although preparations for the presidency have been over-sold to the Latvian public. One of the reasons why this task has been extensively advertised is to raise the low level of popular enthusiasm for the European Union. Survey results showing low public support for EU integration do not imply a popular demand for withdrawal.

Presently upwards of 15% of the total population of Latvia has migrated for economic reasons to other EU member states. More than one-half of these now reside in the UK and Ireland.

Mg. iur. Oskars Garkājs

PARLAMENTA ATLAIŠANAS INSTITŪTA JĒDZIENS UN BŪTĪBA

Atslēgvārdi: atlaišana, atsaukšana, parlaments, referendums, Saeima, tautas nobalsošana, varas dalīšanas princips.

Parlaments ir augstākā likumdošanas varas institūcija. Demokrātiskās valstīs parlamentu tradicionāli ievēl attiecīgās valsts pilsoņi. Taču paralēli jāpastāv arī parlamenta atlaišanas mehānismam gadījumos, ja parlaments neattaisno vēlētajū cerības. Tēma ir īpaši aktuāla saistībā ar pēdējo gadu izmaiņām normatīvajos aktos, kā arī notikumiem Latvijas politikā. Turklāt Latvijas pilsoņiem 2011. gada 23. jūlijā notikušajā tautas nobalsošanā bija iespēja pirmo reizi Latvijas pastāvēšanas vēsturē izteikt savu viedokli par konkrēta Saeimas sasaukuma - 10. Saeimas - atlaišanu.

Rakstā analizēta parlamenta un parlamenta atlaišanas definīcijas, noskaidrota parlamenta atlaišanas nepieciešamība un kārtība, salīdzinātas parlamenta atlaišanas nianse dažādās pasaules valstīs, īpašu uzmanību pievēršot parlamenta atlaišanas institūtam Latvijas Republikā.

Parlamenta jēdziens

Varas dalīšanas princips izpaužas valsts varas sadalījumā likumdošanas, izpildu un tiesu varā, ko realizē neatkarīgas un autonomas institūcijas. Šis princips garantē līdzsvaru un savstarpēju kontroli starp tām un veicina varas mērenību.¹

Varas dalīšanas princips ir galvenais, kas paredz valsts varas organizāciju un funkcionēšanu. Tas paredz trīs varu harmonisku sadarbību, savstarpēju kontroli un ierobežošanu, kā arī varas mērenību. Demokrātiskā valstī likumdošanas vara pieder tautai un likumdevējam - parlamentam.² Parlaments un likumdošanas vara nav identiski jēdzieni. Likumdošanas vara ir konstitucionālās tiesības izdot vispārēji saistošus abstraktus priekšrakstus, lai regulētu sabiedrības dzīves svarīgākos aspektus un īstenotu konstitucionālos principus un normas konstitucionālajā realitātē. Savukārt, parlaments ir institūcija, kuras atsevišķi izdotie akti veido noteiktu šīs kons-

1 Vildbergs H.J., Feldhūne G. *Atsauces Satversmei: Mācību līdzeklis.* - Rīga: Latvijas Universitāte, 2003. - 4. lpp.

2 Turpat.

titucionālās realitātes segmentu. Leģislatīvās pārstāvniecības institūcijas ir pieskaitāmas tām valsts varas institūcijām, kas sastāv nevis no vienas personas, bet kolēģijas. Pārstāvnieciskā sistēma ir organizācija, caur kuru tauta atsevišķiem indivīdiem uzdod to, ko tā pati nevar vai negrib pildīt. Tauta uztic pilnvaru īstenošanu noteiktai cilvēku grupai, vēlēdamies, lai tiktu aizsargātas tās intereses, jo pati tauta nevar ikreiz tās aizstāvēt.³

Termins „parlaments” cēlies no angļu valodas vārda *parliament*, kas savukārt radies no franču valodas vārda *parler* „runāt”. Pārstāvniecības institūcijas sastopamas jau Hellādas polisās, Romā un senkrievu zemēs. Parlamentārisma ideja dzima cīņā pret feodālo visatļautību un absolūtu karaļa varu.⁴ Mūsdienu parlamenta pirmsākumi meklējami 13. gs. Anglijā, kur par parlamentu uzskatīja kārtu pārstāvniecības institūciju karaļa varas ierobežošanai. Vēlāk šādas institūcijas izveidojās Francijā, Spānijā, Polijā un citās valstīs.⁵

Angļu valstsvīrs E. Bēks 1774. gadā uzsvēra, ka „parlaments nav vēstnieku kongress dažādu pretrunīgu interešu kalpībā, kur katram kā aģentam un advokātam vajadzētu cīnīties pret citiem aģentiem un advokātiem; parlaments ir kādas nācijas brīvi konsultējoša sapulce visa kopuma interesēs, kurā noteicošiem nevajadzētu būt lokāliem mērķiem, lokāliem aizspriedumiem, bet gan kopējai labklājībai, kas izriet no kopuma vispārējā saprāta. Jūs gan esat tie, kas ievēl deputātu, taču, kad jūs esat viņu ievēlējuši, tad viņš nav Bristoles pārstāvis, bet gan parlamenta loceklis”.⁶

Franču tiesībzinātnieks L. Digī parlamentu uzskatīja par visas nācijas pārstāvības mandātu, resp., pārstāvības attiecību pastāvēšanu starp nāciju kopumā un parlamentu kopumā.⁷

Parlamentu kā tautas pārstāvja koncepciju raksturo šādi principi:

- tautas pārstāvību nostiprina konstitūcija;
- tauta kā suverenitātes nesējs un avots pilnvaro parlamentu tās vārdā īstenot likumdošanas varu;
- parlamenta loceklis ir visas tautas pārstāvis, nevis to pārstāvis, kas viņu ir ievēlējuši, un tāpēc viņš nav atkarīgs no vēlētājiem.⁸

3 Гомеров И.Н. Государство и государственная власть.- Москва: Юкэа, 2002.- 584. с.

4 Энтин Л.М. Разделение властей: Опыт современных государств.- Москва: ЮрЛит, 1995.- 65. с.

5 Елистратовъ А.И. Очеркъ государственнаго права.- Москва: [б.и.], 1915.- 66. с.; Гомеров И.Н. Государство и государственная власть.- Москва: Юкэа, 2002.- 584. с.

6 Cipeliuss R. Vispārējā mācība par valsti.- Rīga: AGB, 1998.-158. lpp.

7 Дюги Л. Конституционное право: Ощая теория государства.- Москва: И.Д.Сытин, 1908.- 416. с.

8 Алиев Ш., Магерром О. Научно-практический комментарий к конституции Азербайджанской Республики.- Баку: Юрлит, 2000.- 342. с.

Latvijas Republikas parlaments - Saeima - ir nozīmīgākā institūcija Latvijas Republikā. Tas ir augstākais varas un tautas pārstāvības orgāns un vienīgā likumdevējvaras institūcija.

Parlamenta atlaišanas jēdziens

Tiesība atlaist parlamentu ir viena no būtiskākajām neitrālās varas pilnvarām.⁹ Latvijas valststiesību zinātnieks K. Dišlers Saeimas atlaišanas kontekstā rakstūjis: „Parlamenta atlaišana ir komplekss juridisks institūts, kas sastāv no parlamenta ievēlēšanas uz noteiktu laiku, ko apzīmē kā leģislatūras periodu, un kādas noteiktas valsts varas institūcijas konstitucionālas tiesības atlaist vai atsaukt parlamentu pirms tā pilnvaru laika beigām. Ja parlaments netiek ievēlēts uz noteiktu leģislatūras termiņu, kā tas sākotnēji bija kārtu priekšstāvības monarhijās, parlamenta atlaišana nepastāv.”¹⁰

Parlamentārajās republikās atrodam parlamenta atlaišanas institūtu trijos pamatveidos:

- 1) parlamenta atlaišanas tiesības pieder Valsts prezidentam;
- 2) parlamenta atsaukšanas tiesība pieder tautai, t. i., politiski pilntiesīgo pilsoņu kopumam;
- 3) parlamentam pašam pieder tiesība pieņemt lēmumu par savu pilnvaru nolikšanu pirms leģislatūras perioda beigām.¹¹

Parlamenta atlaišanas nepieciešamība

Demokrātiskā republikā parlamentam ir jāievēro konstitūcija un citi likumi, arī tie, ko pieņēmis pats parlaments.¹² Taču nereti parlaments neievēro šos tiesību aktus, kā arī zaudē uzticību tautas dotajam mandātam. Tādā gadījumā ir runa par parlamenta atbildību tautas priekšā.

Tautai, kas ievēlējusi parlamentu, paliek augstākā vara atcelt vai aizstāt šo parlamentu, kad tauta redz likumdošanas varu darbojamies pretēji tautas interesēm.¹³ Tikmēr, kamēr tauta referendumā nav izteikusies pretēji parlamenta gribai, uzskatāms, ka parlaments kā demokrātiski ievēlēta

9 Pleps J. Kādā veidā var atlaist Saeimu// Jurista Vārds.- Nr. 44 (2003, 9. decembris).

10 Dišlers K. Saeimas atlaišana pirms leģislatūras termiņa beigām// Tieslietu Ministrijas Vēstnesis.- Nr. 5 (1927), 146.-147. lpp.

11 Turpat.- 151. lpp.

12 Vildbergs H.J., Feldhūne G. Atsauces Satversmei: Mācību līdzeklis.- Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.- 4. lpp.

13 Локк Д. Два трактата о правлении: История политических и правовых учений.- Москва: Академический Проект, 2000.- 95. с.

tautas pārstāvības institūcija netieši pauž visas tautas gribu un parlamenta viedoklis atzīstams par saskanīgu ar tautas vēlmēm.¹⁴

Tradicionāli tiek uzskatīts, ka parlamenta savlaicīga atlaišana pēc acīmredzamiem vairākuma ekscesiem šķiet visnotaļ ārstējošs līdzeklis, pats labākais, lai varētu atjaunot veselīgu valsts asinsriti.¹⁵ Konstitucionālā teorija atrada šim institūtam pamatu Š. L. de Monteskjē teorijā par valsts varas dalīšanu un līdzsvarošanu. Pēc teorijas, likumdošanas vara ir augstākā vara valstī, un, ja likumdevējam orgānam neieviešu kādus ierobežojumus, tā vara allaž pieaugtu un paplašinātos un tas varētu kļūt patvarīgs; tāpēc arī monarham jādod tiesība atlaist parlamentu pirms tā pilnvaru beigām. Konstitucionālajai monarhijai pārveidojoties par stingri tiesisku parlamentāru valsti, pārveidojas arī parlamenta atlaišanas institūts. Tā izmantošana pēc būtības nonāk augstākā administratīvās varas orgāna - Ministru kabineta - rokās un atlaišanas institūta izmantošanu nosaka lietderības motīvi. Šis institūts parasti tiek lietots divos gadījumos:

- kad ir pamats domāt, ka parlaments vairs pareizi neizteic tautas gribu;
- kad kādā svarīgā jautājumā ir izcēlušās nopietnas domstarpības starp valdību un parlamentu.¹⁶

Britu valststiesību zinātnieks Alberts Daisijs norādījis, ka parlamenta atlaišana ir „pieļaujama un nepieciešama, ja ir pamats domāt, ka likumdošanas sapulces vēlmes nesakrīt ar tautas vēlmēm”.¹⁷ Šajā tēzē arī slēpjas parlamenta atlaišanas teorētiskā nepieciešamība, jo parlaments kā tautas tieši leģitimēts valsts varas orgāns lēmumus pieņem tautas vārdā - tā ieskatī attiecībā uz politiskajiem procesiem tiek pieņemti kā tādi, kas atbilst tautas interesēm.¹⁸ Turpretī, ja rodas šaubas, vai parlamenta rīcība patiešām

14 The Constitutional Court of the Republic of Lithuania Ruling on the Compliance of the Law of the Republic of Lithuania. On the Procedure for the Implementation of the Law of the Republic of Lithuania «On Amending and Appending the Law of the Republic of Lithuania on Referendum» of 4 July 1994 and the Seimas Resolution On the Referendum on the Promulgation of Provisions of the Law of the Republic of Lithuania «On Unlawful Privatization, Devaluated Accounts and Shares, also Transgressions of Legal Protection» of 12 July 1994 with the Constitution of the Republic of Lithuania 1 December 1994, Vilnius.- <http://www.lrkt.lt/1994/n4a1201a.htm>. Citēts pēc: Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.- 127. lpp.

15 Бисмарк О. Воспоминания и мемуары. Т. 1.- Москва: Харвест, 2001.- 338. с. Citēts pēc: Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.- 385. lpp.

16 Dišlers K. Saeimas atlaišana pirms leģislatūras termiņa beigām// Tieslietu Ministrijas Vēstnesis.- Nr. 5 (1927), 148.-149. lpp.

17 Дэйси А.В. Основы государственного права Англии.- Москва: Типография Т-ва И.Д.Сытина, 1907.- 434. с.

18 Dišlers K. Latvijas Republikas prezidenta politiskā atbildība// Tieslietu Ministrijas Vēstnesis.- Nr. 2 (1922), 59.lpp.

saskan ar tautas gribu, vai arī sabiedriskā doma ir būtiski mainījusies, ir jābūt konstitucionālai iespējai pārliecināties, vai parlamenta īstenošanā politika atbilst tautas gribai, un vajadzības gadījumā, pārtraucot tautas uzticību zaudējušā parlamenta darbību, ievēlēt jaunu parlamentu. Šī prasība ir pilnīgi pašsaprotama kā nepieciešams priekšnoteikums tautas suverenitātes funkcionālai īstenošanai attiecīgajā valsts iekārtā.¹⁹

Arī pašam parlamentam ir piešķirtas tiesības pieņemt lēmumus par sevis atlaišanu, resp., nolikt savas pilnvaras pirms leģislatūras termiņa beigām. Parlaments pats izlemj, vai tā griba atbilst tautas gribai un vai parlaments ir darbaspējīgs. Šāds parlamenta atlaišanas institūts ir iestrādāts Polijas 1997. gada Konstitūcijā, savukārt, pamatojoties uz 1919. gada konstitūciju, 1927. gadā savas pilnvaras nolika Somijas Republikas parlaments.²⁰

Parlamenta atlaišanas iespējas Latvijas Republikā

Latvijas Republikas Satversmē²¹ (turpmāk - Satversme) tiek lietots termins „Saeimas atlaišana” un „Saeimas atsaukšana”. Latvijas Republikā parlamenta - Saeimas - atlaišanas ierosināšanas tiesības pieder Valsts Prezidentam, savukārt Saeimas atsaukšanas tiesības - balsstiesīgajiem pilsoņiem.

Satversmes 48. pantā noteikts, ka „Valsts Prezidentam ir tiesība ierosināt Saeimas atlaišanu. Pēc tam izdarāma tautas nobalsošana. Ja tautas nobalsošanā vairāk nekā puse balsotāju izsakās par Saeimas atlaišanu, tad Saeima uzskatāma par atlaistu un izsludināmas jaunas vēlēšanas, kurām jānotiek ne vēlāk kā divus mēnešus pēc Saeimas atlaišanas.”²² Savukārt, Satversmes 50. pantā noteikts: „Ja tautas nobalsošanā vairāk nekā puse no nodotām balsīm izsakās pret Saeimas atlaišanu, tad Valsts Prezidents uzskatāms par atlaistu.”²³

Par Saeimas iespējamo atlaišanu K. Dišlers norādījis: „Saeimas atlaišanas ierosināšana tomēr nozīmētu konfliktu starp Valsts Prezidentu un Saeimu, un šā konflikta izšķiršanu Valsts Prezidents nodotu augstākajam valsts orgānam - pilsoņu kopumam.”²⁴ Šajā gadījumā Saeimas atlaišana var notikt, rīkojoties kopīgi Valsts Prezidentam un tautai.

19 Pleps J., Pastars E. Saeimas atlaišana: Rakstu krājums.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009.- 7. lpp.

20 Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.- 387. lpp.

21 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, jūlijs).

22 Turpat.

23 Turpat.

24 Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē.- Rīga: A. Gulbis, 1930.- 177. lpp.

Satversmes 14. pantā noteiktas balsstiesīgo pilsoņu tiesības ierosināt Saeimas atsaukšanu: „Ne mazāk kā vienai desmitai daļai vēlētajū ir tiesība ierosināt tautas nobalsošanu par Saeimas atsaukšanu. Ja tautas nobalsošanā par Saeimas atsaukšanu nobalso vairākums no balsotājiem un vismaz divas trešdaļas no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētajū skaita, tad Saeima uzskatāma par atsauktu. Tiesību ierosināt tautas nobalsošanu par Saeimas atsaukšanu nevar izmantot gadu pēc Saeimas sanākšanas, gadu pirms Saeimas pilnvaru beigām, Valsts Prezidenta pilnvaru pēdējo sešu mēnešu laikā, kā arī agrāk par sešiem mēnešiem pēc iepriekšējās tautas nobalsošanas par Saeimas atsaukšanu. Vēlētāji nevar atsaukt atsevišķus Saeimas locekļus.”²⁵

Tātad Saeimas atlaišana un atsaukšana iespējama vienīgi tautas nobalsošanas ceļā.

Parlamenta atlaišanas iespējas ārvalstīs

ASV, kur tiek īstenota stingra valsts varas dalīšana, ideja par parlamenta atlaišanu ir noraidīta - ja prezidents varētu atlaist Kongresu, tad tas kļūtu zināmā mērā atkarīgs no izpildvaras.²⁶

Valstīs, kur parlamenta atlaišana netiek uzskatīta par varas dalīšanas principa pārkāpumu, tā var notikt dažādi. Visbiežāk parlamenta atlaišanas tiesības tiek piešķirtas valsts galvam. Šim institūtam var tik izdalīti vairāki paveidi. Valsts galva parlamentu var atlaist bez jebkādiem formāliem ierobežojumiem, vadoties tikai pēc savas brīvas gribas un izpratnes par valsts politikas vajadzībām. Tādā apmērā formulētas parlamenta atlaišanas tiesības bija raksturīgas monarhiem un autoritāru valstu līderiem.²⁷

Mūsdienās konstitūcijas cenšas noteikt ierobežojumus prezidenta tiesībām, nosakot gadījumus, kad šāda atlaišana var notikt (piemēram, Baltkrievijā Pārstāvju palātu var atlaist, ja tā izteikusi neuzticību valdībai, nav izteikusi uzticību valdībai vai divreiz pēc kārtas atteikusies apstiprināt premjerministra amata kandidātu), vai uzliktot pienākumu konsultēties ar kādām citām konstitucionālajām institūcijām (piemēram, Armēnijas prezidents Nacionālo sapulci var atlaist tikai pēc konsultācijām ar Nacionālās sapulces priekšsēdētāju vai premjerministru).²⁸

Citas konstitūcijas valsts galvas iniciatīvu parlamenta atlaišanā darījušas atkarīgu no kādas citas valsts varas institūcijas vai pat tautas piekrišanas

25 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.).- Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, jūlijs).

26 Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.- 386. lpp.

27 Turpat.

28 Turpat.

(piemēram, Latvijā Saeimas atlaišanu ierosina Valsts prezidents, bet Saeimu tautas nobalsošanā atlaiž pati tauta, Francijas III republikā un Polijas 1921. gada konstitucionālajā iekārtā prezidents apakšpalātu varēja atlaist tikai ar augšpalātas piekrišanu). Ja valsts galvas tiesības atlaist parlamentu ir saistītas ar kontrasignācijas institūtu, tad faktiski ar valsts galvas starpniecību rīkojas valdība vai tās vadītājs (piemēram, konstitucionālā paraža Lielbritānijā, ka monarhs atlaiž apakšnamu pēc premjerministra lūguma).²⁹

Jaunajās konstitūcijās parādās tāda interesanta nianse, ka pati konstitūcija izlemj jautājumu par parlamenta atlaišanu, bet valsts galva tikai izpilda konstitucionālos priekšrakstus, konstatējot attiecīgo apstākļu esamību un izdodot parlamenta atlaišanas aktus (piemēram, 1997. gada Polijas Konstitūcija paredz nosacījumu, ka Seims jāatlaiž, ja tas nespēj noteiktā kārtībā izveidot Ministru padomi). Parlamentārajās republikās, kuru konstitūcijas tapa demokrātiskā ideālisma apstākļos, parlamenta atsaukšanas tiesības pieder tautai, resp., politiski pilntiesīgo pilsoņu kopumam. Tauta šādas tiesības īsteno, noteiktā kārtībā iesniedzot ierosinājumu par parlamenta atlaišanu, uz kura pamata tiek rīkota tautas nobalsošana. Šāds institūts prof. K. Dišlera laikos pastāvēja Šveices kantonos un atsevišķās Vācijas zemēs.³⁰

Secinājumi un priekšlikumi

Parlaments un likumdošanas vara nav identiski jēdzieni. Tāpat nepieciešams nošķirt jēdzienus „parlaments” un „parlamentārisms”. Parlaments ir institūcija, kuras izdotie akti veido noteiktu konstitucionālās realitātes segmentu.

Tiesība atlaist parlamentu ir viena no būtiskākajām neitrālās varas pilnvarām. Parlamentārajās republikās parlamenta atlaišana pastāv trijos pamatveidos:

- 1) parlamenta atlaišanas tiesība pieder Valsts prezidentam;
- 2) parlamenta atsaukšanas tiesība pieder tautai, t. i., politiski pilntiesīgo pilsoņu kopumam;
- 3) parlamentam pašam pieder tiesība pieņemt lēmumu par savu pilnvaru nolikšanu pirms leģislatūras perioda beigām.

Tradicionāli tiek uzskatīts, ka parlamenta savlaicīga atlaišana pēc acīmredzamiem vairākuma ekscēsēm šķiet visnotaļ ārstējošs līdzeklis,

29 Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.- 386. lpp.

30 Turpat.- 386.-387. lpp.

pats labākais, lai varētu atjaunot veselīgu valsts asinsriti. Parlamenta atlaišanas institūts parasti tiek lietots divos gadījumos: kad ir pamats domāt, ka parlaments vairs pareizi neizteic tautas gribu; kad kādā svarīgā jautājumā ir izcēlušās nopietnas domstarpības starp valdību un parlamentu.

Latvijas Republikas konstitūcijā - Satversmē - tiek lietots termins „Saeimas atlaišana” un „Saeimas atsaukšana”. Latvijas Republikas parlamenta - Saeimas - atlaišana un atsaukšana iespējama vienīgi tautas nobalsošanas ceļā. Saeimas atlaišanas ierosināšanas tiesības pieder Valsts Prezidentam, savukārt, Saeimas atsaukšanas tiesības - balsstiesīgajiem pilsoņiem.

Parlamenta atlaišana nav pašmērķis. Taču tas ir efektīvs mehānisms parlamentam norādīt uz tā kļūdām. Tādēļ parlamenta atlaišanas institūts jāizmanto pēc iespējas pārdomāti, primāri domājot par visas valsts un tautas interesēm, nevis šauru politisku, ekonomisku, nacionālu vai sociālu grupu interesēm.

THE CONCEPT AND THE ESSENCE OF THE DISSOLUTION OF PARLIAMENT INSTITUTE

Keywords: annulment, dissolution, referendum, Saeima, parliament, the principle of the separation of powers.

Summary

Parliament is the supreme body of the legislative power. In democratic countries citizens traditionally elect a parliament. But there must be a parallel mechanism of the dissolution of parliament if the parliament does not justify the expectations of the electorate.

The theme is particularly relevant for the last years in connection with changes in legislation, as well as developments in Latvian politics. In addition, the Latvian citizens on July 23, 2011 held the referendum; for the first time in the history of Latvia it was a chance to express their views on a particular parliamentary term – the 10th Saeima – redundancy.

The paper analyzes the parliament and the dissolution of parliament definitions, the established need and procedures for the dissolution of parliament, compares the parliament dissolution nuances in different countries, with special attention to the dissolution of parliament institute of the Republic of Latvia.

Dr. iur., Dr. habil. sc. pol. Tālavš Jundzis

PRETBALLISTISKO RAĶEŠU AIZSARDZĪBA UN TĀS TIESISKIE ASPEKTI

Atslēgvārdi: agrās brīdināšanas radari, ballistiskās raķetes, Baltijas valstis, kodolieroči, pārtvērējaķetes, pretraķešu aizsardzība, Skrundas lokators, starptautiskie līgumi.

Mēs dzīvojam pasaulē, kur ap 17 270 kodolgalviņas sagatavotas tam, lai jebkurā brīdī iznīcinātu cilvēci un visu dzīvo uz zemeslodes.¹ Pasaules kodolkrājumu lielākā daļa (ap 96%) aptuveni vienādā daudzumā pieder ASV un Krievijai. Turklāt ASV savus taktiskos kodolieročus izvietojušas arī piecās NATO valstīs Eiropā: Beļģijā, Itālijā, Nīderlandē, Turcijā un Vācijā. Kodolvalstis ir arī Indija, Izraēla (kura gan nekad nav atzinusi vai noliegusi kodolieroču esamību), Francija, Ķīna, Lielbritānija, Pakistāna un Ziemeļkoreja. Katrai no šīm valstīm ir arī ballistiskās raķetes.

Kodolkrājumu esamība vai neesamība nepasargā nevienu valsti. Ja 1945. gada augustā ASV stratēģiskajiem bumbvedējiem B-29 vajadzēja gandrīz 7 stundas, lai nogādātu kodolbumbas uz Hirosimu un Nagasaki, tad tagad ballistiskā raķete ar kodolgalviņām sasniedz jebkuru valsti uz zemeslodes 30-40 minūšu laikā. Savukārt, pretraķešu aizsardzības sistēmas nešķiro vietas, kur pārtvert un iznīcināt palaistās ballistiskās raķetes. Tas nozīmē, ka arī Baltijas valstis, t.sk. Latvija, nav pasargātas no kodoldraudiem. Turklāt tām jārēķinās, ka kodolvalstu intereses un stratēģiskā politika tās var skart pietiekami tiešā veidā. Tā, piemēram, „Iskander” raķešu izvietošana Kaļiņingradas apgabalā tiešā Baltijas valstu robežu tuvumā 2013. gada nogalē, par ko satraucās Latvijas Republikas Ārlietu ministrs Artis Pabriks un citas augstas amatpersonas, faktiski ir Krievijas tieša atbilde ASV pretraķešu aizsardzības stratēģisko plānu īstenošanai Eiropā.²

Latvijai un pārējām Baltijas valstīm daudz rūpīgāk jācenšas saprast kodolstratēģisko situāciju pasaulē, lai izdarītu secinājumus, kas no tās izriet un rēķinātos ar tiem. Īpaši aktuāli tas ir tagad, kad turpina pieaugt politiskās domstarpības un spriedze ASV - Krievijas attiecībās sakarā ar ASV plāniem un praktiskajiem soļiem pretraķešu aizsardzības sistēmas izvēršanā Eiropā.

1 World nuclear forces, January 2013: SIPRI Yearbook 2013. Armaments, Disarmament and International Security.- Oxford; New York: Oxford University Press, 2013.- p. 248.

2 Kincis J., Pabriks A. Krievijas raķešu izvietošana pierobežā ir satraucoša, bet nav pārsteigums// Diena.- (2013, 16.decembris).

Pretraķešu aizsardzības vieta kodolstratēģijā

Kodolieročus pasaule pazīst kopš 1945. gada, kad 16. jūlijā amerikāņi savā Trinti izmēģinājumu poligonā sekmīgi uzspridzināja pirmo plutonija kodolbumbu. Pirmās kodolbumbas uz mērķiem Japānā pārveda parastie bumbvedēji, kas tika speciāli pielāgoti šim nolūkam. To lēnā pārvietošanās stimulēja jaunu, modernāku un efektīvāku kodolbumbu nesēju izgudrošanu. Jau 1957. - 1959. gadā gan krievi, gan amerikāņi savu stratēģisko bruņojumu papildināja ar pašu izgudrotajām un sekmīgi izmēģinātajām starpkontinentālajām ballistikajām raķetēm, kuru pārvietošanās ātrums un precizitāte nebija salīdzināma ar bumbvedējiem. Mūsdienās dažādus attālumus veikt spējīgas ballistikās raķetes ir jau vismaz 35 valstu bruņojumā un 9 no tām ballistikās raķetes ir paredzētas kodolgalviņu nogādāšanai mērķī.

Ballistikās raķetes ir tādas raķetes, kuras palaišanas aktīvajā posmā iegūst nepieciešamo ātrumu un virzienu, lai pēc tam gravitācijas iedarbībā brīva kritiena paraboliskajā trajektorijā nonāktu paredzētajā mērķī. Šīs raķetes sastāv no dzinēja (ar šķidro vai cieto degvielu), kravas (tās var būt kodolgalviņas) un vadības sistēmas. Ballistikās raķetes, kuru lidojuma attālums pārsniedz 5500 km, sauc par starpkontinentālajām ballistikajām raķetēm un tās spēj pārvarēt pat 13 000 km attālumu.³ Vidējās darbības ballistikās raķetes, kas lido līdz 5 500 km, vairs nav ASV un Krievijas bruņojumā atbilstoši 1987. gada Vidējās darbības kodolspēku līgumam.⁴ Ballistikās raķetes var izšaut no sauszemes statiskām vai pārvietojamām iekārtām, kā arī no kuģiem vai zemūdenēm, t.sk. no ienirušām zemūdenēm.

Ballistisko raķešu radīšana paradoksālā kārtā lielvalstis nevis padarīja drošākas, bet daudzkārt palielināja to apdraudētību. Tāpēc pagājušā gadsimta 60-tie gadi tika veltīti tādu universālu sistēmu radīšanai, kas spētu stāties pretim ballistikajām raķetēm. Tas bija ārkārtīgi sarežģīts tehnoloģisks uzdevums, kura risināšanai ASV un PSRS naudu nežēloja. Vispirms bija jānodrošina, lai tūlīt tiktu fiksēta ikviena pretinieka palaistā starpkontinentālā ballistikā raķete un precīzi noteikta tās lidojuma trajektorija. Otrkārt, bija jārada tādas pārtvērēja raķetes, kas spētu ballistisko raķeti pārtvert tās lidojuma trajektorijā un iznīcināt.

3 US nuclear forces, January 2010. SIPRI Yearbook 2011. Armaments, Disarmament and International Security. - Oxford; New York: Oxford University Press, 2011.- p. 322.

4 Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Elimination of their intermediate-range and shorter-range missiles. Signed at Washington December 8, 1987.- <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/inf2.html>. - (Resurss apskatīts 28.12.2013.).

Pirmās pasaulē pretraķešu aizsardzības sistēmas vienlaicīgi ieviesa ASV un PSRS 1970-to gadu sākumā. Abas lielvalstis ap savām robežām un dažu citu valstu teritorijās (Lielbritānijā, Grenlandē) uzstādīja monstriem līdzīgus milzeņus - superjaudīgas radiolokācijas stacijas, kas patērēja kolosālus elektroenerģijas gigavatus. Tas darbojās decimetru diapazonā un kalpoja kā agrīnās brīdināšanas stacijas, fiksējot ballistiskās raķetes startu vai tās parādīšanos novērojamajā zonā. Skrundā atradās viena no šādām sešām PSRS agrīnās brīdināšanas stacijām, kas kontrolēja sektoru no Marokas Āfrikā līdz Īslandei Ziemeļatlantijas okeānā, kur patrulēja ASV kodolzemūdenes ar ballistiskajām raķetēm.⁵

Otrs neatņemams pretraķešu aizsardzības sistēmas elements ir pārtvērējaķete (*interceptor, antimissile*). Pirmo reizi sekmīgi to izmēģināja PSRS 1961. gada 4. martā, iznīcinot ballistisko raķeti 1200 km attālumā 25 km augstumā ar fugasa atlūzu bumbas palīdzību. Pārtvērējaķetes ir spējīgas (atkarībā gan no to veida) iznīcināt ballistisko raķeti jebkurā tās lidojuma fāzē. Par efektīvāko tiek uzskatīta ballistiskās raķetes iznīcināšana tās aktīvajā fāzē palaišanas sākumposmā, kas noved pie raķetes fragmentu un kodolmateriālu nokrišanas palaidējvalsts teritorijā. Pārtvērējaķetes palaišanai no sauszemes, jūras vai gaisa izmanto šķidro vai cieto degvielu, nodrošinot tām virsskaņas ātrumu un augstas manevrēšanas iespējas. Ballistisko raķešu iznīcināšanai pārtvērējaķetes var apgādāt gan ar kodollādiņiem, gan konvenciālo sprāgstvielu. Kodollādiņu izmantošana pārtvērējaķetēs mūsdienās aizvien biežāk tiek noraidīta, ņemot vērā, ka tas var nodarīt ļaunumu pašas pārtvērējaķetes palaišanas valsts infrastruktūrai un iedzīvotājiem.

Pretballistisko raķešu sistēmas sākotnēji tomēr neizcēlās ar lielu efektivitāti un speciālisti tās vērtēja visai skeptiski. Agrīnās brīdināšanas radari - radiolokācijas stacijas nespēja pietiekami precīzi noteikt ballistisko raķešu lidošanas trajektorijas, iekams šīm iekārtām nesāka papildus izmantot kosmosa pavadoņus. Savukārt, pārtvērējaķetes sarežģītākos laika apstākļos, vai sastopoties ar kādu mehānisku šķērslī kosmosā, nespēja iznīcināt noteikto mērķi.⁶ Tās izrādījās bezspēcīgas liela skaita ballistisko raķešu uzbrukuma gadījumos, īpaši, ja tās vēl ir apgādātas ar vairākām kodolgalviņām.

5 Skat. sīkāk: Jundzis T. Latvijas drošība un aizsardzība.- Rīga: Junda, 1995.- 327.-335. lpp.; Upmalis I., Tilgass E., Dinevičs J., Gorbunovs A. Latvija - PSRS karabāze.- Rīga: Zelta grauds, 2006.- 61.-77. lpp.

6 Противоракета. Ядерное нераспространение: Краткая энциклопедия.- Москва: Росспэн, 2009.- 237. с.

Līgums par antibalistisko raķešu sistēmu ierobežojumu

Pretballistisko raķešu sistēmu nepietiekamā efektivitāte un nesamērīgās izmaksas pēc ekspertu domām bija tas, kas veicināja politiskā dialoga uzsākšanu starp ASV un PSRS šajā stratēģiskajā jautājumā. Pušu interesēm bija jābūt patiesi nopietnām, lai tās spētu vienoties Aukstā kara apstākļos. 1972. gada 26. maijā ASV un PSRS parakstīja vienu no vissvarīgākajiem stratēģiskajiem dokumentiem - Līgumu par antibalistisko raķešu sistēmu ierobežojumu.⁷

Parakstītais līgums tomēr faktiski bija pušu trīs gadu garo sarunu kompromiss, jo neizdevās vienoties par pilnīgu pretraķešu aizsardzības sistēmu aizliegumu, kā tas sākotnēji bija iecerēts. Noslēgtais līgums balstījās nedaudz uz citu loģiku, liekot potenciālajam uzbrucējam rēķināties ar reālu atbildes reakciju, ko zināmā mērā nodrošina pretballistisko raķešu aizsardzības sistēma.

Līgums par antibalistisko raķešu sistēmu ierobežojumu noteica katrai valstij pretraķešu sistēmu izvietošanu ne vairāk kā divos rajonos ar 150 km lielu rādiusu un katrā no šiem rajoniem nedrīkstēja būt vairāk par 100 pārtvērējraķetēm. Līgums arī noteica, ka katrai valstij nedrīkst būt vairāk nekā seši radiolokācijas kompleksi agrīnajai brīdināšanai. Puses apņēmas neizvietot pretballistisko raķešu aizsardzības sistēmas komponentus jūrā, gaisā, kosmosā un uz mobilām sauszemes platformām.⁸

Līgums veicināja atbrūnošanos un atturēja pasauli no kodolbriesmām un ballistisko kodolraķešu izmantošanas. Tas gan radīja zināmus sarežģījumus Latvijas sarunās ar PSRS mantinieci Krieviju par tās karaspēka izvešanu pēc neatkarības atjaunošanas un Skrundas radiolokatora demontāžu. Krievija sarunās mēģināja pierādīt, ka Skrundas lokators nav aizvācams, jo tā atrašanās nosaka ASV - PSRS Līgums par antibalistisko raķešu sistēmu ierobežojumu (1972). Tas, protams, neapstiprinājās, jo līgums neatrunāja vietas, kurās jāatrodas katram no pieļaujamajiem sešiem agrīnās brīdināšanas radiolokatoriem. Skrundas radiolokators savu darbu beidza 1998. gada 31. augustā - četrus gadus pēc padomju karaspēka izvešanas no Latvijas, bet vēl nepabeigto lokatora jauno korpusu uzspridzināja 1995. gada 4. maijā. Līgums par antibalistisko raķešu sistēmu ierobežojumu darbojās 30 gadus un bija spēkā līdz pat 2002. gada 13. jūnijam, kad no tā izstājās ASV.

7 Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-ballistic missile systems. Signed at Moscow May 26, 1972. -<http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/abm/abm2.html> .- (Resurss apskatīts 28.12.2013.).

8 Turpat.

ASV pretraķešu aizsardzības globalizācija un modernizācija

Pēc ASV prezidentu R. Reigana un Dž. Buša „zvaigžņu karu” plāniem un iecerēm militarizēt kosmosu, kas prasīja miljardiem dolāru un kas pēc būtības neīstenojās,⁹ B. Obamas administrācija nolēma šajā stratēģiski svarīgajā jomā rīkoties reālāk. Jaunās pretraķešu aizsardzības politikas nostādnes tika publiskotas ASV Aizsardzības departamenta detalizētā ziņojumā 2010. gada 1. februārī.¹⁰ Tās atspoguļoja ASV prezidenta un ASV Kongresa politiskos uzstādījumus.

Jaunā pretraķešu aizsardzības politika saglabā mērķi nodrošināt pretinieka ballistisko raķešu pārtveršanu jebkurā to lidojuma trajektorijā un pasargāt pilnībā ASV teritoriju un karabāzes ārpus tās pret jebkāda veida raķetēm. Tomēr parādījušās arī vairākas būtiskas jaunas militāri politiskās nostādnes, kas cita starpā tieši skar arī Eiropu un Baltijas valstis. To īstenošana kļuvusi iespējama arī no starptautisko tiesību viedokļa, jo ASV jau 2002. gadā izstājās no Līguma ar PSRS (Krieviju) par antibalistisko raķešu sistēmu ierobežojumu. Vēl vairāk - minētajā ASV Aizsardzības departamenta ziņojumā paredzēts arī turpmāk atteikties no jebkuriem starptautisko līgumu ierobežojumiem, kas traucētu ASV pretraķešu aizsardzības sistēmas attīstību. Tāpat jaunā pretraķešu aizsardzības politika paredz jaunus tehnoloģiskus risinājumus un jaunas tehniskās politikas pieejas.

Jaunās ASV pretraķešu aizsardzības politikas būtiskākais jaunums ir pretraķešu aizsardzības sistēmas izvēršana ne tikai ASV teritorijā un ap tās karabāzēm ārzemēs, bet arī citās ģeopolitiski jutīgās teritorijās sadarbībā ar attiecīgajām valstīm. Paredzēts maksimāli palielināt to valstu skaitu, kas ASV vadībā iesaistītos pretraķešu aizsardzības teritoriālo un reģionālo sistēmu izveidošanā un attīstībā. ASV paredz sadarbību ar šīm valstīm visos iespējamajos veidos, sākot no kopīgu reģionālu starpvalstu sistēmu radīšanas līdz pat ASV bezatlīdzības sistēmu izvēršanai noteiktās teritorijās un reģionos. ASV tomēr ir atturīga runājot par iespējamo sadarbību šajā jomā ar Krieviju un Ķīnu.¹¹

Atbilstoši šīm nostādnēm, ASV jau izvērsusi vai aktīvi turpina ciešu sadarbību teritoriālo un reģionālo pretraķešu aizsardzības sistēmu veidoša-

9 Bojārs J. Starptautiskās publiskās tiesības. IV.daļa/ 3. pārstrādātais izdevums. - Rīga: Zvaigzne ABC, 2008.- 115. lpp.

10 Ballistic Missile Defense Review Report: Department of Defense, United States of America. February 2010.- http://www.defense.gov/bmdr/docs/BMDR%20as%20of%2026JAN10%200630_for%20web.pdf.- (Resurss apskatīts 27.12.2013.).

11 Turpat.

nā un attīstībā Austrumāzijā, kur Klusais okeāns varētu kļūt par potenciālo Ziemeļkorejas vai Ķīnas Tautas Republikas ballistisko raķešu placdarmu. Turklāt ASV jārūpējas par savu karabāzu drošību Japānā. Sadarbība pretraķešu aizsardzības jomā turpinās ne tikai ar Japānu, bet arī ar Dienvidkoreju, Taivānu un Austrāliju. Tuvajos Austrumos ASV sadarbības partneris pretraķešu aizsardzībā ir Izraēla un Kuveita, bet Eiropā šādai sadarbībai gatavību izrādījušas jau 26 valstis.¹²

Jaunās tehnoloģijas un tehniskās pieejas pretraķešu sistēmas attīstībā ņem vērā šīs sistēmas vērienīgo globalizāciju, kas prasa nodrošināt to vienotu operatīvu un efektīvu vadību. Šim nolūkam kā viena no galvenajām prioritātēm izvirzīta pretraķešu aizsardzības sistēmas informācijas komponentes attīstīšana, izmantojot gan bezpilota lidaparātus, gan zemo orbītu kosmiskos pavadoņus. Paredzēta arī jaunu informācijas līdzekļu izvietošana Eiropā, kas paātrinātu informācijas saņemšanu par potenciālajām Irānas vai citu Tuvo Austrumu nedraudzīgo valstu palaistajām ballistiskajām raķetēm ASV virzienā.

Par galveno virzienu teritoriālo pretraķešu aizsardzības sistēmu attīstībā ASV izvirza jaunu efektīvu tehnoloģisku nodrošinājumu ballistisko raķešu agrīnajai pārtveršanai, kas nozīmē to pilnīgu kontroli vai iznīcināšanu jau apmēram pirmajās piecās minūtēs pēc to palaišanas no pretinieka teritorijas.

Liēlu uzmanību ASV pievēršs mobilu vai viegli transportējamu pretraķešu aizsardzības sistēmas elementu tehnoloģiskajai un tehniskajai attīstīšanai, lai tos varētu viegli izvietot nepieciešamajās vietās gan uz zemes, gan jūrā, gan gaisā. Jau tagad apmēram 100 ASV Kara flotes kuģi ir spējīgi izmantot pārtvērējraķetes.¹³

ASV uzsākusi bezprecedenta plānu īstenošanu pretraķešu aizsardzības jomā, kas kontrolē stratēģisko situāciju pasaulē. Šo plānu sekmīga īstenošana varētu novest pie ballistisko raķešu izslēgšanas no valstu bruņojuma un, iespējams, uzlabotu drošību pasaulē.

Katrā ziņā šobrīd pasaulē nav nevienas citas valsts, kas pretraķešu aizsardzības sistēmas attīstībā un modernizācijā spētu sacensties ar ASV raugoties gan no finansiālā, gan tehnoloģiskā viedokļa. Īpaši sāpīgi šis atzinums skar Krieviju, kas nespēj samierināties ar kodollielvalsts statusa pakāpenisku, bet acīmredzamu zaudēšanu.

12 Khodakova A. Missile Defense: Where does the Danger lie??? Security Index.- Vol. 18, Issue 1 (2012), p. 40.

13 Смирнов С. Противоракетная оборона: дезинформация, угроза или реальность// Индекс Безопасности.- No 2 (2009), 68. с.

ASV pretraķešu aizsardzības plāni Eiropā

ASV plāni par globālas pretraķešu aizsardzības sistēmas izveidošanu pasaulē, protams, nevar neskart arī Eiropu. Jau prezidenta Dž. Buša laikā ASV nāca klajā ar paziņojumu par ASV pretraķešu aizsardzības sistēmas izvēršanu Eiropā. Bija paredzēts izvietot Čehijā jaudīgu radiolokācijas staciju, bet Polijā - uz zemes bāzētu stacionāru pārtvērējaķešu bāzi. ASV pamatoja savu rīcību ar nepieciešamību atvairīt potenciālās ballistikās raķetes, kas no Irānas, Ziemeļkorejas vai citām nedraudzīgajām Tuvo Austrumu valstīm varētu tikt izšautas uz ASV.

Krievija šos ASV plānus Eiropā uzskatīja par tiešu apdraudējumu tās stratēģiskajām interesēm. Pretraķešu aizsardzības sistēmas agrīnās brīdināšanas lokatora uzstādīšana Čehijā ļautu ASV efektīvi kontrolēt arī visu Krievijas Eiropas daļas gaisa un kosmosa telpu, momentāni fiksējot tās ballistisko raķešu pacelšanos, kas ļautu tās iznīcināt jau pacelšanās sākumā. To spētu nodrošināt Polijā izvietotās pārtvērējaķetes. Krievija arī norādīja, ka nedz Irānai, nedz Ziemeļkorejai vai citām teroristiskajām valstīm vai grupējumiem nav tādu tehnoloģiju, kas spētu radīt starpkontinentālās ballistikās raķetes, kas spētu apdraudēt ASV.¹⁴ Atbildot uz ASV stratēģiskajiem plāniem Krievijas robežu tiešā tuvumā, tā pārtrauca dalību Līgumā par konvencionālajiem bruņotajiem spēkiem Eiropā (1990), kas jau radījis jaunus apdraudējumus arī Baltijas valstīm.¹⁵ Krievija arī brīdināja, ka izvietos Kaļiņingradas apgabalā raķešu kompleksus „Iskander”, kas spētu iznīcināt potenciālo ASV pārtvērējaķešu bāzi Polijā. Šo raķešu izvietošana tika īstenota 2013. gadā. Starp citu Čehija 2009. gada 18. martā atteica ASV izvietot savā valstī iecerēto pretraķešu aizsardzības sistēmas radaru.

Prezidents B. Obama, nonācis šajā amatā, drīz vien (2009. gada 17. septembrī) paziņoja, ka ASV atsakās no plāniem izvietot pretraķešu aizsardzības sistēmas objektus Čehijā un Polijā. Pēc neilga laika ASV publicēja jaunu programmu pretraķešu aizsardzības sistēmas izvietošanai Eiropā (tā sauktā adaptētā pieeja), kas būtībā saglabāja iepriekšējos ASV nodomus - tikai paredzēja to īstenošanu citādā veidā.¹⁶

14 Khodakova A. Missile Defense: Where does the Danger lie?// Security Index.- Vol. 18, Issue 1 (2012), p. 38.

15 Krievija aptur dalību Līgumā par konvencionālajiem bruņotajiem spēkiem Eiropā. LETA, 2007, 14. jūlijs. - www.leta.lv. - (Resurss apskatīts 04.01.2014.).

16 Ballistic Missile Defense Review Report. Department of Defense, United States of America. February 2010. - http://www.defense.gov/bmdr/docs/BMDR%20as%20of%202026JAN10%200630_for%20web.pdf. - (Resurss apskatīts 27.12.2013.)

Atbilstoši jaunajai ASV programmai, 2011. - 2013. gadā Eiropā jau tika izvēsta pretraķešu aizsardzības sistēma uz kuģiem, kas spēj novērst reģionālus raķešu apdraudējumus. Līdz 2020. gadam ASV paredzējusi ne tikai pakāpeniski nomainīt tagadējās pretraķešu aizsardzības sistēmas Eiropā ar jaunākām un efektīvākām, bet arī tās pielāgot tālās darbības ballistisko raķešu pārtveršanai. Saglabājot šo sistēmu izvietojumu uz kuģiem, paredzēts tās izvietot arī uz sauszemes Eiropā. Šajā sakarā ASV 2011. gadā vienojusies ar Rumāniju, Turciju, Poliju un Spāniju, bet kopumā ASV pretraķešu aizsardzības sistēmas veidošanā Eiropā iesaistījušas 26 Eiropas valstis.¹⁷

Neatrisināts joprojām palicis jautājums par iespējamo Krievijas iesaisti Eiropas pretraķešu aizsardzības sistēmā. NATO - Krievijas samitā Portugālē 2010. gada 20. novembrī Krievija saņēma NATO uzaicinājumu iesaistīties Eiropas teritoriālās pretraķešu aizsardzības veidošanā Ziemeļatlantijas reģionam. „Mēs ceram uzsākt sadarbību ar Krieviju pretraķešu aizsardzības sistēmas jomā, atzīstos, ka mums ir daudz kopīgu draudu,” šajā samitā teica Baraks Obama.¹⁸ Vēlāk gan izrādījās, ka pušu viedokļi šajā jautājumā atšķiras: ASV Krievijai piedāvā sadarbību esošo pretraķešu sistēmu ietvaros, bet Krievija vēlētos iesaistīties jaunās pretraķešu sistēmas Eiropā veidošanā. Turklāt ASV šo sistēmu dēvē par NATO reģionālo pretraķešu aizsardzības sistēmu, kamēr Krievija ir gatava iesaistīties vien Eiropas pretraķešu aizsardzības sistēmā.

Pretraķešu aizsardzība Eiropā un Baltijas valstis

Savulaik tagadējās Baltijas valstis kā toreizējās PSRS republikas, kas robežojās ar Rietumvalstīm, bija PSRS pretraķešu aizsardzības zonā un Skrundas lokators bija viens no sešiem, kas īstenoja visas Padomju Savienības agrīno brīdināšanu par ballistisko raķešu uzbrukumu plašā sektorā pārklājot visu Rietumeiropu.

Tagad situācija ir mainījusies, jo starp Baltijas valstīm un Rietumeiropu atrodas Krievijas Federācijas Kaļiņingradas apgabals, kas faktiski traucē Baltijas valstu iekļaušanu ASV pretraķešu aizsardzības sistēmas zonā. Tas nozīmē, ka šeit, visticamāk, ASV vai NATO nekad neizvietos pretraķešu aizsardzības sistēmas objektus, kurus militārā konflikta apstākļos Krievijai nesagādātu grūtības iznīcināt ar konvenciālajiem ieročiem. Mierinājums

17 Khodakova A. Missile Defense: Where does the Danger lie?// Security Index. - Vol. 18, Issue 1 (2012), p. 40.

18 Pace J. Obama welcomes Russia's help on missile defense. Associated Press, Nov. 20, 2010. - www.utsandiego.com/news/2010/nov/20/. - (Resurss apskatīts 27.12.2013.).

Baltijas valstīm varētu būt apstākļi, ka ir ļoti maz ticams, ka kāda valsts vai teroristisks grupējums vēlētos tērēt pasakaini dārgo ballistisko raķeti, lai to sūtītu triecienā Baltijas valstīm. Līdz ar to ASV vai NATO pretraķešu aizsardzības sistēmas nodrošinājums Baltijas valstīm varētu nebūt aktuāls.

Baltijas valstīm ASV pretraķešu aizsardzības pasākumi Eiropā drīzāk nozīmētu Krievijas Federācijas Kaļiņingradas apgabala militarizēšanos un ar to saistītos riskus. Jau tagad izvietotās „Iskander” raķetes kā Krievijas pret darbība ASV pretraķešu sistēmas izvēršanai rada papildus draudus arī Baltijas valstīm. Krievijas nākamie soļi varētu būt saistīti ar savas pretraķešu sistēmas objektu attīstību un izvietojumu Kaļiņingradas apgabalā, kas atkal palielina Baltijas valstu nedrošību un apdraudētību.

Baltijas valstis tieši jau skāris Krievijas atteikums turpināt dalību Līgumā par konvenciālajiem bruņotajiem spēkiem Eiropā kā atbildes reakcija ASV pretraķešu aizsardzības sistēmas attīstīšanai Eiropā. Lai arī Baltijas valstis nav šī līguma dalībnieces, tomēr tas noteica nopietnus ierobežojumus Krievijai izvietot savus bruņotos spēkus Rietumvalstu, t.sk. Baltijas valstu tiešā tuvumā. Atsakoties no dalības šajā līgumā, Krievijai kļuva iespējams izvietot kaujas vienības tuvu Baltijas valstu robežām, ko tā arī īstenojusi aizvadītajos 3 - 4 gados.¹⁹

Baltijas valstis būtu ieinteresētas, ja ASV spētu rast kopīgu vienošanos ar Krieviju par tās iesaisti uz tiem vai citiem nosacījumiem Eiropas pretraķešu aizsardzības sistēmas tapšanā. Tas ne tikai mazinātu politisko spriedzi, bet arī vairotu drošību Eiropā un Baltijas reģionā īpaši. Šāda vienošanās arī varētu mazināt Krievijas Kaļiņingradas apgabala militarizāciju un ļautu Krievijai atgriezties Līgumā par konvenciālajiem bruņotajiem spēkiem Eiropā, kas ilgu laiku bija viens no Eiropas drošības pamatlīgumiem.

Baltijas valstu politiķi ir vāji izglītoti pretraķešu aizsardzības politikas jautājumos, kļūdaini uzskatot, ka šie jautājumi neskar Baltijas valstis.²⁰ Latvijā arī nav pētniecības institūciju, kas interesētos par šo tematiku. Tāpēc arī nav publikāciju vispār un Latvijas sabiedrība, līdzīgi kā pārējās Baltijas valstīs, neinteresējas un neizprot pasaulē notiekošos stratēģiskos drošības procesus. Maz ticams, ka Latvija kā Eiropas Savienības prezidējošā valsts 2015. gadā varētu pacelt šo jautājumu ES līmenī, kaut gan tas būtu svarīgi Eiropai, kura pretraķešu sistēmas veidošanu pilnībā atdevusi ASV un NATO. Eiropas Savienības ambīcijas par tās lomas palielināšanos

19 Krievija 2013. gadā izveidoja jaunu kara aviācijas bāzi Ostravas lidlaukā Pleskavas apgabalā, kur dislocējas kaujas helikopteri.

20 Lietuvas aizsardzības ministrija: Krievijas plāni dislocēt raķetes „Iskander” Kaļiņingradas apgabalā nav saprotami. BNS, 2012, 25. janv. - www.bns.lv. - (Resursus apskatīts 04.01.2013.)

pasaulē ir tieši atkarīgas arī no tās spējām parūpēties pašai par savu drošību stratēģiskos jautājumos.

Secinājumi un priekšlikumi

Kodolieroči mūsdienu pasaulē vieni paši vairs nenosaka valstu spēku un ietekmi starptautiskajā sistēmā. To vienlīdz ietekmē ballistisko raķešu, īpaši starpkontinentālo ballistisko raķešu potenciāls, un efektīvas pretballistisko raķešu aizsardzības sistēmas, ko ASV un PSRS (tagad Krievija) aktīvi attīstījušas kopš pagājušā gadsimta sešdesmitajiem gadiem. Skrunčas lokators savulaik bija viens no sešiem PSRS starpkontinentālo pretballistisko raķešu aizsardzības lokatoriem (agrās brīdināšanas stacija).

Svarīga loma bruņošanās sacensības ierobežošanā bija ASV - PSRS 1972. gada līgumam par antibalistisko raķešu sistēmu ierobežojumu, kas nodrošināja kodollielvalstu stratēģisko līdzsvaru pasaulē. ASV lēmums 2002. gadā izstāties no šī līguma un turpmāk nesaistīt savas pretraķešu aizsardzības sistēmas attīstību ar jebkādam starptautiskajām līgumsaistībām, liecina par ASV centieniem palielināt savu stratēģisko ietekmi pasaulē.

Atbilstoši ASV 2010. gada pretraķešu aizsardzības programmai paredzēts jau turpmākajos desmit gados izveidot pasaulē modernu globālu pretraķešu aizsardzības sistēmu, kas pasargātu no nedraudzīgu valstu un teroristisku grupējumu kodoldraudiem ne tikai ASV, bet arī tās sabiedrotos. Šī plāna īstenošana ārpus ASV īpaši aktīvi norit Klusā okeāna reģionā un Eiropā, kur jau īstenoja pretraķešu aizsardzības sistēma uz kuģiem, ko drīzumā papildinās objekti Spānijā, Vācijā, Polijā, Rumānijā un Turcijā.

ASV pretraķešu aizsardzības programmas īstenošana paredz nodrošināt kontroli pār stratēģisko situāciju pasaulē. Šobrīd pasaulē nav nevienas citas valsts, kas pretraķešu aizsardzības sistēmas attīstībā spētu sacensties ar ASV gan no finansiālā, gan tehnoloģiskā viedokļa. ASV plānu sekmīga īstenošana varētu novest pie ballistisko raķešu izslēgšanas no valstu bruņojuma jau tuvākajās desmitgadēs un stiprinātu drošību pasaulē.

ASV pretraķešu aizsardzības sistēmas straujā modernizācija un globalizācija visvairāk satrauc Krieviju, kas nevēlas samierināties ar kodollielvalsts statusa pakāpenisku, bet neizbēgamu zaudēšanu. Atbildot uz ASV veiktajiem pasākumiem pretraķešu sistēmas izvēršanā Eiropā, Krievija strauji attīsta savu pretraķešu sistēmu Kaļiņingradas apgabalā un izvietoj tur „Iskander” tipa raķetes, tādējādi palielinot Baltijas valstu apdraudējumu.

Baltijas valstu interesēs būtu, ja ASV spētu rast kopīgu vienošanos ar Krieviju par tās iesaisti topošajā Eiropas pretraķešu sistēmā, tādējādi mazinot politisko spriedzi un vairojot drošību reģionā. NATO samitā Lisabonā 2010. gadā izteiktie priekšlikumi Krievijai šajā sakarā būtu attīstāmi un risināmi dialoga veidā. Tas ļautu arī atjaunot Krievijas dalību Līgumā par konvencionālajiem bruņotajiem spēkiem Eiropā, kas ilgus gadus sekmīgi kalpoja par drošības un uzticības stūrakmeni Eiropā.

LEGAL ASPECTS OF ANTIBALLISTIC MISSILE DEFENCE SYSTEMS

Keywords: early warning radars, ballistic missiles, Baltic States, nuclear weapons, interceptors, anti-missile defence, Skrunda radar station, international treaties.

Summary

Nowadays, the possession of nuclear weapons alone no longer determines the power of a state and its influence in the international community. This influence is also determined by the reach capabilities of inter-continental missiles and effective anti-ballistic missile defence systems that the USA and the USSR (now Russia) have developed since the 1960s. The early-warning radar station at Skrunda (Latvia) was one of six facilities maintained by the USSR to detect incoming ballistic missiles.

The ABM Treaty signed in 1972 by the USA and USSR played an important role in limiting the arms race and led to a strategic balance between the nuclear superpowers. The decision taken by the USA to abrogate this treaty so that its development of an anti-missile defence system would no longer be bound by this treaty is an evidence of a desire to increase US global strategic capabilities.

Provisions in 2010 show that the USA plans to pursue an anti-missile defence development programme during the following 10 years which would lead to a deployment of a modern anti-missile defence system on a global scale, one that would protect the USA as well as its allies from an attack by hostile nations and terrorist groups. These plans are being particularly actively pursued in the Pacific region and in Europe, where a ship based defence system is already in place, one that will shortly be augmented by land-based facilities in Spain, Germany, Poland and Turkey.

The US programme for deploying an anti-missile defence system is expected to ensure control of the strategic situation in the whole world. Presently there is no country that can compete with the USA in terms of an anti-missile defence system, either financially or technically. Successful implementation by the US of its plans could lead to ballistic missiles being excluded from national arsenals in the coming decades that would increase security worldwide.

The rapid modernisation and global deployment of an anti-missile defence system by the US has worried the Russian Federation which is not

willing to accept the gradual, but inevitable diminution of its status as a nuclear-armed state. As its response to US efforts to deploy anti-missile defence systems in Europe, Russia is stepping up development of its anti-missile capabilities in the Kaliningrad region, including emplacement of Iskander missiles, leading to an increased potential threat on the part of the Baltic States.

It is in the interests of the Baltic States that the US and the Russian Federation come to an agreement for an involvement in the planned European anti-missile defence system. This would reduce political tension and raise regional security. Proposals to the Russian Federation at the 2010 NATO Summit meeting in Lisbon ought to be further developed through a dialogue with Russia. This process would also allow a renewing of the Russian participation in the Treaty on Limiting Conventional Forces in Europe, a treaty that has played an important role in ensuring security and confidence in Europe for many years.

Mg. sc. psych. Gundars Kungs

INDIVĪDA LOMU KONFLIKTS IDENTITĀTES, INTEGRĀCIJAS UN MIGRĀCIJAS KONTEKSTĀ

Atslēgvārdi: sociālā integrācija, personība, sociālā loma, identitāte.

Pēdējās desmitgadēs Latvijā notikušas straujas ekonomiskas, politiskas un sociālas pārmaiņas. Tās nesušas daudz pozitīva valsts neatkarības stiprināšanā - iestāšanās NATO un Eiropas Savienībā, bija arī vērojama strauja ekonomiska izaugsme, kurai diemžēl sekoja ekonomiskā krīze, notikušas strukturālas izmaiņas sabiedrībā, valsts uzbūvē, nodarbinātības struktūrā.

Tāpat notikušas pārmaiņas sociālajā dzīvē - vienu ideoloģiju un vērtību sistēmu ir nomainījušas citas. Viena no vērtībām - *brīva pārvietošanās* devusi iespēju cilvēkiem ceļot un strādāt citās valstīs, tai pašā laikā bīstami pieaudzis emigrācijas apjoms, kurš ilgtermiņā apdraud ne tikai ekonomisko attīstību, bet arī valsts pastāvēšanas ilgstspēju. Notiek strauja iekšējā migrācija uz ekonomiskās attīstības centriem, un tas apdraud dažu pašvaldību pastāvēšanas lietderību - pastāv risks, ka dažas teritorijas paliks bez iedzīvotājiem. Laukos dzīvojošo cilvēku skaits samazinājies, tas nes sevī tradicionālā dzīvesveida izmaiņas un veicina pārmaiņas cilvēku paškategorizācijā un vērtību sistēmā, personiskajā un sociālajā identitātē.

Latvijai kā valstij pašai ir jāmeklē jauna identitāte Eiropas Savienības kontekstā un vienlaicīgi jāveic integrācijas procesi, veidojot ne tikai jaunu teritoriālo struktūru, bet arī jaunu vērtību sistēmu, kura veicinātu sabiedrības saliedētību un solidaritāti.

Par problēmas aktualitāti akadēmiskajā un politiskajā vidē liecina Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)” izstrāde un 2013. gadā notikušais Letonikas V kongress, kur tika analizēti vēsturiskie, sociālie, politiskie procesi, bet maza vērība tika pievērsta sociālpsiholoģiskajiem aspektiem (indivīda līmenī) un to saistībai ar iepriekš minētajiem fenomeniem. Ekonomisti vairāk uzsvāra liek uz ekonomiskajiem procesiem, tādiem kā bezdarbs, reģionālā attīstība utt. Juristi strādā pie Satversmes preambulas izstrādes, lai definētu Latvijas valsts pastāvēšanas būtību kā visaptverošu vērtības definējumu. Kultūras jomā tiek izstrādāts Kultūras kanons, kā vēsturiskās kultūras identitātes avots.

Rakstā centīšos pievērsties visu šo aspektu saistībai, liekot uzsvāru uz sociālpsholoģiskajiem faktoriem, kuri ietekmē indivīda socializāciju un integrāciju, jo tieši indivīds ir politiskās, ekonomiskās un sociālās vides subjekts, kurš aktīvi mijiedarbojas ar tām. Tieši viņš ir tas, kurš caur personības vērtību prizmu izvērtē un internalizē tās vērtības un mijiedarbības, kuras ļauj viņam veiksmīgi pašrealizēties sociālajā vidē. Viņš veido savu identitāti atšķirīgos līmeņos, atšķirīgās lomās un uzvedībā. Bieži vien atšķirīgās identitātes un lomas ir savstarpēji pretrunīgas, to vienlaicīgā izpilde ir pretrunīga - tas veido lomu konfliktu.

Identitāte

E. D. Smits, aprakstot *pilsonisko identitāti*, uzsvē šādus komponentus: pilsoņu nācija, patriotisms, nacionālā vēsture, pilsoniski teritoriālā nācija, teritoriāli politiskā identitāte, politiskā identitāte, pilsoniskā sabiedrība, politiskā uzticība, pilsoniskais elements, pilsoniskā izglītība, politiskā kultūra, politiskā kopība un pilsoņu aktīva līdzdalība.¹

Savukārt, par *nacionālās identitātes* komponentiem viņš sauc: vēsturisko teritoriju, ar vēsturi saistītu atmiņu, vienotu tautas kultūru, visiem sabiedrības locekļiem vienādas likumīgas tiesības un pienākumus, kopīgu ekonomiku ar iespēju sabiedrības locekļiem pārvietoties savas teritorijas robežās, politiskās kopības izjūtu, kopīgus sabiedrības institūtus, vienu tiesību un pienākumu sistēmu, indivīda kalpošanu sabiedrībai, lojalitāti, pilsonisko vienlīdzību, brālības garu un politisko simboliku.²

Svarīga viņa izpratnē ir arī *kultūras identitāte*: kultūrtipa vienotība, vēsturiskā apziņa, mitoloģija, simbolika, kopīgas tradīcijas, ieražas un svētki, valoda, vēsturiskā glezniecība un skulptūra, mākslas darbi, priekšstats par laiku, pagātnes un tagadnes notikumu jēgas pētīšana, nacionālā vēsture, kultūra un nacionālisms kā kultūras forma.³ Tas nozīmē, ka dažādas identitātes savstarpēji pārklājas un bieži vien ietilpst viena otras saturā. Līdz ar to Eiropas identitāte, kura vēl jāveido, būs tikai augstāks kategorizācijas līmenis. Tas ir svarīgi, runājot par indivīda integrāciju (nākošajā nodaļā), jo indivīds sākotnēji tiek integrēts kultūras līmenī, tad politiskajā un tikai pēc tam pilsoniskajā. Diemžēl šīs identitātes var konfliktēt savā starpā.

Katrs indivīds no piedzimšanas brīža tiek pakļauts socializācijas procesam - mijiedarbībai starp viņu un grupu. Šī procesa rezultātā indivīds

1 Smits E. D. Nacionālā identitāte. - Rīga: AGB, 1997. - 121. lpp.

2 Turpat. - 17., 22., 123. lpp.

3 Turpat. - 92., 150. lpp.

apgūst grupas vērtības, normas, uzvedības modeļus. Citi nozīmīgi grupas dalībnieki (vecāki, draugi, skolotāji un citas nozīmīgas personas) ietekmē indivīda pašuztveri, kuras rezultātā veidojas „Es” koncepcija. Lielu nozīmi tās veidošanā spēlē pašvērtējums - sevis salīdzināšana ar citiem dažādās dzīves situācijās. Daudzie pašvērtējumi veido indivīda pašcieņas līmeni. Parasti indivīdi ir tendēti piederēt grupām, kuras paaugstina viņu pašvērtējumu, un pamet grupas, kuras viņu uztverē to nedara, tādējādi indivīds meklē jaunu identitāti.

Svarīgs fenomens šeit ir konformisms, kad indivīds pieskaņo savu uzvedību grupas viedoklim. Konformisms var izpausties iekšēji, kad uzvedība (loma) ir intarnilizētas „Es” struktūrā, vai ārēji, kad indivīda sasaiste ar lomu ir tikai normatīva, bieži vien ar neitrālu vai pat negatīvu emocionālu novērtējumu. Indivīds lomu izpilda tikai tik lielā mērā, cik to kontrolē, bet citos gadījumos ir gatavs pārkāpt noteiktās normas, kas var realizēties kā delikventa uzvedība.

Tomēr šajā mijiedarbībā ir arī otra puse - grupa, kura izvirza noteiktas prasības potenciālajiem un esošajiem dalībniekiem. Pirmkārt, grupa definē vērtības un normas, stereotipus, kurus dalībniekiem jāpieņem vai jāievēro, izrādot noteikta veida uzvedību. Konformisms ir grupas stabilitātes pamatā. Otrkārt, grupa pieprasa, lai dalībnieks paustu emocionālu atbalstu grupai un izrādītu lojalitāti. Treškārt, indivīdam ir jāpieņem noteiktām specifiskām īpašībām, kuras noderētu grupai, un viņam jāiegulda pūles (laiks un resursi) grupas darbībā. Ceturtkārt, grupa piedāvā noteiktas sociālas lomas, kurās indivīds var sevi izpaust. Jāpiebilst, ka lomu skaits ir ierobežots. Ja indivīds izpilda visas iepriekš minētās prasības, grupa atzīst viņu kā personību.

Personība te tiek definēta kā indivīda sociālo iezīmju kopums, kas izveidojas cilvēkam dzīvojot konkrētā sabiedrībā, apgūstot un savdabīgi pārstrādājot sociālo pieredzi.

Ikdienā cilvēkam ir vairākas lomas. Cilvēks var būt meita vai dēls, māte vai tēvs, draudzene vai draugs, kolēģis, padotais, priekšnieks, garāmgājējs, pircējs utt. Cilvēka loma noteiktā laikā atkarīga no apstākļiem, apkārtējiem cilvēkiem, pildāmā uzdevuma, atrašanās vietas u.c. Sociālā loma nosaka noteiktas funkcijas, pienākumus un tiesības, kas nosaka sociālo statusu. Pastāv arī starpindividuālās lomas, kuras rodas attiecībās ar citiem cilvēkiem, un individuālās lomas - uzvedība, kuru cilvēks sagaida pats no sevis. Ikdienā cilvēks nevar nošķirt vienu lomu no otras, tās atrodas mijiedarbībā.⁴

Sociālās lomas ir primāra struktūra, kas regulē sociālo rīcību un attiecības. Sociālā loma var būt mantota, piemēram, vīrietis vai sieviete iegūst sociālo pozīciju piedzimstot. Sociālā loma cieši saistīta ar pozīciju, kuru tā ieņem sociālajā hierarhijā, tas nosaka lomas statusu. Sociālā pozīcija var būt iegūta, veicot noteiktu darbību, pieliekot pūles, piemēram, cilvēks izglītojas, lai iegūtu kādu profesiju - pasniedzējs, ārsts utt. Pozīcija dod noteiktas tiesības un uzliek noteiktus pienākumus. Sociālais statuss ir arī sabiedrībā nostiprinājies sociālās pozīcijas novērtējums, cik augstu sabiedrība vērtē ārstu, pasniedzēju u.c. profesijas un sociālās grupas. Gan grupas, gan indivīda līmenī profesija un amats ir galvenie elementi, kas veido viņa sociālo statusu un vienlaicīgi dod iespēju veidot savu pašvērtējumu un uzturēt pašcieņas līmeni.

Vienai pozīcijai var tikt pakārtotas vairākas lomas. No apstākļiem ir atkarīgs, kādu lomu cilvēks noteiktā laikā ieņem. Tomēr, lai gan loma ir sociāls veidojums, katrs indivīds to uztver caur savas personības prizmu, iekļaujot lomu savā „Es” koncepcijā, savā identitātē. Henrijs Tedžfēls personīgo identitāti definē kā indivīda pašuztveri, balstoties uz savām fiziskajām, intelektuālajām un morālajām īpašībām. Sociālā identitāte ir indivīda pašraksturojums, balstoties uz savu piederību noteiktām sociālajām grupām un šīs piederības emocionālo nozīmīgumu.⁵

Indivīds sociālo lomu uztver, kā sava „Es” pašprezentāciju un pašrealizāciju, sava „Es” refleksīvo daļu, kas izpaužas vienlaicīgi kā ārējs izpildījums un iekšējs pašuztveres process, un iekšējs emocionāls pārdzīvojums. Un, kā jau tika minēts, indivīds ir tendēts uz pozitīvu sevis novērtēšanu. Ir situācijas, kad starp sociālām lomām, pozīcijām un statusiem notiek savstarpēja dialektiska mijiedarbība, var veidoties konflikts, kurš, lai gan tiek negatīvi emocionāli vērtēts no indivīda puses, vienlaicīgi ir indivīda personības attīstības pamatā. Ja loma neatbilst viņa priekšstatiem vai arī indivīda prasmes un dotības neatbilst lomai, rodas lomu konflikts. Šo konfliktu indivīds cenšas pārvarēt, mainot uzvedības modeļus (lomas) vai arī mainot attieksmi pret konflikta cēloņiem. Abos gadījumos ir novērojama kauzuālā atribūcijas kļūda, kad indivīds savu neveiksmi izskaidro ar ārējiem apstākļiem, tā cenšoties saglabāt augstu pašcieņas līmeni. Indivīds sākotnēji negatīvās emocijas pauž pret grupas līderiem vai grupas struktūrām, kuras, viņaprāt, ir vainīgas viņa socializācijas neveiksmēs - tiek vainota valsts vai valdība. Tas rada indivīdā dialektiskas identitātes - tauta ir viens, bet valsts un valdība cits. Etniskā identitāte tiek pretnostatīta pilsoniskajai identitātei.

5 Reņģe V. Sociālā psiholoģija. - Rīga: Zvaigzne ABC, 2002. - 24. lpp.

Lomu statuss un pozīcija sabiedrībā ir relatīva un neviennozīmīga. Dažas lomas tiek labi atalgotas, paceļot to statusu citas - augstākas kvalifikācijas līmenī, bet novērtējums nav atbilstošs ieguldītajām pūlēm. Tā ārsta un skolotāja profesija prasa lielas pūles to apgūšanai, bet atalgotas tās tiek slikti un neatbilstoši sabiedrības nozīmībai. Tāpēc gan medicīnas darbinieki, gan skolotāji Latvijā uzstājīgi veic dažādas akcijas, lai tiktu atzīta viņu vērtība sabiedrības struktūrā. Savukārt, dažu lomu nozīmība ir pārvērtēta un indivīdi šajā gadījumā īpašu vērtību pievērš materiālajam atalgojumam, kas liek viņiem aizdomāties par tā taisnīgumu, jo ir gadījumi, kad indivīds ievērojot visas lomas (profesijas) prasības un pienākumus nevar nodrošināt ne tikai savas ģimenes uzturēšanu (tātad nevar izpildīt tādas lomas kā vīrs un tēvs, vai māte u.c.), bet arī viņš nevar uzturēt atbilstošu pašcieņas līmeni.

Gribu atzīmēt, ka sociālo lomu prasību ievērošana ir cieši saistīta ar grupas, sabiedrības saliedētību. Tieši vienotības apziņa, solidaritāte uztur sabiedrības struktūru un ļauj indivīdam organiski iekļaut lomu savā „Es” koncepcijā un realizēt to atbilstošā uzvedībā. Tieši pozitīvi emocionālais novērtējums stiprina šo saiti. Pretējā gadījumā indivīds atsvešinās no lomas un meklē jaunu identitāti. Svarīgs moments šeit ir arī sociāli nozīmīgu personību ietekme, kad indivīds veido savu vērtību sistēmu, apgūst noteiktas uzvedības normas un pienākumus, identificējoties ar šīm personībām. Daudzie kriminālprocesi, kuros iesaistīti politiķi, bankieri, valsts un pašvaldības struktūrās strādājošas personas, noved pie soda. Tas veido vispārēju atziņu, ka likumi un morāles normas ir pārkāpjamas. Faktiski indivīds redz, ka loma ir jāizpilda tikai ārēji, bez iekšējas morāles kontroles sevī.

Lomu konflikti, statusu neatbilstība, neskaidra identitāte un ar to saistītā vērtību sistēma galu galā var novest pie indivīda un sabiedrības dezintegrācijas.

Integrācija

Kā jau tika minēts iepriekšējā nodaļā, identitāte ir ciešā mijiedarbībā ar integrācijas procesiem sabiedrībā. Protams, *sociālā integrācija* - indivīdu, organizāciju vai valstu savstarpējo attiecību sakārtojums, kas ļauj izvairīties no konfliktiem, nevar notikt bez sociālās diferenciacijas. Atšķirības starp sociālajām kopībām ar vienu vai dažiem sociāliem parametriem (pazīmēm) sauc par sociālo diferenciaciju. *Sociālā diferenciacija* - ļoti plašs jēdziens,

tā ir noformēta atšķirību sistēmas stāvoklī, dzīves apstākļos un cilvēku eksistēšanas veidā. *Stratifikācija* ir sistēma, kurā cilvēku grupai vai slānim sabiedrībā ir noteikta hierarhija, kas nosaka sociālo nevienlīdzību.⁶

Integrācija nevar notikt bez indivīda socializācijas procesa - grupas un indivīda mijiedarbības, kad indivīds apgūst noteiktas sociālas lomas. Šeit jāatzīst, ka pāreja no relatīvas sociālas vienlīdzības uz sociālo nevienlīdzību Latvijā notikusi ļoti strauji, praktiski vienas paaudzes laikā. Šajā kontekstā daudzas profesijas (lomas) ir pazudušas vai mainījušas savus statusus. Nav nostabilizējusies arī sociālā struktūra, nav izveidojies vidusslānis un ekonomiskā krīze nesusi negatīvu iespaidu uz integrācijas procesu. Tas rada lielu grupu marginālu indivīdu, kuriem nav skaidri izteikta identitātes sajūtas un viņi nav atraduši savas vietas sabiedrības struktūrā.

Pilsoniskās identitātes veidošanai traucē tas, kā latviešu identitāte vēsturiski veidojusies, ka etniskā identitāte un pirmās neatkarības periods ir bijis ļoti īss. Savukārt okupācijas periodā etniskā identitāte ieguva noteicošo lomu, lai pretotos lielajai imigrantu plūsmai un vienlaicīgi kultūras dominancei Latvijas teritorijā.

Vēl lielākas problēmas šajā politiskajā situācijā ir krievvalodīgajai kultūras grupai. Viņi lielā mērā zaudēja savas sociālās lomas, jo tika likvidētas daudzas rūpnīcas, kurās viņi strādāja, vienlaicīgi krievu valoda un kultūra kļuva sekundāra, mainījās grupas atrašanās vēsturiskais novērtējums Latvijas teritorijā. Indivīdam ir grūti, pat neiespējami pieņemt tādas vērtības, kuras samazina viņa pašvērtējumu. Vienlaicīgi Krievijas izvēlētais valstiskās identitātes modelis un valsts masu mēdiju ietekme nesekmē šīs grupas pārstāvju ne kognitīvās, ne emocionālās saiknes, ne pilsoniskās identitātes veidošanos saistībā ar Latvijas valsti. Bilingvālā izglītība ir uzlabojusi situāciju, bet te jāņem vērā, ka lielu lomu identitātes veidošanā spēlē ģimene, kura veido personības vērtību sistēmu, dominējošās attieksmes attiecībā uz vēstures, reliģijas un kultūras emocionālo novērtējumu. Attieksmes bieži ir stereotipizētas un vērstas gan uz konkrētās grupas, gan tās dalībnieku pašvērtējuma paaugstināšanu. Indivīdam ir ļoti grūti apvienot divas identitātes, divas vērtību sistēmas, jo viņam jāizšķiras par piederību vienai vai otrai grupai, pie tam šo grupu izpratne par vēsturi un to vērtību sistēmas būtiski atšķiras.

Identifikācija notiek, balstoties uz indivīdam nozīmīgu cilvēku - vecāku, skolotāju un draugu personībām, kā arī uz sabiedrībā nozīmīgiem

6 Lavrinoviča I., Meņšikovs V. Sociālās diferenciacijas tendences mūsdienu Latvijā.- [http://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/ekonomika/Mensikovs_Lavrinovica.- \(Resurss apskatīts 02.09.2013.\)](http://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/ekonomika/Mensikovs_Lavrinovica.- (Resurss apskatīts 02.09.2013.))

cilvēkiem - politiskajiem līderiem un augsta līmeņa vadītājiem. Valodas referendums 2012. gadā parādīja, ka krievvalodīgajai grupai dominējošā ir etniskā identitāte. Etniskais dalījums spilgti izpaužas parlamenta vēlēšanās un šī tendence saglabāsies vēl ilgu laiku. Bīstamu dezintegrācijas tendenci tagad savā darbībā pauž arī politiskie līderi. Ir novērojami mēģinājumi aktualizēt Latgales seperātismu, bet Rīgas mērs atklāti diferencē iedzīvotājus pēc dzīvesvietas. Dezintegrējošu ideju pacelšana politiskā līmenī ir ļoti bīstama. Tā apdraud kopējas pilsoniskās identitātes veidošanos un nepamatoti paceļ vienas grupas statusu, kas no citu grupu pārstāvju puses tiek uztverts kā netaisnīgs, saliedētību un solidaritāti graujošs fakts.

Kā rāda pētījumi⁷, imigrantu integrācija notiek tikai trešajā paaudzē. Tas nozīmē, ka tikai šodienas skolnieki lielā mērā būs integrēti Latvijas sabiedrībā. Protams, pie nosacījuma, ka mazākumtautību skolu izglītības sistēma būs līdzīga latviešu skolu sistēmai un skolotāji kā nozīmīgas personības deklarēs līdzīgu vērtību sistēmu. Nozīmīgs integrējošs un identitāti veidojošs faktors ir valsts valoda, jo pārējie - vienota vēstures izpratne vai reliģija - Latvijas apstākļos nedarbojas.

Integrāciju veicina kontaktēšanās ar pretējās grupas dalībniekiem, bet Latvijā ir vērojamas problēmas. Mums ir pilsētas, atsevišķi rajoni, kur latviešu vai nu nav, vai to ir mazākums un arī vēsturiski 20. gadsimta 60. gados, kad tika organizētas skolas ar paralēlām mācību plūsmām, tas izraisīja konfliktus.⁸

Vēl svarīgs dezintegrējošs faktors ir ekonomiskā un sociālā nevienlīdzība, uz ko norādīja jau 2006. gadā veiktais SKDS pētījums.⁹ To vēl vairāk pastiprināja sekojusi ekonomiskā krīze. Un šajā gadījumā sociālais, etniskais un ekonomiskais faktors summējas. Bezdarbs tādās pilsētās kā Rēzekne un Daugavpils, kā arī Latgalē kopumā, kur dzīvo liela daļa krievvalodīgo, ir augstāks nekā citās Latvijas vietās¹⁰. Kā norāda Anita Vahere-Abražune, līmeņa atšķirības starp pilsētniekiem un lauku iedzīvotājiem ir ļoti būtiskas.¹¹

7 Психология и культура/ Под ред. Мацумото Д. - Санкт-Петербург: Питер, 2003. - 666. с.

8 Reņģe V. Sociālā psiholoģija. - Rīga: Zvaigzne ABC, 2002. - 69. lpp.

9 Sociālā stāvokļa atšķirības veicina dezintegrāciju.- <http://www.apollo.lv/zinas/sociala-stavokla-atiskiribas-veicina-dezintegraciju/335294>.- (Resurss apskatīts 13.10.2013.).

10 Reģistrētā bezdarba līmenis janvāra beigās pieaudzis līdz 10,9%. - <http://www.delfi.lv/news/national/politics/registreta-bezdarba-limenis-janvara-beigas-pieaudzis-lidz-109.d?id=43052628>.- (Resurss apskatīts 22.11.2013.).

11 Vahere-Abražune A. Kas ir reģionu konkurētspējas pamatā - papildus finansējums vai ciešāka sadarbība un attieksmes maiņa?.- <http://du.lv/files/000/008/312/Vahere.pdf?1381265390>. (Resurss apskatīts 16.10.2013.).

Šeit jāmin arī ļoti bīstama tendence, ka bezdarbs jauniešu vidū vecuma grupā no 15-24 gadiem ir 27,6%.¹² Šai vecuma grupai ir raksturīgi aktīvi sociālās lomas un identitātes meklējumi. Bez darba un savas sociālās realizācijas, nespējot nodrošināt vajadzības pēc dzīves vietas, pastāv apdraudējums ilgtermiņā zaudēt šos cilvēkus. Personiskais mājoklis un ģimene ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas veicina piederības sajūtas veidošanos valstij.

Ja sabiedrībā nav izveidojusies noteikta struktūra ar savām normām un vērtībām, nepastāv solidaritāte, līderi neatbilst grupas gaidām, tad esošās identitātes ietvaros indivīds nevar realizēt personību caur sociālo lomu, strādājot profesijā nevar nopelnīt pietiekoši, lai nodrošinātu savas vajadzības, vienlaicīgi viņš nevar izpildīt arī citas lomas (tēvs, vīrs utt). Indivīds nespēj organiski iekļaut lomas savā „Es” koncepcijā, viņa pašvērtējums kļūst neadekvāts un pašcieņas līmenis krīt, konformisms kļūst tikai ārējs.

Tas noved pie tā, ka uzvedības normas un vērtības tiek apšaubītas un indivīds šo lomu konfliktu, negatīvo emocionālo spriedzi cenšas pārvarēt. To var izdarīt vairākos veidos: mainot attieksmi pret grupu no pozitīvas uz negatīvu, izvēloties asociālu uzvedības modeli, apgūstot jaunas lomas, pametot grupu jaunas identitātes un lomas meklējumos, kas nodrošinās adekvātu (indivīda attieksmē pret sevi) pašrealizāciju un pašvērtējumu.

Migrācija

Pēc Mihaila Hazana pētījumiem no Latvijas emigrējuši 200 000 cilvēku.¹³ Lai gan galvenais iemesls ir ekonomisks - darba trūkums, tomēr paralēli tam svarīgu lomu spēlē zems sociālais statuss un nespēja apgūt vai realizēt sociālās lomas. Kā rāda Labklājības ministrijas pētījums „Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte”¹⁴, 70% emigrantu nebija augstākā izglītība, pārējiem ir nepabeigta vai pabeigta vidējā vai vidējā speciālā izglītība. Tas norāda uz to, ka šiem indivīdiem praktiski nebija nekādas profesionālās kvalifikācijas vai arī tā bija ļoti zema - viņi nebija apguvuši

12 Priede Z. Jauniešu bezdarbs joprojām ir nopietna problēma Latvijā.- <http://www.csb.gov.lv/notikumi/jauniesu-bezdarbs-joprojam-ir-nopietna-problema-latvija-39292.html>.- (Resurss apskatīts 14.11.2013.).

13 Hazans M. Kas šodien dzīvo Latvijā?: Reālā demogrāfiskā situācija šķērsgriezumā.- http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/zinas/hazans_prezentacija_jaunaa2.pdf.- (Resurss apskatīts 12.10.2013.).

14 Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi” Nr. VPD1/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1./0003. Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte.- http://www.lm.gov.lv/upload/darba_tirgus/darba_tirgus/petijumi/geografiska_mobilitate.pdf.- (Resurss apskatīts 02.01.2013.).

sociālo lomu, kura saistīta ar profesiju. Tas, savukārt, traucē viņiem iegūt sociālo statusu un atzinību no apkārtējiem, kas atbilstu viņu pretenziju līmenim. Lielākā daļa no viņiem ir vecumā līdz 35 gadiem - vecumā, kad indivīds ir tendēts veidot savu karjeru un vienlaicīgi arī ģimeni, kad viņam veidojas identitātes sajūta. Tas rada nopietnus draudus Latvijai ilgtermiņā, jo šie cilvēki iegūst ne tikai darbu ārzemēs, bet vienlaicīgi apgūst tās sociālās lomas un to identitāti, kura ir raksturīga jaunajai mītnes zemei. Indivīds veido jaunus sociālus kontaktus, draudzību un ģimeni, vienlaicīgi zaudējot vecos. Indivīds, atrodoties nosacīti labvēlīgos sociālos apstākļos, veido savu pašvērtējumu, salīdzinot ar Latvijas apstākļiem, un viņa attieksme (it īpaši emocionālā komponente) iegūst negatīvu vērtējumu. Jaunā identitāte ir pievilcīgāka nekā bijusī. Pirmā pazūd pilsoniskā identitāte, jo 11. Saeimas vēlēšanās piedalījās tikai 14 171 vēlētais ārzemēs¹⁵, kas uz kopējā emigrantu skaita ir ļoti mazs rādītājs. Ilgāk saglabājas etniskā un kultūras identitāte, bet tikai tādā gadījumā, ja emigrants nav nodibinājis jaunu ģimeni vai arī nav emigrējis no Latvijas kopā ar ģimeni.

Pretrunīgs ir fakts, ka migrācijas rezultātā Latvijā nav pieaudzis noziedzības līmenis, pēc Valsts policijas priekšnieka vārdiem - mēs esam noziedzniekus eksportējuši.¹⁶ No vienas puses - tas būtu vērtējams pozitīvi, jo daudzi indivīdi zaudējot darbu neizvēlējas asociālu rīcību, bet emigrēja. No otras puses - nav skaidrības, vai šie paši indivīdi ārzemēs strādā vai mācās, vai, savukārt, arī tur ir izvēlējušies uzvedības modeļus un lomas, kas nekādā mērā neveicina viņu socializāciju. Šo personu atgriešana (arī piespiedu, kad jaunā mītnes valsts izraida) Latvijā var sagādāt problēmas, un viņu resocializācija var prasīt ievērojamus līdzekļus.

Liels ir arī iekšējās migrācijas līmenis. Māra Bērziņa promocijas darbā¹⁷, salīdzinājumā ar Igauniju, tas ir 1,4 reizes lielāks. Cilvēki migrē uz pilsētām kā ekonomiskās aktivitātes centriem. Te indivīdiem arī nākas apgūt jaunas profesijas un, ņemot vērā kultūras atšķirības starp reģioniem, socializācija un jaunas identitātes iegūšana var izraisīt gan iekšējus, gan ārējus konfliktus. Urbanizācija ienes spēcīgas pārmaiņas personības vērtību struktūrā un identitātē.

15 11. Saeimas vēlēšanas.- <http://cvk.lv/pub/public/30047.html>. - (Resurss apskatīts 05.11.2013.).

16 Policijas šefs Ķuzis: Mēs eksportējam noziedzniekus.- http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/486950-policijas_sefs_kuzis_mes_eksportejam_noziedzniekus. - (Resurss apskatīts 20.10.2013.).

17 Bērziņš M. Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes loma suburbanizācijas norisēs Latvijā: Promocijas darba kopsavilkums.- http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/zinas/Promocijas%20darba%20kopsavilkums%20Janis%20Berzins.pdf. - (Resurss apskatīts 15.11.2013.).

Nākotnē gaidāms liels citu valstu imigrantu pieplūdums, jo Latvijā līdz ar ekonomiskās aktivitātes pieaugumu būs vajadzīgas jaunas darbarokas. Lai to kompensētu, ir izstrādāts Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāns, kurš paredz līdz 2020. gadam atgriezt 50 000 Latvijas pilsoņu. Īpašs uzsvars tiek likts uz augsti kvalificētiem jauniem cilvēkiem, kā arī ģimenēm ar bērniem. Tas būtībā ir pareizi, jo nav vērts atgriezt tos, kuri dzīvojot ārzemēs nav nekādā veidā cēlušī savu profesionālo kvalifikāciju vai arī turp devušies tikai ar motivāciju izmantot citu valstu sociālo garantiju sistēmu.

Tomēr, lai šī programma darbotos, ir jāveic tās diferenciacija, ņemot vērā indivīdam svarīgus faktoros. Tas nozīmē, ka būtu jānoskaidro - vai indivīds plāno atgriezties? Pie kādiem nosacījumiem (darbs, atalgojuma līmenis, sociālie labumi) viņš atgriezīsies?

Bet pats būtiskākais faktors ir šo indivīdu resocializācija, jo ir zaudēti iepriekšējie sociālie kontakti. Visdrīzāk atgriešanās nenotiks iepriekšējā dzīvesvietā, indivīdam būs atšķirīga vērtību sistēma. Līdz ar to būtu jānoskaidro, cik lielā mērā vietējie iedzīvotāji ir gatavi pieņemt reemigrantus? Pagaidām pētījumi saistībā ar patvēruma meklētājiem uzrāda negatīvu vai tikai pragmatisku attieksmi pret imigrantiem bez vēlmes dziļāk sociāli integrēt šos cilvēkus. Saistībā ar darba vietām šie cilvēki tiek uztverti kā apdraudējums.¹⁸

Ja indivīds netiks socializēts, integrēts sabiedrībā, viņam neveidosies patīkami emocionālas saites ar citiem cilvēkiem, viņš jutīsies sociāli atstumts un vientuļš. Rezultātā indivīds atkārtoti izvēlēsies pamest valsti.

Secinājumi un priekšlikumi

Ņemot vērā to, ka personības pamatvērtības un uzvedības modeļi veidojas agri, vēlams paplašināt bilingvālo izglītības programmu, veicinot brīvprātīgu skolu un pirmskolu iestāžu pāreju uz valsts valodu, vienlaicīgi veidojot pozitīvu attieksmi pret pilsonisko identitāti - vienotu vērtību sistēmas izveidi, vēstures izpratni un kultūras telpu.

Nepieciešams izveidot saturā pievilcīgu kopēju masu saziņas kanālu, kurš spētu piesaistīt plašu latviešu un mazākumtautības jauniešu auditoriju, jo vecāko paaudžu stereotipus un vērtības praktiski nav iespējams mainīt.

Uzturēt kultūras saites un atbalstīt emigrantu kultūras organizācijas, lai saglabātu kultūras identitāti kā saikni ar pilsonisko identitāti.

18 Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts „Soli pa solim”: Pētījums „Latvijas iedzīvotāju, valsts amatpersonu un NVO attieksme pret patvēruma meklētājiem”. - http://cilvektiesibas.org.lv/site/record/docs/2012/07/12/patv_attieksm.pdf. - (Resurss apskatīts 07.09.2013.).

Reintegrācijas programmu saglabāt kā sekundāru, vairāk uzmanības pievēršot jauno ģimeņu atbalstam Latvijā - kreditēšana mājokļa iegādei, tā veidojot drošības sajūtu un emocionālo, ekonomisko saikni ar valsti.

Diferencēti pieiet reintegrācijai, ņemot vērā indivīda prasmes un vajadzības, arī pievēršot īpašu uzmanību reemigrējušo personu sociālajai mijiedarbībai, adaptācijai un jaunu sociālo kontaktu veidošanai. Jāņem vērā arī indivīda ārzemēs apgūtās prasmes, jo, ja indivīda kompetence nav pieaugusi, tad viņa sociālais statuss joprojām būs zems. Tas var novest pie negatīva emocionāla novērtējuma un asociālas uzvedības.

Politiskā līmenī definēt Latvijas identitāti veidojošās vērtības iespējams gan ar Satversmes preambulas pieņemšanu, gan arī skaidri norādot, kas Latvijas valsti atšķir citu valstu starpā Eiropas Savienībā. Samazināt ekonomisko nevienlīdzību, it īpaši pievēršot uzmanību bezdarbam jauniešu vidū.

Būtu jāveic pētījumi par identitāti un integrāciju ne tikai kā makro un mikro procesiem (ekonomiskajiem un politiskajiem), bet arī indivīda līmenī, skatot to kā vērtību prezentāciju indivīda psihē, kas izpaužas kā sociālo lomu izpilde.

Veikt pētījumu, lai noskaidrotu vietējo iedzīvotāju attieksmi pret re-emigrantiem un veikt nepieciešamās darbības, lai šo attieksmi mainītu uz pozitīvo pusi.

INDIVIDUAL'S ROLE CONFLICTS IN THE CONTEXTS OF IDENTITY, INTEGRATION AND MIGRATION

Keywords: *social integration, personality, social role, identity.*

Summary

Latvia as a country needs to solve both internal and external migration problems, as well as issues of social inequality. It has to develop new common civic identity on the basis of which integration could take place. This paper emphasises an individual's role conflicts that do not allow an individual to form an adequate self-esteem.

The goal of this paper is to analyse an individual's role conflicts in the contexts of identity, integration and migration and offer solutions in order to solve these problems.

In order to achieve the aim of this paper, the author has divided the article into three chapters. The first chapter deals with social processes, like development of ethnic, cultural and civic identity by learning certain values-attitudes and integrating them into one's self-concept. The second chapter is dedicated to an individual's integration as well as its system of values and attitudes in behaviour. The third chapter deals with migration as the solution for an individual's role conflicts. In order to solve the conflict and the subsequent lack of adequate self-esteem (not always an individual is capable to do several roles at the same time or the roles can be contradictory), the individual has several options - change his/her attitudes, change roles or leave the group (emigrate).

On the basis of the analysis and the relevant conclusions, several solutions are put forward. The author suggests the differentiation and individualisation of the re-emigration programme, emphasising the issues of education and unemployment amongst youth and the problems with housing loans. Thus, youth could both learn and perform their social roles, leading to a mature personality with a clear value system and the sense of identity and belonging to one's country.

Bc. paed. *Kaspars Linde*

MĀKOŅSKAITĻOŠANA

Atslēgvārdi: mākoņskaitļošana, mākoņdatošana, ārpakalpojums, infrastruktūras pakalpojums, platformas pakalpojums, programmatūras pakalpojums.

Lai arī šis termins *mākoņskaitļošana* jeb *mākoņdatošana*¹ Latvijā ir ienācis pēdējā desmitgadē, tomēr pati ideja un risinājumi radušies reizē ar pirmajiem elektroniskajiem skaitļotājiem. Lielākā daļa interneta lietotāju ir saskārušies ar mākoņskaitļošanu pašiem to neapzinoties, izmantojot e-pastu sistēmas, sociālos portālus un, iespējams, dažādas dokumentu radīšanas vides.

Manu uzmanību šīs tehnoloģijas piesaistīja, jo jebkuras valsts un uzņēmuma attīstība pieprasa risinājumus, kuri konkrētos procesus un uzdevumus var paveikt kvalitatīvi patērējot pēc iespējas mazāk resursu. Pēdējos 30 gados lielu daļu cilvēku resursu ir aizstājuši datorresursi. Šobrīd paši datorresursi tiek optimizēti, piedāvājot mākoņskaitļošanas pakalpojumus, kā rezultātā tiek mainīti datoru infrastruktūras veidošanas un izmantošanas paradumi.

Kas tad īsti ir mākoņskaitļošana? Par pašu terminu *cloud computing* nav viennozīmīgas informācijas, kurš pirmais un ar kādu nozīmi sācis izmantot šo apzīmējumu, kādu to saprotam šobrīd. Ir versija, ka termins *cloud* ir metafora vārdam *internets*² un *cloud computing* ir jebkādu pakalpojumu sniegšana izmantojot internetu. Tomēr visbiežāk ar mākoņskaitļošanu jeb mākoņdatošanu saprot datu glabāšanas, skaitļošanas jaudas vai programmatūras pakalpojumu saņemšanu no citas kompānijas, piekļūstot šiem resursiem izmantojot internetu³.

Parasti izšķir vairākus pakalpojumu veidus: infrastruktūras pakalpojumus (*Infrastructure-as-a-Service (IaaS)*), platformas pakalpojumus (*Platform-as-a-Service (PaaS)*) un programmatūras pakalpojumus (*Software-as-a-Service (SaaS)*).⁴

1 Beaty D.L. Cloud computing one of one //ASHRAE Journal.- Vol. 55, Issue 10 (2013), p. 88.

2 What cloud computing really means.- <http://www.infoworld.com/d/cloud-computing/what-cloud-computing-really-means-031>.- (Resurss apskatīts 27.02.2014.).

3 Cloud computing definition.- <http://www.cloudcomputingdefined.com/>. - (Resurss apskatīts 27.02.2014.).

4 Samson Y., McDowall R. D. Infrastructure as a Service// Spectroscopy.- Vol. 28, Issue 12 (2013), p. 15.

Par infrastruktūras pakalpojumu uzskata aparatūras nomu, šajā gadījumā virtuālās mašīnas nomu, kur tās parametrus var izvēlēties tīmekļa bāzētā aplikācijā un maksa parasti tiek iekasēta par uzstādīto konfigurāciju un izmantošanas laiku.

Platformas pakalpojums ietver gan aparatūru, gan arī jau gatavu vidi, piemēram, operētājsistēmu, webserveri, programmēšanas rīkus utt. Aparatūras konfigurāciju un veiktspēju šī pakalpojuma ietvaros parasti izvēlas pakalpojuma sniedzējs. Līdzīgi kā ar IaaS, arī par šo pakalpojumu parasti maksa tiek aprēķināta par konkrēto konfigurāciju un izmantošanas laiku.

Programmatūras pakalpojums sevī ietver tīmekļa aplikācijas un vides, kas nodrošina pilnu funkcionalitāti konkrēta mērķa sasniegšanai. Piemēram, tā var būt grāmatvedības programmatūra *Horizon*, dokumentu veidošanas vide *Office 365*, datu glabātava *Dropbox* vai citas aplikācijas. Lielākoties šīm aplikācijām tiek veidots abonements uz noteiktu laiku un pieeju noteiktam lietotāju skaitam.⁵

Lielie programmatūras izstrādāji, kā *Microsoft* un *Google*, pēdējā laikā ir attīstījuši savus mākoņskaitļošanas pakalpojumus, lai tie būtu pievilcīgi potenciālajiem klientiem. Īpaši jāizceļ programmatūras pakalpojumus dokumentu radīšanai un glabāšanai tiešsaistē, kuri var pilnvērtīgi konkurēt ar dokumentu veidošanas rīkiem, kas uzstādāmi darbstacijās.

Salīdzinot ar klasiskajiem risinājumiem šobrīd cenu politika ir par labu mākoņskaitļošanas pakalpojumiem, kā rezultātā lietotājiem, tajā skaitā uzņēmumiem, ir iespējas izvērtēt un izvēlēties ekonomiski izdevīgu risinājumu nezaudējot funkcionalitāti. Īpaši izdevīgi šie mākoņskaitļošanas risinājumi ir gadījumos, kad datortehnikas infrastruktūra tiek veidota no jauna, jo klasiskā variantā ir nepieciešama tūlītēja, parasti liela apjoma investīcija, piemēram, serveru un programmatūras iegādei, bet, izmantojot mākoņskaitļošanas pakalpojumus, tiek maksāts pēc pakalpojuma saņemšanas. Tas var būt rēķins mēneša beigās, piemēram, par patērēto servera laiku, līdz ar to tiek maksāts, tikai par to, kas reāli ir izmantots un arī pats maksājums ir salīdzinoši mazāks nekā jau pieminētā investīcija.

Ja tiek apskatīts uzņēmums ar jau izveidotu datortehnikas infrastruktūru, tad, lai arī pakalpojumu sniedzēji, piesaucot dažādus pētījumus, sola līdz pat 40% izmaksu samazinājumu datortehnikas infrastruktūras uzturēšanā⁶, tomēr pēc neatkarīgiem informācijas tehnoloģiju speciālistu ap-

5 Parker J.S. Lost in the cloud// Public Contract Law Journal.- Vol. 41, Issue 2 (2012), p. 391.

6 Baltic News Network speciālisti: mākoņdatošana var ietaupīt no 10% līdz 40% uzņēmumu IT izmaksu.- <http://bnn.lv/specialisti-makondatosana-var-ietaupit-10-lidz-40-uznemumu-izmaksu-13885-> (Resurss apskatīts 27.02.2014.).

rēķiniem un Eiropas Komisijas publikācijā „Mākoņdatošanas potenciāla atraisīšana Eiropā - kas ir mākoņdatošana un kā tā attiecas uz mani?”⁷ minētajiem datiem reālais ieguvums ir tuvāks 15%, turklāt, kaut vai daļēji ieviešot ārpakalpojumu, pastāv risks datorspeciālistu skaita samazinājumam uzņēmumā, tāpēc bieži vien šādi uzņēmumi un viņu datorspeciālisti nesteidzas savu datortehnikas infrastruktūru pārcelt uz mākonī.

Kas ir nepieciešams, lai varētu strādāt mākonī? Lai varētu izmantot mākoņskaitļošanas sniegtās iespējas, prasības ir salīdzinoši nelielas: nepieciešams interneta pieslēgums, ierīce ar interneta pārlūkprogrammu un pieeja tīmekļa aplikācijai.

Gadījumos, ja tiek izmantoti gatavi programmatūras risinājumi, ko piedāvā mākoņskaitļošanas pakalpojumu sniedzēji, bieži vien pakalpojuma izmantotājam nav nepieciešams domāt par programmatūras licencēšanu, jo pakalpojumu sniedzējs par to jau ir parūpējies.

Kā priekšrocības šiem risinājumiem vēl var minēt:

- zemākas izmantošanas izmaksas salīdzinot ar citiem risinājumiem;
- pieejamība, visur, kur ir internets;
- lielas iespējas pielāgot pakalpojumu konkrētam uzdevumam;
- lielāka fiziskā datu drošība.

ENISA (European Network and Information Security Agency) publikācijā „Cloud Computing Benefits, risks and recommendations for information security”⁸ norāda, ka paralēli ieguvumiem, ko spēj nodrošināt mākoņskaitļošanas tehnoloģijas, pakalpojumu pircējiem var nākties saskarties ar šo tehnoloģiju trūkumiem un riskiem:

- interneta pieejas pārtraukuma gadījumā, ja lielākā daļa resursu ir mākonī, var tikt paralizēta daļa, vai pat visi darba procesi;
- kvalitatīvam darbam ar šādu risinājumu jābūt pietiekamam interneta ātrumam;
- programmatūras risinājumu gadījumā tīmekļa aplikācija strādās manāmi lēnāk kā to analogi, kas instalēti darbstacijās;
- bieži vien nav īsti garantēts, cik ilgi pastāvēs pakalpojuma sniedzēja kompānija un kas notiks ar datiem, ja kādu iemeslu dēļ, pakalpojuma sniedzēja kompānija nevarēs turpināt darbu;

7 Mākoņdatošanas potenciāla atraisīšana Eiropā - kas ir mākoņdatošana un kā tā attiecas uz mani?: European Commission - MEMO/12/713 27/09/2012.- http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-713_lv.htm.- (Resurss apskatīts 27.02.2014.).

8 Cloud Computing Benefits, risks and recommendations for information security.- <https://resilience.enisa.europa.eu/cloud-security-and-resilience/publications/cloud-computing-benefits-risks-and-recommendations-for-information-security>.- (Resurss apskatīts 27.02.2014.).

- dati, kurus mākonī dzēš pakalpojuma pircējs, patiesībā var tikt dzēsti daļēji vai vispār neizdzēsti;
- iespējama informācijas noplūde trešajām personām negodprātīgu pakalpojuma sniedzēju gadījumā.

Tā kā pastāv šādi riski, Eiropas Komisija ir sākusi darbu pie mākoņskaitļošanas pakalpojumu tirgus un procesu standartizācijas, jo pat līdz 2013. gadam mākoņskaitļošanu Eiropas Savienībā centralizēti neviens pilnībā nereguleja, kā rezultātā daudzi potenciālie šo pakalpojumu pircēji nesakārtotos likumus un noteikumus uzskatīja par šķēršļiem, lai izmantotu pakalpojumus.

Pirmie soļi sfēras sakārtošanai bija Datu aizsardzības regulas izstrāde, Eiropas Mākoņdatošanas partnerības koordinācijas padomes izveide un Eiropas Savienības līmeņa brīvprātīgās sertifikācijas shēmas mākoņdatošanas jomā izstrāde.

Mākoņdatošanas stratēģija Eiropas Savienībā paredz, ka, ja izdosies realizēt ieplānotos pasākumus šajā jomā, tad ES IKP ikgadējais neto pieaugums līdz 2020. gadam sasniegs 160 miljardus eiro (vai kopējais pieaugums - gandrīz 600 miljardus eiro no 2015. gada līdz 2020. gadam). Ja tā netiktu īstenota, plānotais saimnieciskais ieguvums būtu par divām trešdaļām mazāks.⁹

Secinājumi un priekšlikumi

Datortehnikas un informācijas tehnoloģiju attīstības process ir iegājis jaunā fāzē. Pamatidejas, uz kurām balstās mākoņskaitļošana, bija populāras datortehnikas attīstības sākuma fāzē, kad bija tikai daži lieldatori, kuru jauda bija pietiekama, lai veiktu uzstādītos uzdevumus. Vēlāk no šāda modeļa atteicās par labu atsevišķām darbstacijām, bet pēdējos desmit gados atkal šīs idejas atgriežas, tikai jau ar citiem, efektīvākiem risinājumiem.

Pēdējos gados ir vērojama tendence, kas norāda uz ikgadēju mākoņskaitļošanas pakalpojumu īpatsvara pieaugumu, pakāpeniski izkonkurējot lokālus uzņēmumu serverus resursu lietošanas ērtumā un izmaksās. Jau šobrīd lietotājiem tiek piedāvāti servisi, kas maina tā paradumus un samazina vajadzību pēc personīgajiem datu nesējiem, kā rezultātā mainīsies arī prasības nākotnes datortehnikai, kā arī veidi, kā tā tiks izmantota.

9 Mākoņdatošanas potenciāla atraisīšana Eiropā - kas ir mākoņdatošana un kā tā attiecas uz mani?: European Commission - MEMO/12/713 27/09/2012.- http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-713_lv.htm - (Resurss apskatīts 27.02.2014.).

Pieaugot mākoņskaitļošanas popularitātei, tiek pievērsta uzmanība arī šāda modeļa juridiskajiem aspektiem, padarot šos pakalpojumus drošākus un pievilcīgākus potenciālajam pakalpojuma pircējam.

Tā kā lielle programmatūras izstrādātāji veido mākoņskaitļošanas pakalpojumu risinājumus un integrē tos dažādos produktos, t.sk. operētājsistēmās, pie kam daudzu valstu un uzņēmumu pašmērķis ir - izveidot mākoņus un strādāt tajos, tad var droši apgalvot, ka mākoņskaitļošanas pakalpojumi brīvprātīgi vai piespiedu kārtā pavisam tuvā nākotnē būs jāizmanto visiem datortehnikas lietotājiem.

CLOUD COMPUTING

Keywords: *cloud computing, outsourcing, Infrastructure-as-a-Service, Platform-as-a-Service, Software-as-a-Service.*

Summary

The development process of computer and information technologies has entered a new phase. The main ideas that underpin cloud computing were popular at the initial phase of the computer technology development, when there were only a few mainframes with a sufficient capacity to meet the goals set. Later such model was abandoned in a favor of individual workstations, but in the last ten years these ideas are returning, though with more effective solutions.

In the recent years, a trend can be observed that points to an annual increase in the proportion of cloud services, gradually out-rivaling local company servers regarding usage and costs. There are services offered already that change users' behavior and reduce the need for personal data carriers, which will lead to further changes of hardware, as well as the ways it will be used.

With increasing popularity of cloud computing, attention focuses also towards legal aspects of such model, making these services more secure and more attractive to the potential purchasers of the services.

As the big software developers are designing cloud service solutions and are integrating them in a variety of products, including operating systems, the goal of many countries and companies is to create the cloud drives and work in them. Therefore it can be surely asserted that all hardware users will have to use cloud services voluntarily or involuntarily in the very near future.

Ph. D. edu., Mg. iur. Intra Lūce

KOLEDŽU (ĪSĀ CIKLA AUGSTĀKĀ) IZGLĪTĪBA

Atslēgvārdi: koledžas, augstākā izglītība, īsā cikla augstākā izglītība, pirmā līmeņa profesionālā augstākā izglītība, koledžas, izglītības ietvarstruktūra, mūžizglītība, asociētais grāds, pamata grāds, augstākais profesionālais grāds.

Eiropas Padome 2000. gada martā Lisabonā izvirzīja stratēģiskos mērķus Eiropas Savienībai, lai stiprinātu nodarbinātību, ekonomiskās reformas un sociālo kohēziju kā uz zināšanām balstītas sabiedrības sastāvdaļu. Galvenais mērķis nākošajiem desmit gadiem - jārada pasaulē konkurētspējīga un dinamiska, uz zināšanām balstīta ekonomika, kas nodrošinātu ilgtspējīgu ekonomisko izaugsmi, radītu vairāk un labākas darbavietas, kā arī sekmētu sociālo saliedētību.

Eiropas Savienības stratēģija „Eiropa 2020” kā vienu no valstu uzdevumiem izvirza izglītības sistēmu atvērtības un nozīmes palielināšanu, veidojot nacionālās kvalifikāciju sistēmas un labāk nodrošinot sekmju radītāju atbilstību darba tirgus vajadzībām.¹

2012. gadā Amsterdamā saistībā ar stratēģiju „Eiropa 2020” tika pieņemta rezolūcija, ka līdz 2020. gadam katrā Eiropas Savienības valstī vajadzētu būt ieviestai koledžu (īsā cikla augstākai) izglītībai.²

Stratēģijas „Eiropa 2020” mērķis ir ne tikai izglītības nozīmes palielināšana, bet arī tās tuvināšana darba tirgus prasībām. Ekonomisko satricinājumu un krīžu apstākļos nav mazsvarīgi, lai speciālistus sagatavotu īsākos termiņos un ar mazākām izmaksām, vienlaikus nodrošinot arī pietiekami augstu izglītības kvalitāti. Šīs prasības pilnībā apmierina koledžu (īsā cikla augstākā) izglītība, ko Latvijā saucam par „pirmā līmeņa augstāko profesionālo izglītību.”

CEDEFOP³ savās darba prognozēs⁴ norāda, ka pieprasījums pēc profesionālas kvalifikācijas speciālistiem līdz 2020. gadam tikai pieaugs.

- 1 Komisijas paziņojums. Eiropa 2020: Stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei. Brisele, 3.03.2010. - <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:F IN:LV:PDF>. - (Resurss apskatīts 25.02.2014.).
- 2 Short - Cycle Higher education. - http://www.eua.be/mpnews/mpnews-articles/12-03-01/International_Seminar_on_Short-Cycle_Higher_Education_Amsterdam_The_Netherlands_25-26_June_2012.aspx. - (Resurss apskatīts 25.02.2014.).
- 3 CEDEFOP - European Centre for the Development of Vocational Training.
- 4 What next for skills on the European labour market: Briefing note. CEDEFOP, 2011. - http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/9059_en.pdf. - (Resurss apskatīts 25.02.2014.).

Koledžu (īsā cikla augstākā) izglītība aizvadītajos desmit gados Eiropā pavisam noteikti guvusi lielāku izplatību un ievērību, ko apstiprina Eiropas augstākās izglītības institūciju asociācijas veiktie pētījumi 2003. un 2010. gadā. Aktīvi pētījumus par īsā cikla augstāko izglītību kopš 2003. gada veic EURASHE⁵. No 32 Boloņas procesā iesaistītajām valstīm, kas iekļautas pētījumā, 19 valstīs tiek īstenota īsā cikla augstākā izglītība, kurā iesaistīti vismaz 1694080 studenti. Pētījums atklāj arī daudzas šī veida izglītības priekšrocības, t.sk. tādas, kā lielāka atbilstība darba tirgus prasībām, augstāks absolventu darbā iekārtošanās rādītājs, mūžizglītības iespēju paplašināšana u.c.⁶

Ievērības vērtā ir augstākās izglītības pieredze Amerikas Savienotajās Valstīs, par ko liecina arī tas, ka Amsterdamas seminārs (2012. gada 25.-26. jūnijs) „SCHE and Colleges in Europe and USA/ Cross – National Challenges”, tika organizēts sadarbībā ar ASV un Eiropas Komisiju. Koledžu izglītība Amerikas Savienotajās Valstīs aizsākās 1901. gadā, bet šodien ASV ir jau 1700 koledžas. No visiem studentiem 37% savu izglītību te iegūst divgadīgajās kopienai vai jauniešu koledžās.⁷ Ekonomiskās krīzes apstākļos koledžu izglītība kļuvusi par visstraujāk augošo augstākās izglītības sektoru ASV. Kopienai koledžu absolventi iegūst triju veidu asociētos grādus un tiesības uzsākt karjeru darba tirgū vai turpināt studijas universitātēs bakalauru programmu vēlākajos posmos.

Amerikas koledžām ir sena vēsture un tās ir veiksmīgi attīstījušās, ieņēmušas savu stabilo nišu augstākās izglītības sistēmā. ASV prezidents Baraks Obama arī ir pievērsis īpašu uzmanību koledžām, uzsverot, ka līdz 2020. gadam koledžu absolventu skaitam vajadzētu sasniegt 5 miljonus.⁸

Nevienam vairs nav noslēpums, ka mājvieta pasaules labākajām koledžām un universitātēm ir ASV. Un kā uzsvēris ASV prezidents, koledžu izglītība ir īpaši svarīga, lai veicinātu valsts ekonomikas konkurētspēju. Šāds uzsvars, galvenokārt, ir likts tādēļ, ka koledžas Amerikas Savienotajās Valstīs ir kļuvušas par vienu no visstraujāk augošajām izglītības institūcijām.

5 EURASHE - European association of Higher Education Institutions.

6 SCHE.- http://www.eurashe.eu/documents/library/search/?wpfb_s=SCHE.- (Resurss apskatīts 25.02.2014.).

7 Slantcheva S. Short-Cycle Higher Education in the United States. August, 2009. - <http://www.google.lv/url?sa=t&rct=j&q=short%20cycle%20higher%20education%20in%20the%20united%20states&source=web&cd=1&ved=0CCIQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.leido.nl%2Fpublicaties%2Fdocuments%2FBackgroundReportonSCHEintheUSaug2009.doc&ei=5tR6T7TSBZPP4QSLp5WHBA&usg=AFQjCNFFGHQthOW15DeZJxIYxvOBAQRxXA&cad=rja>.- (Resurss apskatīts 25.02.2014.).

8 Education: Knowledge and Skills for the Jobs of the Future.- <http://www.whitehouse.gov/issues/education/higher-education>.- (Resurss apskatīts 25.02.2014.).

tajās Valstīs, tāpat kā Latvijā u.c. Eiropas valstīs, sagatavo salīdzinoši īsā laika periodā (2-3 gadi) profesionālus, konkurētspējīgus vidējā līmeņa speciālistus darba tirgum.

Latvijā koledžām nav tik sena vēsture, praktiski tās savu darbību uzsāka 2000. gadā, bet jau salīdzinoši īsajā to pastāvēšanas laikā ir ieguvušas lielu popularitāti studēt gribētāju vidū un darba devēju vērtējumā. Nenoliedzami, viens no apsvērumiem, kāpēc daudzi izvēlas studijas koledžā, ir salīdzinoši īsais studiju periods un samērā nelielās studiju izmaksas. Šeit atkal jāpiemin ASV, jo prezidents Baraks Obama ir uzsvēris, ka augstākā izglītība nevar būt tikai bagāto privilēģija, bet gan šāda iespēja jānodrošina katram („Higher education should not be a luxury. It is a necessity, on economic imperative that should be able to afford,”- President Barack Obama).⁹

Izglītība ir viens no galvenajiem konkurētspējas faktoriem darba tirgū, tai skaitā darba samaksai. ASV statistikas un pētījumu organizācijas, ar valdības atbalstu regulāri veic pētījumus par absolventu perspektīvām darba tirgū un jauno speciālistu atalgojumu. Pētījumi apliecina jau visiem zināmu faktu, jo augstāka ir speciālista izglītība, jo lielāka arī darba samaksa. ASV darba samaksa darbiniekiem, kuriem ir tikai vidējā izglītība, gadā vidēji ir 30 000 \$, savukārt, darbiniekiem ar koledžas izglītību tā attiecīgi ir: vidējā līmeņa speciālistiem vidēji 48 000 \$ un augstākā līmeņa speciālistiem vidēji 90 000 \$.¹⁰

Latvijā šādi pētījumi un apkopojumi netiek veikti, līdz ar to ir grūti izvērtēt perspektīvās izglītības iestādes un darba jomas. Pie mums, nosakot darba samaksu, vadās pēc minimālās darba algas principa, ko nosaka Ministru kabineta noteikumi.¹¹

Runājot par koledžu lomu un vietu augstākās izglītības sistēmā, svarīgi ir saprast pašu sistēmu. Atbilstoši Boloņas deklarācijai¹² augstākā izglītība tiek iedalīta trīs ciklos:

- 1) pirmā cikla studijas (pamata studijas), kuras noslēdzas ar bakalaura grādu;

9 Education: Knowledge and Skills for the Jobs of the Future.- <http://www.whitehouse.gov/issues/education/higher-education>.- (Resurss apskatīts 25.02.2014.).

10 PayScale College Salary Report.- <http://www.payscale.com/college-salary-report-2014>.- (Resurss apskatīts 25.02.2014.).

11 Noteikumi par minimālo mēneša darba algu un minimālo stundas tarifa likmi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.665 (pieņemti 27.08.2013.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.169 (2013, 30. augusts).

12 The Bologna process: setting up the European Higher Education Area.- http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11088_en.htm.- (Resurss apskatīts 25.02.2014.).

- 2) otrā cikla studijas, kuras noslēdzas ar maģistra grādu;
- 3) trešā cikla studijas, kuras noslēdzas ar doktora grādu.

Lai augstākās izglītības sistēmā vieglāk būtu orientēties un izprast koledžas (īsā cikla augstāko) izglītību, jāmin ir izglītības ietvarstruktūra. Viens no svarīgākajiem kvalifikācijas ietvarstruktūras mērķiem ir vienota līmeņa skalas noteikšana visiem izglītību apliecinājošiem dokumentiem, tā turklāt ir salīdzināma ar citu valstu izglītību apliecinājošiem dokumentiem, izmantojot Eiropas kvalifikācijas ietvarstruktūru. Eiropas Kvalifikāciju ietvarstruktūra (EKI) ir vienota astoņu līmeņu Eiropas atsauces sistēma, kuras mērķis ir veicināt mūžizglītību un sekmēt iedzīvotāju starpvalstu mobilitāti. Saskaņā ar EKI īsā cikla augstākā izglītība ir EKI 5. līmenis¹³, kas atbilst Boloņas procesam un ir daļa no pirmā cikla (bakalaura) studijām.

Atbilstoši Dublinas¹⁴ kritērijiem un EKI¹⁵ īsā cikla augstāko izglītību, iegūst tie studenti, kuri ieguvuši zināšanas un izpratni attiecīgajā jomā augstākā līmenī nekā vispārējā vidējā izglītībā un ir sagatavoti darbam vai profesijai, kā arī tālākām studijām, lai pilnībā pabeigtu pirmo ciklu. Īsā cikla augstāko izglītības kvalifikāciju ieguvušajiem jāspēj komunicēt un pierādīt savu izpratni, iemaņas un aktivitātes gan saviem vadītājiem, gan klientiem, kā arī jāspēj identificēt un risināt gan konkrētas, gan abstraktas problēmas apgūtajā specialitātē.

Nosakot īsā cikla augstākajai izglītībai stabilu vietu EKI, pēdējo gadu laikā ir pieaudzis to valstu skaits (Eiropā), kuras realizē īsā cikla augstāko izglītību. Lai gan interesanta ir izveidojusies situācija, ka šīs divgadīgās studijas dažādās valstīs dēvē dažādi, piemēram, *pamata grāds (Foundation Degree)* Lielbritānijā, kur šo grādu ieviesa 2002. gadā, *asociētais grāds (Associate Degree)* Beļģijā (BENL), Nīderlandē un Turcijā vai *augstākais profesionālais grāds (Advanced Vocational Degree)* Francijā un Zviedrijā, kā arī *pirmā līmeņa profesionālā augstākā izglītība* Latvijā. Skatoties pasaules augstākās izglītības kontekstā, *asociētais grāds* ir viens no populārākajiem augstākās izglītības telpā ASV un Austrālijā. Asociētais grāds ir vairāk novērtēts kā diploms, jo tas ir „pakāpiens” uz augstāko izglītību. Ar asociēto grādu darba tirgū ir iespējams saņemt lielāku atalgojumu nekā ar diplomu.¹⁶

13 European Qualification Framework.- http://ec.europa.eu/eqf/compare/eqf_en.htm#comparison.- (Resurss apskatīts 25.02.2014.).

14 Dublin descriptors.- <http://www.thematicnetworkdietetics.eu/everyone/1926/5/0/30.-> (Resurss apskatīts 25.02.2014.).

15 European Qualification Framework Level 5.- http://ec.europa.eu/eqf/compare/eqf_en.htm#comparison.- (Resurss apskatīts 25.02.2014.).

16 Difference Between Diploma and Associate Degree.- <http://www.differencebetween.net/miscellaneous/difference-between-diploma-and-associate-degree.-> (Resurss apskatīts 25.02.2014.).

EURASHE arī tiek vairākkārt uzsvērts, ka augstākās izglītības telpā, attiecībā uz viena līmeņa izglītību vajadzētu lietot vienotus terminus, kā tas ir ar bakalaura grādu, maģistra grādu. Nenoteiktība vai dažādība terminos bieži vien rada un radīs neizpratni par attiecīgās kvalifikācijas vietu augstākās izglītības ietvarstruktūrā. Viens no priekšlikumiem ir noteikt, ka īsa cikla augstākās izglītības studijas noslēdzas ar *asociēto grādu*. Termina *asociētais grāds (Associate Degree)* lietojums uzlabotu ne tikai Eiropas, bet arī starptautiskā kontekstā šī izglītības līmeņa atpazīstamību.¹⁷

Secinājumi un priekšlikumi

Koledžas Latvijā kā patstāvīgas augstākās izglītības iestādes sāka darboties 2000. gadā. Pasaulē koledžu izglītībai ir sena vēsture, īpaši ASV, kur koledžas savu darbību sāka jau tālajā 1901. gadā.

Koledžas ir tās augstākās izglītības iestādes, kuras salīdzinoši īsā laikā sagatavo darba tirgū pieprasītus, konkurētspējīgus speciālistus. Nostiprinot koledžu lomu Latvijā un Eiropā, svarīgi būtu saprast, ar ko tad noslēdzas studijas koledžās, šajā sakarā, šobrīd, nepastāv vienota nostāja, kā tas ir ar bakalaura, maģistra un doktora grādu. Piemēram, *pamata grāds (Foundation Degree)* Lielbritānijā, kura šo grādu ieviesa 2002. gadā, *asociētais grāds (Associate Degree)* Beļģijā (BENL), Nīderlandē un Turcijā, ASV un Austrālijā vai *augstākais profesionālais grāds (Advanced Vocational Degree)* Francijā un Zviedrijā, kā arī *pirmā līmeņa profesionālā augstākā izglītība* Latvijā.

Kā viens no risinājumiem ir īsā cikla augstākā izglītība, kura noslēdzas ar asociētā grāda iegūšanu.

17 Short Cycle Higher Education in Europe Level 5.- <http://eurashe.eu/wp-content/uploads/2011/11/SCHE-in-Europe-summative-report-with-cover140311.pdf?918048>.- (Resursus apskatīts 25.02.2014.).

THE SHORT-CYCLE HIGHER EDUCATION

Keywords: *colleges, higher education, Foundation Degree, Associate Degree, Advanced Vocational Degree, the First level professional higher education.*

Summary

In Latvia colleges as an independent higher education institutions emerged in 2000. However, college education has a long history in the world, especially in the USA, where the first colleges were established in 1901.

Colleges are those institutions of higher education, which prepare competitive specialists for the labour market in a relatively short time. While strengthening the role of colleges in Latvia and in Europe, it would be important to understand, what the result is after the studies in colleges have been finished. At the moment, there are different educational titles and degrees used in different countries. There is no unanimous standpoint regarding college education, like it is with bachelor's, master's and doctoral degrees. For example, there are the *Foundation Degree* in the UK, which was introduced in 2002, the *Associate Degree* in Belgium, the Netherlands and Turkey, in the USA and Australia, or *Advanced Vocational Degree* in France and Sweden, as well as *the First level professional higher education* in Latvia.

One of the solutions is the short-cycle higher education that leads to an associate degree.

Mg. iur. Līga Mizovska

DARBA TIESISKO ATTIECĪBU NODIBINĀŠANAS SAGATAVOŠANA

Atslēgvārdi: darbinieks, personāla atlase, amata apraksts, sludinājums.

Personāls ir uzņēmuma lielākā vērtība, kas palīdz īstenot izvirzītos uzdevumus, sasniegt nospraustos mērķus, kļūt par vadošo savā nozarē. Darbinieki ir viens no uzņēmuma galvenajiem resursiem, kas nodrošina organizācijas dzīvotspēju un konkurenci. Lai būtu labs darba rezultāts, uzņēmumā ir jāsapulcina pēc iespējas labākā, kvalificētākā un kompetentākā darba komanda.

Šodienas krīzes apstākļos, pastāvot augstam bezdarba līmenim valstī, ļoti augstu jāvērtē prasme atrast un pieņemt darbā kvalificētus, kompetentus speciālistus. Pašreizējie ekonomiskie apstākļi būtiski ietekmē sabiedrības vērtību izpratni. Daudzi minimālā atalgojuma dēļ ir ar mieru veikt jebkuru darbu, paciešot jebkādas darba apstākļus un kolektīvu.

Sagatavošanās personāla meklēšanai ir strukturēts projekts, kura pamatā ir rūpīga procesa un finanšu plānošana.¹ Par darba tiesisko attiecību nodibināšanas pamatu tiek uzskatīts darba sludinājums, darba līguma sagatavošana, darba līguma noslēgšana, darba tiesisko attiecību līgums, kā arī pārbaude, pieņemot darbā piemērotāko pretendentu. Ir jāiziet vairāki posmi no brīža, kad darba devējs konstatē vai saprot, ka ir nepieciešams jauns darbinieks, līdz brīdim, kad viņš tiek pieņemts darbā. Organizējot darbinieku atlasī, darba devējs vairāk vai mazāk iziet caur šādiem posmiem: personāla plānošana, personāla meklēšanas resursu izvērtēšana, darba sludinājuma izveidošana, novērtēšanas kritēriju noteikšana, kandidātu sākotnējā atlase, kur ņem vērā pieteikuma vēstules un CV, intervijas, aptaujas, anketas. Tālāk tiek organizēta darba intervija vai pārrunas, pēc kurām notiek novērtēšana un amatam atbilstošākā pretendenta noteikšana. Mūsdienās darba devēji cenšas iziet cauri pēc iespējas vairākiem atlases posmiem, lai pārliecinātos un būtu droši par piemērotākā pretendenta izvēli.

Personāla atlases process

Ar personāla atlasī visbiežāk tiek saprasta „organizācijai un amata pozīcijai visatbilstošākā un vispiemērotākā kandidāta izvēle no noteiktas

1 Boitmane I. Personāla atlase un novērtēšana. - Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2006. - 30. lpp.

kandidātu kopas.”² Šī definīcija izklausās vienkārša un visiem saprotama, taču personāla atlase ietver daudz vairāk kā tikai pareizā darbinieka atrašanu.

Personāla atlase un novērtēšana ir dinamiska cilvēku resursu vadības procesa plānošanas sastāvdaļa, kuras produktivitāte būtiski ietekmē uzņēmuma panākumus un prasmi nodrošināt organizāciju ar profesionālākajiem darbiniekiem, kādi pieejami darba tirgū.³

Personāla atlase ir viena no svarīgākajām personāla vadības funkcijām. Personāla sekmīgas atlases mērķis ir ideāla sakritība starp attiecīgā kandidāta kompetenci un amata prasībām, kā arī organizācijas korporatīvo kultūru, mērķiem un sadarbības praksi.⁴ Ne vienmēr izcils dzīves apraksts un pārliecinoša darba intervija ir izšķirošais kandidāta izvēlē. Papildus ir jāvērtē arī cilvēka personība, spēja iekļauties organizācijas kultūrā, kolektīvā, kā arī palīdzēt sasniegt organizācijas mērķi. Nekvalitatīva personāla atlase „rada emocionāli smagas un juridiski komplikētas sekas gan attiecīgās kompānijas vadītājiem un darbiniekiem, gan arī pašiem kandidātiem, kuru kompetence un motivācija neatbilst gaidām un izvirzītajām prasībām.”⁵

Personāla atlases procesa galvenais mērķis ir pieņemt darbā nepieciešamo skaitu attiecīgās kvalifikācijas cilvēku, kuri ir spējīgi pēc iespējas ātrāk pildīt vakanto amata vietu pienākumus, ir orientēti uz attīstību un kuru morāles un ētikas vērtības atbilst uzņēmuma korporatīvajai kultūrai.⁶

Sagatavošanās darbinieku meklēšanai ir strukturēts projekts, kura pamatā ir precīza procesa un finanšu plānošana, rūpīga projekta posmu un termiņu definēšana. Sākumposmā nepieciešams rūpīgi izvērtēt amata aprakstu un kompetences, veicot meklējamā darbinieka profila izveidi.

Darbā pieņemšanas process dažādās organizācijās var būt ļoti atšķirīgs. Tas atkarīgs no tā vai uzņēmumā ir izstrādāta jaunu darbinieku atlases metodika vai nē, un ja ir, kāda tā ir pēc struktūras. Ir uzņēmumi, kur atlases process sastāv no diviem vai trim soļiem (ja veic iekšējo atlasī, pieņem mazāk svarīga amata darbinieku), un ir uzņēmumi, kur šis process ir visai garš (ārējā atlase, pieņemot darbā augstas klases speciālistu, gadījumos, kad pieteikušies daudz amata kandidātu).

2 Ešenvalde I. Personāla praktiskā vadība.- Rīga: Merkūrijs LAT, 2004.- 64. lpp.

3 Boitmane I. Personāla atlase un novērtēšana.- Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2008.- 26. lpp.

4 Ešenvalde I. Personāla praktiskā vadība.- Rīga: Merkūrijs LAT, 2004.- 64. lpp.

5 Turpat.

6 Dombrovska L. R. Cilvēkresursu kapitāla vadība. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2009.- 43. lpp.

Atlases procesā visus atlases soļus jeb šķēršļus kārtā dilstošā secībā pēc to nozīmes:

- 1) Iepriekšējā pretendentu atsijāšana:
 - CV un anketu izskatīšana;
 - pieteikuma vēstuļu izskatīšana;
 - atsauksmju izskatīšana;
 - veselības pārbaude;
 - iepriekšējā atlases intervija.
- 2) Iespējamo pretendentu saraksta sastādīšana.
- 3) Pretendentu uzaicināšana ierasties uz interviju.
- 4) Intervija (ja nepieciešams,- arī testi, fiziskā pārbaude).
- 5) Izvēle.
- 6) Lēmumu pieņemšana.
- 7) Piedāvājums visveiksmīgākajiem un atbilde tiem, kas nav tikuši tālāk.
- 8) Pārrunas ar veiksmīgajiem un darba līguma parakstīšana.
- 9) Atlases procedūras izvērtēšana.⁷

Lai sekmīgi uzsāktu personāla atlasīšanu, svarīgi ievērot ļoti nozīmīgu priekšnoteikumu - ir jāizveido meklējamā darbinieka profila apraksts, kā arī jāizvēlas atlases veids un forma, kādā veidā izziņot vakanci.

Amata apraksta izstrāde atlases procesam

Darba jeb amata apraksts ir organizatorisks palīg līdzeklis, kurā rakstiski attēlo un norobežo katra darbinieka uzdevumu loku. Darba apraksts ir piemērots palīg līdzeklis organizācijas stāvokļa noteikšanai, analizēšanai un nepieciešamo izmaiņu veikšanai, turklāt aplūko un izveido atsevišķu darba vietu, respektīvi, organizācijas daļu, kuru norobežo ar atsevišķa darbinieka darba vietu.⁸

Normatīvajos aktos nav precīzi noteiktas formas vai parauga, kā izveidot amata aprakstu. Uzņēmumi patstāvīgi veido savu amata aprakstu struktūru. Aprakstos tiek iekļauti kritēriji, kas atkarīgi no uzņēmuma personālvadības organizācijas individuālajām īpatnībām. Amata apraksti var būt ļoti vienkārši pēc struktūras, vai arī ļoti sarežģīti un komplicēti, atspoguļojot katru amata niansi. Turklāt amata apraksts ir tiesisks dokuments, kas reglamentē konkrēta darbinieka darbību.

Amata apraksts ir orientēts vajadzīgo cilvēku atrašanai, jo ietver kritērijus, pēc kuriem nosaka pretendenta atbilstību šim darbam.⁹

7 Vorončuka I. Personāla vadība.- Rīga:Latvijas Universitāte, 2009.- 164. lpp.

8 Turpat.- 71. lpp.

9 Reņģe V. Mūsdienu organizāciju psiholoģija.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.- 76. lpp.

Galvenās amata aprakstā iekļaujamās sadaļas ir:

- 1) amata nosaukums;
- 2) amata kods (pēc Latvijas Republikas Profesiju klasifikatora);
- 3) uzņēmuma struktūrvienība;
- 4) struktūrvienības nodaļa;
- 5) pakļautības hierarhija;
- 6) sadarbība ar citām nodaļām vai struktūrvienībām;
- 7) amata mērķis;
- 8) galvenie darba pienākumi;
- 9) papildu (citi) pienākumi;
- 10) amata pienākumu izpildei nepieciešamās kompetences;
- 11) nepieciešamās papildus kompetences;
- 12) darbinieka atbildība;
- 13) pilnvaras un tiesības;
- 14) darba devēja un darba ņēmēja paraksts.¹⁰

Darba apraksta būtisks mērķis ir darbinieku vadīšana. Vienlaikus ar amata apraksta aktualizāciju ir jāveic arī darba vietas analīze. Šo darbu ir nepieciešams veikt vienmēr, kad tiek meklēts jauns darbinieks, pat tad, ja šī darba vieta pastāv jau ilgāku laiku, bet šobrīd ir radusies vakance, kas ir jāaizpilda. Darba vietā ik pa laikam notiek kādas pārmaiņas. Dažas prasības paliek, citas mainās un tas nozīmē, ka visiem kritērijiem, kas būs attiecināmi uz meklējamo darbinieku, jāizriet no pašas darba vietas.¹¹

Svarīga amata sastāvdaļa ir amata veikšanai nepieciešamās kompetences. Kompetenču jēdzienu praksē definē dažādi, taču svarīga to būtība, jo kompetences palīdz aprakstīt un skaidrot, kā (ar kādām prasmēm un kādā veidā rīkoties) darbs ir jā dara. Kompetences ir viens no instrumentiem, kas vienkāršos rīcības aprakstos skaidro darbiniekiem, kādu rīcību uzņēmums no viņiem sagaida. Kompetenču apraksti ir palīgs vadītājam vajadzīgās rīcības standartu definēšanā, skaidrošanā un novērtēšanā un palīgs darbiniekam uzņēmuma un vadītāja prasību skaidrošanā.¹²

Ļoti svarīgs kritērijs, kas būtu jāievēro visā atlases procesā, ir laiks. Atlasei ir jāatvērē laika resursi, nosakot konkrētus terminus katram procesa posmam, rīkojoties pēc iespējas operatīvāk. Dažkārt jauna darbinieka meklēšana ir jāuzsāk nekavējoties, lai nodrošinātu nepārtrauktu darba izpildi un uzņēmums neciestu zaudējumus. Gadījumos, kad esošajiem dar-

10 Boitmane I. Personāla atlase un novērtēšana.- Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2006.- 13. lpp.

11 Kehre M. Personālmēdzments uzņēmumā.- Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2004.- 43. lpp.

12 Vintiņa K. Cilvēkresursu plānošanas un novērtēšanas metodes mazam un vidējam uzņēmumam.- Rīga: Latvijas Darba devēju konfederācija, 2010.- 18. lpp.

biniekiem uz laiku jāaizvieto brīvā vakance, iespējama pārslodze un tiek novērota klaja neapmierinātība vai pat darba attiecību uzteikums.

Personāla atlase tiek dalīta iekšējā un ārējā atlasē, bet visbiežāk tomēr tiek izmantots vēl trešais veids - jaukta tipa atlase. Turklāt, ja darba devējs vēlas ievērot ne diskriminācijas principu, tad jaukta tipa atlasē jābūt vienīgajam risinājumam. Tikai jaukta tipa atlase nodrošina vienādas iespējas gan kandidātiem, kas vēl nestrādā konkrētajā organizācijā, gan jau esošajiem darbiniekiem, ja viņus interesē konkrētā vakance. Tad visi pretendenti tiek vienādi novērtēti un neviens netiek ierobežots viņa nodarbinātības statusa dēļ. Iekšējā atlasē notiek organizācijas iekšienē, kad brīvās darba vietas tiek aizpildītas ar jau konkrētajā organizācijā strādājošiem darbiniekiem. Galvenie šīs atlases plusi ir esošo darbinieku motivēšana, kā arī viņu izaugsmes nodrošināšana, kas ir svarīgi aspekti personāla lojalitātes veidošanā. Tiek samazinātas atlases procesa izmaksas, kā arī notiek pievienotās vērtības radīšana katram jaunam amatam, jo darbinieks, kas pazīst organizāciju, jaunajā vietā spēj radošāk un produktīvāk darboties, pievienojot kaut ko no savas iepriekšējās pieredzes.”¹³

Katrā atlases veidā ir savas kandidātu meklēšanas metodes. Iekšējās atlases gadījumā var runāt par četrām pamata kandidātu meklēšanas metodēm: darbinieku datubāzes izmantošana, vakances izsludināšana organizācijā, individuāla amata piedāvāšana kādam noteiktam darbiniekam un ieteikums.

Ikvienai organizācijai ir ieteicams veidot un uzturēt datu bāzi, kurā tiek apkopotas esošo darbinieku kompetences, prasmes un iemaņas, ziņas par veikto apmācību un arī darbinieku izteiktās vēlmes ieņemt kādu konkrētu amatu. Šādu datu bāzi iespējams veidot, pamatojoties uz darbinieku iepriekšējiem pieteikumiem uz kādu vakanci organizācijā, vai arī karjeras plānošanas vai novērtēšanas procesa laikā darbinieks ir izteicis vēlmi darboties kādā konkrētā sfērā. Lieki piebilst, ka šī datu bāze ir regulāri jāatjauno, lai nodrošinātu pēc iespējas efektīvāku šīs metodes izmantošanu. Vēl viens diezgan izplatīts personāla atlases veids ir individuāla amata piedāvāšana kādam noteiktam kandidātam. Te svarīgs aspekts ir karjeras plānošanas un darba rezultātu novērtēšanas datu izmantošana, taču tas var tikt dažādi vērtēts. No vienas puses, tiešajam vadītājam un personāla vadītājam ir vislabākās zināšanas par darbinieku kompetenci, spējām un darba rezultātiem, un viņi vislabāk spēj novērtēt, kurš darbinieks būtu labākais kandidāts konkrētajai vakancei. Tomēr šis veids var izsaukt dažādas bau-

13 Ešenvalde I. Personāla praktiskā vadība. - Rīga: Merkūrijs LAT, 2004. - 64. lpp.

mas un intrigas, kad iniciatori ir darbinieki, kuri arī cerējuši uz konkrēto darbu, bet piedāvājumu nav saņēmuši.

Līdzīgs atlases veids augstākminētajai individuāla amata piedāvāšanai kādam noteiktam kandidātam ir ieteikums. Atšķirība ir ieteikuma faktorā. Šo veidu izmanto, ja uzņēmumā ir radusies vakance un struktūrvienības vadītājs vai paši darbinieki iesaka kādu konkrētu darbinieku šim vakantajam amatam. Šāda personāla vēlme jeb ieteikums ir jārespektē un ieteiktais kandidāts jāpievieno pārējiem novērtējamiem kandidātiem.¹⁴

Izvēloties iekšējo atlasī, pastāv arī iespēja, ka izveidosies situācija, kad organizācijā neienāk jauni darbinieki un līdz ar to arī jaunas idejas, metodes utt.

Tāpat jāatceras, ka iekšējā atlase bieži darbinieku trūkumu atrisina tikai kvalitatīvi nevis kvantitatīvi, jo, piemēram, paaugstinot amatā esošo darbinieku, rodas papildu vakance, kura visticamāk būs jāaizpilda, izmantojot ārējo atlasī. Tādā veidā iekšējā atlase notiek komplektā ar ārējo atlasī.

Ārējā atlasē amatu kandidāti tiek piesaistīti no organizācijas ārpusē, darba tirgus. Ja darba devējs izmanto šo atlases veidu, viņam noteikti ir radusies pārliedība, ka neviens no esošajiem darbiniekiem neatbilst izvirzītajiem vakantā amata kritērijiem. Konkrētā atlase ir saistīta ar lielām izmaksām un nedrošību, jo uzņēmumā ienāk jauns darbinieks, par kura rakstura īpašībām, kompetenci un darba stilu nekas nav zināms. Protams, darba devējam ir iespēja pārbaudes laikā pārliedzināties par izvēlēto kandidāta piemērotību, bet ne vienmēr kandidātu pietiekami var novērtēt pārbaudes perioda 3 mēnešos.

Ārējo atlasī var realizēt ar dažādām metodēm: karjeras dienu apmeklēšana un kandidātu noskatīšana augstskolu studentu vidū, darba meklētāju aģentūru datu bāzu un bezdarbnieku reģistra izmantošana, profesionālu atlases kompāniju pakalpojumu piesaiste, augstākā līmeņa vadītāju atlases kompāniju pakalpojumu izmantošana, pieredzes apmaiņas programmu un studentu prakses izmantošana, labāko darbinieku pārvilināšana no konkurentiem.

Ļoti izplatīts, taču reizē arī dārgs, ārējās atlases veids ir profesionālu atlases uzņēmumu pakalpojumu izmantošana. Šādu pakalpojumu sniedzēju skaits pēdējā laikā ir ļoti palielinājies. Biežāk pakalpojumu izmanto dažādi biznesa uzņēmumi Latvijā, kas vēl nepārzina tās darba tirgu. Tāpat šo veidu izmanto arī sarežģītu un retu speciālistu vai augsta līmeņa vadītāju atlasī.

14 Ešenvalde I. Personāla praktiskā vadība.- Rīga: Merkūrijs LAT, 2004.- 64. lpp.

Populārs ārējās atlases veids ir darba sludinājums, kurš tiek ievietots masu medijos. Šo atlases veidu var izmantot kompānijas ar labu publisko tēlu, meklējot visu veidu un līmeņu speciālistus, vienīgi tādus profesionāļus ne, kuri saistīti ar konfidencialu vai sociāli sensitīvu funkciju veikšanu, piemēram, auditorus, drošības dienesta vadītājus un tamlīdzīgi.¹⁵ Izvērtējot iepriekš aprakstītos atlases veidus un nolemjot par pareizāko stratēģiju, praktiski ir jāuzsāk personāla atlase.

Saskaņā ar Latvijas Republikas Darba likumu personāla atlase ir process, kurā darba devējam ir jābūt maksimāli korektam pret kandidātiem, nepakļaujot viņus diskriminācijai. Darba devējam ir jāvadās pēc kompetences prasībām, nevis reliģiskās vai politiskās piederības, rases, dzimuma, vecuma vai citiem ārpus kompetences esošiem faktoriem, kas nav tieši saistīti ar darba pienākumiem. Atlases intervijās personāla speciālists nedrīkst uzdot jautājumus sievietei par grūtniecību vai bērna plānošanu, kā arī par ģimenes un laulības situāciju, etnisko, reliģisko piederību un iepriekšējo sodāmību, izņēmumi var būt, ja kompetences prasības to pieļauj, piemēram, ieroču glabāšanas sfērā.¹⁶ Metodes izvēli lielā mērā ietekmē vakantā amata hierarhiskais līmenis un pretendētā izvirzāmās prasības. Augstākā līmeņa darbinieku meklēšanai izmanto komplicētākas un dārgākas metodes, savukārt, vidējā un zemākā līmeņa darbiniekiem - vienkāršākas un lētākas.

Kandidātu izvērtēšana sākas ar brīdi, kad tiek saņemti kandidāta pieteikuma dokumenti:

- *Curriculum Vitae (CV)* - rakstveida dokuments - personas autobiogrāfija, kurā tiek iekļauta informācija par izglītību, profesionālo darbību, kā arī cita informācija par cilvēku.
- *Pieteikuma vēstule* - kandidāta CV pavadvēstule, kas akcentē būtiskāko iemaņās, zināšanās un pieredzē. Nereti apzināti vai neapzināti tiek prasīta arī motivācijas vēstule, kas pēc satura ir atšķirīga no pieteikuma vēstules. Ja pieteikuma vēstule kalpo kā CV pavadvēstule, tad motivācijas vēstulei būtu jāatspoguļo kandidāta motivācija, kādēļ viņš ir pieteicies un jāmotivē darba devējs viņu arī izvēlēties.

Izvērtēšanas rezultātā visi pretendenti tiek sadalīti 3 grupās:

- 1) piemērotie, kuri tiek virzīti tālākai vērtēšanai (piemēram, intervijai);
- 2) iespējamie kandidāti (t.i. rezerve, ja ar pretendentiem no pirmās grupas neizdodas noslēgt vienošanos);
- 3) nepiemērotie, kuriem nosūta atteikumu.

15 Ešenvalde I. Personāla praktiskā vadība.- Rīga: Merkūrijs LAT, 2004.- 71. lpp.

16 Turpat.- 76.-77. lpp.

Būtiska atlases procesā ir kompetenču izvērtēšana:

- Profesionālās kompetences - pieredze, zināšanas, profesionālās darbības virzieni, veiktie darba uzdevumi. Metodes noteikšanai: CV analīze, mērķorientēta vai kompetenču darba intervija, darba uzdevums, mājas darbs (*case study*), profesionālo spēju tests.
- Vadības kompetences - darbības produktivitāte, prasme vadīt projektus, vadības saskarsmes spējas. Metodes noteikšanai: parastā vai kompetenču darba intervija, darba uzdevums, psiholoģiskais tests, simulācijas, lomu spēles u.c.
- Sociālās kompetences - sociālās iemaņas, darbs komandā, saskarsmes īpašības, motivācija, prasme deleģēt, prasme konsultēt. Metodes noteikšanai: mērķorientēts novērojums, parastā vai kompetenču darba intervija, psiholoģiskais tests, simulācijas, lomu spēles u.c.
- Personības kompetences - raksturo cilvēka individuālo personības kvalitāti, sasniegumus, attieksmi un vērtības. Metodes noteikšanai: mērķorientēts novērojums, parastā vai kompetenču darba intervija, psiholoģiskais tests, simulācijas, lomu spēles u.c.

Darba intervija ir visbiežāk pielietotā kandidātu novērtēšanas metode. Intervija var būt mutvārdu vai rakstveida. Pēc uzbūves intervijas iedala: strukturētā, nestrukturētā, daļēji strukturētā un stresa intervija.¹⁷

Strukturētā intervija tiek saukta arī par standartizēto interviju, kas ir sistemātiski veidota intervija, kuru veic saskaņā ar iepriekš izveidotu modeli.¹⁸ Te jāpiebilst, tiek uzskatīts, ka strukturētajai intervijai piemīt lielāka ticamība nekā citām metodēm.

Kā jau tas noprotams pēc nosaukuma, nestrukturētajai intervijai nav noteiktas jautājumu secības, tā visbiežāk ir atvērta, pozitīva saruna ar kandidātu, kuras laikā tiek apskatīti attiecīgās darba intervijas temati, bet tai nav iepriekš noteikta satura un formas. Ar šīs intervijas metodi var pārliecināties par intervējamā patiesumu - intervijas laikā kandidātam dažādus jautājumus uzdot vairākas reizes un salīdzinot atbildes savā starpā. Parasti personāla atlasē tiek izmantota daļēji strukturētā intervija, kur ir iepriekš sagatavoti jautājumi.

Amatiem, kur ir iespējamās stresa situācijas (piem., policistiem), tiek izmantotas arī tā dēvētās stresa intervijas. Intervijas mērķis ir atrast kandidātu, kurš spēj kontrolēt savu rīcību un neapjukt šādās situācijās. Jāatceras, ka šo interviju vajadzētu vadīt tikai ļoti pieredzējušam un izglītotam personālam.¹⁹ Intervijas mīnuss, protams, ir ierobežota iespēja izteikties.

17 Vorončuka I. Personāla vadība: Teorija un prakse.- Rīga: Latvijas Universitāte, 2009.- 199. lpp

18 Turpat.- 200. lpp.

19 Turpat.- 202. lpp.

Savukārt, atlasēs testus var izmantot, lai novērtētu kandidāta spējas, intelekta līmeni vai kādu specifisku tehnisku prasmi. Populāras kandidāta prasmes noteikšanas metodes ir speciālistu grupu intervijas un lomu spēles.

Rakstiski noformēts darba piedāvājums aizsargā abas puses no pārpratumiem un negodīguma.

Tomēr arī atteikums (atteikuma vēstule) ir būtiska atlasē procesa sastāvdaļa, ja uz personāla atlasē skatās ilgtermiņā - jo korektākas attiecības tiks uzturētas ar atraidītajiem kandidātiem, jo labāks darba devēja tēls tiks saglabāts un ir lielākas iespējas, ka šie kandidāti pieteiksies uz nākošajām vakancēm un ieteiks arī citiem. Atteikums parāda cieņu pret visiem kandidātiem, kuri veltījuši organizācijai savu laiku.

Kad izietī visi atlasē procesa posmi, balstoties uz gūto informāciju no iesniegtajiem dokumentiem, pārrunu rezultātiem un pārbaudes testu, ja to izmanto, var pieņemt galīgo lēmumu par vispiemērotākā pretendenta pieņemšanu, un vienoties ar viņu par turpmāko sadarbību, kā arī darba līguma noslēgšanas nosacījumiem.

Uzņēmuma vadības vai personāldaļas uzdevumus ir informēt visus pretendētus, kuri pieteikušies uz amata konkursu, par atlasē rezultātiem. Pretendentu neinformēšana atstāj ļoti negatīvu iespaidu par uzņēmuma vadības stilu.

Atteikumu pretendentiem var paziņot katra atlasē posma beigās vai arī atlasē procesa noslēgumā. Atteikuma vēstules saturam jābūt pēc iespējas pozitīvam, fināla kandidātiem atteikumu var paziņot arī mutiski, uzsvērot viņu pozitīvās īpašības un pastāstot par iespējām piedalīties kādā citā uzņēmuma rīkotajā vakancu konkursā.

Ja visā atlasē procesā nav izdevies atrast piemērotu pretendentu, tad labāk sākt procedūru no gala, nekā pieņemt darbā nepiemērotu cilvēku. Svarīgi, lai nebūtu šādu gadījumu, vadības uzdevums ir regulāri veikt atlasē procesa analīzi, novērtējot tā efektivitāti un veicot nepieciešamos uzlabojumus.

Darba sludinājums

Veiksmīga darbinieku atlasē ir cieši saistīta ar uzņēmuma tālāku sekmīgu attīstību. Kad uzņēmums ir apzinājis, ka ir vajadzīgs darbinieks, vēlama būtu amata analīze, lai identificētu un precizētu darba pienākumus, arī nepieciešamo kompetenci amatam. Tādā veidā tiek noteiktas prasības, lai pieņemtu darbā pēc iespējas atbilstošāku darbinieku ar nepieciešamajām zināšanām un prasmēm. Tas attiecas ne tikai uz pretendentiem, kam

pietrūkst zināšanas vai kompetence, bet arī uz tiem, kas ir augstu kvalificēti un darba devējam ar laiku var rasties grūtības šādu darbinieku motivēt konkrētajā amatā. Amata apraksts parasti palīdz noteikt konkrētas darba funkcijas un uzdevumus, darba apstākļus, prasmes, spējas un zināšanas, kas nepieciešamas darba veikšanai.

Darba sludinājums ir īss darba devēja ziņojums par radušos vakanci, kā mērķis ir uzrunāt pēc iespējas vairāk atbilstošu kandidātu.

Sludinājuma tekstā būtu vēlams iekļaut:

- 1) organizācijas pieredzes raksturojumu, statusu un nākotnes perspektīvas valsts tirgū;
- 2) minēt vakanto amatu un ieskicēt galvenos darba pienākumus;
- 3) sniegt nepieciešamo kompetenču, profesionālo kvalifikāciju un darba pieredzes precīzu aprakstu;
- 4) kandidātiem pieprasīt iesniegt tikai tādus dokumentus un informāciju, kuru iespēju robežās varētu pārbaudīt;
- 5) ieskicēt nākotnes perspektīvas un karjeras iespējas;
- 6) rūpīgi norādīt speciālās tehniskās zināšanas, kas nepieciešamas amata pienākumu izpildē;
- 7) iekļaut vispārēju informāciju par savas organizācijas darbības vidi, panākumiem un galvenajiem biznesa apjoma rādītājiem;
- 8) raksturot veicamos pienākumus un atbildības robežas;
- 9) nekādā gadījumā nedrīkst iekļaut informāciju par kandidāta vēlamo vecumu, dzimumu, tautību, izskata priekšrocībām, kā arī citām diskrimināciju veicinošām pazīmēm.²⁰

Ir daudzi plašsaziņas līdzekļi, kuros var ievietot informāciju par vakanto amatu: žurnāli, laikraksti, radio, televīzija, interneta portāli, un šis atlases veids ir piemērojams ikvienam amatam, aptverot milzīgu amplitūdu. Piemēram, sludinājums televīzijā var izmaksāt dārgāk, kā sludinājums laikrakstā vai internetā, bet tam ir plaša auditorija un var izvēlēties pārraides laiku. Arī sludinājums radio aptver noteiktu klausītāju loku, ja nepieciešama ātra un plaša informācija, bet prasa vairāk līdzekļu.

Pēdējā laikā internets ir kļuvis par galveno kandidātu piesaistes mediju, kas, no darba devēja viedokļa, ir ātrs, lēts un ērts. Internetā ir tīmekļa vietnes, kuras ir populāras gan kandidātu, gan darba devēju vidū. Tās aptver plašu nozaru spektru un noder interesentiem gan reģionālajā, gan nacionālajā, gan starptautiskajā līmenī. Interneta resursi ļauj kandidātiem meklēt darbu, iesūtīt savus CV datus bāzēm, kā arī savstarpēji sazināties,

20 Ešenvalde I. Personāla praktiskā vadība.- Rīga: Merkūrijs LAT, 2004.- 74. lpp.

lai iegūtu informāciju. Sludinājuma publicēšanas vieta ir jāizvēlas atkarībā no meklētās vakances kategorijas. Internetu lieto aptuveni puse Latvijas iedzīvotāju, bet laikrakstus tomēr lasa vairāk. Tāpēc lietderīgi ir izmantot gan vienu, gan otru plašsaziņas līdzekļa sniegtās iespējas darbinieku meklēšanā. Tomēr sludinājums internetā ir ne tikai izdevīgs cenas un laika ziņā, bet arī atvieglo turpmāko saziņu ar kandidātiem.

Lai no darba sludinājuma būtu reāla atdeve, tad sludinājums ir:

- jāpublicē vairākkārtīgi - paredzot to, ka visi cilvēki konkrēto laikrakstu nelasa katru dienu;
- paziņojumu jāveido saistošu mērķauditorijai - ja organizācija meklē mākslinieku, tad, visticamāk, arī sludinājumam jāuzrunā attiecīgās aprindas, savukārt, juristu vai galveno grāmatvedi nevarēs aicināt ar raibu, mākslinieciski noformētu un savdabīgu sludinājumu;
- jāiekļauj nepieciešamo informāciju - jo vairāk kandidāts zinās par vakanci pirms pieteikšanās, jo objektīvāk viņš sevi varēs novērtēt un pretendents būs atbilstošāks;
- nepieļaut kļūdas - jebkurā publiskā aktivitātē, kas ir arī darba sludinājums, kļūdas apdraud organizācijas publisko tēlu un tā vērtība kandidāta acīs krīt;
- jāievēro Darba likuma prasības;
- jānorāda konkursa nosacījumi (nepieciešamie dokumenti, termiņš, iesniegšanas vieta, veids).

Lai atrastu atbilstošāko darbinieku izvirzītajam amatam, darba devējs var izmantot dažādas piesaistes metodes, piemēram, darbinieku atlases firmas, sludinājumus masu saziņas līdzekļos, pašu izveidotas pretendentu datu bāzes, informāciju iekšējā tīklā, personīgos ieteikumus, kā arī internetu. Sludinājuma izmantošana ir viens no ārējās atlases veidiem, kam ir liela nozīme uzņēmuma darbībā. Tātad, viens no pirmajiem soļiem darbinieku piesaistē ir sludinājums masu saziņas līdzekļos. Primārais masu saziņas līdzeklis ir internets, jo tā jau ir daļa no cilvēku ikdienas, kā arī viegli pieejams un izmantojams. To arī pierāda Latvijas Republikas Tiesībsarga pētījums, ka „nedaudz vairāk kā puse darba ņēmēju Latvijā (55%), kuri saskārušies ar diskriminējoša satura sludinājumiem, ir pamanījuši sludinājumu interneta mājas lapās, kas nodarbojas ar darbinieku rekrutāciju/atlasī”.²¹ Pieņemsim, ka darba meklētāji pārsvarā sludinājumus meklē interneta vietnēs. Pēc tam seko prese, sludinājumu dēļi, reklāmas u.c.

21 Latvijas Republikas Tiesībsarga pētījums par Diskriminācijas izplatību nodarbinātības vidē Latvijā.- http://www.tiesibsargs.lv/lat/petijumi_un_viedokli/petijumi/?doc=705. (Resurss apskatīts 28.01.2014.).

Darba sludinājums ir darba devēja paziņojums par brīvajām darba vietām.²² Sludinājums var būt gan iekšējs, kad darbinieku meklē uzņēmuma darbinieku vidū, kā arī ārējs, kad tiek meklēts pretendents ārpus uzņēmuma. Pirms darba sludinājuma izvietojšanas, ir svarīgi, lai tas atbilst arī likuma prasībām, piemēram, sludinājumā norāda darba devēja - fiziskās personas - vārdu un uzvārdu vai juridiskās personas firmu, vai personāla atlases uzņēmuma firmu, kas darba devēja uzdevumā novērtē pretendentu piemērotību un veic atlasīti.²³ Darba sludinājumā parasti ir iekļauta minimāla informācija par uzņēmumu, taču ar to ir vairāk kā pietiekami, lai rastos priekšstats ar ko konkrētais uzņēmums nodarbojas. Ja pretendents vajag vairāk informācijas, tad to var pēc tam atrast vai noskaidrot papildus dažādos veidos. Šāda veida neliels aprakstiņš vai daži teikumi sludinājumā rada pretendents uzticību un pārliecību par to, ka uzņēmums patiešām eksistē un skaidrību par to, kādas nozares uzņēmums tas ir.

Darba likuma 32. pantā ir noteikts, ka sludinājums nedrīkst attiekties tikai uz sievietēm vai tikai uz vīriešiem, lai jau pašā tiesisko attiecību veidošanas sākumposmā nepieļautu jebkāda veida dzimuma diskrimināciju. Izņēmuma gadījumos, kad ir pieļaujams norādīt konkrētu dzimumu, ir jābūt objektīvam pamatojumam. Taču Darba likumā nav definēts, kas tad īsti ir objektīvs pamatojums. Piemēram, lūpu krāsas reklāmai meklē modeli. Lūpu krāsu, protams, nereklamēs vīrietis, līdz ar to modeles meklēšanas sludinājumā var norādīt, ka meklē modeli sievieti, kas arī būs pamatots priekšnoteikums.

Sludinājumā amats jānorāda pēc Profesiju klasifikatora. Ja amata nosaukumam nav dzimtes, tad raksta tā, kā ir klasifikatorā. Sludinājumā uzskaita prasības pretendents, taču uzmanīgi, - vēlams norādīt tikai tās prasības, kas tiešām attiecas uz konkrēto vakanto amata vietu. Ievietojot ikvienu darba sludinājumu ir jāņem vērā atšķirīgas attieksmes aizliegumu. Nedrīkst norādīt uz diskriminējošiem apstākļiem: rasi, ādas krāsu, dzimumu, vecumu, invaliditāti, reliģisko piederību, ģimenes stāvokli, seksuālo orientāciju u.c.

Bieži vien darba sludinājuma saturā ir skaidri saskatāms atšķirīgas attieksmes aizlieguma pārkāpums, piemēram, norādīts konkrēts vecums pretendents. Tie, kas neietilpst šajā vecuma grupā, nemaz nevar piedalīties atlasē uz šo amata vietu. Ja pretendents, kas neatbilst uzrādītajam vecumam nolemj pieteikt kandidatūru uz šo amatu, bet netiek pieņemts darbā

22 Darba likums (pieņemts 20.06.2001.), 32.panta 1.daļa// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs. - Nr.15 (2001, 9.augusts).

23 Turpat. - 32.panta 3.daļa.

vecuma neatbilstības dēļ, tad darba devējs ir pārkāpis atšķirīgas attieksmes aizlieguma principu. Un kandidātam ir tiesības triju mēnešu laikā no dienas, kad saņemts atteikums nodibināt darba tiesiskās attiecības, sniegt prasību tiesā. Ja attiecības nav nodibinātas šī iemesla dēļ, tad pretendents nav tiesības pieprasīt darba tiesisko attiecību nodibināšanu piespiedu kārtā.

Ja darba devēja mērķis ir atrast darbinieku vīrieti, tad arī šeit ir saskatāms atšķirīgas attieksmes aizlieguma pārkāpums. Darba devējam labāk būtu norādīt abus dzimumus amata nosaukumā, piemēram, saīsinot - *meklē administratoru/-i*. Tomēr MK noteikumos ir teikts, ka „profesiju nosaukumi klasifikatorā un valsts nozīmes informācijas sistēmās ir norādīti galvenokārt vīriešu dzimtē. Ja profesiju pārstāv sieviete, klasifikatora lietotājs profesiju nosaukuma pamatvārdā lieto atbilstošu sieviešu dzimtes galotni.”²⁴ Šajā gadījumā par precīzi norādītu amata nosaukumu tiks uzskatīts *administrators/-e*.

Nekorekta ir prasība pievienot fotogrāfiju, jo pretendents nav pieņākums sūtīt savu fotogrāfiju darba devējam, ja tas ir prasīts darba sludinājumā. Darba devējs nemaz nedrīkst prasīt to pievienot darba pieteikumam, jo atlasot darbinieku pēc izskata, tiek pārkāpts atšķirīgas attieksmes aizliegums. Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā ir teikts, ka „visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma priekšā, un viņiem ir tiesības, bez jebkādam atšķirībām, uz vienādu likuma aizsardzību pret jebkādu diskrimināciju”.²⁵ Tiesībsarga pētījumā „Diskriminācijas izplatība nodarbinātības vidē Latvijā” ir teikts, ka krievu tautības darba ņēmēji, kā arī darba ņēmēji nepilsoņi salīdzinoši bieži pauduši viedokli, ka CV ir jāpievieno sava fotogrāfija.

Darba sludinājumos nereti tiek norādītas prasības, kas atbilst tikai vīriešu kārtas pretendents, kad iestādes vadība pamato to ar smagajiem darba apstākļiem un specifiskajām prasībām pret personālu, kas saistīti, piemēram, ar apcietināto un tiesāto personu (vīriešu) uzraudzību un apsardzi. Neskatoties uz to, cietuma administrācija, nepieņemot darbā par uzraudzi I.M. un atteikumu motivējot ar to, ka viņa ir sieviete, pārkāpusi Darba likumu, kas aizliedz, pieņemot cilvēku darbā, diskriminēt pēc rases, ādas krāsas un dzimuma, izņemot gadījumus, ja likums aizliedz konkrētajā amatā nodarbināt sievietes. Uzrauga amats nav iekļauts sarakstā, kas nosa-

24 Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.461 (pieņemti 18.05.2010), 15.punkts// Latvijas Vēstnesis. - Nr.84 (2010, 28.maijs).

25 Vispārējā cilvēktiesību deklarācija (pieņemta 10.12.1948.) 7.pants.- <http://www.tiesibsargs.lv/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija/>.- (Resurss apskatīts 28.02.2014.).

ka darbus, kuros nevar nodarbināt sievietes. Te jāsaprot, ka cietuma uzraugam ir savs amata apraksts un tajā ir uzskaitīti veicamie darba pienākumi, kuros ir minēta arī personu kratīšana. Ņemot par pamatu Kriminālprocesa likuma 183. panta otro daļu, personas kratīšanu var izdarīt tikai tā paša dzimuma amatpersona. Tas nozīmē, ka I.M. (sieviete), nespētu pilnvērtīgi veikt amata aprakstā minētos darba pienākumus. Taču cietuma administrācija, lai nepārkāptu Darba likuma prasības, kas jāievēro, publicējot vai izsludinot darba piedāvājumu, varēja sludinājumā šādas prasības nenorādīt, bet vienkārši personāla vairāku kārtu atlases procesā, izvēlēties atbilstošāko pretendentu. Tas prasītu vairāk laika un darba, taču, iespējams, tad iztiktu bez liekiem tiesas darbiem, kas saistīti ar cilvēku diskrimināciju.

Norādei, ka darbam meklē tikai sievieti vai tikai vīrieti, jābūt objektīvi pamatotai. Piemēram, persona uzskata, ka sievietes var pretendēt uz šo dienesta amata vietu, jo atbilst izvirzītajām prasībām, arī Latvijas Republikas Satversmē ir noteikts, ka ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darba vietu, atbilstoši savai kvalifikācijai un zināšanām. Tas, ka cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas, nozīmē, ka šajā gadījumā diskriminācija nav pieļaujama, ja personas kvalifikācija un zināšanas atbilst izvirzītajam amatam. Ja sieviete nav pieņemta darbā atšķirīgas attieksmes aizlieguma dēļ, viņa nevar prasīt darba attiecību nodibināšanu piespiedu kārtā.

Sastādot sludinājumu liela nozīme ir tam, ka „sludinājums nav tikai vienkāršs svarīgāko prasību izklāsts, tas prezentē uzņēmumu un sniedz informāciju tā, lai izveidotos pozitīva atgriezeniskā saite un motivācija pieņemties uz uzsludināto vakanci”.²⁶ Lai ievietotais sludinājums piesaistītu pareizo mērķauditoriju, tajā ir nepieciešams ievietot precīzu un pareizu informāciju. Būtiskākās sludinājumā iekļaujamās sadaļas ir:

- uzņēmuma/organizācijas nosaukums un apraksts, kurā iekļauj īsi un skaidri atspoguļotus uzņēmuma pamatdarbības virzienus;
- piedāvātā amata nosaukums un galvenie darba pienākumi, ja darbinieks nepieciešams uz laiku, tas arī tiek norādīts;
- prasības - precīzs apraksts darba pieredzei un kompetencei, izglītība, spējas, atbildība, kā arī sīki aprakstītas tehniskās zināšanas, kas nepieciešamas veiksmīgai pienākumu izpildei;
- informācija par to, ko darbinieks var iegūt strādājot uzņēmumā/organizācijā (bieži tiek minēts, ka darba devējs piedāvā, piemēram, labus darba apstākļus, sociālās garantijas, interesantu un atbildīgu darbu utt.);

26 Boitmane I. Personāla atlase un novērtēšana. - Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2006.- 34. lpp.

- norāda nepieciešamību iesniegt tikai tādus dokumentus, kuru saturs ir viegli pārbaudāms;
- par pieteikšanās kārtību - tiek norādīts termiņš, adrese vai tālrunis;
- par iesniedzamajiem dokumentiem, piemēram, CV, pieteikuma un motivācijas vēstules.

Satversmes 91. pantā ir noteikti gan vienlīdzības, gan diskriminācijas aizlieguma principi. Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.”²⁷

CV - Curriculum Vitae

Mūsdienās, nevar iedomāties, ka piesakot savu kandidatūru uz vakanto amata vietu, to varētu izdarīt bez *Curriculum Vitae* iesniegšanas. Sabiedrībā ir pieņemts, kā pretendents piesaka savu kandidatūru uz vakanto amata vietu un CV ir viens no pirmajiem dokumentiem, ko viņš iesniedz. Darba devējam, izvērtējot pretendenta CV, ir iespējams spriest par pretendenta spējām, jo tajā tiek iekļauts izglītības un darba pieredzes apraksts apgriezta hronoloģiskā secībā, lai tiktu akcentēti pēdējā laika sasniegumi.

Izvērtējot CV, ir jāņem vērā, ka tas vairāk vai mazāk ir radoši uzlabots dokuments. CV ir strukturēts visiem zināmā veidā un tādu standartu izmanto lielākā daļa darba meklētāju, visbiežāk, - personīgās informācijas sadaļu, kurā norāda vārdu, uzvārdu adresi, tālruna numuru un izglītību. Katrai minētajai izglītībai klāt jāmin gada skaitļus. Sadaļā par darba pieredzi, tā jānorāda apgriezta hronoloģiskā secībā, un jāiekļauj viss, kas saistīts ar darba tiesiskajām attiecībām, piemēram, līgumdarbi, prakses vietas, darbs vasaras brīvdienās u.c. Uzskatu, ka svarīgāk ir nevis norādīt darba vietu, bet gan ieņemamo amatu un laika posmu, cik ilgi tajā nostrādāts, kā arī intervijas laikā nosaukt veiktos darba pienākumus.

Ne Darba likumā, ne arī citā normatīvajā aktā netiek reglamentēts, kāda informācija jāietver dzīves un darba aprakstā un kā to noformē. Līdz ar to, nepastāv universāla vai labākā *Curriculum Vitae* (CV) forma, „katrs izvēlas sev vispiemērotāko meklētajā darbā nepieciešamo īpašību izcelšanas formu”²⁸. Jāņem vērā, ka tekstam jābūt vienkāršā valodā, izvairoties no sarunvalodas vārdiem. Jāseko līdzi vai neiztrūkst kāds laika periods, par kuru nav informācijas. Kad CV rakstīšana ir pabeigta, vēlreiz īpaša

27 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 91.pants// Latvijas Vēstnesis. - Nr.43 (1993, 1.jūlijs).

28 Darba sludinājumu portāls.- http://www.darbs.lv/kas_jaiev_rakst_cv.htm.- (Resurss apskatīts 16.01.2014.).

vērība ir jāpievērš ziņām par izglītības līmeni, valodas prasmi, autovadītāja apliecību, darba pieredzi u.c. Apraksta beigās parasti norāda hobiju un intereses, taču nevajadzētu plaši izplūst stāstījumā par to, ko patīk darīt vai ar ko aizraujas brīvajā laikā, jo ne vienmēr tas, kas šķiet interesanti autoram, būs interesants arī nākamajam darba devējam.

Uzskatu, ka novērtējot kandidāta dzīves aprakstu, uzmanība ir jāpievērš vairākām būtiskām niansēm, piemēram, vai kandidāts ar savu iepriekšējo pieredzi atbilst uzņēmuma izvirzītajām prasībām, cik bieži tika mainītas darba vietas, kā arī vai darbiniekam piemīt mērķtiecība darba vietu izvēlē. Lielu uzmanību jāpievērš izglītībai, vai mācību iestādes pabeigtas veiksmīgi un laikā. CV noformējums, saturs, valoda un citas nianšes ir tās, kas sniedz darba devējam pirmo iespaidu par pretendentu. Piemēram, ja tiktu atsūtīts sasmērēts vai ieburzīts CV, domājams, ka darba devējam rastos attiecīgs priekšstats par šo darba meklētāju. Jābūt akurātam un uzmanīgam, lai ar CV palīdzību par sevi radītu vislabāko iespaidu.

Darba intervija

Nākamais posms pēc sludinājumu publicēšanas un pieteikumu izvērtēšanas ir pretendenta uzaicināšana uz darba interviju, lai gan Darba likums nenosaka, ka darba intervija ir obligāts priekšnosacījums, lai personu pieņemtu darbā. Intervija ir būtiska sastāvdaļa darba tiesisko attiecību veidošanās sākumposmā, jo tā ir viens no pretendenta darba spēju novērtēšanas veidiem. Darba intervijas galvenais mērķis - noskaidrot pretendenta piemērotību, atbilstību paredzētā darba veikšanai, tādēļ darba devējam pret pretendentu un otrādi ir jābūt savstarpēji godīgiem un atklātiem, ievērojot vienam otra tiesības un intereses, lai nerastos situācijas, kad kāda tiesības ir aizskartas.

Darba intervijas laikā darba devējs var iepazīt savu potenciālo darbinieku un pārliecināties par viņa atbilstību konkrētajam darbam, tāpēc tiek uzdoti dažādi jautājumi, kas attiecas gan uz kandidāta zināšanām par darbu un konkrēto organizāciju, gan pieredzi, motivāciju, sasniegumiem, personību un interesēm. Saņemot atbildes uz intervijā uzdotajiem jautājumiem, darba devējs var izvērtēt pretendentu vispusīgi - gan uzvedību, domāšanas veidu, prasmi izteikties, gan, protams, to, kādas ir tās prasmes, zināšanas un pieredze, kuras atklāsies pretendenta atbildēs. Līdz ar to darba devējam intervijas laikā nav pieļaujami diskriminējoši jautājumi, kas nav saistīti ar paredzētā darba veikšanu.

Darba intervija ir darba devēja sagatavota mutvārdu vai rakstveida aptauja pretendenta piemērotības novērtēšanai.²⁹ Intervija nav noteikta likumā kā obligāta, taču tā ir vēlama, jo intervijas rezultātā darba devējam ir iespēja izvēlēties piemērotāko kandidātu. Tātad, intervija var notikt gan mutiski, gan rakstiski, kā arī vairākās kārtās, kur katrā no tām var izvērtēt atšķirīgas prasmes. Darba intervijai ir ļoti liela nozīme, jo atkarībā no tā cik labi intervija tiks novadīta, būs redzams cik atbilstošs darbinieks ir pieņemts darbā.

Lielākoties, visu galveno informāciju par pretendentu var saņemt intervijas laikā, kura notiek veidojot tiešu kontaktu starp intervētāju un intervējamo. Intervija tiek izmantota, lai personīgi iepazītos ar pretendentu, iegūtu trūkstāšo informāciju, kā arī lai informētu kandidātu par viņa darba devēju, darba vietu un pienākumiem. Intervijām ir savas negatīvās puses, jo tajās var izveidoties nepareizs priekšstats par pretendentu un liela uzmanība tiek pievērsta trūkumiem, kā rezultātā veidojas vērtētāja subjektīvais viedoklis. Mūsdienās, stājoties darbā un piedaloties atlases procesā, pārsvarā tiek izmantotas intervijas - pārrunas.

Piemērotības novērtēšanai darba devējs drīkst uzdot jautājumus tikai uzņēmuma ietvaros saistībā ar veicamo darbu. Aizliegts uzdot jautājumus, kas tieši vai netieši diskriminē pretendentu. Nedrīkst uzdot jautājumus par grūtniecību, reliģiju, ģimenes stāvokli, sodāmību, piederību pie kādas no politiskajām partijām, nacionālo vai etnisko izcelsmi un citus līdzīgus. Lai gan darba devēji mēdz netieši uzdot šos aizliegtos jautājumus, uz kuriem pretendenti visbiežāk arī atbild neiebilstot, tādā veidā satraucoties par to, ka netiks pieņemti uz brīvo amata vietu.

Neskatoties uz to, ka Darba likums aizliedz diskriminējošus jautājumus un aizsargā pretendentu darba intervijas laikā, kas norisinās mutiski, ļoti bieži darba devējs pārkāpj šo normu, un tiek uzdoti jautājumi, kas neattiecas un neietekmē paredzētā darba veikšanu, piemēram, sievietes sastopas ar jautājumiem, kas attiecas uz plānoto grūtniecību, iespējamo laulību, ģimenes stāvokli. Lai gan viņām pastāv iespēja uz tiem neatbildēt, tomēr tas, vai tiek sniegta atbilde, ir ļoti būtiski ietekmē darba devēja lēmumu. Ja intervija notikusi mutiski, ir ļoti grūti pierādīt, ka tika pārkāptas cilvēktiesības.

Ja pretendents objektīvu iemeslu dēļ nevarēs veikt darba pienākumus, tad darba devējs var pirms intervijas precizēt, vai konkrētā persona ir sodīta vai nē. Parasti uz vakanto amatu piesakās vairāki pretendenti.

²⁹ Darba likums (pieņemts 20.06.2001.), 33.pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr.15 (2001, 9.augusts).

Šādās situācijās veicot atlasi, ir jāievēro vienlīdzības princips pret visiem pretendentiem.

Uz likumā noteiktajiem diskriminējošajiem jautājumiem pretendentam nav jāatbild. Strīdīgs ir jautājums, vai pretendents darba intervijas laikā var sniegt nepatiesas vai nekonkrētas atbildes. Kā norāda I. Skultāne: „Vācu juridiskajā literatūrā, atsaucoties uz Vācijas Darba tiesas praksi, gadījumos, ja darba devējs savu slēdzienu izdara vienīgi no tā, ka pretendents ir atteicies sniegt atbildi, vai ja patiesas atbildes sniegšana rada personai negatīvas sekas, pretendentam ir jābūt tiesībām uz nepieļaujamiem jautājumiem atbildēt nepatiesi.”³⁰ Praksē bieži vien darba devējs pirms darba intervijas ar pretendentu jau ir ieguvis informāciju no iepriekšējā darba devēja, vai no masu saziņas līdzekļiem, kā arī īpašos gadījumos izmantojis detektīva pakalpojumus. Šī iegūtā informācija varētu būt neobjektīva un tendencioza, jo praksē reti kurš darba devējs par savu bijušo darbinieku izsakās pozitīvi, savukārt, masu mēdiji labprātāk publicē negatīvu, nepārbaudītu informāciju.

Runājot par jautājumiem, kurus nedrīkst uzdot intervijas laikā, kā piemērs jāmin Francijas 1992. gada 31. decembra likums „Par personas personīgo īpašību aizsardzību, dibinot darba tiesiskās attiecības, kā arī pēc darba līguma noslēgšanas.” Minētais likums paredz, ka intervijā uzdodamie jautājumi var attiekties tikai uz profesionālo kvalifikāciju, aizliedzot darba devējam uzdot ne tikai jautājums, kas, piemēram, Darba likumā kvalificēti kā diskriminējoši, bet arī jautājumus par personas rakstura īpašībām, morālo stāju un uzskatiem.³¹

Darba devējam intervijas laikā ir pienākums pretendentu iepazīstināt ar uzņēmuma normatīvajiem aktiem, kas attiecas uz konkrēto amata vietu un veicamajiem darba pienākumiem, piemēram, ar spēkā esošu darba koplīgumu un darba kārtības noteikumiem. Ja pretendents norāda, ka intervijas laikā ir bijusi tieša diskriminācija, tad darba devējs ir tas, kuram ir jāpierāda pretējais vai arī tas, ka atšķirīgas attieksmes pamatā ir objektīvi apstākļi. Darba kārtības noteikumi ir atrunāti Darba likuma 55. pantā un tos parasti sastāda, ja uzņēmumā tiek nodarbināti ne mazāk kā 10 darbinieki un tos pieņem ne vēlāk kā divu mēnešu laikā no uzņēmuma darbības uzsākšanas. Darba kārtības noteikumos parasti iekļauj visu to, kas netiek iekļauts darba līgumā, piemēram, darba laika sākums un beigas, darba laika organizācija, atalgojuma izmaksas laiks, veids un vieta, atvaļinājuma piešķiršanas kār-

30 Slaidiņa V., Skultāne I. Darba tiesības.- Zvaigzne ABC, 2011. - 57. lpp.

31 Киселев И.Я. Зарубежное трудовое право.- Москва: Норма, 2000.- 70. с.

tība u.c. Tie nosaka visu uzņēmumu darbinieku pakļaušanos viena veida kārtībai, kas, vairāk vai mazāk, samazina diskriminācijas iespējamību uzņēmumā. Ar darba kārtības noteikumiem jāiepazīstina visi darbinieki un šiem noteikumiem jābūt brīvi pieejamiem.

Attiecībā uz darba interviju, darba devējam Darba likuma 38. panta ietvaros ir jānodrošina pretendentu personisko datu aizsardzība. Šīs ziņas ir nododamas tikai un vienīgi personai, kas sagatavo lēmumu par pieņemšanu darbā vai arī tās var darīt zināmas trešajām personām vienīgi ar pretendenta piekrišanu. Intervija, patiesībā, sniedz visvairāk informācijas par kandidātu. Pārrunu gaitā ir iespējams iegūt informāciju par pretendenta pieredzi, spējām, interesēm, rakstura īpašībām, pēc kurām varētu prognozēt panākumus darbā. Veicot interviju, tai ir savi mērķi, piemēram, novērtēt kandidāta piemērotību piedāvātajam amatam, ne tikai iegūt pēc iespējas vairāk informācijas no pretendenta, bet arī sniegt kandidātam informāciju par pašu darbu, uzņēmumu un darba apstākļiem. Veicot darba interviju, darba devējam ir iespēja prezentēt firmu un izskaidrot darba specifiku. Savukārt, pretendentam ir iespēja uzdot interesējošos jautājumus, kas saistīti ar attiecīgo darbu.

Ļoti bieži ir sastopamas situācijas, ka darba devēji negodprātīgi, savtīgu interešu vadīti no pretendenta tiek prasīts sagatavot rakstveida formā darbības vai attīstības plānu, ko pretendents var realizēt tuvākā vai tālākā nākotnē, ja ar viņu tiks noslēgts darba tiesisko attiecību līgums. Nākas dzirdēt, ka šie plāni paliek pie darba devēja, bet pretendents, saņemot darba devēja atteikumu, turpina meklēt sev jaunu darba vietu. Kā risinājumu šai situācijai varētu Darba likumā paredzēt, ka pretendents un darba devējs nedrīkst izpaust un izmantot informāciju, ko tas ir ieguvis intervijas laikā.

Praksē aizvien vairāk darba devējs darbinieku atlasē izmanto personāla atlases uzņēmumu pakalpojumus, izveido komisijas, pieaicina speciālistus utt. Rodas jautājums, kas ir šīs personas Darba likuma izpratnē, vai tām ir tiesības iepazīties ar pretendenta iesniegtajiem dokumentiem. Kā norāda I. Gailums, „Darba likuma izpratnē pretendentu atlasei un darba līguma noslēgšanai pieaicinātie speciālisti nav uzskatāmi par trešajām personām un tiem ir tiesības iepazīties ar pretendenta iesniegtajiem dokumentiem”.³² Jāatzīmē fakts, ka uz iepriekš minētajām personām attiecas Fizisko personu datu aizsardzības likums un Darba likuma 38. panta prasības par ziņu neizpaušanu.

32 Gailums I. Darba likums: Komentāri. Tiesu prakse. 2.grāmata. C daļa (28.–99.pants).- Rīga: Gailuma juridiskā biznesa biroja izdevniecība, 2002.- 47. lpp.

Atbilstoši starptautiskajiem normatīvajiem aktiem, Fizisko personu datu aizsardzības likumam³³ un Darba likuma 38. pantam ziņas par pretendentu un pretendenta darbā pieteikšanās dokumentus darba devējs drīkst nodot tikai tām personām, kas uzņēmumā darba devēja uzdevumā sagatavo lēmumu par darbinieka pieņemšanu darbā. Minētās ziņas un dokumentus drīkst darīt zināmus trešajām personām tikai ar pretendenta piekrišanu un darba devēja pienākums ir nodrošināt minēto ziņu aizsardzību.

Veselības pārbaude

Darba devējs pretendentam var pieprasīt, lai tas veic veselības pārbaudi.³⁴ Savukārt, amata kandidātam ir pienākums sniegt darba devējam informāciju par savu veselības stāvokli un profesionālo sagatavotību, ja tam ir būtiska nozīme paredzētā darba veikšanai vai darba līguma noslēgšanā. Vispārīgās veselības pārbaudes rezultātā, darba devējs saņem atzinumu no ārsta, ka pretendents ir atbilstošs paredzamā darba veikšanai. Ja darba devējs secina, ka darbinieks vai pretendents nav spējīgs veikt darba pienākumus veselības apstākļu dēļ, tad tas var būt par pamatu darba līguma uzteikšanai pēc Darba likuma 101. panta septītās daļas. Tomēr jāpiebilst, ka darba devējam ir tikai tiesības sūtīt pretendentu uz veselības pārbaudi, tas nav pienākums. Šī nav tā pati veselības pārbaude, kas noteikta Darba aizsardzības likumā. Taču ir izņēmumi, kad darba devējs, atbilstoši darba vides riska novērtējumā noteiktajiem veselībai kaitīgajiem darba vides faktoriem un īpašajiem apstākļiem, nosūta nodarbinātos un personas pirms darba tiesisko attiecību vai valsts civildienesta tiesisko attiecību uzsākšanas uz veselības pārbaudi.³⁵

Pastāv fakultatīvā un obligātā veselības pārbaude. Fakultatīvās veselības pārbaudes mērķis - pirms darba līguma noslēgšanas pārliecināties, ka potenciālā darbinieka veselības stāvoklis netraucēs veikt konkrētos darba pienākumus. Tas nozīmē, ka darba devējs var nosūtīt pilnīgi visus pretendentes uz veselības pārbaudi, pats sedzot izdevumus, arī tad, ja ārsts atzīs, ka konkrētais pretendents nav piemērots šī darba veikšanai. Ja pretendents darba intervijas laikā ir apzināti maldinājis darba devēju par veselības stāvokli, tad izdevumi par veselības stāvokli tam būs jāsedz pašam. Tomēr darba devējam ir jāpierāda, ka pretendents maldinājis apzināti, kas, pro-

33 Fizisko personu datu aizsardzības likums (pieņemts 23.03.2000.)// Latvijas Vēstnesis. - Nr.123 (2000, 6.aprīlis).

34 Darba likums (pieņemts 20.06.2001.), 36.pants 1.daļa// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs. - Nr.15 (2001, 9.augusts).

35 Kārtība, kādā veicama obligātā veselības pārbaude: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.219 (10.02.2009), 11.punkts// Latvijas Vēstnesis. - Nr.41 (2009, 13.marts).

tams, nav viegli izdarāms. Piemēram, meklējot darbinieku amatam, kur ir nepieciešams perfekti izšķirt krāsas, bet ārstu pārbaudes slēdzienā ir ieraksts - daltonisms, kas nozīmē, ka pretendents apzināti maldinājis darba devēju intervijas laikā, kā rezultātā izdevumi par šo medicīnisko pārbaudi būs jāsedz pašam. Obligātā veselības pārbaude ir jāveic nepilngadīgajiem, un katru gadu līdz pilngadības sasniegšanai medicīniskā pārbaude ir obligāta. Tāpat „obligāto pirmreizējo veselības pārbaudi un obligātās periodiskās veselības pārbaudes veic personām, kuru darbs ir tieši saistīts ar iespējamu risku citu cilvēku veselībai.”³⁶ Tas attiecas uz personām, kuras strādā izglītības sfērā, frizētavās un kosmētiskajos salonos, publiskajos baseinos un pirtīs, viesnīcās, ārstniecības iestādēs un citās publiskās sfērās. Obligāta veselības pārbaude ir arī „tiem nodarbinātajiem, kuru veselības stāvokli ietekmē vai var ietekmēt veselībai kaitīgi darba vides faktori, un tiem nodarbinātajiem, kuriem darbā ir īpaši apstākļi.”³⁷

Darba devējs nosūta darbinieku uz veselības pārbaudi, izsniedzot veidlapu - nosūtījumu, kurā ir minēti darba vides riska faktori, īpašie apstākļi un cita informācija. Pēc veselības pārbaudes, ārsts raksta atzinumu vai personas veselības stāvoklis atbilst veicamajam darbam vai nē, kā arī tiek norādīts, ja tiek konstatētas arodslimības. Uz šādas ārsta aizpildītas veidlapas pamata tiek pieņemts, ka obligātā veselības pārbaude ir izieta.

Secinājumi un priekšlikumi

Analizējot darba tiesisko attiecību nodibināšanas sagatavošanu, var secināt, ka viens no pirmajiem soļiem darbinieku piesaistē ir sludinājuma ievietošana masu saziņas līdzekļos. Ievietojot ikvienu darba sludinājumu, ir jāņem vērā atšķirīgas attieksmes aizliegumu, nedrīkst norādīt ne uz kādiem diskriminējošiem apstākļiem. Darba sludinājums nav obligāti jāpublicē masu saziņas līdzekļos, darbiniekus var piesaistīt arī citādi. Vienīgais likuma pants, kas regulē darba tiesisko attiecību nodibināšanu ar sludinājumu, ir Darba likuma 32. pants. Autore uzskata, lai neradītu pārpratumus, sastādot darba sludinājumu, ērtāk būtu ar normatīvo aktu palīdzību noteikt, kādam jābūt darba sludinājumam, precīzāk, kas iekļaujams darba sludinājumā, nevis norādīt tikai to, ko aizliegts iekļaut darba sludinājumā.

36 Noteikumi par darbiem, kas saistīti ar iespējamu risku citu cilvēku veselībai un kuros nodarbinātās personas tiek pakļautas obligātajām veselības pārbaudēm: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.494 (pieņemti 27.11.2001), 2.punkts// Latvijas Vēstnesis. - Nr.174 (2001, 30.novembris).

37 Kārtība, kādā veicama obligātā veselības pārbaude: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.219 (pieņemti 10.02.2009), 1.punkts// Latvijas Vēstnesis. - Nr.41 (2009, 13.marts).

Masu medijos ievieto ļoti daudz darba sludinājumu, bet lai pamanītu īsto un, lai piesaistītu labākos pretendētus, sludinājumam vajadzētu būt attiecīgi noformētam: lakoniskam, pamanāmam starp citiem sludinājumiem, bez gramatiskām un stila kļūdām. Bez tam jānovērš sludinājumos minēto pienākumu neatbilstību amata aprakstam, jāizceļ detalizētas obligātās prasības, jākonkretizē uzņēmuma priekšrocības.

Ņemot vērā cilvēktiesību diskriminācijas aktualitāti šodien, darbinieku atlases procesā, intervijas laikā, pretendenta piemērotības novērtēšanai, darba devējs drīkst uzdot jautājumus tikai uzņēmuma ietvaros saistībā ar veicamo darbu. Personāla atlase ir jāveic profesionāli, neņemot vērā subjektīvo viedokli, bet vērtējot kandidāta atbilstību piedāvātajai vakancei.

Publicējot darba sludinājumu, vēl aizvien darba devēji neņem vērā atšķirīgas attieksmes aizliegumu, jo sludinājumā tiek norādīts konkrēts vecums kandidātam, amata nosaukums vīriešu dzimtē, kā arī prasība pievienot fotogrāfiju, kas pretendētājam nemaz nav jādara. Tāpat ar jauno likuma grozījumu stāšanos spēkā, aizliegts prasīt norādīt svešvalodas zināšanas, ja tam nav objektīvs iemesls, izslēdzot darbinieka diskriminācijas iespējamību, kas saistīta ar valodas zināšanām tajās darba vietās, kur tās nemaz nav nepieciešamas.

Lai pieņemtu pēc iespējas atbilstošāku pretendentu uz vakanto amata vietu, darba devējiem atlases procesā, it īpaši intervijas laikā, mazāk būtu jāorientējas uz jautājumiem, kas skar pretendenta privāto dzīvi - ģimenes stāvokli, bērnu skaitu, veselības stāvokli, sodāmību, bet jāpievēršas kompetencei, izglītībai, darba pienākumiem un darba kārtībai, analizējot informāciju un pieņemot atbilstošāko darbinieku. Pamatojoties uz Darba likuma 33. panta trešo daļu, darba devējam intervijas laikā pretendents jāiepazīstina ar uzņēmuma normatīvajiem aktiem, kas attiecas uz noteikto amatu un veicamajiem darba pienākumiem.

Darba likuma 32. pantā nepieciešams iekļaut punktu par to, ka darba devējam, piemēram, septiņu darba dienu laikā (no pretendenta pieteikuma saņemšanas brīža) ir jāsniedz mutiska vai rakstiska atbilde pretendētājam, kurš iesniedzis pieteikumu uz brīvo darba vietu. Bieži ir tā, ka darba devēji atlasot pretendētus uz nākamo kārtu, tiem, kas tālāk nav izvirzīti, nekādu atbildi nesniedz un pretendents īsti nesaprot - vai pieteikums saņemts, vai ir ticis uz nākamo kārtu utt.

Darba likumā būtu skaidri jādefinē, kam īsti jāapmaksā veselības pārbaude, jo 36. pantā teikts, ka veselības pārbaudes izdevumus pirms darba attiecību uzsākšanas jāsedz darba devējam, izņemot gadījumus, kad dar-

binieks sniedzis nepatiesu informāciju un slēpis savu patieso veselības stāvokli, bet Darba aizsardzības likums norāda, ka izdevumi sedzami pēc savstarpējas vienošanās. Autore ierosina definēt kārtību, kādā izejama veselības pārbaude un kas to finansē, nevis darīt to pēc savstarpējās vienošanās, radot strīdīgas situācijas.

OF ENGAGEMENT PREPARATION

Keywords: employee, personnel selection, recruitment, description, advertisement.

Summary

Preparation of job legal relationship establishment is important to every employer, because, to establish job legal relationships, all prerequisites of their establishment must be prepared.

In modern circumstances of a crisis, during high unemployment levels in the country an ability to find and hire qualified and competent specialists is highly valued. Current economic conditions significantly affect the understanding of true values of society. Many are ready to do any kind of job enduring any job conditions and co-workers in order to get the minimal salary.

Although there are regulations against discrimination, during the creation of the article it is concluded that discrimination still exists in the establishment phase of job legal relationships. Moreover, there are imperfections in the regulations that regulate the establishment of job legal relationships. For example, there is not a clear explanation of who must cover the costs of health tests or that the employer must inform the job candidate about the candidate selection results, even if the candidate is not invited to the next selection phase.

Mg. sc. Iveta Puķīte

BIZNESĀ INKUBATORU ATBALSTS UN NOZĪME, IZMANTOJOT EIROPAS SAVIENĪBAS STRUKTŪRFONDU LĪDZFINANSĒJUMU

Atslēgvārdi: biznesa inkubators, Eiropas Savienības struktūrfondu finansējums, programma „Uzņēmējdarbība un inovācijas”, mazie un vidējie uzņēmumi, uzņēmējdarbība.

Lai valstī sekmīgi varētu attīstīties ekonomika, tai ir aktīvi jādomā, kā atbalstīt mazos un vidējos uzņēmumus, uzlabot to konkurētspēju starptautiskajā tirgū un veicināt kopējo valsts tautsaimniecības attīstību un izaugsmi.

Sobrīd Latvija sastopas ar jaunu ekonomiskās attīstības izaicinājumu un, lai Latvijas uzņēmēji palielinātu konkurētspēju, tiem jāorientējas uz jauniem tehnoloģiju, produkcijas un pakalpojumu risinājumiem. Pateicoties straujajai ekonomiskajai attīstībai, dzīves līmenis Latvijā pakāpeniski tuvojas Eiropas Savienības līmenim un uzņēmējiem jābūt gataviem pieņemt mainīgās vides uzstādītos izaicinājumus - sasniegt augstāku darba ražīgumu un radīt augstāku pievienoto vērtību, iekarot jaunus tirgus un radīt jaunus produktus - jābūt gataviem pāriet uz inovatīvu darbību.¹

Uzsākot uzņēmējdarbību, jaunajiem uzņēmējiem nākas saskarties ar tādām grūtībām kā finansējuma piesaiste, kas nodrošinātu nepieciešamos sākotnējos resursus darbības sākumā, gan arī trūkst zināšanu kapacitātes. Lai veicinātu uzņēmējdarbības attīstību Latvijā, tiek piedāvāti dažādi atbalsta pasākumi jaunajiem uzņēmējiem, ko finansē gan valsts, gan Eiropas Savienības struktūrfondu līdzekļi, gan dažādi privātie investori, investīciju fondi un organizācijas.

Jebkura uzņēmuma veiksmīgai darbībai ir nepieciešami kapitālieguldījumi. Uzņēmuma konkurētspēja un maksātspēja lielā mērā ir atkarīga no finanšu izmantošanas racionālas organizācijas. Mūsdienīgu tirgus apstākļos finansēm ir viena no būtiskākām lomām uzņēmuma funkcionēšanā.

Nodrošinot uzņēmuma finanšu darbību, jādomā gan par finanšu līdzekļu piesaisti, gan par to racionālas struktūras veidošanu, lai varētu finansēt nepieciešamos pasākumus, to apjomus un tādējādi nodrošināt plānotos ieņēmumus.

1 Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra. Inovatīvās darbības pamatelementi. - http://www.liaa.gov.lv/files/liaa/attachments/31_inovativas_darbibas_pamatelementi.pdf- (Resurss apskatīts 14.12.2013.).

Lai iegūtu plānoto peļņu, jāizvēlas piemērotākais un efektīvākais finanšu avotu piesaistes veids. Īpaši aktuāli tas ir uzņēmējdarbības uzsākšanas stadijā, kad ir ideja, bet nav finansējuma.

Nosakot nepieciešamo naudas līdzekļu apjomu uzņēmumā, ir jāņem vērā šādi apstākļi:

- kādiem mērķiem ir nepieciešami naudas līdzekļi un kāds būs to izmantošanas ilgums uzņēmumā;
- vai nepieciešamo finansējumu var atrast uzņēmumā vai izmantot citus avotus.²

Balstoties uz Valsts Stratēģisko ietvardokumentu 2007.-2013. g. periodam, kas ir Latvijas līmeņa galvenais struktūrfondu un Kohēzijas fonda plānošanas dokuments, redzam, ka tas nodrošina kohēzijas politikas sasaisti ar nacionālajām prioritātēm un pamato šo prioritāšu izvēli, kā arī nosaka fondu apguves stratēģiju, vadības ietvaru, kur kā viena no trim šī brīža plānošanas perioda programmām ir noteikta – „Uzņēmējdarbība un inovācijas”. Tā ir vērsta uz jaunu procesu un produktu inovāciju radīšanu uzņēmumos, kas veicina to spēju konkurēt un attīstīties gan vietējā, gan starptautiskā līmenī.³

2008. gada 16. jūlijā tika parakstīts Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Eiropas Investīciju fondu par Eiropas Savienības struktūrfondu ieguldījumu fonda ieviešanu. Ar finanšu instrumentu palīdzību mazais un vidējais komersants var saņemt finansējumu, kuru citkārt, piemēram, nodrošinājuma trūkuma vai pārāk augsta riska dēļ, nesaņemtu. Ar ieguldījumu fonda starpniecību komersantiem tiek nodrošināta pieeja Eiropas Savienības struktūrfondu finansējumam komercdarbības uzsākšanai un attīstībai.

Kā viens no finanšu instrumentiem, kas tiek līdzfinansēti no Eiropas Savienības struktūrfondu finansējuma, ir biznesa inkubatori, kas ir valsts vai reģiona ekonomiskās un sociālās attīstības veicināšanai izveidotas struktūrvienības, kuru uzdevums - izvērtēt un atbalstīt jaunu uzņēmumu dibināšanas un izaugsmes iespējas. Inkubatora galvenais uzdevums - radīt sekmīgus jaunus uzņēmumus, kas, atstājot inkubatoru, būtu finansiāli un ekonomiski patstāvīgi. Biznesa inkubatori rada jaunas darba vietas, veicina sabiedrisko aktivitāti, veicina jauno tehnoloģiju komercializāciju un rada pārticību vietējā un valsts līmenī.

Patlaban Latvijā aktīvi darbojas 15 biznesa inkubatori katrā reģionālās un nacionālās nozīmes attīstības centrā. Kopumā desmit no inkubatoriem

2 Rurāne M. Finanšu menedžments.- Rīga : RSEBAA, 2006. - 172. lpp.

3 Valsts stratēģiskais ietvardokuments.- <http://www.esfondi.lv/page.php?id=478>.- (Resurss apskatīts 14.12.2013.).

darbību uzsākuši vai paplašinājusi ar Eiropas Savienības struktūrfondu finansējumu 2009. gadā.

Pasaulē pastāv vairāki tūkstoši biznesa inkubatoru un lielai daļai uzņēmēju, kas tikko sākuši virzīt savu biznesa ideju, tas kalpo kā neatsverams atbalsts un straujas izaugsmes garants. Biznesa inkubatori ir aizsākušies pirms 50 gadiem Amerikā, bet Latvijā šī prakse ir kopš 1993. gada. Līdz ar ekonomiskās krīzes attīstību pieaug arī jauno uzņēmēju interese un vēlme darboties kāda biznesa inkubatora paspārnē.

Biznesa inkubatoru būtība un veidi

Biznesa inkubators ir „infrastruktūras un personāla apvienojums, kas veidots, lai palīdzētu attīstīties jauniem un nelieliem komersantiem, atbalstot tos agrīnās attīstības stadijā ar infrastruktūras, ikdienas konsultācijām, kā arī pakalpojumiem par pamata komercdarbības attīstības jautājumiem”.⁴

Biznesa inkubators ir komerciāla rakstura vienība, kas atbalsta un veicina jebkuras uzņēmējdarbības formas darbību jebkurā tautsaimniecības nozarē. Tā darbības pamatfunkcija - veicināt jaunu inovatīvu firmu izveidošanos, nodrošinot tās „inkubācijas periodā” ar telpām, pakalpojumiem un konsultācijām uzņēmējdarbības pamatjautājumos.

Biznesa inkubatori ir valstī vai reģionā ekonomiskās vai sociālās attīstības veicināšanai izveidotas struktūrvienības, kuru uzdevums ir izvērtēt un atbalstīt jaunu uzņēmumu dibināšanas un izaugsmes spējas. Uzdevums - sniegt palīdzību tā, lai pēc biznesa inkubatorā pavadītā laika tie būtu finansiāli un ekonomiski patstāvīgi, lai spētu nodrošināt savu darbību bez inkubatora atbalsta. Biznesa inkubatori rada jaunas darba vietas, veicina sabiedrisko aktivitāti, veicina jauno tehnoloģiju komercializāciju, rada pārticību vietējā un valsts līmenī. Biznesa inkubatora operators ir juridiska persona, kas ir atbildīga par darbības norisi un nodrošina apsaimniekošanu un pakalpojumu klāstu inkubētajam uzņēmumam. Pārsvārā tie ir profesionāli biznesa konsultāciju uzņēmumi, kuriem ir pieredze uzņēmumu konsultēšanā un plašs partneru loks.⁵

Parasti biznesa inkubatorus vada inkubatoru operatori - konsultantu kompānijas, kas nodrošina uzņēmumus ar attiecīgajām telpām un pārvalda tās. Šie operatori pēc noteiktiem kritērijiem izvēlas uzņēmumus un/vai

4 Biznesa inkubatori.- <http://www.liaa.gov.lv/uznemejdarbibas-abc/biznesa-inkubatori>.- (Resurss apskatīts 14.12.2013.).

5 Biznesa inkubatori.- <http://www.designlatvia.lv/jaunumi/biznesa-inkubators>.- (Resurss apskatīts 14.12.2013.).

individuālas personas, kas tiks inkubēti. Tāpat arī šie operatori nodrošina inkubējamus uzņēmumus ar uzņēmējdarbības konsultācijām jau sākot no biznesa plāna izstrādes un beidzot ar produkta vai pakalpojuma pārdošanu.

Uzņēmumu inkubāciju var iedalīt trijos posmos:

- 1) Pre-inkubācija ir periods, kurā topošajam uzņēmumam ir nepieciešams atbalsts biznesa plāna izstrādē, tirgus izpētē, tradicionāli šajā posmā svarīgas ir tieši zināšanas, prasmes. Latvijā pre-inkubācijas periodā uzņēmējs var griezties dažādās nevalstiskajās organizācijās, universitātēs, piedalīties semināros un apmācībuursos.
- 2) Inkubācijas periods - biznesa inkubatori, kuri darbojas Latvijā, atbalstu piedāvā jau inkubācijas fāzē, kad ir svarīgs finansiāls atbalsts, infrastruktūras pieejamība, ekspertu pakalpojumi, palīdzība jaunu produktu attīstībā, atbalsts šī brīža izmaksu samazināšanai, t.i. - pakalpojumi, kurus piedāvā biznesa inkubatori Latvijā.
- 3) Trešais inkubācijas posms ir post-inkubācija, kad uzņēmums jau ir spējīgs darboties patstāvīgi bez atbalsta. Šajā posmā svarīgs ir biznesa attīstības stratēģiskais plāns, tehnoloģiskā un ekspertu pieejamības iespēja pēc inkubācijas perioda.⁶

Ir divu veidu biznesa inkubatori tipi:

- tehnoloģiskie inkubatori - fokusēti uz tehnoloģijās balstītām idejām ar augstu izaugsmes potenciālu, kā arī uz pētniecības komercializāciju;
- vispārējie inkubatori - fokusēti uz vispārēju vietējās ekonomikas attīstību, t.sk. ģimenes uzņēmumu, individuālo komersantu un tamlīdzīgu uzņēmējdarbības formu attīstību.

Pirmais inkubators tika izveidots 1959. gadā Ņujorkā, ASV. Charles Mancuso iznomāja telpas viņam piederošajā industriālajā centrā maziem uzņēmumiem, kas tikko bija uzsākuši darbību un vadīja viņus izaugsmes procesā. Līdz 20. gs. 70-tajiem gadiem inkubatora jēdziens bija unikāls. Inkubatora priekšteču būtība bija vērsta vai nu uz tehnoloģiju vai administratīvo atbalstu, inkubators apvienoja abus. Kopš 1970. gada biznesa inkubatori sāka veidoties visā pasaulē.⁷

Kopš 20. gs. 80. gadiem daudzas attīstītas un jaunattīstības valstis ir nodibinājušas publisko biznesa inkubatoru sistēmas, lai veicinātu un palīdzētu uzņēmējdarbībai. Daudzos gadījumos publiskie inkubatori koncentrējas uz progresīvu tehnoloģiju nozarēm. Zinātniskiem biznesa inkubatoriem

6 Teorētiski par biznesa inkubāciju un inkubatoriem. - <http://www.d-fakti.lv/lv/news/article/31464/>.- (Resurss apskatīts 14.12.2013.).

7 Albert P., Gaynor L. Incubators: Growing Up, Moving Out.- Cahiers de Recherche.- Arpent, 2001.

efektīva sadarbība ar universitātēm un zinātniskās pētniecības institūtiem var motivēt pētniekus uzņemt risku kompānijas nodibināšanā. Neskatot universitātes, inkubatoriem var būt arī daudz citu partneru.

Aplēses liecina, ka šodien inkubatoru skaits visā pasaulē ir ~ 3000: viena trešdaļa atrodas Ziemeļamerikā, 30% Rietumeiropā un pārējie izklidēti Tālajos Austrumos (20%), Dienvidamerikā (7%), Austrumeiropā (5%) un Āfrikā, Tuvajos Austrumos un citos reģionos (5%).⁸

Pasaules pieredze rāda, ka biznesa inkubatoru sniegums un veiksmē ir tieši atkarīga no inkubējamo uzņēmumu snieguma un attīstības. Tāpat veiksmīgu biznesa inkubatoru raksturo augsts uzņēmumu izdzīvošanas līmenis pēc-inkubācijas posmā. Lai attaisnotu savu eksistenci un dotu ekonomisku pienesumu reģiona attīstībā, biznesa ideju atlasei un to izaugsmes novērtēšanai ir kritiska nozīme. Tikpat svarīgi nodrošināt izinkubēto uzņēmumu dzīvotspēju un attīstību, tādējādi demonstrējot biznesa inkubatora ilgtspējīgu ekonomisko ietekmi reģiona attīstībā.

Eiropas Savienības struktūrfondu atbalsts biznesa inkubatoru attīstībai Latvijā

Veicinot mikro, mazo un vidējo komersantu veidošanos un attīstību, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra īsteno Eiropas Reģionālās attīstības fonda līdzfinansētu projektu „Biznesa inkubatoru attīstība Latvijā”. Projekta mērķis ir veicināt jaunu, dzīvotspējīgu un konkurētspējīgu komersantu veidošanos un attīstību Latvijas reģionos, nodrošinot tos ar komercdarbībai nepieciešamo vidi un konsultatīvajiem pakalpojumiem. Atbalsts jaunajiem komersantiem paredzēts līdz 2014. gada 31. oktobrim.⁹

Inkubējamais komersants ir jauns komersants, kas saņem pakalpojumus no biznesa inkubatora operatora un/vai atrodas biznesa inkubatora telpās. Pakalpojumi komersantam ir pieejami ne ilgāk kā četrus gadus. Iestājoties inkubatorā komersants nedrīkst būt vecāks par diviem gadiem kopš reģistrācijas brīža Latvijas Republikas Komercreģistrā.¹⁰

Šis projekts ir tieši vērsts uz tirgus nelīdzsvarotās attīstības problēmu risināšanu, stimulējot uzņēmumu skaitu un uzņēmējdarbības aktivitā-

8 Commission of the European Communities: Report from the Commission to the Council and the European Parliament on the implementation of the European Charter for Small Enterprises, (COM(2008)64).- http://aei.pitt.edu/view/euar/INDUSTRY=3AEuropean_Charter_for_Small_Enterprises.html.- (Resurss apskatīts 14.12.2013.).

9 Aktivitātes, kurās notiek projektu pieņemšana.- http://liaa.gov.lv/lv/es_fondi/pienemsana/ata6/.- (Resurss apskatīts 10.11.2013.).

10 Turpat.

tes pieaugumu Latvijas reģionos.¹¹ Projekts tiek īstenots pamatojoties uz Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas vadības likumu un kopš 2008. gada 7. oktobra spēkā esošajiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 835 „Noteikumi par darbības programmas „Uzņēmējdarbība un inovācijas” papildinājuma 2.3.2.1. aktivitāti „Biznesa inkubatori””.

Aktivitātes mērķa grupa ir pašvaldības, kuru teritorijā tiks veicināta komercdarbība, biznesa inkubatora operatori un biznesa inkubatoros izvietotie, izveidotie un citu veidu atbalstu saņēmušie komersanti.

Aktivitātes ietvaros īstenotos projektus 85% apmērā līdzfinansē no Eiropas Reģionālās attīstības fonda līdzekļiem un 15% apmērā no valsts budžeta līdzekļiem. Kopējais aktivitātes pieejamais publiskais finansējums ir 20 208 601 lats, ko veido Eiropas Reģionālās attīstības fonda finansējums 17 179 418 latu apmērā un valsts budžeta finansējums 3 029 182 latu apmērā.¹² Pieejamais finansējums ir sadalīts plānošanas reģioniem šādā apmērā:

- Rīgas plānošanas reģions (izņemot Rīgu, Jūrmalu un Rīgas rajonu) - 2 020 860 latu, radošo industriju nozaru biznesa inkubators Rīgā - 2 020 860 latu;
- Vidzemes plānošanas reģions - 4 041 720 latu;
- Latgales plānošanas reģions - 4 041 720 latu;
- Zemgales plānošanas reģions - 4 041 720 latu;
- Kurzemes plānošanas reģions - 4 041 720 latu.¹³

Atbilstoši šiem noteikumiem, projekta iesniedzējs ir Latvijas investīciju un attīstības aģentūra, kuras darbības mērķis ir sekmēt uzņēmējdarbības attīstību.

Lai komersants varētu izmantot biznesa inkubatora operatora sniegtos pakalpojumus un iestāties biznesa inkubatorā, tam jāatbilst šādiem nosacījumiem:

- komersants reģistrēts Latvijas Republikas komercreģistrā;
- atbilst sīkai vai mazai komersanta statusam;
- līguma noslēgšanas dienā ar biznesa inkubatora operatoru un iestājoties biznesa inkubatorā, komersants reģistrēts komercreģistrā ne ilgāk par diviem gadiem;

11 Inovatīvās darbības pamatelementi.- http://www.liaa.gov.lv/files/liaa/attachments/31_inovativas_darbibas_pamatelementi.pdf.- (Resurss apskatīts 12.11.2013.).

12 Noteikumi par darbības programmas „Uzņēmējdarbība un inovācijas” papildinājuma 2.3.2.1. aktivitāti „Biznesa inkubatori”: Ministru kabineta noteikumi Nr. 835 (pieņemti 07.10.2008.) // Latvijas Vēstnesis.- Nr.168 (2008, 30.oktobris).

13 Turpat.

- biznesa inkubatorā var iestāties komersants, kura saistītais komersants jau saņem atbalstu šajā vai citā biznesa inkubatorā, ja saistītie komersanti ievēro *de minimis* atbalsta piešķiršanas prasības un sīkā vai mazā komersanta statusa nosacījumu;
- biznesa inkubatora pakalpojumus komersants var saņemt ne ilgāk kā četrus gadus pēc kārtas;
- atbilst biznesa inkubatora operatora izvirzītajām prasībām.¹⁴

Pamatojoties uz katra biznesa inkubatora operatora darbības stratēģiju, komersantam var tikt piemērotas arī citas prasības, piemēram, komersants darbojas noteiktās nozarēs. Precīzāku informāciju par katra biznesa inkubatora operatora prasībām iespējams uzzināt sazinoties ar biznesa inkubatoru operatoriem.

Galvenie iemesli, kādēļ šī atbalsta programma, kuras administrēšana ir uzticēta LIAA, tika izveidota: zemais uzņēmumu īpatsvars Latvijā, kas bija 3 reizes mazāks nekā vidējais ES rādītājs uz 1000 iedzīvotājiem¹⁵ un fakts, ka lielākā daļa uzņēmumu koncentrējas tieši Rīgā, kas tikai palielina nevienlīdzīgo attīstību starp Latvijas reģioniem. Ar biznesa inkubatoru palīdzību tiek mēģināts valstī samazināt reģionu nevienlīdzību un sekmēt uzņēmējdarbības attīstību tajos valsts reģionos, kur pastāv liels bezdarbs un zema ekonomiskā aktivitāte. Latvijā izveidotais biznesa inkubatoru koncepts noteica šādus aspektus:

- atbalstāmo inkubatoru skaits nedrīkst pārsniegt 10;
- vienā pilsētā atbalstāma tikai viena inkubatora izveide, Rīgā un Jūrmalā netika paredzēts atbalsts vispār, tomēr beigās atbalstu Rīgā saņēma Radošo Industriju Biznesa inkubators Andrejsalā;
- biznesa inkubatoriem jāparedz atbalsts to iemītniekiem, kā arī uzņēmumiem ārpus inkubatora telpām, kuri atrodas virtuālās inkubācijas procesā;
- vēlamais biznesa inkubatora telpu apjoms ir 3000 m², lai sasniegtu šo platību apjomu, vairāki mazi inkubatori var apvienoties, minimums ir 2000 m².
- nepieciešams nodrošināt sadarbību un tīklus ar dažāda veida valsts un privātajām institūcijām.¹⁶

14 Noteikumi par darbības programmas „Uzņēmējdarbība un inovācijas” papildinājuma 2.3.2.1. aktivitāti „Biznesa inkubatori”: Ministru kabineta noteikumi Nr.835 (pieņemti 07.10.2008.) // Latvijas Vēstnesis.- Nr.168 (2008, 30.oktobris).

15 Zeps V. Valsts atbalsta programma „Biznesa inkubatori Latvijas reģionos”.- http://www.liaa.gov.lv/uploaded_files/Zinis/VAP.pdf.- (Resursi apskatīti 12.11.2013.).

16 Zeps V. Concepts of technology and business incubators, their relevance to Latvian economic development: 3rd international conference information society and modern business.- Ventpils: Ventpils University College, 2008.-228.lpp.

Lai īstenotu pieejamo atbalstu, Latvijas investīciju un attīstības aģentūra 2009. gadā izsludināja iepirkumu, kura ietvaros tika iepirkti biznesa inkubatoru operatoru pakalpojumi. Organizējot šo iepirkumu, LIAA biznesa inkubatoru operatoru izvēlei izvērtēja saimnieciski izdevīgākos piedāvājumus.

Izvērtējot biznesa inkubatoru operatoru atbilstību, tika ņemti vērā sekojoši kritēriji:

- biznesa inkubatoru telpu pieejamība;
- biznesa inkubatoru pakalpojumu pieejamība;
- biznesa inkubatoros plānotais iekļauto jauno mazo un vidējo komersantu skaits;
- biznesa inkubatoros plānotais iekļauto mazo un vidējo komersantu darbības profils.

Attiecīgi šī iepirkuma ietvaros tika izvēlēti 8 biznesa inkubatoru operatori, kas sniedz atbalstu uzņēmumiem dažādos reģionālas un nacionālas nozīmes attīstības centros:

- 1) pilnsabiedrība „Rīgas reģiona attīstības inkubators”, kas pārņēma iepriekš aprakstītā Ogres inkubatora darbību un attīstīja darbību arī Tukumā un Limbažos (Tukums, Limbaži, Ogre);
- 2) SIA „HUB Riga” - radošo industriju biznesa inkubators (Rīga);
- 3) nodibinājums „Ventspils Augsto tehnoloģiju parks” (Ventspils un Talsi);
- 4) SIA ”Kurzemes biznesa inkubators” (Liepāja, Kuldīga, Saldus);
- 5) biedrība „Latgales aparātbūves tehnoloģiskais centrs”, kas turpināja iepriekšējā nodaļā aprakstītā Rēzeknes un Līvanu inkubatora darbību, un no jauna attīstīja darbību pārējās pilsētās (Rēzekne, Balvi, Ludza, Preiļi, Daugavpils, Krāslava);
- 6) biedrība „Biznesa inkubators Cēsis” (Cēsis, Madona, Alūksne);
- 7) Valmieras biznesa un inovāciju inkubators - SIA „RVJ” (Valmiera, Gulbene);
- 8) pilnsabiedrība „JIC Biznesa inkubators” (Jelgava, Dobele, Jēkabpils, Aizkraukle).

Aktivitātes ietvaros biznesa inkubatora operators biznesa inkubatorā iekļautajiem komersantiem nodrošina šādus minimālos pakalpojumus:

- telpu noma un apsaimniekošana (aprīkotu vai neaprīkotu darba vietu noma (elektrība, gāze, ūdens, sētnieks, apsardze, atkritumu apsaimniekošana));
- komunikāciju pakalpojumi (internets, tālrunis, juridiskā adrese), sekretariāta pakalpojumi;

- biznesa vadības (atbalsta) konsultācijas, biznesa plāna izvērtēšanas un sagatavošanas konsultācijas (finanšu plānošana);
- papildu finansējuma piesaistīšanas iespējas (banku kredīti, riska kapitāls (riska kapitāla fondi, komercenģeļi)) un piesaistīšana;
- papildu atbalsta iespējas (informācija un konsultācijas par citiem atbalsta instrumentiem, piemēram, EEN (Enterprise Europe Network), VAP (Valsts atbalsta programmas), Altum);
- pārdošanas un mārketinga konsultācijas (tirgus identificēšana);
- juridiskie pakalpojumi (līgumu sagatavošana ar vietējiem piegādātājiem vai pasūtītājiem un valsts piegādātājiem un pasūtītājiem eksporta veicināšanai, darba līgumu sagatavošana un līgumprojektu sagatavošana citu valstu valodās), grāmatvedība;
- sadarbības organizēšana vietējā un starptautiskā līmenī (sadarbības tīklu veidošanas pakalpojumi);
- personāla atlases pakalpojumi.¹⁷

Ja komersants iestājas biznesa inkubatorā pirmajā gadā pēc komersanta reģistrācijas komercreģistrā, pamatojoties uz noteikumiem, biznesa inkubatora operators var segt izdevumus no aktivitātes līdzekļiem, ņemot vērā šādu proporciju:

- 1) līdz 85 % pirmajā gadā;
- 2) līdz 60 % otrajā gadā;
- 3) līdz 40 % trešajā gadā;
- 4) līdz 10 % ceturtajā gadā.

Projekta īstenošanas ilgums ir līdz 2014.gada 31.decembrim.¹⁸

Ierobežojums biznesa inkubatora operatora pakalpojumu saņemšanā ir nosacījums, ka viens un tas pats komersants nedrīkst vienlaicīgi saņemt biznesa inkubācijas pakalpojumus ne vairāk kā no viena inkubatora. Biznesa inkubatori tiešā veidā naudu nesniedz, bet daļēji sedz rēķinu izmaksas ar konkrētiem pakalpojumiem. Jāņem vērā, ka iekārtas, ierīces un citus pamatlīdzekļus ražošanai vai pakalpojuma nodrošināšanai inkubatori neapmaksā.

Biznesa inkubatora priekšrocība ir tā dēvētais sinerģijas efekts. Uzņēmumi ir izvietoti kopīgā ēkā, to vadītājiem un speciālistiem visu laiku ir iespējas kontaktēties, un tādējādi notiek informācijas un pieredzes apmaiņa, kas sekmē ideju attīstību un jaunu produktu izstrādi.

17 Noteikumi par darbības programmas „Uzņēmējdarbība un inovācijas” papildinājuma 2.3.2.1.aktivitāti „Biznesa inkubatori”: Ministru kabineta noteikumi Nr. 835 (pieņemti 07.10.2008.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.168 (2008, 30.oktobris).

18 Turpat.

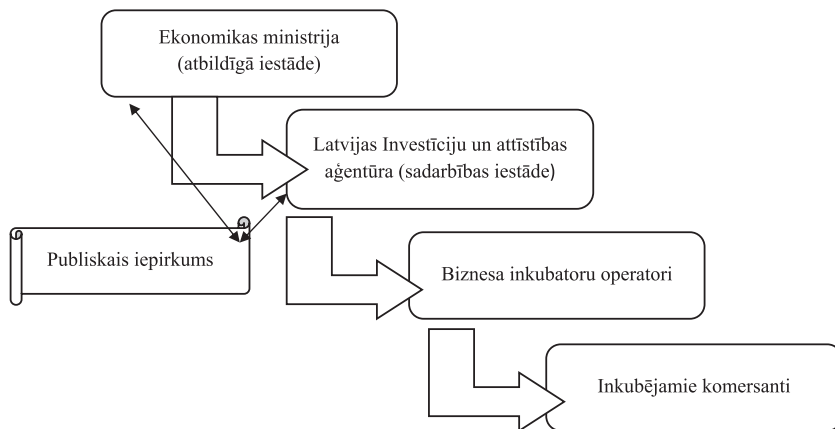
Biznesa inkubatori ir labs veids kā jauniem uzņēmumiem uzsākt savu darbību. Principā ar to attīstību tiek veicināta sociālā misija - uzņēmumu izveides stimulēšana. Pats būtiskākais, kas ir jāsaprot jaunajiem uzņēmumiem, ka inkubatorā viņi nesaņem naudu, bet gan pakalpojumus, kas palīdz tiem izaugt un pašiem pelnīt.

Biznesa inkubatoru darbības rezultāti

Ieviešot iepriekšminēto programmu, tiek pielietots biznesa darbības modelis (skat. 1. attēlu.), kura augšgalā ir Ekonomikas ministrija kā atbildīgā iestāde, Latvijas investīciju un attīstības aģentūra, kura ir kā sadarbības iestāde un darbojas kā tiešais kontakts starp inkubatoru un finansējuma devēju. Abas šīs iestādes, kopīgas sadarbības rezultātā organizē publisko iepirkumu, kur par iepirkuma priekšmetu ir biznesa inkubatoru operatori. Un tālāk jau šie inkubatori piesaista inkubējamus komersantus.

1.attēls

Biznesa inkubatoru atbalsta programmas darbības modelis 2007-2013

Lai varētu novērtēt biznesa inkubatoru darbības rezultātus, tika iegūti dati no Ekonomikas ministrijas par inkubatoru finanšu rādītājiem sākot ar 2009. gadu līdz 2013. gada 30. jūnijam. Apkopojot šos datus rodas priekšstats par inkubatoru sasniegumiem un to nozīmi ekonomikas stimulēšanā. Eiropas Savienības struktūrfondu aktivitātes rezultātā ir panākts, ka:

- darbojas 9 biznesa inkubatori 22 Latvijas pilsētās un 1 radošā biznesa inkubators Rīgā;

- 2012. gadā atbalsts sniegts 841 uzņēmumam;
- inkubējamajos uzņēmumos ir izveidotas (saglabātas) 1578 darba vietas.

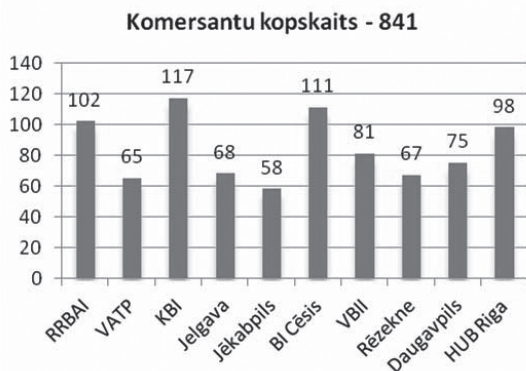
Laika posmā no inkubatoru darbības uzsākšanas brīža līdz 30.06.2013. ir sasniegti labi rādītāji. Pamatdati redzami 1. tabulā.

1. tabula

Inkubatoru kopējie darbības rezultāti uz 30.06.2013.

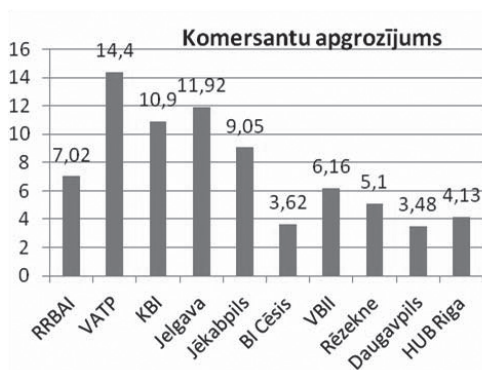
Rezultatīvie rādītāji	Inkubatoru rezultatīvo rādītāju summa
Kopējais komersantu skaits no darbības uzsākšanas brīža	841
Kopējais komersantu apgrozījums LVL no inkubatoru darbības uzsākšanas brīža	75,77 milj.
Kopējais komersantu nomaksāto nodokļu apmērs LVL no inkubatoru darbības uzsākšanas brīža	8,58 milj.
Kopējais komersantu eksporta apjoms LVL no inkubatoru darbības uzsākšanas brīža	16,59 milj.
Kopējais komersantu radīto darba vietu skaits	1578
Inkubatoru komersantiem sniegtais pakalpojumu atbalsta apmērs	8,53 milj.

No 1. tabulas rādītājiem var secināt, ka četru ar pusi gadu gadu laikā valsts budžetā nodokļos samaksāti 8,58 miljoni latu, turpretī komersantiem sniegtais pakalpojumu apmērs ir 8,53 miljoni latu. Šos datus var raksturot kā pozitīvus, jo lielākā sniegtā pakalpojumu atbalsta daļa ir maksāta no struktūrfondu līdzekļiem. No datiem redzams, ka praktiski komersantos ieguldītā nauda ir atmaksājusies. Tā kā inkubatoros ir mazie un vidējie komersanti, radīto darba vietu skaitu, kas ir 1578 darba vietas, arī var vērtēt kā labu sniegumu. Viens no Latvijas ekonomikas atveseļošanās galvenajiem mērķiem ir veicināt vietējo uzņēmumu preču vai pakalpojumu eksportu un, kā redzams no rezultatīvajiem rādītājiem, liels ieguldījums eksportā ir bijis arī no inkubatorā esošajiem uzņēmumiem, t.i. 16,59 miljoni latu.

2. attēls

Projekta īstenošanas laikā līdz 2013. gada vidum no visiem komersantiem lielākais skaits bija Kurzemes un Cēsu biznesa inkubatorā (2. attēls), bet vismazākais - Jelgavā.

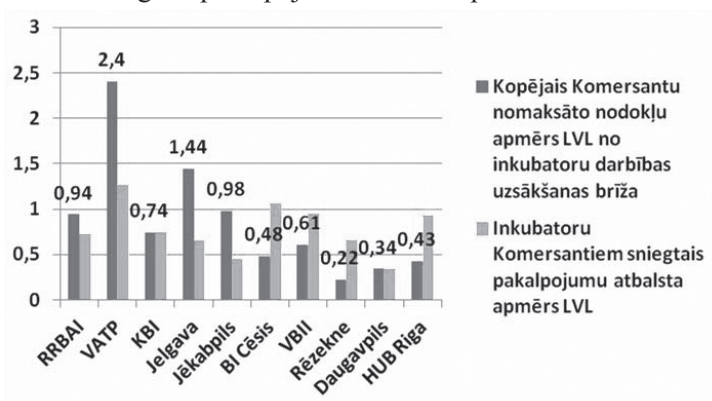
Savukārt, visaugstākais apgrozījums ir bijis Ventspils Augsto tehnoloģiju parkā un Jelgavas biznesa inkubatorā (3. attēls). Līdz ar to var secināt, ka būtisks faktors ir gan jauno komersantu skaits, kas nozīmē, ka tiek radītas jaunas darba vietas, gan šo komersantu nodarbošanās veids, kas ir atšķirīgs un līdz ar to apgrozījums var būtiski atšķirties. Biznesa inkubatoru darbības rezultāti norāda arī uz to, ka ne tikai komersantu skaitam būtiska nozīme, bet gan nozarei, kurā jaunie komersanti darbojas un attīsta savus produktus vai pakalpojumus.

3. attēls

Nodokļu nomaksas ziņā visaugstākos rezultātus ir sasniedzis Ventspils Augsto tehnoloģiju parks un Jelgavas inkubators (4.attēls). Turklāt šie rādītāji vērtējami pozitīvi, ja salīdzina sniegto pakalpojumu atbalsta apmēru, kur no datiem redzams, ka šis atbalsts Augsto tehnoloģiju parkā un Jelgavas inkubatorā nesastāda vairāk kā pusi pret nomaksāto nodokļu summu.

4. attēls

Kopējais komersantu nomaksāto nodokļu apmērs LVL no inkubatoru darbības uzsākšanas brīža un inkubatoru komersantiem sniegtais pakalpojumu atbalsta apmērs LVL

Secinājumi un priekšlikumi

Biznesa inkubatoru mērķis - veicināt jaunu, dzīvotspējīgu, konkurētspējīgu un inovatīvu komersantu veidošanos un attīstību, nodrošinot tos ar komercdarbībai nepieciešamo vidi, tai skaitā infrastruktūru un konsultatīvajiem pakalpojumiem, izveidojot biznesa atbalsta infrastruktūru jaunaunajiem komersantiem.

Atbalsts jaunajiem komersantiem biznesa darbības uzsākšanā ir vērtējams kā būtisks un tas ir īpaši attiecināms uz tiem uzņēmējiem, kuri savu biznesu uzsāk pirmo reizi un viņiem trūkst nepieciešamo zināšanu, kontaktu un pieredzes.

Biznesa un inovāciju inkubatora nozīme jauna uzņēmuma attīstībā ir ļoti liela un prognozējams, ka vēlāk, kad uzņēmumiem vajadzēs atstāt inkubatora telpas, tie būs stabili un spējīgi eksistēt patstāvīgi.

Biznesa inkubatoru atbalstu var uzlūkot kā veiksmīgu, ja tas spēj īstenot tā galvenās funkcijas - palīdzēt jauniem uzņēmējiem, kas pametot

inkubatoru pēc četriem gadiem, būs finansiāli un ekonomiski patstāvīgi. Biznesa inkubators palīdz attīstīt jaunas idejas, ieviest inovācijas un dot ieguldījumu ekonomikas attīstībā gan vietējā, gan valsts līmenī. Tie ir efektīvi atbalsta instrumenti, jo sniedz kompleksu atbalstu, kas sevī ietver gan materiālo atbalstu, gan zināšanu kapacitāti, tādējādi nodrošinot visefektīvāko veidu, kā atbalstīt jaunos uzņēmējus.

Biznesa inkubatora priekšrocība ir tā dēvētais sinerģijas efekts. Uzņēmumi ir izvietoti kopīgā ēkā, to vadītājiem un speciālistiem visu laiku ir iespējas kontaktēties, un tādējādi notiek informācijas un pieredzes apmaiņa, kas sekmē ideju attīstību un jaunu produktu izstrādi.

Biznesa inkubatoru dislokācijas vietām jābūt ne tikai reģionālajiem centriem, bet arī lauku reģioniem, tādējādi sekmējot uzņēmējdarbību gan lielajās pilsētās, gan arī Latvijas lauku teritorijās.

Eiropas Struktūrfondiem vajadzētu līdzfinansēt jaunos komersantus ne tikai to biznesa uzsākšanas laikā (inkubācijas periodā), bet sākt tos atbalstīt jau pre-inkubācijas periodā. Tāpat biznesa inkubatoriem nepieciešams veidot ciešāku sadarbību ar augstskolām, kā arī pašvaldībām.

THE IMPORTANCE AND SUPPORT OF BUSINESS INCUBATORS THROUGH THE EUROPEAN UNION STRUCTURAL FUNDS

Keywords: *Business incubator, the European Union structural funds, the program „Entrepreneurship and Innovation”, small and medium-sized enterprises, entrepreneurship.*

Summary

For the country to successfully develop the economic situation, the state needs to actively think of supporting small and medium-sized enterprises to improve their competitiveness in the international market and promote the country's overall economic development and growth.

The article provides information on the European Union's structural funds for incubators that are national or regional economic and social development bodies, whose role is to evaluate and support new business creation and growth. Business incubators create jobs, promote social activity, promoting the commercialization of new technologies and create wealth locally and nationally.

European Union Structural Funds co-financing is allocated to new operators who receive services from a business incubator operator and / or are located in the business incubator facilities. Main target groups are local governments, in whose territory business, business incubators and business operators will be contributed.

The framework of projects may be co-financed by the European Regional Development Fund up to 85% of all the expenses and the remaining 15% by the state budget. The total available public funding is 20 208 601 LVL.

Business incubator advantage is the so-called synergy effect. Companies are located in a single building, the managers and specialists are in contact with each other and thus they share information and experience to contribute to the development of ideas and new products.

Business incubators are a good way to start up new business. All in all, it promotes the development of a social mission - stimulating new business creation. The most important is to understand that the new companies in the incubator do not get money, but services that help them grow and make profit for themselves.

Dace Erdmane

Zinātniskā vadītāja: *Mg. iur. Alda Malnača*

ZEMES PIESPIEDU NOMA

Atslēgvārdi: piespiedu zemes noma, līgumi, tiesvedības, likumu grozījumu iniciatīvas.

Kopš 2010. gada sākuma visi daudzdzīvokļu dzīvojamo māju īpašnieki, kuru māja atrodas uz trešajai personai piederošas zemes, ir saskārušies ar šo problēmu un tās sekām - arvien pieaugošajiem zemes nomas maksas apmēriem. Varētu likties, ka problēma attiecas tikai uz atsevišķiem indivīdiem, taču tas tā nav - zemes piespiedu nomas attiecības skar ļoti plašu sabiedrības daļu, tādēļ tēma ir aktuāla un samilzusi visā valstī.

Normatīvie akti paredz piespiedu nomas institūtu gadījumos, kad zeme un uz tās uzbūvētas ēkas vai celtnes pieder dažādiem īpašniekiem, taču šajā rakstā jomu sašaurināsim, pētījumu attiecinot tikai uz zemes piespiedu nomu, ja uz zemes atrodas daudzdzīvokļu dzīvojamā māja. Ņemot vērā, ka autore ikdienas darbs ir SIA „Rīgas namu pārvaldnieks” struktūrvienības vadīšana, kas organizē zemes piespiedu nomas līgumu noslēgšanu, tad praktisko situāciju analīzē izmantota ikdienas darbā apkopotā informācija un priekšlikumi balstīti uz praktisko pieredzi.

Zemes piespiedu nomas attiecības

Saskaņā ar Civillikuma 968. pantu uz zemes uzcelta un cieši ar to savienota ēka atzīstama par tās daļu. Kaut arī ar zemes gabalu cieši savienota būve uzskatāma par zemes gabala sastāvdaļu, likumā paredzētos izņēmuma gadījumos šāda būve tiesiski var būt atdalīta no attiecīgā zemes gabala, respektīvi, tā var būt patstāvīgs īpašuma priekšmets un piederēt citai personai.¹

Likuma „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību” 14. panta pirmās daļas 1. punktā noteiktajos gadījumos, kad „ēkas uzceltas un augļu dārzs (koki) iestādīts uz zemes, kas atbilstoši likumiem piešķirta šim nolūkam, iegūta darījuma rezultātā vai uz cita tiesiska pamata pirms Civillikuma lietu tiesību daļas spēkā stāšanās dienas (1992. gada 1. septembra), bet zemes īpašuma tiesības atjaunotas vai atjaunojamas biju-

1 Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri: Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. - Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.- 75. lpp.

šajam īpašniekam vai viņa mantniekam (tiesību pārņēmējam) vai arī zeme piekrīt vai pieder valstij vai pašvaldībai” ēkas īpašnieks lieto citai personai piederošu zemes gabalu vai tā daļu, pamatojoties uz likumu. Līdztekus ar likumu tiek noteikts dalītais īpašums. Šoreiz neaplūkosit dalītā īpašuma gadījumus un tiesiskās sekas, kad zeme pieder valstij vai pašvaldībai.

Gan juridiskajā literatūrā, gan tiesu praksē ir atzīts, ka dalīta īpašuma tiesību gadījumos zemes nomas attiecības, kas ir zemes lietošana, pastāv neatkarīgi no zemes īpašnieka un ēkas īpašnieka gribas, tādējādi uzskatāms, ka tām ir piespiedu raksturs un tās ir ar likumu noteiktas.

Latvijā 1991. gadā tika uzsākta un īstenota zemes reforma, kuras rezultātā tika radīts dalītais īpašums un ar to saistītā zemes piespiedu noma. Proti, tika uzsākti īpašumu denacionalizācijas un privatizācijas procesi. Zemes reforma noteica zemes gabalu atdošanu to īpašniekiem un viņu mantniekiem pēc stāvokļa (īpašumtiesībām) uz 1940. gada 21. jūliju.

Praksē izrādījās, ka uz denacionalizācijā nodotajiem zemes gabaliem 50 gadu laikā ir uzceltas dzīvojamās ēkas un savulaik daudziem tika atjaunotas īpašumtiesības uz zemi arī gadījumos, kad uz konkrētā zemes gabala jau atradās citām personām piederošas ēkas un būves, tai skaitā daudzdzīvokļu nami. Tādējādi veidojās dalītais īpašums un jauns strīdu objekts, jo prakse liecina, ka attiecības starp šādu zemes gabalu un ēku, mājokļu īpašniekiem veidojas jo īpaši grūti un sarežģīti, pusēm nespējot vienoties par saskanīgām nomas attiecībām.²

Normatīvais regulējums

Termins *zemes piespiedu noma* normatīvos aktos netiek lietots, jo Latvijas Republikas Saeima, pieņemot likumus „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”, „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” un Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumu, ir centusies noregulēt nomas attiecības, kur vienā pusē ir dzīvojamās mājas privatizētā dzīvokļa īpašnieks (turpmāk - dzīvokļa īpašnieks), savukārt, otrā pusē zemes gabala, kas funkcionāli piesaistīts dzīvojamajai mājai, īpašnieks. Likumu mērķis ir nodrošināt tiesisko interešu līdzsvaru starp dzīvokļu, ēku, būvju īpašnieku un zemes īpašnieku tiesiskajām interesēm, kā arī vienlaicīgi pirmos pasargāt no pārmērīgiem dzīvojamās mājas un citu ēku, būvju uzturēšanas izdevumiem. Tā kā pusēm nav iespējas izvēlēties stāties nomas attiecībās vai nē, jo to nosaka normatīvie akti, tad tās ir zemes piespiedu nomas attiecības.

2 Matule S. Jauni priekšlikumi zemes un ēku īpašnieku savstarpējo interešu līdzsvaram// Jurista Vārds.- Nr.42 (2012), 18. lpp.

Zemes piespiedu nomas attiecībās normatīvajos aktos paralēli tiek lietoti termini *piesaisītāis zemes gabals* un *privatizējamai dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamais zemes gabals*. Ņemot vērā, ka zemes piespiedu nomas attiecībās minētie termini nosaka līguma vienu no būtiskajām sastāvdaļām - nomājamo platību, tad konkrētajās tiesiskajās attiecībās šos terminus jāuztver kā sinonīmus un tādēļ rakstā tiek lietots termins *piesaisītāis zemes gabals*.

Likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta pirmajā daļā noteikts, ka zemes gabala īpašniekam ir pienākums noslēgt zemes nomas līgumu ar privatizētā objekta īpašnieku.³ Tiesību normas precīzi definē zemes nomas līguma puses: zemes gabala īpašnieks un dzīvokļa, mākslinieku darbnīcas vai nedzīvojamās telpas īpašnieks, vai arī dzīvojamās mājas pārvaldītājs un pārvaldnieks, kurš rīkojas dzīvokļu īpašnieku vārdā, ja privatizētā objekta īpašnieks nomas līgumu nav noslēdzis. Līdz ar to ir precīzi definēti zemes īpašnieka pienākumi.

Savukārt, likumā „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. panta 2.¹ daļā noteikts - ja uz zemes atrodas daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas, zemes nomas maksu nosaka, pusēm rakstveidā vienojoties. Ja puses nevar vienoties, zemes nomas maksa nosakāma seši procenti gadā no zemes kadastrālās vērtības. Papildus nomas maksai, nomniekam, sākot ar 2010. gada 1. janvāri, uzlikts pienākums kompensēt iznomātājam nekustamā īpašuma nodokļa par zemi maksājumu.⁴ Šeit normatīvais regulējums norāda uz zemes īpašnieku gan tiesībām, gan pienākumiem.

Likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 50. panta pirmās daļas 3. punkts nosaka, ka privatizētā objekta īpašnieka pienākums ir slēgt zemes nomas līgumu vai pilnvarot dzīvojamās mājas pārvaldītāju un apsaimniekotāju slēgt zemes nomas līgumu ar tā zemes gabala īpašnieku, fizisko vai juridisko personu, uz kura atrodas privatizētais objekts.⁵

Pašreizējais normatīvo aktu regulējums paredz, ka pusēm ir jāvienojas par nomas maksu piespiedu zemes nomas gadījumos. Strīdu situācijās - nomas maksa nosakāma 6% apmērā no zemes kadastrālās vērtības. Turklāt papildus šim maksājumam nomniekam ir arī jākompensē zemes īpašniekam nekustamā īpašuma nodoklis. Praksē bieži vien sastopami gadījumi,

3 Likums „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” (pieņemts 21.06.1995.), 54.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.103 (1995, 27.jūlijs).

4 Likums „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” (pieņemts 20.11.1991.), 12.panta 2.¹ daļa // Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr.49 (1991, 19.decembris).

5 Likums „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” (pieņemts 21.06.1995.), 50.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.103 (1995, 27.jūlijs).

kad starp pusēm nav nekādas vienošanās un automātiski tiek piemērota (prasīta) likumā strīdu gadījumiem paredzētā likme - 6% no zemes kadastrālās vērtības. Liela problēma šobrīd pastāv arī gadījumos, kad risinājums tiek meklēts tiesvedības ceļā - tiesai nav iespēju lemt par procentu apmēru, jo arī tā ir aprobežota ar likumā noteikto nomas maksas apmēra piemērošanu.

No minētā izriet, ka abām pusēm ir pienākums noslēgt piespiedu zemes nomas līgumu. Piespiedu zemes nomas tiesiskajās attiecībās piemērojama arī likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta otrā daļa, kas paredz, ka zemes gabala, uz kura atrodas daudzdzīvokļu dzīvojamā māja, nomas maksu nosaka pusēm vienojoties; ja puses nevar vienoties, tad nomas maksa nosakāma sešu procentu apmērā no zemes gabala kadastrālās vērtības, vienlaicīgi kompensējot nekustamā īpašuma nodokli par zemi.⁶

Praksē lielākoties zemes īpašnieki neslēdz zemes piespiedu nomas līgumus ar dzīvokļu īpašniekiem, bet vēršas pie dzīvojamās mājas pārvaldnieka. Saskaņā ar Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 6. panta otrās daļas 4. punktu viena no pārvaldnieka obligāti veicamajām darbībām ir līguma par piesaistītā zemes gabala lietošanu slēgšana ar zemes gabala īpašnieku.⁷ Analogisks pienākums slēgt zemes piespiedu nomas līgumu vai pilnvarot dzīvojamās mājas pārvaldītāju un apsaimniekotāju slēgt šādu līgumu ar tā zemes gabala īpašnieku (fizisku vai juridisku personu), uz kura atrodas privatizētais objekts, ir noteikts likumā „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”. Dzīvojamās mājas īpašnieks (dzīvokļa īpašnieki) un zemes īpašnieks nomas maksu nosaka, rakstveidā vienojoties.⁸ Īpaši jāakcentē šo likuma komentāru, jo te parādās būtisks nosacījums par rakstveida formu.

Piespiedu zemes nomas attiecībās pārvaldnieka lomu varētu nosaukt kā starpnieka lomu, kas daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašnieku vārdā un interesēs noslēdz ar zemes īpašnieku zemes piespiedu nomas līgumu.

Kamēr dzīvokļu īpašnieki nav dzīvojamo māju no pašvaldības pārņēmuši savā apsaimniekošanā un ar pilnvarojuma līgumu devuši pārvaldniekam konkrētus veicamos uzdevumus, tikmēr pārvaldnieks kā pašvaldības pilnvarotā persona turpina apsaimniekot tās īpašumā esošās mājas un dzīvokļu īpašnieku vietā slēgt zemes piespiedu nomas līgumus ar mājām piesaistīto zemes gabalu īpašniekiem.

6 Likums „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” (pieņemts 21.06.1995.), 54.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.103 (1995,27.jūlijs).

7 Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums (pieņemts 04.06.2009.), 6.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.92 (2009, 19.jūnijs).

8 Oša I., Auders A., Krauze I. Dzīvojamo māju pārvaldīšana.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2010.- 20.lpp.

Pārvaldnieks pārstāv dzīvojamās mājas iedzīvotājus, tādēļ, slēdzot zemes piespiedu nomas līgumu, jāņem vērā iedzīvotāju intereses, cenšoties nomas maksu samazināt. Protams, jāpatur prātā, ka nomas maksai ir jābūt patiesai atlīdzībai par zemes lietošanu. Vienlaicīgi ir jāņem vērā arī Latvijas Republikas Satversmes 105. panta nosacījumi.

Zemes piespiedu nomas faktiskā situācija

Praksē zemes piespiedu nomas līguma termiņi ir visdažādākie: gads, divi vai pieci gadi un arī beztermiņa. Tajā pašā laikā šobrīd aktīvi masu mēdijos un normatīvo aktu izstrādāšanas komisiju kuluāros tiek runāts par normatīvo aktu izmaiņām, kas regulē zemes piespiedu nomas attiecības, turklāt par labu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašniekiem.

Izskatot visus normatīvos aktus, kas regulē piespiedu nomas attiecības, jākonstatē, ka praksē lielākais strīdu objekts, slēdzot zemes piespiedu nomas līgumus, ir tieši nomas maksas apmērs.

Zemes gabala īpašnieks, kā jebkura īpašuma īpašnieks, ir ieinteresēts, lai viņa īpašums nestu maksimāli iespējamo peļņu (kas zemes piespiedu nomas gadījumā iespējama 6 % apmērā no zemes kadastrālās vērtības). Taču, dzīvojamās mājas iedzīvotājiem vienīgais būtiskais faktors ir izdevumu apmērs, tādēļ iedzīvotāju interesēs zemes noma nosakāma pēc iespējas mazākā apmērā.

Tā kā tiesību normas nosaka, ka gadījumā, ja puses nevar vienoties, zemes nomas maksas apmērs nosakāms 6% gadā no zemes kadastrālās vērtības, pēc autores domām, līdžējiem ir jāvienojas par maksas apmēru, kas ir zemāks par šiem 6% no kadastrālās vērtības. Zemes gabala īpašnieks, iesniedzot priekšlikumu noslēgt zemes piespiedu nomas līgumu, kurā paredzēta nomas maksa 6% apmērā, neizpilda tiesību normās iekļauto noteikumu vienoties par nomas maksas procentu apmēru, tādējādi tiek saasinātas attiecības starp līdžējiem.

Ikvienu līguma dalībnieku ir ieinteresēti saņemt līgumā noteikto izpildījumu un arī samaksu (zemes piespiedu nomas līguma gadījumā - izmantot nomā esošo zemi/saņemt samaksu par zemes iznomāšanu), tādēļ arī šajā gadījumā, zemes gabala īpašniekam būtu nevis jāpastāv uz tiesību normās pieļauto maksimālo maksas apjomu, bet gan kopā ar otru līdžēju jāizvērtē konkrētās dzīvojamās mājas iedzīvotāju spēja noteiktos maksājumus segt, ņemot vērā zemes kadastrālās vērtības, dzīvokļu īpašnieku maksājumus saistībā ar dzīvokļa īpašuma lietošanu u.c. faktoros.

1.tabula

Prakses datu apkopojums par zemes piespiedu nomas līgumos noteiktajiem nomas procentu apmēriem 2012. un 2013. gadā⁹

	Vidējā zemes nomas likme % 2012. gadā	Vidējā zemes nomas likme % 2013. gadā	Vidējā zemes nomas likmes dinamika
Vidēji gadā	4,41%	4,44%	0,03%

Autores pamatdarbā iegūtā un apkopotā informācija parāda SIA „Rīgas namu pārvaldnieks” ieguldīto pozitīvo darbu dzīvokļu īpašnieku interesēs, panākot zemes piespiedu nomas līgumos nomas maksu vidēji 4,44% no zemes kadastrālās vērtības. No tā secināms, ka, pamatojot „patieso” atlīdzību par iznomāto zemi, t.i. nomas maksas apmēra lielumu, praksē ir iespējams panākt krietni zemāku nomas maksas procentu, nekā to paredz normatīvie akti, ja netiek panākta vienošanās.

Praksē autore, slēdzot zemes piespiedu nomas līgumus, sagatavojot līgumu projektus zemes īpašniekiem, vedot sarunas un sniedzot skaidrojumus par šīm līgumiskajām saistībām kā būtiskākos ņem vērā šādus rādītājus:

- 1) dzīvojamās mājas dzīvojamās (apsaimniekojamās) platības nomas maksas apmērs 1 m², jo līgumu slēgšanas procesā tiek sagatavots aprēķins, nosakot nomas maksas apmēru, piemērojot likmi 1%-6%, papildus norādot NĪN kompensācijas apmēru;
- 2) dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku maksātspēju, jo dati tiek apkopoti par nomas maksas izstādīto rēķinu apmaksas apjomu par iepriekšējo nomas periodu - iepriekšējo kalendāro gadu;
- 3) iepriekšējā perioda noslēgto zemes piespiedu nomas maksas procenta apmērs;
- 4) vai zemes īpašnieks ir pievienotās vērtības nodokļa (turpmāk - PVN) maksātājs.

Nepieciešams pievērst uzmanību tieši pirmajam kritērijam - par nomas maksas apmēru un NĪN kompensācijas apmēru 1 m², jo šis ir tas rādītājs, kas ir salīdzināms un objektīvs visām dzīvojamajām mājām. Šis rādītājs tiešā veidā ietekmē dzīvokļa īpašnieka nomas maksas apmēra (rēķina) lielumu, un atspoguļo maksājumu slogu. Īpaši jāakcentē, ka tieši zemes nomas un NĪN kompensācijas par zemi maksājums vienam dzīvojamās platības kvadrātmetram ir vienīgais rādītājs, ko relatīvi var salīdzināt starp pilnīgi visiem zemes piespiedu nomas attiecībās iesaistītajiem dalībnie-

9 SIA „Rīgas namu pārvaldnieks” informācija: Gada atskaites.- (Nav publicēta).

kiem, kā arī sabiedrības locekļiem. Tas nozīmē, ka neatkarīgi no dzīvojamās mājas atrašanās vietas (pat visas valsts teritorijā kopumā), dzīvokļa īpašnieks redz un var salīdzināt savai dzīvojamajai mājai piesaistītā zemes gabala dārdzību un cenu par zemesgabala lietošanu, bet zemes gabala īpašnieks redz sava īpašuma ienesīgumu.

Dzīvokļu īpašniekiem 2013. gadā zemes nomas un NĪN kompensācijas par zemi maksājuma pieaugums vienam dzīvojamās platības kvadrātmetram ir skaidrojams ar 2013. gadā atceltajiem NĪN pieauguma ierobežojumiem, kas iepriekš neļāva nodoklim pieaugt vairāk kā par 25% attiecībā pret iepriekšējo periodu. Tāpat ietekmē arī fakts, ka tām fiziskajām personām - zemes īpašniekiem, kuru dzīvesvieta nav deklarēta Rīgā, NĪN likme 2013. gadā ir 1,5% no zemesgabala ikgadējās kadastrālās vērtības. Tikai zemes īpašniekiem, kuru dzīvesvieta ir deklarēta Rīgā vai zeme pieder juridiskai personai, šī nodokļa likme 2013. gadā ir 1% no zemes gabala ikgadējās kadastrālās vērtības. Līdz ar to secināms, ka dzīvokļu īpašniekiem kopējais maksājumu slogs 2013. gadā vien pieaug, tai laikā, kad zemes kadastrālā vērtība salīdzinājumā ar 2012. gadu vietām ir pat samazinājusies. Tas parāda arī „valsts” attieksmi zemes piespiedu nomas attiecībās. Ne no zemes īpašniekiem, ne no valsts/pašvaldības, kā nodokļu summas saņēmējiem, atvieglojumi vai pretimnākšana dzīvokļu īpašniekiem nav. Rīgā NĪN apmēru nosaka Rīgas dome, izdodot pašvaldības saistošos noteikumus.

Papildus jānorāda uz ceturto kritēriju zemes piespiedu nomas līgumu slēgšanas procesā, t.i. vai zemes īpašnieks ir/nav PVN maksātājs. Jāņem vērā fakts, ka zemes nomas maksas ienākumi zemes īpašniekam PVN likuma izpratnē ir ar nodokli apliekams darījums - pakalpojumu sniegšana par atlīdzību. Līdz ar to gadījumos, kad zemes īpašnieks ir reģistrējies kā PVN maksātājs, zemes piespiedu nomas līgumos noteiktā nomas maksa papildus jāapliek ar PVN nodokli, tādā veidā palielinot dzīvokļu īpašnieku maksājumus par zemes nomu par 21%. Turklāt šāda situācija rada nevienlīdzīgus apstākļus dzīvokļu īpašniekiem, veicot maksājumus par zemes lietošanu - zemes nomu. Gadījumā, ja dzīvojamām mājām ir piesaistīti vienāda lieluma zemes gabali, ar ekvivalentām kadastrālajām vērtībām - panākot vienošanos par vienādiem nomas procentu nosacījumiem, ja zemes īpašnieks nav PVN maksātājs - dzīvokļu īpašniekiem jāveic mazāki maksājumi, nekā gadījumos, kad zemes īpašnieks ir PVN maksātājs. Līdz ar to no dzīvokļu īpašniekiem neatkarīgu iemeslu dēļ, pie vienādiem līguma nosacījumiem, maksājumi ir atšķirīgi. Tas, protams, dzīvokļu īpašniekiem un lielai sabiedrības daļai rada neizpratni, nepatiku un nelabvēlīgu attiek-

smi gan pret piespiedu nomas normatīvo regulējumu, kad pret politiskiem procesiem valstī. Tāda pati situācija veidojas arī viena zemes piespiedu nomas līguma ietvaros.

Lai izbeigtu šādu nevienlīdzīgu normatīvo regulējumu attiecībā pret dzīvokļu īpašniekiem un radītu vienlīdzīgu attieksmi dzīvokļu īpašniekiem, pie vienādiem apstākļiem, 2013. gada martā Finanšu ministrijai tika sagatavoti priekšlikumi Pievienotās vērtības nodokļa likuma grozījumiem, kas paredzētu zemes piespiedu nomas un kompensācijas par zemi maksājumus neaplikt ar PVN nodokli, nosakot tos kā ar nodokli neapliekamus darījumus. Līdz šim brīdim Finanšu ministrija nav ņēmusi vērā šos priekšlikumus, tāpat nav sniegusi pamatojumu par priekšlikumu noraidīšanu, līdz ar to regulējums nav mainījies.

Situācija īpaši saasinājās, kad 2013. gada 1. janvārī stājās spēkā jaunais Pievienotās vērtības nodokļa likums. Attiecībā uz kompensācijas maksājumu par zemi (piespiedu nomas attiecībās), likuma regulējuma izmaiņas ir pasliktinājušas dzīvojamo māju dzīvokļu īpašnieku situāciju - radot papildus vēl lielāku maksājumu slogu. Līdz 2013. gada 1. janvārim likums „Par pievienotās vērtības nodokli” un 2006. gada 14. novembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 933 „Likuma „Par pievienotās vērtības nodokli” normu piemērošanas kārtība” ļāva PVN kompensācijai nepiemērot un dzīvokļu īpašnieku rēķinos kompensācijas par zemi maksājumu neaplikt ar PVN. 2012. gada 29. novembrī pieņemtajā Pievienotās vērtības nodokļa likumā, kas spēkā stājās 2013. gada 1. janvārī, norma par PVN nepiemērošanu kompensācijai nav iekļauta, līdz ar to gan zemes nomas maksa, gan kompensācijas par zemi maksājums ir ar PVN apliekams objekts.

Lai mazinātu dzīvokļu īpašnieku zemes nomas maksājumus, kā arī, lai risinātu samilzušo problēmu visā sabiedrībā, līgumu slēgšanas procesā tiek lūgts zemes īpašniekiem, kas ir PVN maksātāji, proporcionāli samazināt zemes nomas maksas procentu (par PVN summas daļu), tādā veidā sev samazinot peļņu, savukārt, dzīvokļu īpašniekiem atvieglojot maksājumu slogu. Šādam lūgumam zemes īpašnieki praksē piekrīt ļoti, ļoti reti, līdz ar to šo situāciju var atrisināt tikai „valstiskā līmenī”, grozot normatīvo aktu regulējumu attiecībā uz PVN apliekamiem objektiem.

Praksē zemes piespiedu nomas līgumu slēgšanas procesā uzmanība jāpievērš arī dzīvojamo māju piesaistīto zemes gabalu kopīpašniekiem. Proti, 2011. gada 25. oktobrī Satversmes tiesa pieņēmusi spriedumu lietā Nr. 2011-01-01 „Par Civillikuma 1068. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam”. Civillikuma 1068. pants paredz,

ka rīkoties ar kopīpašuma priekšmetu, kā visumā, tā arī noteiktās atsevišķās daļās, drīkst tikai ar visu kopīpašnieku piekrišanu. Minētajā spriedumā Satversmes tiesa norāda, ka:

- 1) saskaņā ar Civillikuma 1068. pantu zemes gabala domājamās daļas nevar būt par nomas līguma priekšmetu, ja kopīpašnieki nav vienojušies par nekustamā īpašuma dalītās lietošanas kārtību vai nav devuši piekrišanu visa zemes gabala iznomāšanai;
- 2) likumā „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” zemes īpašniekam ir paredzētas tiesības saņemt noteikta apmēra nomas maksu. Tādējādi būtiska nozīme ir tam, vai bez citu kopīpašnieku piekrišanas tiek konstatēts vienīgi nomas maksas samaksas pienākums un apmērs vai arī tiek noslēgts nomas līgums, kurā noregulēti arī citi uz kopīpašuma priekšmetu attiecināmi jautājumi. Ja attiecības starp zemes gabala īpašnieku un uz šā zemes gabala uzbūvētas dzīvojamās mājas īpašnieku izveidojušās uz likuma pamata, proti, izveidojušās tā saucamās piespiedu nomas attiecības, tad zemes gabala kopīpašniekam ir tiesības prasīt likumā noteikto nomas maksu proporcionāli tam piederošajai zemes gabala domājamai daļai neatkarīgi no citu kopīpašnieku piekrišanas šādam prasījumam. Savukārt, nomas līgumu zemes gabala kopīpašnieks ir tiesīgs slēgt tikai ar citu kopīpašnieku piekrišanu.¹⁰

No Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta sagatavotā tiesu prakses apkopojuma par kopīpašuma lietošanu un kopīpašnieku tiesībām izriet, ka neviens atsevišķs kopīpašnieks nevar bez pārējo piekrišanas apgrūtināt kopīpašuma priekšmetu ar lietu tiesībām, atsavināt kopīpašumu vai kā citādi rīkoties ar to bez pārējo kopīpašnieku piekrišanas (Civillikuma 1068. pants). Tas attiecas arī uz zemes gabala iznomāšanu, ja nav noslēgta vienošanās starp kopīpašniekiem par zemes gabala dalītu lietošanu. Ja nomas līgums jānoslēdz saskaņā ar likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. pantu, tas ir, kad šāds līgums jānoslēdz uz likuma pamata ar ēkas īpašnieku, kurš nav šī zemes gabala īpašnieks, tad, slēdzot vienošanos par nomas līgumu, nepieciešama visu kopīpašnieku piekrišana.

Lai varētu veikt uzskaiti par dzīvojamajām mājām, kuras skar zemes piespiedu nomas attiecības, praksē par katru dzīvojamajai mājai piesaistīto zemes gabalu slēdz atsevišķu līgumu, ievērojot nosacījumu, ka ar konkrētā zemes gabala kopīpašniekiem tiek slēgts viens līgums. Slēdzot līgumus,

10 Par personas tiesībām lietot savu kopīpašumu: Preses relīze. Lieta Nr.2011-01-01.- <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2011-01-01%20PR%20par%20spriedumu.pdf/>. (Resursus apskatīts 13.01.2014.).

autorei iznāk ļoti bieži saskarties ar situācijām, ka dzīvojamo māju piesaisītītie zemes gabali ir vairāku zemes īpašnieku kopīpašums.

Saskaņā ar Civillikuma 1427. pantu pie tiesiska darījuma būtības pierder tā taisītāja gribas izteikums, bet divpusējā vai vairākpusējā darījumā vajadzīgs visu tā dalībnieku saskaņīgs gribas izteikums. Turklāt, kā paredzēts Civillikuma 1440. pantā, lai tiesisks darījums būtu spēkā, nepietiek ar to vien, ka tā dalībnieki izteic savu gribu, bet ir vēl vajadzīgs, lai šī griba būtu radusies brīvi - bez maldības, viltus vai spaidiem. Tādējādi nevienu personu, atbilstoši iepriekš citētajām tiesību normām, nevar un arī nedrīkst piespiest noslēgt līgumu, kas ir pretējs līdzēja gribai, jo tāds darījums nav spēkā. Turklāt Civillikuma 1533. pants nosaka - līgums uzskatāms par galīgi noslēgtu tikai tad, kad starp līdzējiem notikusi pilnīga vienošanās par darījuma būtiskām sastāvdaļām (1470.p.) ar nolūku savstarpēji saistīties. Praksē ne vienmēr izdodas panākt šo saskaņīgo gribu, līdz ar to katru gadu ir vairāki tiesvedības procesi zemes piespiedu nomas strīdu risināšanā, kā arī pilnveidojas un attīstās tiesu prakse.

Tiesvedības

Atbilstoši likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta 1. daļai zemes gabala īpašniekam ir pienākums noslēgt zemes nomas līgumu ar privatizētā objekta īpašnieku. Savukārt, saskaņā ar 54. panta 4. daļā noteikto, ja atbilstoši prasībām zemes nomas līgumi ar zemes gabala īpašnieku nav noslēgti, zemes gabala īpašniekam ir tiesības prasību tiesā par zemes nomas līguma noslēgšanu vērst pret personu, kurai nodotas attiecīgās dzīvojamās mājas pārvaldīšanas un apsaimniekošanas tiesības.

Saskaņā ar Civillikuma 1427. pantu pie tiesiska darījuma būtības pierder tā taisītāja gribas izteikums, bet divpusējā vai vairākpusējā darījumā vajadzīgs visu tā dalībnieku saskaņīgs gribas izteikums. Kamēr griba nav vēl izteikta, tai nav nekāda tiesiska spēka. Tātad zemes nomas līguma noslēgšanai nepieciešams gan zemes īpašnieka, gan arī privatizētā objekta (dzīvojamās mājas) īpašnieka gribas izteikums. Gadījumā, ja zemes īpašnieks ir izteicis gribu noslēgt zemes nomas līgumu, taču privatizētā objekta īpašnieks atsakās to darīt pilnībā vai arī nepiekrīt kādiem līguma projekta noteikumiem un pārrunu procedūras rezultātā kompromisu par līguma noslēgšanu un tā noteikumiem neizdodas panākt, zemes īpašnieka tiesības ir celt tiesā prasību par zemes nomas līguma noslēgšanu pret dzīvojamās mājas apsaimniekotāju un pārvaldnieku.

Īpašnieku sākotnējās prasības tiesā ir dažādas: par zemes nomas tiesisko attiecību atzīšanu, nomas maksas piedziņu, tomēr līdzšinējie spriedumi satur vai nu nomas līguma noteikumus vai uzdevumu pārvaldniekam noteiktā termiņā nodrošināt nomas līguma noslēgšanu ar tiesas noteiktiem būtiskajiem noteikumiem. Ja prasības tiktu celtas un uzturētas tikai par piespiedu zemes nomas tiesisko attiecību atzīšanu un nomas maksas piedziņu, tās būtu iespējams apmierināt tikai par noteikto periodu un par nākošo nomas maksas parādu būtu jāsniedz jauna prasība, jo līdzēju attiecībām nebūtu nekāda konstruktīva risinājuma.

Lai arī tiesvedības procesi zemes piespiedu nomas strīdu risināšanā aktīvi notiek visās tiesu instancēs, šajā rakstā aplūkotas un analizētas tiesvedības: prasības pieteikumi un tiesu nolēmumi, zemes piespiedu nomas strīdos par 2013. gadu, kur tiesvedības puses dalībnieks ir SIA „Rīgas namu pārvaldnieks”. Kopumā 2013. gadā aktīvi tiesvedības procesi ir bijuši 57 lietās, no tām tikai 6 lietas pabeigtas, t.i. tiesas nolēmumi stājušies spēkā.

Analizējot tiesvedības lietās zemes īpašnieku/pilnvaroto personu prasības, autore ir apkopojusi informāciju par 2013. gadā tiesās iesniegtajiem prasības pieteikumiem pret SIA „Rīgas namu pārvaldnieks”.

2.tabula

Prasības pieteikumu veidi¹¹

N.p.k.	Prasības būtība	Lietu skaits
1.	Zemes nomas līgumu noslēgšana	17
2.	Parāda piedziņa par iepriekšējiem periodiem	45
3.	Grozījumi zemes nomas līgumos	1
4.	Apstiprināt samazinātu piesaistītā zemes plānu	1
5.	Izbeigt zemes nomas līgumu	1
6.	Konstatēt zemes nomas attiecības	18

Izvērtējot 2. tabulā norādītos prasības pieteikumu veidus, jāsecina, ka pamatā visas prasības ir par parāda piedziņu par iepriekšējo periodu un prasījums par zemes nomas līgumu noslēgšanu, pie tam pamatā šie prasījumi ir kopā. Tas nozīmē, ka zemes īpašnieks, sniedzot prasības pieteikumu tiesā, lūdz tiesu noteikt, - atzīt zemes nomas tiesiskās attiecības, nosakot nomas maksu 6% apmērā no dzīvojamās mājas piesaistītā zemes gabala kadastrālās vērtības attiecīgajā gadā, kā arī piedzīt parāda summu, par to periodu, kad zemes īpašniekam ir nostiprinātas īpašumtiesības zemesgrā-

11 SIA „Rīgas namu pārvaldnieks” informācija: Gada atskaites. - (Nav publicēta).

matā, taču zemes nomas līgumu nav izdevies noslēgt. Norādot parāda summu, zemes īpašnieks piemēro minēto zemes nomas maksas apmēru, kā arī lūdz tiesu piedzīt nokavējuma procentus.

Praksē par nožēlu tiesvedības lietās, kur SIA „Rīgas namu pārvaldnieks” ir atbildētājs, visos tiesas spriedumos tiesa viennozīmīgi nosaka nomas maksu 6% apmērā no dzīvojamās mājas piesaistītā zemes gabala kadastrālās vērtības attiecīgajā gadā, protams, papildus no 2010. gada uzliekot par pienākumu kompensēt NĪN par zemi maksājumus. Tas skaidri parāda normatīvo aktu regulējuma trūkumu, jo tiesai nav doti instrumenti, ar ko vērtēt nomas maksas apmēru. Normatīvie akti neparedz tiesai, risinot strīdu, izvērtēt kādus kritērijus un faktiskos apstākļus, piemēram, dzīvojamajai mājai piesaistītā zemes gabala ērta izmantošana dzīvokļu īpašniekiem, nomas maksas apmērs 1 dzīvojamās platības kvadrātmetrām u.c. Līdzšinējā tiesu prakse parāda, ka tiesa gramatiski tulko likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. panta 2.¹ daļu, kurā ir noteikts, ka, ja uz zemes atrodas daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas, zemes nomas maksu nosaka, pusēm rakstveidā vienojoties. Ja puses nevar vienoties, zemes nomas maksa nosakāma 6 procenti gadā no zemes kadastrālās vērtības. Papildus nomas maksai, nomniekam, sākot ar 2010. gada 1. janvāri, uzlikts pienākums kompensēt iznomātājam nekustamā īpašuma nodokļa par zemi maksājumu.¹² Līdz ar to secināms, ka tiesas ieskatā, ja ir uzsākts tiesvedības process, tas norāda uz nespēju vienoties, tad tiesa nosaka automātiski 6% lielu nomas maksu.

Taču tajā pašā laikā tiesa vienlaicīgi nevērtē zemes īpašnieka pienākumus, jo likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta 1. daļa zemes gabala īpašniekam uzliek par pienākumu noslēgt zemes nomas līgumu ar privatizētā objekta īpašnieku. Izvērtējot šīs tiesību normas kopsakarā, manuprāt, tiesai jāpārbauda zemes īpašnieka centieni noslēgt zemes piespiedu nomas līgumu ar dzīvokļu īpašniekiem. Vienlaicīgi tiesāšanās procesā tiesai būtu jāpieaicina dzīvokļu īpašniekus kā līdzatbildētājus, jo tieši viņi ir faktiskie zemes lietotāji. Normatīvie akti SIA „Rīgas namu pārvaldnieks” uzliek par pienākumu noslēgt zemes nomas līgumu, tādēļ zemes īpašniekam, nebūtu pamata vērsties tiesā par parādu piedziņu pret to, taču praksē tā tas notiek. Tiesību normās nav regulēti citi specifiski zemes īpašnieka pienākumi, lai gan tādos, pēc autores domām, vajadzētu regulēt - zemes īpašniekam būtu jāuzliek par pienākumu iznomāto zemes gabalu nodot nomniekiem pienācīgā kārtībā, t.i. ne tikai

12 Likums „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” (pieņemts 20.11.1991.), 12. panta 2.¹ daļa// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs. - Nr.49(1991, 19.decembris).

fiziski sakopt teritoriju. Praksē bieži ir nepieciešams veikt arī tehniskus/administratīvus darbus, kas saistīti ar iznomāto zemes gabalu, piemēram, piesaistītā zemes gabala plāna izgatavošana, precizēšana (privatizācijas laikā zīmētie plāni bieži nesakrīt ar reālo situāciju dabā), kas, protams, ir maksas pakalpojums. Tāpat zemes īpašnieka pienākums būtu zemesgrāmatā ierakstīt visus servitūtus, kas atrodas uz iznomātā zemes gabala, tādā veidā samazinot tā kadastrālo vērtību, kas, savukārt, atvieglotu dzīvokļu īpašnieku maksājumus.

Papildus vēl jānorāda, ka tiesa praksē nosaka sprieduma labprātīgu izpildīšanu 10 dienu laikā no sprieduma spēkā stāšanās dienas. Tas nozīmē, ka pēc tam, kad spriedums ir stājies spēkā un pagājušas 10 dienas, prasītājs var saņemt tiesas izdotu izpildrakstu, tad no SIA „Rīgas namu pārvaldnieks” tiesu izpildītājs jau piedzen krietni lielāku summu. Šeit parādās vēl viena tiesiski aplama situācija, kad zemes gabalu lieto dzīvokļu īpašnieki, savukārt, parādu piedzen no SIA „Rīgas namu pārvaldnieks”. Papildus te jāpaskaidro, ka SIA „Rīgas namu pārvaldnieks” nesaņem finansējumu ne no valsts ne no pašvaldības budžeta. Līdz ar to redzams, ka tiesa nevērtē apstākļus no kādiem finanšu avotiem atbildētājam 10 dienu laikā segt parādu. Ja SIA „Rīgas namu pārvaldnieks” to neveic - dzīvokļu īpašniekiem pēc tam ir daudz lielāki izdevumi nekā spriedumā norādītā parāda summa. Protams, pēc parāda samaksas SIA „Rīgas namu pārvaldnieks” dzīvokļu īpašniekiem izrakstīs rēķinus par tiesas norādīto atbilstošu parāda summu, taču jāņem vērā, ka dzīvokļu īpašnieki tikai pēc noteikta perioda apmaksās/vai daļēji apmaksās šos rēķinus.

Zemes piespiedu nomas tiesiskā regulējuma iniciatīvas

Pētot ar zemes piespiedu nomu saistītos jautājumus, jāsecina, ka valsts nekustamā īpašuma denacionalizācijas un privatizācijas procesā ir pieļāvuši kļūdu, sankcionējot dalītā īpašuma veidošanos starp tik daudziem subjektiem. Jau sākotnēji bija nepieciešams noteikt, ka zeme zem daudzdzīvokļu dzīvojamām mājām netiek atdota bijušajiem īpašniekiem vai viņu mantiniekiem, bet jāpiemēro citus kompensācijas mehānismus. Neveiksmīgi mēģināja risināt šo situāciju Satversmes tiesa, bet strīdi un konflikti zemes, dzīvokļu īpašnieku un pārvaldnieku starpā, kā arī neskaitāmi tiesvedības procesi liecina par to, ka piespiedu noma ir pastāvīgu konfliktu objekts, kam nav valstiski noteikta risinājuma.

Likumdevējs un valdība problēmu ir atstājusi visu trīs iesaistīto personu - pārvaldnieka, dzīvokļu īpašnieku un zemes īpašnieku ziņā, jau iepriekš nolemjot iesaistītās personas sliktām savstarpējām attiecībām. Pie-

augot spriedzei sabiedrībā, valsts institūcijām ir pāradresēti likumdevēja un valdības uzdevumi risinājumu meklējumos. Tieslietu ministrijai sākotnēji tika noteikts:

- 1) zemes piespiedu nomas attiecībās atteikties no nosacījuma, ka nomnieks papildus zemes nomas maksai kompensē iznomātājam nekustamā īpašuma nodokļa par zemi maksājumu;
- 2) atteikties no dalītā īpašuma veidošanas nākotnē, izņemot, ja uz citai personai piederošas zemes tiek būvētas nedzīvojamās būves uz apbūves tiesību pamata.

Tieslietu ministrijas sākotnēji izstrādātie un Latvijas Republikas Saeimā iesniegtie grozījumi likumā „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” paredzēja regulējumu situācijās, ja puses nevar vienoties par nomas maksas apmēru, to nosaka tiesa, nepārsniedzot 6% no zemes kadastrālās vērtības, ņemot vērā likumā noteiktos izvērtējamos kritērijus. Diemžēl grozījumi Saeimā tika izskatīti tikai 1. lasījumā, un, tā kā tie atbalstu neguva, tālāk netika virzīti. Lai arī šie kritēriji nebūtu atrisinājuši zemes piespiedu nomas attiecībās kopumā, bet papildus noslogojuši tiesas ar administratīvu funkciju - noteikt nomas maksas apmēru, tas tomēr paredzēja dzīvokļu īpašniekiem interešu aizstāvību. Autore uzskata, ka, lai tiesa pieņemtu lēmumu šāda rakstura jautājumos, tai būtu jāpārbauda virkne specifisku pierādījumu un jāsaņem ekspertu viedokļi. Šādi spriedumi vienmēr ir uzskatāmi par subjektīviem, līdz ar to ir paredzama tiesvedība visās trijās instancēs. Ja iesniegtie grozījumi tiktu pieņemti, valsts atkal nebūtu atrisinājusi problēmu, bet gan būtiski palielinājusi tiesu noslodzi.

2013. gadā Saeimā tika iesniegts likumprojekts „Grozījumi likumā „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”” (Saeimas reģ. Nr. 421/Lp11). Ņemot vērā, ka piespiedu nomas attiecībās, dzīvojamajai mājai piesaistītā zemes gabala apmērs tiešā veidā ietekmē dzīvokļu īpašnieku nomas maksājumus, kā arī faktu, ka attiecībā uz nomas procenta samazinājumu, normatīvo aktu iniciatīvas Saeimā neguva atbalstu, Tieslietu ministrija izstrādāja jaunu priekšlikumu šim likumprojektam. Tieslietu ministrijas darba grupas sanāsmēs tika konstatēts, ka tajos gadījumos, kad daudzdzīvokļu dzīvojamā māja atrodas uz citai personai piederošas zemes pilnībā vai daļēji, piesaistītais zemes gabals ir būtisks gan nosakot zemes piespiedu nomas maksu, gan nosakot dzīvojamās mājas uzturēšanai, apsaimniekošanai un funkcionēšanai nepieciešamo teritoriju, gan nosakot izpērkamo zemi likumprojekta „Piespiedu dalītā īpašuma tiesisko attiecību izbeigšanas likums” kontekstā.

Tāpēc likumprojektā „Grozījumi likumā „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”” tika paredzēts (normatīvā akta projektā tiek lietots termins *funkcionāli nepieciešamais zemes gabals*) noteikt piespiedu nomas zemes gabala lielumu - funkcionāli nepieciešamo zemes gabalu, kā arī veidu, kā iespējams to grozīt/pārskatīt, kas to var darīt, kas jāievēro, kur plāns jāreģistrē, kas šo procesu finansē.

Būtiskākais, ko likumprojekts paredz, ir sākotnēji noteikt dzīvojamai mājai atbilstošu piesaistīto zemes gabalu, jo tikai nosakot precīzu nomas objektu, tālāk var risināt jautājumu par dalītā īpašuma izbeigšanu. Diemžēl arī šis likumprojekts 2013. gada septembrī no lielo pašvaldību pārstāvju puses netika atbalstīts un Saeimā tālāk netika virzīts.

Līdz ar to nonākam pie secinājuma, ka abu līgumu būtiskās sastāvdaļu lielumu izmaiņas normatīvo aktu grozījumu projektos atbalstu nav saņēmušas. Pirmā gadījumā - procentu apmēra grozījumu izmaiņas noraidīja Saeima, savukārt, par nomājamo platību korektu noteikšanu iebilda gan pašvaldības, gan Pašvaldību savienība. 2014. gada 20. janvārī Tieslietu ministrija ir iesniegusi šobrīd pēdējos priekšlikumus likumprojektam „Grozījumi likumā „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju””. Būtiskākie nosacījumi, ko paredz likumprojekts: noteikt regulējumu, kas turpmāk neļaus veidoties jauniem dalītā īpašuma objektiem, sakārtot dalītā īpašuma problēmas, ja dzīvojamā māja atrodas uz valsts vai pašvaldības zemes, atkārtoti precizēts regulējums par funkcionāli nepieciešamā zemes gabala noteikšanu un ar to saistītās darbības.

Pastāvot dalītajam īpašumam, kā viens no risinājumiem varētu būt zemes kadastrālās vērtības kritēriju noteikšana gadījumos, ja uz zemes atrodas daudzdzīvokļu dzīvojamā māja. Zemes kadastrālā vērtība nav diferencēta atkarībā no tā, vai tas ir brīvs zemes gabals, vai uz tā jau ir privatizēta daudzdzīvokļu ēka. Zemes kadastrālā vērtība zemei zem daudzdzīvokļu dzīvojamām mājām ir saglabāta nepamatoti augsta.

Kadastrālo vērtību katru gadu nosaka Latvijas Republikas Valsts zemes dienests, pamatojoties uz Ministru kabineta noteikumiem Nr. 305¹³, kuri nosaka kadastrālās vērtēšanas kārtību. Savukārt, Ministru kabinets minētos noteikumus izdevis, pamatojoties uz Nekustamā īpašuma valsts kadastra likumu¹⁴, kas attiecīgi nosaka kadastrālās vērtēšanas pamatprincipus. Ņemot vērā to, ka zemes īpašnieka iespējas izmantot zemes gabalu ierobežo

13 Kadastrālās vērtēšanas noteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.305 (pieņemti 18.04.2006.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.72 (2006, 10.maijs).

14 Nekustamā īpašuma valsts kadastra likums (pieņemts 01.12.2005.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.205 (2005, 22.decembris).

uz zemes gabala esošā dzīvojamā māja un no tā ir iespējams iegūt mazāku labumu, nekā tad, ja zemes gabals būtu pilnīgi neapbūvēts un brīvs, zemes gabala kadastrālajai vērtībai vajadzētu būt noteiktai samazinātā apmērā. Taču šī brīža situācijā divi identiska apmēra zemes gabali, no kuriem viens ir piesaistīts dzīvojamai mājai, bet otrs nav, un zemes gabala īpašnieks to var izmantot peļņas gūšanai, piemēram, izmantojot to komercdarbībai vai veicot apbūvi, tiek vērtēti vienādi - to kadastrālā vērtība tiek noteikta pēc vieniem kritērijiem. Šādā situācijā zemes gabala, uz kura atrodas dzīvojamā māja, īpašnieks ir ieinteresēts zemes gabalu paturēt īpašumā, jo tiesību normas garantē iespēju saņemt regulārus ienākumus no zemes gabala lietotājiem (dzīvojamās mājas iedzīvotājiem) un viņam nav vajadzības piepūlēties, lai atrastu savam īpašumam pielietojumu, kas daļā gadījumu liktu apsvērt domu par nepieciešamību paturēt zemes gabalu īpašumā. Kadastrālās vērtības apmērs būtiski ietekmē arī kompensējamo nekustamā īpašuma nodokli 1% vai 1,5% apmērā no zemes gabala kadastrālās vērtības.

Piespiedu nomas problēmu var risināt, nosakot zemes kadastrālās vērtības atšķirību atkarībā no tā, vai uz zemes ir daudzdzīvokļu dzīvojamā māja, vai cits objekts. Iespējamais situācijas risinājums būtu grozīt tiesību normas, kā arī veidot jaunas, uzskatot piespiedu nomas attiecības starp dzīvojamai mājai piesaistīto zemes gabalu (tā īpašnieku) un dzīvojamo māju (tās īpašnieku) kā lietu tiesību - ja dzīvojamā māja tiek skatīta kā zemes apgrūtinājums un, savukārt, uz dzīvojamo māju gulstas reālnasta. Ja uz zemes laikā kopš 1940. gada 21. jūlija ir uzcelta daudzdzīvokļu dzīvojamā māja, kas pieder citam īpašniekam, tas būtu uzskatāms par apgrūtinājumu zemes gabalam, un attiecīgi zemes kadastrālā vērtība būtu nosakāma zema. Piedāvātais risinājums izslēgtu privāto komersantu interesi pelnīt šajā sektorā, kā arī ieinteresētu zemes īpašniekus atsavināt savu zemi privatizēto dzīvokļu īpašniekiem, tādējādi izbeidzot dalīto īpašumu. Minētā jautājuma risinājumam ir nepieciešama politiskā griba, nosakot, ka zemes zem daudzdzīvokļu mājām kadastrālā vērtība ir aprēķināma pēc citiem principiem, ar mērķi nevis ļaut pelnīt zemes īpašniekam, bet panākt, ka zemes īpašnieks ir ieinteresēts zemi atsavināt ēkas vai dzīvokļu īpašniekiem. Pārvaldnieki šajā procesā varētu būt dzīvokļu īpašnieku sabiedrotie vai pat pārstāvji.

Lai risinātu dalītā īpašuma jautājumu, sabiedrībā ir izskanējis viedoklis - noteikt, ka valsts atpērk zemi no īpašniekiem un ļauj to izpirkt privatizēto objektu īpašniekiem. Taču šādam risinājumam ir nepieciešami ārkārtīgi lieli valsts līdzekļi, ko ieguldīt zemes izpirkšanā, kā arī jāērķinās ar lielu zemes īpašnieku pretestību un iesniegumiem Satversmes tiesā. Tā kā pē-

dējos gados zemes īpašnieki ir saņēmuši ievērojamus līdzekļus kā zemes nomu, viņu īpašuma tiesību ierobežošana noteikti tiks uzskatīta par Satversmes 105. panta pārkāpumu. Šādu apsvērumu dēļ būtu ieteicams problēmu risināt, grozot kadastrālās vērtēšanas principus un ar likumu regulējot piespiedu nomas subjektu tiesības un pienākumus.

Izvērtējot pēdējo gadu normatīvo aktu likumprojektu grozījumu iniciatīvas, autore ikdienas darbā palīdzētu divi būtiski nosacījumi:

- 1) nomas maksas noteikšana - līdz sešiem procentiem, jo šobrīd zemes īpašnieki lielākoties uzskata, ka patiesa atlīdzība normatīvos aktos jau ir noteikta, kas ir 6% gadā no zemes kadastrālās vērtības un saruna par šo būtisko līguma sastāvdaļu nav nepieciešama;
- 2) regulējums attiecībā uz dzīvojamajai mājai piesaistītā zemes gabala noteikšanu, kur papildus būtu jāizstrādā arī pilsētas detālplānojums, jo nevar zemes īpašnieka gabalu sadrumstalot tik sīki un neracionāli, ka tas aizskar tā tiesības uz tālāku izmantošanu.

Attiecībā uz dzīvojamo māju piesaistīto zemesgabalu kadastrālo vērtību noteikšanu, pašvaldībai būtu jāizvērtē savas iespējas atteikties no kādas daļas ikgadējiem ienākumiem no NĪN un būtiski jāsamazina minēto zemes gabalu kadastrālās vērtības.

Secinājumi un priekšlikumi

Savulaik daudziem tika atjaunotas īpašumtiesības uz zemi arī gadījumos, kad uz konkrētā zemesgabala jau atradās citām personām piederošas ēkas un būves, tai skaitā daudzdzīvokļu nami, tādējādi izveidojot dalīto īpašumu, uz kura pamata, ir izveidojušās zemes piespiedu nomas attiecības. Problēmu stūrakmens praksē ir nomas maksas (patiesas atlīdzības) noteikšana. Likums regulē nomas lielumu, ja puses nevar vienoties - 6% apmērā no zemesgabala kadastrālās vērtības, taču nav devis ne instrumentus, ne kritērijus, kas jāņem vērā vienojoties un nosakot zemes nomas patieso atlīdzību.

Rakstā tiek analizēti normatīvo aktu regulējuma trūkumi, atspoguļota praktiskā pieredze, slēdzot zemes piespiedu nomas līgumus, kā arī problēmas līgumu būtisko sastāvdaļu apmēru noteikšanā un galvenie tiesvedības problēmjautājumi.

Pētot ar zemes piespiedu nomu saistītos jautājumus, jāsecina, ka valsts nekustamā īpašuma denacionalizācijas un privatizācijas procesā ir pieļāvuši kļūdu, sankcionējot dalītā īpašuma veidošanos starp tik daudziem sub-

jektiem. Jau sākotnēji bija nepieciešams noteikt, ka zeme zem daudzdzīvokļu dzīvojamām mājām netiek atdota bijušajiem īpašniekiem vai viņu mantiniekiem, bet jāpiemēro citus kompensācijas mehānismus.

Pastāvot dalītajam īpašumam, kā viens no risinājumiem varētu būt zemes kadastrālās vērtības kritēriju noteikšana gadījumos, ja uz zemes atrodas daudzdzīvokļu dzīvojamā māja. Lai risinātu dalītā īpašuma jautājumu, sabiedrībā ir izskanējis viedoklis - noteikt, ka valsts atpērk zemi no īpašniekiem un ļauj to izpirkt privatizēto objektu īpašniekiem.

Piespiedu nomas problēmu var risināt, nosakot zemes kadastrālās vērtības atšķirību atkarībā no tā, vai uz zemes ir daudzdzīvokļu dzīvojamā māja, vai cits objekts. Iespējamais situācijas risinājums būtu grozīt tiesību normas, kā arī veidot jaunas, uzskatot piespiedu nomas attiecības starp dzīvojamai mājai piesaistīto zemes gabalu (tā īpašnieku) un dzīvojamo māju (tās īpašnieku) kā lietu tiesību - ja dzīvojamā māja tiek skatīta kā zemes apgrūtinājums un, savukārt, uz dzīvojamo māju gulstas reālnasta.

COMPULSORY LAND LEASE

Keywords: *compulsory land lease, agreements, legal procedures, initiatives of law alterations.*

Summary

The scientific article shows the normative regulation of split property, problems in the country, jurisprudence, and legislator's initiatives to stop such legal status.

Some time ago the property rights of a land were renewed even in cases when there already existed buildings owned by others on the land, including apartment buildings, thus creating a split property. Compulsory land lease relationships have evolved based on split property, which have been established and regulated according to laws. In practice the main problem is fixing the rent. The law regulates the amount of rent - 6% of the cadastral value of the land, however it have not given any tools or criteria which must be met when determining and agreeing to a real revenue of a land lease.

In the article the disadvantages of the regulation of laws and regulations are analyzed, the practical experience of signing the compulsory land lease agreement and determining the important parts of the agreement and the main problems of legal procedures are shown. Also the main bill alteration suggestions which have been forwarded to the Saeima, but have not been accepted yet, are examined.

*Ģirts Kiršteins*Zinātniskā vadītāja: *Mg. sc. Iveta Puķīte*

DOKUMENTU UN ARHĪVA PĀRVALDĪBA NEKUSTAMO ĪPAŠUMU APSAIMNIEKOŠANAS UZŅĒMUMOS

Atslēgvārdi: dokumenti, arhīvs, dokumentu pārvaldība, informācija, elektroniskie dokumenti, uzņēmumi.

Latvijas valstiskās atjaunošanas procesā notikušās izmaiņas skāra ne tikai politisko sistēmu, bet izvirzīja virkni jautājumu, par kuriem vajadzēja rast risinājumu daudzās darbības jomās. Viens no tādiem jautājumiem bija un vēl joprojām ir dokumentēto liecību saglabāšana, lai nodrošinātu Latvijas Nacionālā dokumentārā mantojuma saglabāšanu kā vēsturisku liecību par valstī notiekošajiem procesiem. Īpašumu apsaimniekošanas un pārvaldīšanas uzņēmumu (turpmāk - uzņēmumu) dokumentu saglabāšana nodrošina, ka vēsturiskās liecības neatspoguļo tikai procesus, kas risinās valsts, pašvaldību iestādēs, bet sniedz informāciju par procesiem, kas risinās uzņēmējdarbības jomā, kā arī dod iespēju fiziskām personām to izmantot tiesību un interešu aizsardzībai.

Lai arī likumdošanā ir noteikts, cik būtiski un sabiedrībai nozīmīgi ir dokumenti, ikdienā bieži nākas saskarties ar to, ka dokumentus uzskata par nevajadzīgu slogu un, tikai sākoties problēmām, kad trūkst pierādījumi un apliecinājumi kādu darbību norisei, uzņēmumi novērtē dokumentu lomu. Taču ir svarīga ne tikai dokumentu saglabāšana, bet vēl svarīgāk ir, lai tiktu radīti atbilstoši dokumenti, kurus nākotnē varētu izmantot kā pierādījumus un apliecinājumus.

Latvija ir vienīgā no Baltijas valstīm, kurā netiek sagatavoti dokumentu un arhīvu pārvaldības speciālisti ar augstāko izglītību. Latvijas Universitātē 2011. gada 5. - 6. maijā Ekspertu komisija izvērtēja maģistra studiju programmu „Dokumentu un arhīvu pārvaldība”. Ekspertu vērtējums par šo programmu raksturo situāciju Latvijā kopumā, šī „studiju programma ir ļoti nepieciešama, jo dokumentu pārvaldības speciālisti ir vajadzīgi ikvienā institūcijā, uzņēmumā, organizācijā, bet Latvijā tos negatavo neviena augstākā mācību iestāde. Diemžēl vislielākā studiju programmas problēma ir tieši profilējošo kursu „Dokumentu un arhīvu pārvaldība”, „Dokumentu krājumu struktūra un aprakstīšana”, „Dokumentu saglabāšana” saturs, kur-

sa ietvaros iegūto zināšanu, prasmju un kompetenču atbilstība profesionālā maģistra grāda kvalifikācijai. Noteikti jāizvērtē šo kursu saturs un jānodrošina pasniedzējiem tos pilnveidot, aktualizēt literatūras sarakstus utt.”¹

Jāsecina, ka kopumā Latvijā jautājumi, kas skar dokumentu un arhīvu pārvaldību, ir neizprasti un nerisināti gan speciālistu sagatavošanā, gan praktiskā darbībā valsts, pašvaldību un uzņēmējdarbības jomā.

Ministru kabineta (turpmāk - MK) noteikumu projekta „Dzīvojamās mājas, tajā esošo iekārtu un komunikāciju apsekošanas, tehniskās apkopes un kārtējā remonta noteikumi” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā (anotācijā) konstatēts, ka 2008. gada beigās Latvijas Republikā ir reģistrētas 52 953 daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas, ar kuru apsaimniekošanu nodarbojas īpašumu apsaimniekošanas un pārvaldīšanas uzņēmumi.

Jautājums par dokumentu un arhīvu pārvaldības procesu uzņēmumos, kuri nodarbojas ar īpašumu apsaimniekošanu un pārvaldīšanu nav analizēts un pētīts. Latvijas likumdošanā no 1991. līdz 2011. gadam nebija noteiktas nekādas prasības dokumentu pārvaldībai.

Dokumentu un arhīvu pārvaldības vispārīgs raksturojums

No cilvēces pastāvēšanas pirmsākumiem un no brīža, kad cilvēki apguva spēju uz kāda no nesējiem fiksēt informāciju, pastāv dokumenti. Dokumentu nesēji bija gan māla un koka plāksnītes, gan papirusa ruļļi, pergaments, kā arī šodienas tehnoloģiju piedāvātās iespējas, radot elektroniskos dokumentus. Kāpēc dokumenti tiek glabāti? Sākotnēji tie kalpoja kā pierādījums dzimtas izcelsmei, privilēģijām. Dokumenti bija nepieciešami, lai uzskaitītu iedzīvotājus - dzimušos, mirušos, kā arī saglabātu likumu pieprasījumus u.c. Dokumentu glabāšana bija nepieciešamība, no kuras atkarīga liecību saglabāšana par procesiem sabiedrībā un indivīda dzīvē. Termins *arhīvs* cēlies no Grieķijas, kur par *archeion* dēvēja iestādei piederošus valdības dokumentus. Romas impērijas laikos katrā provinces galvaspilsētā atradās centrālā dokumentu glabātava, ko sauca par *demosia bibliotheke*, kurā amatpersonām bija jāievieto dokumenti, kas attiecās uz iedzīvotāju skaitīšanu, nodokļiem, zemi un oficiāliem darījumiem. Šīs dokumentu glabātavas bija atvērtas visiem, lai cilvēki varētu nākt un pārbaudīt dokumentos ietvertās informācijas esamību un pareizību.²

1 Ekspertu komisijas kopējais ziņojums par Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Bibliotēkzinātnes un informācijas studiju nodaļas Profesionālās izglītības maģistra studiju programmu „Dokumentu un arhīvu pārvaldība”. - Rīgā, 2001. g. 5.- 6. maijā, 2. lpp. - (Nav publicēts).

2 Lietvedības un arhīva vadības/pārvaldes programma: Tulkota no: Records and Archives Management Programme (RAMP).- 1990.- 8. lpp.

Šodienas dokumentu un arhīvu pārvaldības procesu būtiski ietekmē vienotais informācijas lauks un informācijas tehnoloģiju attīstība. Dokumenti tiek radīti dažādās informācijas vidēs un ir nepieciešama izpratne par daudzveidīgiem informācijas nesējiem, ne tikai papīra, bet arī elektroniskajiem: kompaktdiskiem, magnētiskajām lentēm u.c. Jābūt izpratnei par dokumentiem, kuri ir informācijas sistēmās, datu bāzēs, atsevišķās reģistrācijas programmās, audio, video u.c. Saglabājot dokumentus, tiek nodrošināta uzņēmuma darbību pārmantojamība, ticamu un drošu liecību saglabāšana. Uzņēmuma arhīvu dokumenti dod iespēju ne tikai indivīdam, bet arī uzņēmumam un tā sadarbības partneriem plānot savu attīstību, apzinot, pētot un analizējot pagātnes procesus.

Intervējot Latvijas Nacionālā arhīva (turpmāk - LNA) ekspertus, tika konstatēts, ka uzņēmumiem, uzsākot darbību, vai to pārņemot no citiem, īpašumu apsaimniekošanas un pārvaldīšanas jomā, ir bijis dokumentu iztrūkums (ēku inventarizācijas lietas, tehniskie akti u.c.). Visu šo dokumentu atjaunošana ir prasījusi finanšu un laika resursus, kuru varēja nebūt, ja dokumentu un arhīvu pārvaldības darbs būtu sakārtots atbilstoši normatīvo aktu prasībām un uzņēmuma darbības vajadzībām.

Dokumentu un arhīvu pārvaldības normatīvais regulējums

Dokumentu un arhīva pārvaldības procesa vispārīgos principus nosaka Arhīvu likums.³ Tajā ietvertais regulējums aptver visu dokumentu radīšanas un saglabāšanas, kā arī izmantošanas ciklu. Arhīvu likuma 2. pantā noteikts, ka „likuma mērķis ir nodrošināt nacionālā dokumentārā mantojuma veidošanu, uzkrāšanu, izvērtēšanu, saglabāšanu, pieejamību un izmantošanu, īstenojot atbilstošu dokumentu un arhīvu pārvaldību”. Savukārt, likuma 3. pantā noteikts, ka „likums attiecas uz ikvienu institūciju, kā arī šajā likumā noteiktajos gadījumos - uz privātpersonām, kuru īpašumā ir dokumenti ar arhīvisko vērtību”.

No minētā regulējuma izriet, ka dokumentu pārvaldības procesam jābūt īstenotam tā, lai būtu nodrošināta atbilstoša dokumentu un arhīvu pārvaldība. Atbilstoša pārvaldība, savukārt, raksturojas ar to, ka process atbilst normatīvajam regulējumam, kā arī uzņēmuma darbības vajadzībām. Normatīvajos aktos līdz 2011. gadam prasības bija regulētas tikai attiecībā uz dokumentu uzskaiti, uzkrāšanu, saglabāšanu un izmantošanu, bet neaptvēra visu dokumentu „dzīves ciklu” aktīvajā izmantošanā. Līdz 2011. gadam tika izvirzītas vienotas prasības gan valsts, gan privātajām organizācijām,

3 Arhīvu likums (pieņemts 01.02.2010.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 35 (2010, 1.marts).

uzņēmumiem neatkarīgi no to juridiskā statusa. Tas radīja papildus administratīvo slogu tieši privātajiem uzņēmumiem dokumentēšanā un dokumentu saglabāšanā.

Arhīvu likums galveno uzsvāru liek uz dokumentu izvērtēšanu, lai noteiktu to arhīvisko vērtību. Likumā ir nodalītas prasības dokumentu un arhīvu pārvaldībā valsts, pašvaldību institūcijām un to veidotām kapitālsabiedrībām un privāto tiesību juridiskajām personām jeb privātpersonām (uzņēmumiem). Ja īpašumu apsaimniekotājs ir valsts, pašvaldību kapitālsabiedrība, tad uz tām attiecas Arhīvu likuma 4. pantā noteiktie pienākumi dokumentu un arhīva pārvaldībā:

- institūcijai jādokumentē veiktās darbības, radot autentiskus, ticamus un integrētus dokumentus, tiem jābūt radītiem atbilstoši funkcijām un uzdevumiem, kuras institūcija veic;
- jāizveido dokumentu sistēma;
- jānodrošina dokumentu pārvaldības iekšējā kontrole un uzraudzība;
- jānodrošina dokumentu glabāšana, izmantošana un pieejamība līdz nodošanai institūcijas arhīvā.

Attiecībā uz arhīva pārvaldību institūcijas pienākumi ir izvērtēt dokumentus, lai noteiktu:

- 1) pastāvīgi un uz laiku glabājamus dokumentus un to glabāšanas termiņus;
- 2) pastāvīgi un ilgstoši glabājamo dokumentu aprakstīšanu un arhivēto dokumentu uzziņu sistēmas veidošanu;
- 3) saglabāšanu un dokumentu aizsardzību arhīvā.

Ja institūcija tiek likvidēta vai reorganizēta, Arhīvu likumā ir noteiktas prasības īslaicīgi glabājamiem dokumentiem, kas likumdošanā iepriekšējā periodā netika reglamentētas. Par šo dokumentu saglabāšanu un aizsardzību ir atbildīgs institūcijas vadītājs, tiesību un saistību pārņēmējs vai likvidators. Visā institūcijas darbības laikā ir jābūt nodrošinātai dokumentu pieejamībai un izmantošanai, tas nozīmē arī to, ka pēc personu pieprasījuma jāsniedz izziņas vai apliecinātus dokumentu atvasinājumus - kopijas, norakstus, izrakstus.

Likumdevējs noteicis, ka „institūcijas vadītājs ir atbildīgs par institūcijas publisko dokumentu un arhīva pārvaldības kārtības ievērošanu”. Institūcijas ar valsts vai pašvaldību kapitāldaļām var saņemt uzraudzības institūcijas - LNA konsultācijas un metodisko palīdzību dokumentu un arhīvu pārvaldības jautājumos. Likuma 4. panta septītajā daļā noteikts pilnvarojums Ministru kabinetam izdot dokumentu un noteikt arhīvu pārvaldības

kārtību institūcijās, kritērijus dokumentu glabāšanas termiņa noteikšanai un tehniskās prasības dokumentu saglabāšanai institūciju arhīvos (turpmāk - dokumentu un arhīvu pārvaldības noteikumi).

Savukārt, ja uzņēmumam nav valsts vai pašvaldību kapitāla daļas, tad pienākumus privāto dokumentu pārvaldībā nosaka Arhīvu likuma 5. pants. Uzņēmumam jānodrošina savas darbības rezultātā radīto un saņemto dokumentu saglabāšanu un pieejamību. Ja persona pieprasa izziņu, tad uzņēmumam tā jāizsniedz, kā arī jāsigatavo dokumentu atvasinājumi, lai persona tos var izmantot kā pierādījumu un apliecinājumu.

Jāsecina, ka atkarībā no īpašumu apsaimniekošanas un pārvaldīšanas uzņēmuma juridiskā statusa, ir noteiktas prasības dokumentu un arhīvu pārvaldībā. Institūcijām praktiskajā darbībā nākotnē būs jāvadās no MK noteikumos ietvertā regulējuma, bet privātajiem uzņēmumiem šo noteikumu piemērošana noteikta kā brīvprātīga.

Likumdevējs galveno uzvaru licis uz dokumentiem ar arhīvisko vērtību. Arhīvu likumā dots šāds termina skaidrojums: „Arhīviskā vērtība ir dokumenta informatīvais nozīmīgums vai šā dokumenta pierādījuma vērtība, ko izvērtē šajā likumā noteiktajā kārtībā”. Uzņēmumam svarīgi zināt, ka katram dokumentam ir arhīviskā vērtība, bet šī likuma izpratnē tikai dokumenti, kuri ir pastāvīgi vai ilgstoši glabājami, jāsakārto, jāarhivē un jāsiglabā uzņēmuma arhīvā. Citus dokumentus, kuru arhīviskā vērtība ir īslaicīga (līdz 10 gadiem), pēc glabāšanas termiņa beigām var iznīcināt, ievērojot normatīvajos aktos noteikto kārtību.

Arhīvu likuma 9. pantā noteiktas pamatprasības publisko dokumentu pārvēšanai, arī tie uzņēmumi, kuros nav valsts vai pašvaldību kapitāla daļas, pārvēršot dokumentus, piemēro šī likuma normas un MK noteikumu prasības. Likuma „Par grāmatvedību”⁴ 10. pantā noteikts, ka uzņēmumam ir tiesības dokumentus pārvērst elektroniskā formā glabāšanai elektroniskajā vidē, ievērojot arhīvu jomu reglamentējošajos normatīvajos aktos noteikto kārtību. 2012. gada 1. jūlijā spēkā stājās MK noteikumi Nr. 143 „Kārtība, kādā publiskos dokumentus pārvērs elektroniskā formā”.⁵ Pamatprasības ir, lai pārvērstajam dokumentam var uzticēties, lai tas ir pilnīgs un negrozīts. Procesam jābūt dokumentētam, kontrolētam un pārbaudītam, lai pārvērstais dokuments atbilstu papīra formas oriģinālam, pie tam dokumentam jābūt aizsargātam. Jāakcentē uzmanība uz to, ka, ja dokumentu

4 Likums „Par grāmatvedību” (pieņemts 14.10.1992.)// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 44 (1992,12.novembris).

5 Kārtība, kādā publiskos dokumentus pārvērs elektroniskā formā: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.143 (pieņemti 28.02.2012.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.35 (2012,1.marts).

pārvēršana notikusi neievērojot normatīvo aktu prasības, tad dokumenta papīra oriģināls būs tas, ko nāksies saglabāt saskaņā ar tā arhīvisko vērtību.

Kārtība, kādā glabājami iegūtie dokumenti un kā tiek iznīcināti pārvērstie dokumenti, normatīvajos aktos līdz 2012. gadam netika reglamentēta. MK noteikumi paredz, ka institūcijām un LNA dokumentu pārvēršana elektroniskā formā glabāšanai elektroniskā vidē ir jāsāk ar tehnisko prasību ievērošanu - jāsagatavo nepieciešamie tehniskie resursi.

Savukārt, Elektronisko dokumentu likuma⁶ 2. pantā noteiktas prasības elektroniskā dokumenta un elektroniskā paraksta tiesiskajam statusam. Likuma 3. pantā nosauktas pamatprasības, lai varētu juridiski korekti strādāt ar elektronisko dokumentu un elektronisko parakstu:

- 1) elektroniskais dokuments uzskatāms par pašrocīgi parakstītu, ja tam ir drošs elektroniskais paraksts;
- 2) elektronisko dokumentu uzskata par pašrocīgi parakstītu, kad tam ir elektroniskais paraksts un puses par elektroniskā dokumenta parakstīšanu ar elektronisko parakstu ir vienojušās rakstveidā.

Kādā veidā elektroniskie dokumenti tiek saglabāti, izvērtēti un aizsargāti visā to dzīves ciklā, reglamentēts MK noteikumos, kas izdoti Elektronisko dokumentu likuma sakarā. Minētās normas Elektronisko dokumentu likumā ir saskaņotas ar 1999/93/EK (1999. gada 13. decembra Eiropas Parlamenta un padomes Direktīvu par Kopienas elektronisko parakstu sistēmu noteiktajām prasībām)⁷. Tas viss tiek īstenots, lai mazinātu šķēršļus darbā ar elektroniskajiem dokumentiem un elektroniskajiem parakstiem, sevišķi uzņēmējdarbības vidē.

2010. gada 1. jūlijā spēkā stājās „Dokumentu juridiskā spēka likums”⁸, kura 1. pantā noteikts, ka „dokuments ir jebkura rakstveida informācija, ko rada jebkurš publisko vai privāto tiesību subjekts (piemēram, valsts vai pašvaldības institūcija, privāto tiesību juridiskā persona, fizisko vai juridisko personu apvienība, notārs, tiesu izpildītājs) vai fiziskā persona”.

Jaunajā normatīvajā regulējumā ir nodalīti obligātie rekvizīti, kas nodrošina dokumenta juridisko spēku:

- dokumenta autoru nosaukums;
- dokumenta datums;
- paraksts.

6 Elektronisko dokumentu likums (pieņemts 31.10.2002.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.169 (2002, 20.novembris).

7 Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 1999/93/EK par Kopienas elektronisko parakstu sistēmu (OV L 013, 19.1.2000.).- <http://eur-lex.europa.eu./lv/repert/18.htm>.- (Resurs apskatīts 04.01.2014.).

8 Dokumentu juridiskā spēka likums (pieņemts 06.05.2010.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.78 (2010, 19.maijs).

Pārējie rekvizīti tiek pievienoti, ņemot vērā dokumentu veidu. Bez augstāk minētajiem normatīvajiem aktiem, uzņēmuma darbību ietekmē darba tiesisko attiecību, darba aizsardzības prasību un grāmatvedību regulējošie normatīvie akti. Likums „Par grāmatvedību” izvirza virkni prasību dokumentiem dažādos informācijas nesējos. Pozitīvi vērtējami likuma 10. pantā izdarītie grozījumi par dokumentu glabāšanas termiņiem, kas būtiski atvieglo administratīvo slogu dokumentu pastāvīgā vai ilgstošā glabāšanā. 2011. gada 11. maija grozījumos likuma „Par grāmatvedību” 10. pantā virknei finanšu un grāmatvedības dokumentu ir samazināts glabāšanas termiņš.

Jāsecina, ka normatīvo aktu regulējums ir plašs un katram uzņēmumam jāpieliek ne mazums pūļu, lai nodrošinātu kvalitatīvu un efektīvu dokumentu pārvaldības un arhīva darba organizācijas procesu. Vairums prasību dokumentu un arhīvu pārvaldībā noteiktas atbilstoši uzņēmuma darbības jomai un juridiskajam statusam, piemēram, darba aizsardzības, ugunsdrošības, sociālās apdrošināšanas, darba tiesisko attiecību u.c. reglamentējošos normatīvajos aktos, atsevišķos gadījumos tās var būt pret-runīgas. Tiem uzņēmumiem īpašumu apsaimniekošanas un pārvaldīšanas jomā, kuriem ir valsts un pašvaldību kapitāldaļas, būtiski mainās prasības pastāvīgi un ilgstoši glabājamo dokumentu sakārtošanā un aprakstīšanā.

Kopumā jāsecina, ka uzņēmumiem dokumentu un arhīvu pārvaldības normatīvo aktu analīze var prasīt ievērojamu laiku un radīt grūtības konkrētu normu praktiskā piemērošanā.

Institūcijas un uzņēmumu dokumentu un arhīvu pārvaldības procesa īstenošanā nozīmīga vieta ierādāma arī speciālajiem normatīvajiem aktiem, kuros var būt noteiktas īpašas prasības dokumentu radīšanai, uzskaitēi, saglabāšanai utt. Tā, piemēram, Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma⁹ 6. panta otrajā daļā, nosaucot dzīvojamās mājas pārvaldīšanas obligāti veicamās darbības, ir uzskaitīti arī šai procesā nepieciešamie dokumenti. Likuma 8. pantā noteikts obligātais speciālo dokumentu kopums - mājas lieta. Mājas lieta tiek vesta par ikvienu dzīvojamo māju. Likumā noteikts arī mājas lietas saturs, sistematizācijas un aktualizācijas principi.

2010. gada 2. oktobra MK noteikumi Nr. 905 „Kārtība, kādā tiek plānotas un organizētas ar dzīvojamās mājas renovāciju un rekonstrukciju saistītās darbības”¹⁰ norādīts, ka, ja tiek plānota dzīvojamās mājas reno-

9 Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums (pieņemts 04.06.2009.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 96 (2009, 19.jūnijs).

10 Kārtība, kādā tiek plānotas un organizētas ar dzīvojamās mājas renovāciju un rekonstrukciju saistītās darbības: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 905 (pieņemti 28.09.2010.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr 156 (2010, 1.oktobris).

vācija vai rekonstrukcija, pārvaldītājam jāsastāda dokuments - tāme. Plānos darbus jāiekļauj nākošajā dokumentā - pārvaldīšanas darba plānā.

2010. gada 2. oktobra MK noteikumos Nr. 906 „Dzīvojamās mājas sanitārās apkopes noteikumi”¹¹ noteiktas minimālās prasības dzīvojamās mājas teritorijas apkopei, kā arī regulāri veicamie teritorijas sakopšanas darbi. MK noteikumos nosaukti apdraudējumi, kuri pārvaldītājam savlaicīgi jānovērš, kā arī noteiktas dzīvojamās mājas koplietošanas telpu apkopes prasības un to periodi. Likumdevējs nav norādījis par nepieciešamību veidot konkrētus dokumentus, bet, lai būtu pierādījumi gan par darbu izpildi, gan to periodu, uzņēmums rada virkni dokumentu, piemēram, uzkopšanas grafiku, kurā parakstās darba veicējs, aktus par novērstajiem bojājumiem u.c. dokumentus. Visi šie dokumenti ir ar noteiktu arhīvisko vērtību un kalpo kā apliecinājumi veiktajām darbībām un to izpildes laikiem, kā arī norēķiniem par paveikto.

2010. gada 2. oktobra MK noteikumu Nr. 907 „Noteikumi par dzīvojamās mājas apsekošanu, tehnisko apkopi, kārtējo remontu un energoefektivitātes minimālajam prasībām”¹² 3. punktā noteikts, ka vizuāli pārbaudot dzīvojamās mājas, tur esošās iekārtas, inženierkomunikāciju tehnisko stāvokli, pārbaudē konstatēto jāieraksta dzīvojamās mājas apsekošanas reģistrācijas žurnālā, kura formas paraugs pievienots noteikumu pielikumā. 2010. gada 2. oktobra MK noteikumi Nr. 908 „Mājas lietas vešanas un aktualizēšanas noteikumi”¹³ izstrādāti saskaņā ar Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 8. panta ceturtajā daļā doto pilnvarojumu. Šo noteikumu prasības neattiecas uz viendzīvokļa mājām. MK noteikumos noteikta ne tikai mājas lietas izveide par katru māju, bet arī mājas lietā esošās informācijas aizsardzība atbilstoši normatīvo aktu prasībām. Mājas lietas komplektēšanā var izmantot gan papīra, gan elektroniskos dokumentus. Ja mājas lietas dokumenti būs elektroniskā formā, tad dota norāde uz elektronisko jomu reglamentējošiem normatīvajiem aktiem. Mājas lietai ir noteikta titullapa, kurā norāda informāciju par māju: adresi, gadu, kurā mājas lieta iesākta. Tā kā mājas lietai ir 4 sadaļas un tajās ietilpst dažāda veida dokumenti, tad katrai sadaļai jāiekārto satura lapa, kurā izdara ierakstus, ja tiek pievienoti jauni dokumenti. Ja mājas lieta ir gan papīra formā, gan elektroniski (dublēta), tad abos informācijas nesējos jābūt satura lapām.

11 Dzīvojamās mājas sanitārās apkopes noteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 906 (pieņemti 28.09.2010.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 156 (2010,1.oktobris).

12 Dzīvojamās mājas, tajā esošo iekārtu un komunikāciju apsekošanas, tehniskās apkopes un kārtējā remonta noteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 907 (pieņemti 28.09.2010.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.156 (2010,1.oktobris).

13 Mājas lietas vešanas un aktualizēšanas noteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 908 (pieņemti 28.09.2010.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 156 (2010,1.oktobris).

Mājas lieta satur visaptverošu informāciju par dzīvojamo māju, sākot ar dzīvoklī esošu skaitītāju mērījumiem (par elektrību, gāzi, ūdeni u.c.), beidzot ar līgumu slēgšanu par dzīvojamās mājas renovāciju. Jāsecina, ka virkne dokumentu, kas jāievieto mājas lietā, ir arī grāmatvedības informācijas sistēmās, tātad tie ir elektroniski un darbiniekiem jāstrādā ar dokumentiem dažādos informācijas nesējos.

Likumdevējs nosaka ne tikai paša dokumenta radīšanas obligātumu, bet arī tā izpildes un iesniegšanas laikus. Mājas lietā var iekļaut citu dzīvojamās mājas pārvaldīšanai un apsaimniekošanai nozīmīgu informāciju. Mājas lietai ir noteikta arī lapu numerācija, kuras nepieciešamība ir grūti izprotama, jo, norādot satura lapā iekļaujamo dokumentu, praksē norāda arī lapu skaitu. Sastādot īpašnieku sarakstu, noteikumi paredz, ka visām īpašnieku maiņām jābūt redzamām un īpašniekam 10 darbadienu laikā jāiesniedz Zemesgrāmatas apliecības kopiju.

Dokumentu pārvaldības darba organizācija un vadība uzņēmumā

Lai nodrošinātu efektīvu uzņēmuma darbu, vadītājam jāveic virkne darbību saskaņā ar normatīvo regulējumu. Normatīvos aktus, kuros var būt izvirzītas prasības kādā no dokumentu un arhīvu pārvaldības jautājumiem, nosacīti var dalīt 3 grupās:

- 1) dokumentu un arhīvu pārvaldības normatīvais regulējums, kurā noteiktas pamatprasības (Arhīvu likums, MK noteikumi Nr. 916 „Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi”, u.c.);
- 2) normatīvie akti, kuri nosaka prasības atbalsta funkciju dokumentēšanai - grāmatvedība, personāla vadība, darba aizsardzība u.c.;
- 3). speciālie normatīvie akti, kuri nosaka īpašas prasības dokumentācijai (mājas lieta u.c.).

Uzņēmumam veicamās darbības:

- 1) apzināt normatīvo regulējumu un tajā izvirzītās prasības dokumentu un arhīvu pārvaldības jautājumos;
- 2) izvērtēt darbības un dokumentus;
- 3) nozīmēt atbildīgās personas par dokumentu un arhīvu pārvaldību;
- 4) identificēt un uzskaitīt uzņēmumā radītos dokumentus, kā arī no fiziskām un juridiskām personām saņemtos dokumentus;
- 5) identificēt dokumentu grupas un to veidus, nosakot standartformu nepieciešamību;

- 6) izstrādāt iekšējos noteikumus, kuros aprakstīta dokumentu plūsmā (aprite), pieejamība, saglabāšana un izmantošana;
- 7) apzināt darbinieku prasmes un pieredzi, nodrošināt to apmācību nepieciešamības gadījumā;
- 8) noteikt informācijas nesējus, elektronisko parakstu veidus un to izmantošanu.

Arhīva pārvaldības darba organizācija un vadība

Arhīvu likumā noteiktas dokumentu saglabāšanas un izmantošanas prasības uzņēmumam organizējot arhīvu:

- jāiekārto slēdzama telpa (skapis, seifs) arhīva dokumentu glabāšanai, jānodrošina atbilstošas elektrodrošības, ugunsdrošības prasības;
- jānodrošina dokumentu aizsardzība (atkarībā no informācijas nesēja);
- jāapriko telpa ar inventāru, jānodrošina telpā dokumentu saglabāšanai nepieciešamais mikroklimats (atkarībā no informācijas nesēja);
- jānosaka prasības dokumentu arhivēšanai, saglabāšanai, izmantošanai un pieejamībai.

Vairumā gadījumu par problēmām dokumentu un arhīvu pārvaldībā uzņēmumi uzzina tad, kad dokumenti tiek gatavoti nodošanai vai jau nodoti valsts glabāšanā.

Secinājumi un priekšlikumi

Virkne prasību dokumentu un arhīvu pārvaldībā noteiktas atkarībā no uzņēmuma darbības jomas un juridiskā statusa, piemēram, darba aizsardzības, ugunsdrošības, sociālās apdrošināšanas, darba tiesisko attiecību u.c. reglamentējošos normatīvajos aktos, atsevišķos gadījumos tās var būt pretrunīgas.

Kļūdas tiek pieļautas gan dokumentu, gan arhīvu pārvaldībā - dokumenti nav izstrādāti atbilstoši normatīvo aktu prasībām (trūkst atbilstošu rekvizītu, nav saglabāti dokumentu oriģināli, nav lietu nomenklatūras vai tajā esošo dokumentu uzskaitē nav pilnīga utt.), nav atbilstoša arhīva dokumentu uzskaitē, daudzos gadījumos arhīvs nav izveidots, arhīva lietas nav atbilstoši noformētas utt.

Realitātē, kaut arī likumdošanā ir paredzēta administratīvā atbildība un/vai kriminālatbildība saistībā ar dokumentu saglabāšanu, bieži ir gadījumi, kad likvidējot uzņēmumu dokumentu vispār nav un tas rada būtisku kaitējumu ne tikai pārvaldes kārtībai, bet arī ar likumu aizsargātām perso-

nām, liedzot saņemt nepieciešamos dokumentus savu tiesību un interešu aizsardzībai.

Uzņēmumos darbiniekiem trūkst zināšanu par dokumentu un arhīvu pārvaldību, kas rada virkni problēmu gan dokumentu radīšanā, apritē, elektronisko dokumentu un parakstu izmantošanā, gan arhīva dokumentu sakārtošanā un arhivēšanā.

Uzņēmumiem nepieciešams vienoties un izstrādāt lietu paraugno-
menklatūru, kurā būtu uzskaitīti visi šajā jomā nepieciešamie dokumenti ar normatīvajos aktos lietotajiem dokumentu veidu nosaukumiem un norādīta atbilstoša to arhīviskā vērtība. Tas ļautu samazināt administratīvo slogu, kurš rodas katram uzņēmumam, strādājot individuāli un izvērtējot dokumentus, lai noteiktu to glabāšanas termiņus, kā rezultātā tiktu novērsti iespējamie riski dokumentu pārvaldībā.

Uzņēmumiem vajadzētu izstrādāt rokasgrāmatu ar dokumentu paraugiem (standartformām), kuri tiek radīti īpašumu apsaimniekošanas un pārvaldības darbību rezultātā.

Tāpat būtu vēlams izstrādāt rokasgrāmatu par elektroniskajiem dokumentiem, to informācijas nesējiem, parakstiem un to izmantošanu, uzņēmumos lietojamo informācijas sistēmu funkcionalitātes paplašināšanu, lai nodrošinātu dokumentu saglabāšanu un izmantošanu elektroniskā veidā, tādējādi novēršot dokumentu dublēšanos dažādos informācijas nesējos, kā arī mazinātu papīra dokumentu plūsmu.

Institūcijas, kam ir valsts vai pašvaldību kapitāldaļas, kas saņem LNA ekspertu konsultācijas un metodisko vadību, labāk izprot dokumentu un arhīvu pārvaldības darba nepieciešamību un to radītajiem dokumentiem ir nodrošināta atbilstošāka saglabāšana un izmantošana.

Uzņēmumi elektroniskos dokumentus savā darbībā izmanto tikai daļēji, piemēram, rēķinus par komunālajiem maksājumiem, jo, neskatoties uz normatīvo regulējumu, strādājošajiem trūkst zināšanu un prasmju jautājumos par šiem dokumentiem un to pielietojumu ikdienas darbā. Tādēļ uzņēmumiem, savstarpēji vienojoties, vajadzētu apmācīt darbiniekus, lai nodrošinātu izpratni par elektroniskajiem dokumentiem un to tiesisko statusu.

Lēmumu pieņēmējiem, risinot kādus jautājumus, ir nepieciešami lietvedības un arhīva dokumenti. Lēmumu pieņemšanas ātrums un kvalitāte ir atkarīgi no informācijas pieejamības, kas ļauj ņemt vērā visus būtiskos faktorus un apstākļus vēl pirms paša lēmuma pieņemšanas. Taču informācijas pieejamība ir atkarīga no veida, kādā lietvedības un arhīva dokumenti ir organizēti. Šī organizētība tiek panākta ar lietvedības un

arhīva dokumentu efektīvu lietošanu lēmumu pieņemšanas procesā, kas, savukārt, atkarīgs no lietvedības dokumentu sistematizācijas un uzskaites organizētības un no tā, cik lielā apjomā lēmuma pieņemējam ir pieejami lietvedības un arhīva dokumenti.¹⁴

ADMINISTRATION OF DOCUMENTS AND ARCHIVES IN PROPERTY MANAGEMENT COMPANIES

Keywords: *document administration, documents, archives, information, law, regulations, electronic documents, companies.*

Summary

Document and archive administration is the field, where there was no appropriate legal regulation in Latvia for almost 20 years. This has led to many ambiguities and nihilistic attitude towards implementation of the respective process. For the companies operating in the field of property management, the appropriate policies of document and archive administration are especially important, as there are types of documents which are critical in cases of disagreements, as well as litigation.

The author analyzes legal regulations in the field of document and archive administration, special legal regulations governing documentation of property management companies, and implementation of these regulations in practice.

In line with the development of information technologies, electronic documents become increasingly important in any company. If successfully organized, document and archive administration process facilitates implementation of company's activities, eliminates inadequate and predictable risks, as well as ensures adequate storing and usage of company's originated documents.

14 Mazikana C. P. Archives and Records Management for Decision Makers: a RAMP study.- <http://collections.infocollections.org/ukedu/en/d/Jr9008e/6.6.html>.- (Resurs apskatīts 4.01.2014.).

*Inga Ozoliņa**Zinātniskā vadītāja: Mg. iur. Līga Mizovska*

FIZISKĀS PERSONAS MAKSĀTNESPĒJAS PROCESS

Atslēgvārdi: maksātnespēja, fiziskās personas maksātnespējas process, fiziskās personas maksātnespējas procesa subjekts, bankrota procedūra, maksātnespējas procesa administrators.

Fiziskās personas maksātnespējas procesa tiesiskais regulējums un vēsturiskā attīstība

Maksātnespējas tiesības ir sens tiesību institūts, kas ietver sevī materiālās un procesuālās tiesību normas. To aizsākumi meklējami seno kultūru valstīs, kurās bija augsti attīstītas saimnieciskās un aizdevumu attiecības, t.i. - Grieķija, Ēģipte, Roma. Sākotnēji maksātnespēju reglamentēja XII Tabulu likumi seno romiešu tiesībās, kas deva tiesības kreditoram apmierināt savu naidu pret parādnieku, sacērtot viņu gabalos.¹ Turpmākajā tiesību attīstības posmā kreditoru tiesības tika ierobežotas ar tiesībām pārdot maksātnespējīgo parādnieku verdzībā, ar seno saistību formu parādnieks ieķīlāja pats sevi, kas ļāva kreditoram vērst parāda piedziņu pret pašu personu.

Attīstoties ekonomiskās apgrozības un naudas saimniecības veidam, mainījās parādnieka atbildības veids. Kreditori sāka piedziņu vērst pret parādnieka mantu un nākotnes peļņu, izpārdodot to izolē, bet parādniekam atstājot tikai iztikas minimumu. Ja neizdevās piedzīt parāda summu, kreditors drīkstēja vajāt parādnieku visu mūžu.²

Latvijā pirmo reizi fiziskas personas maksātnespējas institūts tika ieviests 2008. gada 1. janvārī, stājoties spēkā Maksātnespējas likumam. Tas tika radīts ekonomiski aktīvā brīdī, kad valsts kopējā ekonomika steidzās vien uz augšu un cilvēki jutās nodrošināti. Minētā likuma D sadaļa regulēja fiziskās personas maksātnespējas procedūru un par tās mērķi noteica - ievērojot kreditoru intereses, sniegt fiziskai personai iespēju atjaunot maksātnespēju vai tikt atbrīvotai no savas mantas pārdošanas un kreditoru prasījumu apmierināšanas plānā norādītajām parādsaistībām. Likumdevējs tiesiskajā regulējumā uzsvāra mēģināja likt uz godprātīgu patērētāju aizsardzību, pa-

1 Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. - Rīga: Zvaigzne, 1977. - 169. lpp.

2 Jurkāns J. Kreditoru intereses maksātnespējas procesā.- <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=11097>.- (Resursus apskatīts 29.01.2014.).

redzot tiesisku mehānismu, kuru piemērojot fiziskā persona varēja atbrīvoties no nesegtajām parādsaistībām. Pirmā fiziskā persona Latvijā par maksātnespējīgu tika pasludināta 2008. gada 27. oktobrī. Ogres rajona tiesā.³ Līdz ar pirmajiem pasludinātajiem fizisko personu maksātnespējas gadījumiem, iecere aizsargāt godprātīgus patērētājus bija cietusi neveiksmi. Nekustamo īpašumu spekulanti, neapdomīgi kredītņēmēji un personas, kuras līzingā paņēmušas savām finansiālajām iespējām neatbilstošas preces - tāds bija tipiskais maksātnespējīgās fiziskās personas portrets. Turklāt parādsaistības bieži bija mērāmas vairākos simtos tūkstošu latu, nereti tuvojoties miliona sliekšnim. Neveiksmi cieta ne tikai ideja aizsargāt godprātīgus patērētājus, bet arī mēģinājums līdzsvarot parādnieka un kreditora intereses. Maksātnespējas likumā nebija noteikts minimālais ikmēneša maksājums kreditoriem.

Arvien skaidrāka kļuva tiesiskā aina, ka nekavējoties ir nepieciešams veikt būtiskas izmaiņas fiziskās personas maksātnespējas procesa regulējumā, lai tas sasniegtu savu tiesisko un sociālo mērķi, nevis aizsargātu ekonomiskā uzplaukuma perioda avantūristus.

Likumdevējs 2010. gadā, izstrādājot jaunu maksātnespējas regulējumu, tiešā tekstā Maksātnespējas likuma likumprojekta anotācijā atzina, ka 2008. gadā ieviestais fiziskās personas maksātnespējas procesa regulējums nav pilnīgs.⁴ Ar fiziskās personas maksātnespējas procesa ieviešanu tika plānots nodrošināt, ka godprātīgām fiziskajām personām, kas ekonomisku vai sociālu apstākļu dēļ būs kļuvušas maksātnespējīgas, tiek dota „otrā” iespēja.⁵ Tomēr fiziskās personas maksātnespējas process izrādījās pārlietu dārgs, lēns, neefektīvs un tāds, kurš „otro” iespēju deva arī nelabticīgiem parādniekiem. Līdz ar to kā galvenais vadmotīvs, izstrādājot jauno regulējumu, tika noteikts procedūru padarīt pieejamāku un vienkāršāku.

Šodien fiziskas personas maksātnespējas institūts ir ieaudzis citu likuma normu kopumā un ir tikpat būtisks instruments privātajās tiesībās.

Fiziskās personas maksātnespējas jēdziens, būtība

Fiziskās personas maksātnespējas procesa jēdziens ir Maksātnespējas likuma 5. pantā - fiziskās personas maksātnespējas process ir tiesiska rak-

3 Maksātnespējas reģistrs. - https://www.ur.gov.lv/urpubl?act=MNP_URPCARD&code=01057611000&proc_id=-. (Resurss apskatīts 29.01.2014.).

4 Maksātnespējas likums: Likumprojekta anotācija. - <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.-> (Resurss apskatīts 29.01.2014.).

5 Bērziņš G. Maksātnespējas problēma: Kur mums jāvirzās šajā jomā? - <http://www.tb.lv/quovadimus/gaidis-berzins-maksatnespejas-problema-kur-mums-javirzas-saja-joma.-> (Resurss apskatīts 29.01.2014.).

stura pasākumu kopums, kura mērķis ir pēc iespējas pilnīgāk apmierināt kreditoru prasījumus no parādnieka mantas un dot iespēju parādniekam, kura manta un ienākumi nav pietiekami visu saistību segšanai, tikt atbrīvotam no neizpildītajām saistībām un atjaunot maksātspēju. No likuma panta var secināt, ka jebkura fiziskā persona, kurai ir grūtības nokārtot uzņemtās parādsaistības un tām ir iestājies izpildes termiņš, var tikt atbrīvota no saistībām, izpildot likumā noteikto juridisko procedūru un atjaunot savu maksātspēju, ievērojot kreditoru intereses. Tai pat laikā Maksātnespējas likumā ir uzskaitītas pazīmes, kurām ir jāatbilst, lai persona varētu vērsties tiesā.

Pēc būtības fiziskās personas maksātnespējas process ir juridisku normu kopums, kas rod iespēju sasniegt maksimāli izdevīgāko risinājumu kā parādniekam, tā kreditoram. Likuma mērķis ir pēc iespējas pilnīgāk apmierināt kreditoru prasījumus no parādnieka mantas un dot iespēju parādniekam, kura manta un ienākumi nav pietiekami visu saistību segšanai, tikt atbrīvotam no neizpildītajām saistībām un atjaunot maksātspēju.⁶

Plašāk skatoties uz fiziskās personas maksātnespējas procesu var secināt, ka persona, kura ir nonākusi finansiālās grūtībās dažādu iemeslu dēļ, piemēram, bezdarbs, ilgstoša slimība vai ir iestājušies citi no personas neatkarīgi apstākļi, kas veicinājuši nepatīkamu finanšu kritumu, personai likumdevējs dod „pēdējo” iespēju risināt radušos parādu situāciju un atjaunot savu maksātspēju.

Kopējā valsts ekonomiskajā vidē ir svarīgi veicināt un risināt finansiālās grūtībās nonākušo fizisko personu maksātspēju, jo personām tiek izsniegti aizdevumi, veikti pirkumi, saņemti pakalpojumi no uzņēmējiem, kas ir nodokļu maksātāji.

Pasts termins *maksātnespēja* ir ar tiesas spriedumu konstatēts parādnieka stāvoklis, kurā tas nespēj nokārtot savas saistības.⁷

Labticīgam parādniekam, kura manta un ienākumi nav pietiekami visu saistību segšanai, ir dota iespēja tikt atbrīvotam no nenokārtotām saistībām. Ievērojot normatīvos aktos nostiprināto kārtību un kritērijus, fiziskā persona var piemērot maksātnespējas institūta pamatmērķi un atjaunot savu maksātspēju.

Visa procesa sākums ir personas vēlme atjaunot maksātspēju. Turpmāk rakstā tiks aplūkotas maksātnespējas stadijas, kā pirmā no tām - lietas uzskāšana.

6 Maksātnespējas administrācijas skaidrojumu sadaļa.- <http://www.mna.gov.lv/iv/faq/#k101.-> (Resurss apskatīts 29.01.2014.).

7 Juridisko terminu vārdnīca.- Rīga: Nordik, 1998.- 149.lpp.

Fiziskās personas maksātnespējas procesa ierosināšana

Civilprocesa likums nosaka, ka jebkura persona var celt prasību tiesā, lai aizstāvētu savas tiesības tiesā, maksātnespējas procesā persona var izmantot tai dotās tiesības tikt atbrīvotai no parādsaistībām, pilnīgāk apmierinot kreditorus un atjaunojot savu maksātnespēju.

Lai persona, kurai ir radušās finansiālas grūtības, spētu realizēt savas tiesības attiecībā uz maksātnespēju, tai ir jāvērsas tiesā ar pieteikumu. Pieteikumam izvirzītās prasības ir noteiktas Civilprocesa likuma 128. pantā, kas nosaka, ka prasību ceļ, iesniedzot tiesā rakstveida pieteikumu. Pieteikumā norādāms: tiesas nosaukums, kurai iesniegts pieteikums; apstākļi, ar kuriem prasītājs pamato savu prasījumu, un pierādījumi, kas tos apstiprina; likums, uz kura prasība pamatota; prasības pieteikumam pievienoto dokumentu saraksts; prasības pieteikuma sastādīšanas laiks un citas ziņas, ja tās nepieciešamas lietas izskatīšanai.

Maksātnespējas likuma 127. panta pirmajā daļā noteikts, ka fiziskās personas maksātnespējas procesa subjekts var būt jebkura fiziska persona, kura pēdējo sešu mēnešu laikā ir bijusi Latvijas Republikas nodokļu maksātājs un kurai ir finansiālas grūtības.

Civilprocesa 363.²³ pantā ir noteikts fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikuma saturs un tam pievienojamie dokumenti, norādot:

- 1) parādnieka vārdu, uzvārdu, personas kodu un deklarēto dzīvesvietu;
- 2) apstākļus, kuru dēļ fiziskā persona nav spējīga izpildīt saistības;
- 3) visu termiņā neizpildīto saistību kopējo summu;
- 4) visu to saistību kopējo summu, kuru izpildes termiņš iestāsies gada laikā;
- 5) parādnieka mantas sastāvu, tajā skaitā parādnieka daļu laulāto kopīgajā mantā un citā kopīpašumā;
- 6) vai maksātnespējas procesam piemērojami Padomes regulas Nr. 1346/2000 noteikumi.

Maksātnespējas procesa pieteikumam pievieno dokumentus, kas apstiprina:

- 1) valsts nodevas un citu tiesas izdevumu samaksu likumā noteiktajā kārtībā un apmērā;
- 2) ka parādnieka rīcībā ir naudas līdzekļi vai manta, lai pilnā apmērā segtu nepieciešamo vienreizējo administratora atlīdzību;
- 3) apstākļus, uz kuriem pieteikums pamatots.⁸

8 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 363.²³ pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr.23 (1998, 3.decembris).

No likuma „Par nodokļiem un nodevām” 1. panta 4. punkta izriet, ka nodokļu maksātājs ir Latvijas Republikas vai ārvalstu fiziskās un juridiskās personas un uz līguma vai norunas pamata izveidotas šādu personu grupas vai to pārstāvji, kas veic ar nodokli apliekamas darbības vai kam tiek garantēts ienākums nākotnē. Saskaņā ar likuma „Par nodokļiem un nodevām” 15. pantu par nodokļu maksātājiem uzskatāmas personas, kurām ir pienākums aprēķināt un maksāt valsts nodokļus. Bez tam, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģija 2011. gada 11. aprīļa lēmumā lietā Nr.3-10/0025/6 atzinusi, ka nodokļu maksātāja statusa konstatācija nav atkarīga no tā, vai attiecīgā persona pilda likuma „Par nodokļiem un nodevām” 15. pantā noteiktos nodokļu maksātāja pienākumus, proti, maksā nodokļus, jo minēto pienākumu nepildīšana pati par sevi neatbrīvo personu no nodokļu maksātāja statusa. Tiesnesim būtu jānoskaidro, vai pieteicējs atbilst rezidentam izvīzītajām prasībām atbilstoši likumam „Par nodokļiem un nodevām”⁹.

Maksātnespējas likuma 127. pantā ir noteikts, ka fiziskās personas maksātnespējas procesa subjekts var būt jebkura fiziskā persona, kura pēdējo sešu mēnešu laikā ir bijusi Latvijas Republikas nodokļu maksātājs un kurai ir finansiālas grūtības. Fiziskās personas maksātnespējas procesā parādnieka aizbildnis vai aizgādnis īsteno parādnieka tiesības un pienākumus saskaņā ar Latvijas Republikas Civillikuma prasībām. Fiziskās personas maksātnespējas process nav piemērojams individuālajiem komersantiem.

Fiziskajai personai ar attiecīgu pieteikumu ir jāvēršas rajona (pilsētas) tiesā pēc savas deklarētās dzīvesvietas. Fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikumu var iesniegt tikai pats parādnieks vai tā likumiski pilnvarots pārstāvis, attiecīgi kreditoriem šādu tiesību nav, pieteikuma saturā ievērojot likumā noteiktās prasības.

Civilprocesa likums paredz saīsinātu termiņu, liekot tiesai lemt par fiziskās personas maksātnespējas procesa tālāku virzību ne vēlāk kā nākošajā dienā pēc pieteikuma saņemšanas. Saīsinātie termiņi ierobežo maksātnespējīgo personu iespēju brīvi rīkoties ar savu mantu, tas palīdz aizsargāt kreditoru intereses, kā arī padara maksātnespējas procesu efektīvāku.

Lai tiesa pasludinātu fiziskās personas maksātnespējas procesu, tai ir nepieciešams iecelt administratoru, kurš vedīs personas maksātnespējas lietu.

9 Āboliņš J. Fiziskās personas maksātnespējas process tiesu prakses atziņās// Jurista Vārds.- Nr.16 (2012), 18. lpp.

Fiziskās personas maksātnespējas procesa stadijas

Fiziskās personas maksātnespējas process sastāv secīgi no bankrota procedūras un saistību dzēšanas procedūras. Saistību dzēšanas procedūra var tikt piemērota tikai pēc sekmīgas bankrota procedūras pabeigšanas. Tādēļ sākotnēji nepieciešams aplūkot bankrota procedūras piemērošanas nosacījumus, maksātnespējīgās fiziskās personas pienākumus bankrota procedūras laikā, bankrota procedūras īstenošanas kārtību un sekmīgas bankrota procedūras pabeigšanas nosacījumus.

Lai fiziskajai personai tiktu piemērots maksātnespējas process, tai vispirms jāatbilst likumdevēja noteiktajām maksātnespējas pazīmēm. Fiziskā persona var tikt atzīta par maksātnespējīgu, ja:

- 1) tā nespēj nokārtot parādsaistības, kuru apmērs pārsniedz 7114 eiro, un kurām iestāties izpildes termiņš;
- 2) tā nespēs nokārtot parādsaistības, kas pārsniedz 14 228 eiro, un šo parādsaistību izpildes termiņš iestāsies gada laikā.

Fiziskās personas maksātnespējas procesa pazīme ir objektīvs rādītājs personas nespējai pildīt sevis uzņemtās saistības. Likumdevēja mērķis acīmredzot ir bijis noteikt robežšķirtni, pirms kuras sasniegšanas fiziskajai personai process nav pieejams pat tad, ja ir grūtības ar parādsaistību izpildi, un tai jāamēģina vienoties ar kreditoriem par parādsaistību izpildes kārtību.

Protams, tas vien, ka likumdevējs noteicis šādas maksātnespējas pazīmes, nenozīmē, ka fiziskās personas, kurām ir grūtības ar parādsaistību izpildi, „neaudzēs” parādsaistību apjomu mākslīgi (līgumsoda, procentu pieaugums) vai tiesai neuzrādīs neesošas parādsaistības (piem., ar kādu draugu noslēgtu aizdevumu), lai atbilstu likumdevēja noteiktajām maksātnespējas pazīmēm.

Par fiziskās personas maksātnespējas procesa piemērošanas priekšnoteikumu Maksātnespējas likuma 129. panta otrajā daļā nosaukta līdzekļu pietiekamība administratora vienreizējās atlīdzības segšanai divu minimālo mēnešalgu apmērā. Spēkā esošais Maksātnespējas likums tādējādi ir fiziskajai personai daudz labvēlīgāks kā Maksātnespējas likums, kas bija spēkā līdz 2010. gada 31. oktobrim, saskaņā ar kuru parādniekam bija jāmaksā administratoram atlīdzība trīs minimālo mēnešalgu apmērā līdz maksātnespējas procesa lietas izskatīšanai tiesā, bet pēc maksātnespējas procesa pasludināšanas - ikmēneša atlīdzību vienas minimālās mēnešalgas apmērā visā procesa laikā (bankrota gadījumā). Kā var secināt no spēkā

esošā Maksātnespējas likuma anotācijas, bija nepieciešams fiziskās personas maksātnespējas procesu padarīt pieejamāku, tai skaitā samazinot izmaksas, kas nepieciešamas procesa norisei. Un kā parāda Uzņēmumu reģistra apkopotā statistika, tad šis mērķis ir sasniegts, jo kopš 2010. gada 1. novembra, kad spēkā stājās šobrīd spēkā esošais Maksātnespējas likums, fiziskās personas maksātnespējas procesu skaits ir arvien palielinājies. 2008. gadā bija pasludināti 5 fiziskās personas maksātnespējas procesi, 2009. gadā - 153, 2010. gadā - 267 procesi, savukārt, 2011. gadā - jau 828 procesi, 2012. gadā - 1368, 2013. gadā - 1571 pasludināti fizisko personu maksātnespējas procesi.¹⁰

Atbilstoši Maksātnespējas likuma 153. pantam, saistību dzēšanas procedūra nav piemērojama vai pārtraucama parādniekam, ja tas:

- 1) pēdējo triju gadu laikā pirms fiziskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas vai maksātnespējas procesa laikā ir slēdzis darījumus, kuru rezultātā kļuvis maksātnespējīgs vai radījis zaudējumus kreditoriem, turklāt viņš apzinājās vai viņam vajadzēja apzināties, ka šādu darījumu slēgšana var novest līdz maksātnespējīgai vai zaudējumu radīšanai kreditoriem;
- 2) parādnieks ir sniedzis apzināti nepatiesu informāciju par savu mantisko stāvokli un slēpis savus patiesos ienākumus.

Maksātnespējas likuma 153. panta 2. punktā likumdevējs atstājis telpu interpretācijai, jo ir pašsaprotami, ka parādnieks bankrota procedūras sekmīgu norisi var traucēt, ne tikai sniedzot nepatiesu informāciju administratoram vai kreditoriem, bet arī, piemēram, nesniedzot administratoram nepieciešamās ziņas.

Administrators saistību dzēšanas procedūras laikā pilda parādnieka uzraudzības funkciju, tādēļ gadījumā, ja kreditoriem ir informācija, ka parādnieks slēpj savus ienākumus vai neveic Maksātnespējas likumā noteiktos pienākumus, kreditori var lūgt administratoru veikt parādnieka rīcības pārbaudi, atbilstoši Maksātnespējas likuma 163. pantam.

Fiziskās personas saistību dzēšanas plānu sastāda parādnieks (vai administrators) bankrota procedūras laikā, saskaņā ar Maksātnespējas likuma 154. panta otro daļu.

Saistību dzēšanas plāna izstrādes laikā parādnieks sadarbojas ar kreditoriem, uzklusot viņu priekšlikumus un/vai iebildumus par plānu. Plānu parādnieks iesniedz apstiprināšanai tiesā ne agrāk kā trīs nedēļas un ne vēlāk kā mēnesi pēc tam, kad kreditoriem nosūtīts paziņojums par bankrota

10 Statistika.- https://www.lursoft.lv/exec?act=MNR_LSTAT.- ((Resurss apskatīts 29.01.2014.).

procedūras pabeigšanu (plānu pieteikumam tiesai var pievienot arī administratorus). Turklāt parādniekam tiesa jāinformē par vērā ņemtajiem kreditoru iebildumiem un priekšlikumiem par izstrādāto saistību dzēšanas plānu.

Latvijā, līdzīgi kā vairākumā Eiropas valstu, fiziskajai personai saistību dzēšana pienākas pēc zināma maksājumu plāna (Latvijā - saistību dzēšanas plāna) izpildes. Šāds regulējums vērsts ne tikai uz ekonomisku, bet arī audzinošu mērķu sasniegšanu, jo šādam maksājumu plānam jānodrošina, ka saistību dzēšanas procedūra netiek izmantota kā „vieglais ceļš uz atbrīvošanos no parādiem”.¹¹ Minēto pierāda kaut vai fakts, ka arī tādām fiziskām personām, kuru mantiskais stāvoklis nav iepriecinošs, jāpilda zināmi mantiska rakstura nosacījumi, lai tās tiktu atbrīvotas no parādsaistībām.¹²

Parādniekam, veicot saistību dzēšanas plānā noteiktās darbības, pēc plāna darbības beigām atlikušās plānā norādītās saistības tiek dzēstas, un apturētās izpildu lietvedības par dzēsto saistību piedziņu tiek izbeigtas, kā to nosaka Maksātnespējas likuma 164. panta pirmā daļa. Pēc plāna izpildes, saskaņā ar Maksātnespējas likuma 164. panta ceturto daļu, netiek dzēstas tālāk minētās saistības:

- 1) prasījumi par uzturlīdzekļu samaksu;
- 2) prasījumi no neatļautas darbības;
- 3) nodrošinātais prasījums, ja parādnieks ir saglabājis par šā prasījuma nodrošinājumu kalpojošo mājokli.

Pēc saistību dzēšanas plāna izpildes parādnieks tiesai iesniedz pieteikumu par saistību dzēšanas procedūras izbeigšanu. Tiesai konstatējot, ka parādnieks atbrīvojams no parādsaistībām, tā vienlaikus ar procedūras izbeigšanu atbrīvo parādnieku no plānā minētajām saistībām. Savukārt, ja saistību dzēšanas procedūra tiek izbeigta, neatbrīvojot parādnieku no saistībām, kreditoru prasījumi tiek atjaunoti un aprēķināti pilnā apmērā, un tiek atjaunota apturētā tiesvedība un spriedumu izpildu lietvedība.

Secinājumi un priekšlikumi

Šobrīd norit aktīvs darbs pie Maksātnespējas likuma grozījumu izstrādes un sistēmas pilnveidošanas. Likuma pilnveidošana pati par sevi nenodrošina tiesisku un caurskatāmu maksātnespējas procesa norisi. Maksātnespējas procesa sistēmas kvalitāti nosaka ne tikai likuma normas, bet

11 Niemi – Kiesilainen J. Consumer bankruptcy in comparison: Do we cure a market failure or a social problem?.- <http://www.schuldnerberatungen.at/index.php.-> 475.lpp.- (Resurss apskatīts 29.01.2014.).

12 Turpat.

arī šo normu piemērošanas prakse.¹³ Šobrīd salīdzinoša „miera” apstākļos ir iespējams izvērtēt Maksātnespējas likumā iekļauto normu un institūtu reālo piemērošanu praksē, to faktiskās un tiesiskās sekas.

Būtiski, ka ar katru jauno regulējumu tika pilnveidoti atsevišķi maksātnespējas procesa institūti, pilnveidots regulējuma mērķis, tādējādi atvieglojot taisnīga risinājuma panākšanu arī procesos, kas norit nu jau pēc spēku zaudējušiem likumiem. Turklāt 2010. gada Maksātnespējas likumā pozitīvā formā nostiprināti maksātnespējas procesa principi. Lai arī tiesību principu nerakstītā forma neatņem tiem vispāršaistošo raksturu,¹⁴ šobrīd praksē ar Maksātnespējas likumā nostiprinātajiem maksātnespējas procesa principiem ir vieglāk aizpildīt likuma robus. Tas neapšaubāmi attiecināms arī uz tiem maksātnespējas procesiem, kuri norit pēc iepriekšējā tiesiskā regulējuma - likuma „Par uzņēmumu un uzņēmējdarbību maksātnespēju” un 2007. gada Maksātnespējas likuma. Šobrīd tiesiskā situācija ļauj viegli novērtēt likumdevēja gribas izpaudumu no vēsturiskā viedokļa un gribas izpauduma attīstību. Šis ir īstais brīdis maksātnespējas regulējuma sakārtošanai un piemērošanai darbam normālas komercietiskās situācijas apstākļos. Vienlaikus likumdevējam, pilnveidojot tiesību bāzi, jāatceras, ka maksātnespējas regulējums un kopējā maksātnespējas procesa sistēma ir svarīgs uzņēmējdarbības vides elements, no kura ir atkarīga investīciju drošība Latvijā.¹⁵

No minētā var secināt, ka Maksātnespējas likums procedūru padarīja pieejamāku un vienkāršāku. Tomēr prakse atkal izkristalizēja regulējuma trūkumus, piemēram, šobrīd spēkā esošais regulējums nenosaka skaidru negodprātīgu parādnieku maksātnespējas procesa izbeigšanas kārtību, pietiekami nav noregulēta situācija gadījumos, kad parādnieks sistemātiski nepilda Maksātnespējas likumā noteiktos pienākumus, kad par maksātnespējīgu pasludināta persona nesedz kārtējos uzturlīdzekļu maksājumus vai administratīvos sodus, tāpat neskaidrs ir parādnieka mantas jēdziena regulējums, jo īpaši attiecībā uz mantu, kura novirzāma procesa izmaksu segšanai. Neskatoties uz minētajiem trūkumiem, Latvijā ieviestais fiziskās personas maksātnespējas procesa regulējums ir atbilstošs starptautiski atzītai praksei un piemērots Latvijas ekonomiskajai situācijai. Vēl vairāk, Lat-

13 Ārvalstu investoru padome Latvijā: Pozīcijas ziņojums par priekšlikumiem maksātnespējas sistēmas uzlabošanai. - <http://www.ficil.lv/faili/WEB/fin%20pdf%20bez%20draft/12%2005%2030%20maksatnespejas%20sistemas%20uzlabosana.pdf>. - (Resurss apskatīts 29.01.2014.)

14 Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. - Rīga: Ratio iuris, 2005. - 107. lpp.

15 Ārvalstu investoru padome Latvijā: Pozīcijas ziņojums par priekšlikumiem maksātnespējas sistēmas uzlabošanai. - <http://www.ficil.lv/faili/WEB/fin%20pdf%20bez%20draft/12%2005%2030%20maksatnespejas%20sistemas%20uzlabosana.pdf>. - (Resurss apskatīts 29.01.2014.)

vijā ieviesto regulējumu par tiesiski un ekonomiski pievilcīgu ir atzinuši citu Austrumeiropas valstu pilsoņi. Stājoties spēkā jaunajam nacionālajam regulējumam, Lielbritānijas un Latvijas pozīcijas fiziskās personas maksātspējas jomā ir izlīdzinājušās.

Latvija pamazām kļūst par maksātspējas tūrisma galamērķi. Ja ierasti uz Lielbritāniju bankrotēt ik gadus dodas Vācijas iedzīvotāji, tad šobrīd uz Latviju plūst Lietuvas pilsoņi. Praktiķu aprindās dzirdams viedoklis par Polijas pilsoņu interesi par Latvijas fiziskās personas maksātspējas procedūru.

Skatoties nākotnē, viens no konceptuāli nepieciešamajiem grozījumiem fiziskās personas maksātspējas procedūrā saistīts ar mājsaimniecības (ģimenes) maksātspējas institūta ieviešanu. Proti, gadījumos, kad nedalītā saimniecībā dzīvojošas personas kopīgi saistītas ar vienu kreditoru. Tipiskākais piemērs - laulātie kā kopparādnieki paņēmuši hipotekāro kredītu vienīgā mājokļa iegādei. Šobrīd, lai minētās personas atbrīvotos no pārlieku smagām kredītsaistībām, katram no laulātajiem ir jāpiemēro savs fiziskās personas maksātspējas process. Attiecīgi tiek iesaistīti divi maksātspējas procesa administratori un ievestas atsevišķas civillietas tiesā. Acīmredzami, ka minētos procesus ātrāk, efektīvāk un lētāk administrēt būtu tos apvienojot vienā mājsaimniecības (ģimenes) maksātspējas procedūrā.

Fiziskās personas maksātspējas procesā nepieciešams uzlabot Maksātspējas likuma 129. panta regulējumu, proti, novērst praksē konstatēto situāciju, kad parādnieks izvairās no administratora atlīdzības maksāšanas vai tiesai paredzētos līdzekļus iztērē citiem mērķiem. Priekšlikums - paredzēt, ka līdzīgi kā juridiskās personas maksātspējas procesā, arī fiziskās personas maksātspējas procesa pasludināšanas priekšnoteikums būtu depozīta iemaksa, lai maksātspējīgā persona šos līdzekļus nevar iztērēt citiem mērķiem, savukārt, administratoriem nebūtu šķēršļu saņemt Maksātspējas likumā 171. panta pirmajā daļā noteikto atlīdzību.

Priekšlikums - grozīt Maksātspējas likuma 153. pantā ietvertos saistību dzēšanas procedūras ierobežojumus. Proti, fiziskās personas maksātspējas procesā - gan bankrota procedūras laikā, kas noteikts Maksātspējas likuma 138. pantā, gan saistību dzēšanas procedūras laikā, kas regulēts Maksātspējas likuma 160. pantā, ir noteikti pienākumi, kuri parādniekam ir jāpilda, tomēr pienākumu neizpildes nelabvēlīgās sekas ir minētas Maksātspējas 153. panta pirmajā un otrajā punktā. Gadījumos, kad parādnieks sistemātiski nepilda Maksātspējas likumā noteiktos pienākumus, kas būtiski kavē Maksātspējas likuma mērķa sasniegšanu,

Maksātspējas likumā nav paredzētas sekas, ja parādnieks pienākumus nepilda. Ievērojot minēto priekšlikumu, ir nepieciešams noteikt papildus gadījumus, kad maksātspējīgai fiziskai personai nepiemēro vai izbeidz saistību dzēšanas procedūru, tas ir, ja parādnieks sistemātiski nepilda Maksātspējas likumā noteiktos pienākumus, parādniekam nepiemērot saistību dzēšanas procedūru vai izbeigt maksātspējas procesu.

Pilnveidojot fiziskās personas maksātspējas procesa regulējumu, jo īpaši, padarot to pieejamāku un efektīvāku, tiek mazināta sociālā spriedze, kas saistīta ar iedzīvotāju ierobežoto iespēju segt uzņemtās saistības. Minētais pozitīvi ietekmē sociālo situāciju valstī, jo godprātīgām fiziskajām personām, kas ekonomisku vai sociālu apstākļu dēļ ir kļuvušas maksātspējīgas, tiek dota „otrā” iespēja uzsākt atbildīgu un maksātspējīgu dzīvi, nevis bezcerības māktiem atstāt nenokārtotas saistības un doties prom no Latvijas labākas dzīves meklējumos ārvalstīs. Iespēja parādniekam rīkoties atbildīgi rada pozitīvas sociālās sekas arī attiecībā uz mājtsaimniecību uzturēšanu un aktuālo nodokļu maksāšanu.

ПРОЦЕСС НЕПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА

Ключевые слова: неплатежеспособность, процесс неплатежеспособности физического лица, субъект процесса неплатежеспособности физического лица, процедура банкротства, администратор процесса неплатежеспособности.

Аннотация

В статье рассмотрено юридическое происхождение неплатежеспособности, что по существу является давним правовым институтом, который включает в себя материальные и процессуальные правовые нормы. Начало восходит к древней культуре тех стран, где существовали высокоразвитые экономические и кредитные отношения, в таких странах как Греция, Египет и Рим. Первоначально неплатежеспособность регулировалась законами Таблицы XII древнеримского права, что давало кредитору право удовлетворить свою ненависть в отношении должника способом его расчленения.

Также рассмотрен вопрос о первопричинах неплатежеспособности в Латвии, и даны общие черты процесса неплатежеспособности физического лица, одновременно исследованы последствия изменений, внесенных в Закон, а именно, делая условия закона более доступными, более эффективными. Этот факт подтверждают данные, доступные в Регистре предприятий - с 1 ноября 2010 года, когда в силу вступил, действующий в настоящее время Закон о неплатежеспособности, количество процессов о неплатежеспособности физических лиц все увеличилось. В 2008 году было объявлено 5 процессов о неплатежеспособности физических лиц, в 2009 году - 153 процесса, в 2010 году - 267 процессов, в свою очередь в 2011 году уже 828 процессов, в 2012 году - 1368 процессов и в 2013 году - 1571 процесс о неплатежеспособности физических лиц.

В итоге описаны стадии проведения процесса неплатежеспособности физических лиц и сформулированы предложения по совершенствованию существующего норматива.

Marita Ozoliņa
Zinātniskā vadītāja: *Mg. hr. Inese Sila*

DARBA INTERVIJA GRUPĀS

Atslēgvārdi: darba interviija, grupu interviija, personāla atlase, interviija.

Cilvēkresursi ir viens no svarīgākajiem uzņēmuma resursiem. Ar cilvēku palīdzību tiek sasniegti uzņēmuma mērķi, ieviestas inovācijas. Ar pareizu cilvēkresursu vadību darbinieki tiek sagatavoti dažādām pārmaiņām, apmācīti, motivēti. Iepazīstot darbiniekus un izzinot viņu intereses un vēlmes, ir iespējams novērtēt, kāds darbs ir piemērotāks konkrētam cilvēkam. Šādā veidā iespējams noskaidrot darbinieka potenciālo iespēju strādāt jau daudz augstākā amatā vai arī pieņemt darbā jaunus darbiniekus no malas.

Darbinieki ir uzņēmuma svarīgākais resurss, tāpēc ar katru gadu arvien vairāk tiek domāts par uzņēmuma personālvadības procesiem: personāla atlasī, darbinieku motivāciju, adaptāciju, apmācību, novērtēšanu u.c.

Atkarībā no uzņēmuma lieluma ir jāsaprot, cik plašs vai šaurs jautājumu loks ir jāpārziņa vienam darbiniekam. Piemēram, mazā uzņēmumā personāla speciālists veiks gan atlasī, gan personāla dokumentu apstrādi, gan apmācību un novērtēšanu, savukārt, lielā uzņēmumā katrai funkcijai būs savs speciālists. Ņemot vērā amatu specifiku, arī atlases metodes kļūst daudzveidīgākas. Grupas interviija ir kļuvusi par ierastu atlases metodi klientu apkalpošanas sfērā.¹

Arī interneta resursos atrodami materiāli, kur kandidāti izsaka savu nedrošību par gaidāmo grupu interviiju un lūdz citiem dalīties pieredzē. Internetā atrodami video materiāli ar pamācību angļu valodā, kā pareizi rīkoties grupu interviijā.

Par grupu interviijām tiek sauktas interviijas, kur piedalās vairāki kandidāti un viens vai divi intervētāji, tomēr literatūrā par grupu interviiju uzskata arī interviiju, kur ir viens kandidāts un vairāki intervētāji (panelinterviija). Šajā rakstā jēdziens „grupu interviija” ir saprotams kā interviija ar vairākiem potenciālajiem darbiniekiem.

1 Gavare J. Personāla atlasē sāk izmantot grupas interviiju.- <http://www.db.lv/sakums/karjera/personala-atlase-sak-izmantot-grupas-interviju-217863>.- (Resurss apskatīts 19.08.2013.).

Personāla atlase un darba intervija

Mūsdienās personāla atlases process ir sadalīts vairākos posmos. I. Vorončuka personāla atlases procedūru daļa 9 daļās:

- 1) iepriekšējā pretendenta atsijāšana (CV, pieteikuma vēstuli un anketu izskatīšana; pieteikuma veidlapu un atsauksmju izskatīšana, veselības pārbaude, iepriekšējā atlases intervija);
- 2) iespējamo pretendenta saraksta sastādīšana;
- 3) pretendenta uzaicināšana ierasties uz interviju;
- 4) intervija (ja nepieciešami, arī testi, fiziskā pārbaude);
- 5) izvēles veikšana;
- 6) lēmuma pieņemšana;
- 7) piedāvājuma izteikšana veiksmīgākajiem un atbilde tiem, kas nav tikuši tālāk;
- 8) pārrunas ar veiksmīgākajiem un darba līguma parakstīšana;
- 9) atlases procedūras izvērtēšana.²

Atlases soļu daudzumu un kārtību maina un pielāgo katrai konkrētajai situācijai. Pastāv iespēja, ka kāda no šīm atlases daļām var nenotikt.

Mūsdienās darba intervija ir pašsaprotams atlases process, ar ko saskaras gandrīz katrs darba meklētājs. Arī iepriekšminētajā atlases procedūrā paredzētas divas darba intervijas: iepriekšējā atlases intervija un intervija.

Pastāv vairākas darba interviju definīcijas, viena no tām: „Intervija ir process, kurā notiek mērķtiecīga domu apmaiņa, jautājumu uzdošana, atbilžu sniegšana, komunikācija starp divām un vairāk personām. Tā ir saruna, kuras gaitā gūst priekšstatu par pretendenta pieredzi, spējām, darba interesēm, personīgajām rakstura īpašībām, kas varētu noteikt viņa pienākumus darbā.”³

Grupu intervija

Darba interviju darba devējs var organizēt gan kā individuālu tikšanos ar kandidātu, gan arī kā grupas interviju. Pēdējā laikā arvien populārāka ir grupu interviju metode.

Darba intervijas organizēšana no likumdošanas viedokļa nav obligāts posms, meklējot atbilstošāko kandidātu brīvajai vakancei, tomēr, ja tāda tiek veikta, tad ir jāievēro Darba likumā noteiktās prasības. Darba devējs nedrīkst uzdot kandidātam diskriminējošus jautājumus vai arī jautājumus, kas neattiecas uz konkrēta darba veikšanu. Jautājumi, kuri Darba li-

² Vorončuka I. Personāla vadība. - Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. - 164. lpp.

³ Turpat. - 194. lpp.

kumā tiek īpaši izcelti kā diskriminējoši, ir par grūtniecību, ģimenes vai laulības stāvokli, iepriekšēju sodāmību, reliģisko pārliecību vai piederību pie kādas reliģiskas konfesijas, piederību pie kādas politiskas partijas, darbinieku arodbiedrības vai citas sabiedriskas organizācijas, nacionālo vai etnisko izcelsmi, izņemot gadījumus, kad tam attiecībā uz veicamo darbu varētu būt būtiska nozīme.⁴

Par diskriminējošiem var uzskatīt arī citus jautājumus, kas nav saistīti ar pretendenta paredzamā darba veikšanu. Tiesu praksē 2005. gadā bija gadījums, kad tiesā tika iesūdzēts darba devējs par to, ka seksuālās orientācijas dēļ kandidāts netika uzaicināts uz darba interviju. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa šajā gadījumā atzina diskrimināciju uz seksuālās orientācijas pamata. Nākamajā gadā, kad tika pārsūdzēts spriedums, apelācijas instance šo prasību noraidīja, secinot, ka nav pārkāpts atšķirīgas attieksmes aizliegums.⁵

Darba likuma 33. panta pirmajā daļā norādīts, ka par darba interviju tiek saukta gan mutvārdu, gan rakstveida aptauja. Tālāku procesu Darba likums nereglamentē un organizatorisko pusi darba devējs jau izvēlās atbilstoši saviem ieskatiem. Ar intervijas palīdzību ir iespēja klātienē novērtēt kandidāta kompetences, iegūt informāciju par kandidāta interesēm un rakstura īpašībām, kas palīdzēs noteikt pretendenta atbilstību.

Personāla atlasī var ietekmēt arī uzņēmuma iekšējie normatīvie akti, ja tādi ir izstrādāti: personāla stratēģija, kas ir uzņēmuma stratēģijas sastāvdaļa, un personāla politika, kas nosaka uzņēmuma nostāju pret kandidātiem un darbiniekiem. Vislielākā nozīme personāla atlasē ir personāla atlasē procedūrai, kas var noteikt atlasē procedūru pa soļiem, nosakot atbildīgās personas un termiņus.

Grupu intervija kā pirmā intervija atlasē procesā tiek izmantota, ja saņemto pieteikumu skaits vakancei ir liels; tad to var veidot ar mērķi samazināt kandidātu skaitu un tikai ar piemērotākajiem veikt padziļināto individuālo interviju. Ja mērķis ir atrast līderi, tad grupu intervija var būt jau kā otrā atlasē intervija, kuras dalībniekiem ir jāveic kāds kopīgs uzdevums. Grupu interviju kā vienīgo atlasē interviju var veikt zemāka līmeņa darbiniekiem, kad nav nepieciešamības padziļināti novērtēt kandidātus.

Intervējamo skaits parasti atkarīgs no amata, uz kuru tiek veikta atlasē, no prasībām un no grupā veicamajiem uzdevumiem. Svarīgi, lai inter-

4 Darba likums (pieņemts 20.06.2001.), 33.pants // Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs. - Nr.15 (2001, 9.augusts).

5 M.S. pret Kultūru vidusskolu (2005-2006).- [http:// cilvektiesibas.org.lv/lv/database/ms-pret-kulturu-vidusskolu/](http://cilvektiesibas.org.lv/lv/database/ms-pret-kulturu-vidusskolu/) - (Resurss apskatīts 28.07.2013.).

vējamo skaits būtu pietiekams, lai varētu veikt uzdevumus, kas paredzēti grupā, kā arī ne par lielu, lai varētu nodrošināt grupas pārredzamību un situācijas kontroli. Ieteicamais cilvēku skaits ir 4 - 12. Atsevišķos gadījumos šo skaitu var palielināt, bet, jo lielāks kļūst dalībnieku skaits, jo grupa kļūst nepārredzamāka. Domājot par grupas dalībnieku skaitu, ir jāieplāno arī veicamie uzdevumi, lomu spēļu sadalījums, lai var sadalīt pa pāriem vai komandās pa trīs vai pa četri.

Tīkpat svarīga loma ir grupu intervijas sastāvam, tam jābūt maksimāli viendabīgam. Būtiski ir diferencēt kandidātus pēc zināšanu līmeņa, sociālā statusa vai vecuma, tomēr ne vienmēr tas ir iespējams.

Atlases procesa trešajā posmā, kad ir izskatīti visi pretendentu pieteikumi un atlasīti piemērotākie kandidāti, tiek veikta kandidātu aicināšana uz interviju. Uzaicināšana uz interviju pārsvarā notiek telefoniski. Reizēm uzaicināšana tiek apvienota ar telefoninterviju, kas palīdz personāla atlasē speciālistam noskaidrot, vai kandidātam piemīt noteikta kompetence, kas nepieciešama amatam, piemēram, komunikācijas prasmes un valodu zināšanas. Tad sarunas laikā iespējams pieņemt lēmumu par kandidāta virzīšanu vai nevirzīšanu uz darba interviju. Grupu intervijas gadījumā noteikti jāinformē, ka tā būs grupu intervija, lai jau telefoniski sagatavotu kandidātu, ka būs tikšanās arī ar citiem pretendentiem.

Intervijas struktūru var iedalīt četrās daļās:

- Pirmā daļa, kad notiek iepazīstināšana ar kompāniju, ar vakances specifiku, intervijas struktūru. Kandidātiem tiek dota iespēja uzdot jautājumus, pēc kuriem var vērtēt kandidāta ieinteresētību šajā amatā.
- Otrajā daļā kandidāti pastāsta par sevi. Pēc kandidāta stāstītā ir iespēja izvērtēt viņa dzīves prioritātes, kā arī to, kā tiek veidots pats stāstījums.
- Trešajā daļā kandidātiem tiek dots uzdevums, ko viņi veic. Šajā daļā svarīgākais - novērot kandidāta uzvedību un piefiksēt to.
- Pēdējā daļā ir iespēja iedot kandidātam testus, kas parāda katra kandidāta individuālo sniegumu.⁶

Intervijas laikā svarīgi atrast laiku un dot iespēju kandidātiem uzdot jautājumus, bet beigās pretendenti ir jāinformē par tālāko atlasē norisi un lēmuma paziņošanas laiku.

Personāla atlasē tiek izmantoti spēju novērtēšanas testi, intelekta testi, personības īpašību novērtēšanas testi. Veicot kandidātu novērtēšanu ar tes-

6 Групповое интервью. Советы от BritMark: Что нужно знать, чтобы не «потеряться» среди других кандидатов.- <http://rabota.ua/Info/Jobsearcher/post/2010/03/23/BritMark-insurance-brokers.aspx>.- (Resursus apskatīts 28.07.2013.).

tu palīdzību, noteikti jāizvērtē izmantojamo testu lietderība un to atbilstība tām prasībām, kuras tiek izvirzītas kandidātiem.

Grupu intervijā var pārbaudīt kandidāta komunikācijas spējas un stresa noturību, apzināti kavējot interviju. Novērojot var pamanīt, kurš un kā pirmais uzsāks sarunu un kā reaģēs pārējie.⁷

Grupu intervijās aktīvi tiek pielietoti spēju novērtēšanas testi, kas var būt gan rakstiskie, gan mutiskie testi. Ja jānovērtē kandidāts darbībā, tad labāk izvēlēties kādu komandas darbu pa pāriem, pa trīs vai pa četri. Līdzīgi var izmantot debates, diskusijas, biznesa spēles, problēmu risināšanu, katram pretendētājam piešķirot savu lomu un, varbūt, arī savu individuālu uzdevumu. Grupa var būt ar vai bez līdera.

Grupu intervijā var izmantot arī personības testus. Ņemot vērā, ka intervija ir laikietilpīga, izvēloties personības testu, jāizvēlas tāds, kas laika ziņā nav apjomīgs. Šo interviju nevar izmantot visu amatu atlasēs. Grupas intervija ir efektīvs un pārbaudīts veids tādu profesionāļu novērtēšanai kā:

- pārdevēji, tirdzniecības speciālisti, aģenti, menedžeri, klientu vadītāji;
- mārketinga speciālisti, projektu vadītāji;
- administratīvie darbinieki, sekretāri, biroja vadītāji.

Grupu intervijas laikā labi var novērtēt kandidātu kompetences, kādas nevarēs novērtēt individuālajā intervijā, piemēram, spēju strādāt komandā un komunikācijas prasmes. Ir iespēja novērtēt, kā kandidāts rīkosies konkurences apstākļos. Vienā gadījumā, ja kandidāts būs par sevi pārliecināts, rīcība būs viena, un, ja kandidāts nejutīsies par sevi pārliecināts, tad rīcība būs citādāka.

Grupu intervijas uzdevumu veikšanas laikā var novērot, kādas lomas ieņem katrs no grupas. Kurš uzņemas līdera lomu, vai, uzņemoties šo lomu, viņš ir gatavs uzņemties atbildību par rezultātu un atzīt savas kļūdas? Vai ir kandidāti, kuri izteikti ieņem „pelēkā kardināla” un „izpildītāja” lomas.

„BritMark insurance brokers” personāla menedžere N. Nedorezova rakstā par grupu intervijām⁸ norāda, ka savā praksē izmanto lomu spēles, kur komanda pati var izvēlēties sev līderi, bet ar nosacījumu, ka līderim, ja netiks sasniegts vajadzīgais rezultāts, no intervijas būs jāaiziet. Ir jāsaprot, ka šajā gadījumā labs komandas rezultāts netiks ieskaitīts tikai līdera „kon-

7 Gavare J. Personāla atlasē sāk izmantot grupu interviju.- <http://www.db.lv/sakums/karjera/personala-atlase-sak-izmantot-grupas-interviju-217863>.- (Resurss apskatīts 19.08.2013.).

8 Групповое интервью. Советы от BritMark: Что нужно знать, чтобы не «потеряться» среди других кандидатов.- <http://rabota.ua/Info/Jobsearcher/post/2010/03/23/BritMark-insurance-brokers.aspx>.- (Resurss apskatīts 28.07.2013.).

tā” un komandas zaudējuma gadījumā, grupa „neizstums” vienu no konkurentiem. Te pats galvenais ir ieraudzīt kandidātu uzvedību un saprast, vai kandidāts ir spējīgs uzņemties atbildību un vienlaicīgi ar kaut ko riskēt.

Kandidātu attieksme pret grupu intervijām ne vienmēr ir pozitīva. Satikšanās ar citiem kandidātiem var izraisīt negatīvas emocijas, kas neļauj pretendentiem būt par sevi pārliecinātiem un var izraisīt situāciju, kad tie neizrādīs savas patiesas spējas, baidoties no „nepareizas” atbildes sniegšanas. Tāpēc arī grupu intervijas vadītājam jābūt profesionālam, kurš spēj saskatīt neērtu situāciju rašanos un vērst tās par labu.

Grupu intervijas būtisks trūkums ir iespēja kandidātam izvērtēt cita kandidāta atbildi un sniegt līdzīgu, varbūt pat labāku atbildi. No vienas puses, to var vērtēt kā negatīvu iezīmi, bet no otras puses, tas parāda kandidāta spēju pielāgoties situācijai.

Grupu interviju tēma Latvijā ir maz pētīta, bet, kā liecina informācija dažādu personāla atlases kompāniju mājas lapās, tā tiek aktīvi izmantota. Piemēram, uzņēmums *CVO Recruitment* piedāvā darba devējiem ne tikai atlasīt darbiniekus ar grupu interviju palīdzību, bet arī seminārnodarbību grupu interviju vadīšanai.

Attieksme pret grupu intervijām ir dažāda. Teorijas materiālos tā tiek apskatīta vairāk no kandidātu puses, priekšplānā izvirzot indivīda īpašības, maksimāli saglabājot kandidāta komforta zonu. Savukārt, personāla atlases kompānijas un uzņēmumi vairāk ir vērsti uz mērķa sasniegšanu, tādējādi gatavi lielākiem izaicinājumiem, piemēram, veidojot grupu intervijas arī vadošo amatu atlasē.⁹

Vairāki uzņēmumi, kuri savā praksē ieviesuši grupu interviju metodi, kā vienu no lielākajiem ieguvumiem minēja to, ka tādā veidā tiek ekonomēts laiks, lai atlasītu patiešām atbilstošākos kandidātus.

Pētījums par grupu interviju izmantošanu

Pētījuma mērķis ir noskaidrot ar personālu strādājošu cilvēku viedokli par grupu intervijām. Pētījumam tiek izvirzīti šādi uzdevumi:

- 1) izvērtēt grupu interviju teorijas atbilstību praksei, ņemot vērā kandidātu skaitu, intervētāju skaitu, kandidātu diferencēšanu, amata piemērotību grupu intervijas metodei, intervijas ilgumu, intervijas struktūru, stresa noturības pārbaudi - intervijas kavēšanu un grupu interviju izvēles pamatojumu;

9 Grupas intervija.- <http://cvorecruitment.wordpress.com/2011/03/31/grupas-intervija/>.- (Resursus apskatīts 01.05.2013.).

2) salīdzināt intervētāju viedokli starp tiem respondentiem, kas izmanto grupu interviju un kas to neizmanto;

3) izstrādāt priekšlikumus grupu interviju izmantošanas uzlabošanai.

Izmantojot socioloģisko pētījumu anketēšanu, tika izstrādātas divu veidu anketas, diferencējot respondentus. Viena anketa paredzēta respondentiem, kas personāla atlasē izmanto grupu intervijas, otra - respondentiem, kas izmanto tikai individuālās intervijas. Anketā tika uzdoti trīs veidu jautājumi: izvēles jautājumi ar vienu vai vairākām atbilžu iespējām, brīvā teksta jautājumi un jautājumi ar atbilžu matricām. Anketas tika izstrādātas, izmantojot interneta formu, un nosūtītas respondentiem elektroniski.

Pirmajā aptaujā par grupu intervijām piedalījās personāla speciālisti, kuri ikdienā strādā uzņēmumos, personāla atlasē izmantojot grupu intervijas, un arī personāla atlases uzņēmumu darbinieki, kuri izmanto grupu intervijas. Otra aptauja tika izveidota respondentiem, kas savā darbā izmanto individuālās intervijas, bet noteikti neizmanto grupu intervijas.

Aptaujas laikā tika aptaujāti 26 respondenti, no tiem 23 sievietes un 3 vīrieši. 16 respondenti savā darbā izmanto grupu intervijas, 10 izmanto individuālās intervijas un ar grupu interviju vadīšanu nav saskārušies. Jaunākajam aptaujas dalībniekam ir 24 gadi, vecākajam - 55 gadi. Respondentus, kuri izmanto grupu intervijas, salīdzinot pēc vecuma, redzams, ka jaunākajam ir 25 gadi, bet vecākajam - 48, savukārt, individuālo intervētāju vidū vecuma amplitūda ir lielāka, attiecīgi no 24 līdz 55 gadiem. Par objektīvāko no rādītājiem uzskatu vidējā vecuma rādītāju, kas parāda, ka aptaujāto cilvēku vidū tieši gados jaunāki cilvēki vairāk izmanto grupu intervijas.

Secinājumi un priekšlikumi

Grupu interviju izmantošana ir salīdzinoši jauna metode personāla atlasē, tāpēc pieejamo teorētisko materiālu ir maz. Grupu intervijai ir vairākas līdzīgas iezīmes ar individuālo interviju. Piemēram, intervijas sākums, kur intervijas vadītājs iepazīstina ar sevi, izskaidro amata pienākumus, kandidāta iepazīstināšana ar sevi, un nobeigums, kur tiek izskaidrots tālākais atlases process.

Grupu intervijas vadīšana praksē un teorētiskajos materiālos atšķiras tādos jautājumos kā intervētāju skaits grupu intervijā un apzināta intervijas kavēšanas izvēle, pārbaudot kandidātu stresa noturību. Viedoklis par grupu interviju vadītāju skaitu atšķiras respondentiem, kas praksē izmanto grupu interviju, un tiem, kas to neizmanto. Individuālo interviju vadītāji uzskata, ka grupu interviju vadīšanai nepieciešami divi vadītāji, kas arī atbilst teo-

rētiskajiem uzstādījumiem, savukārt, praksē grupu intervijas pārsvarā vada viens intervētājs, kas liecina, ka intervētāji paši jūtas pārliecināti, ka spēj intervijas vadīt vieni vai arī uzņēmumā esošā situācija nepieļauj interviju vadīšanu ar vairāku vadītāju palīdzību. Vienam cilvēkam vadot interviju pastāv iespēja, ka kandidātu novērtējums būs subjektīvs no viena cilvēka redzes punkta.

Lielākais vairums respondentu apzinātu grupu intervijas kavēšanu neatbalsta, bet, ja tāda paredzēta ar nolūku, tad respondenti savās atbildēs ir atzīmējuši, ka šādai pārbaudei piekrīt, tomēr atvērtajā jautājumā vairāki respondenti ir atzīmējuši, ka to labprātāk neizmanto. Varam secināt, ka interviju vadītājiem svarīgi ir atstāt labu iespaidu par uzņēmumu kandidātiem, kā arī izrādīt, ka viņu laiks tiek cienīts. Šajā gadījumā vairāki intervētāji aplūko tikai negatīvos aspektus, bet nav domājuši par ieguvumiem, ko var iegūt pielietojot šo metodi.

Aplūkojot teorētisko materiālu un grupu interviju vadīšanu praksē, jā-saka, ka viedokļi lielā mērā ir līdzīgi attiecībā uz kandidātu diferencēšanu, amata piemērotību grupu intervijas metodes izvēlei, intervijas ilgumu, intervijas izvēles pamatojumu un kandidātu skaitu šai intervijā.

Pretendentu skaits, ko intervētāji izvēlas aicināt uz grupu intervijām, atbilst teorētiskajos materiālos aprakstītajam, tomēr vērojama tendence, ka interviju vadītāji labprātāk aicinātu mazāku skaitu kandidātu uz vienu interviju. Praksē ir novērots, ka ne vienmēr visi kandidāti ierodas uz interviju, tāpēc pieļauju, ka uz interviju aicināti tiek vairāk kandidāti, lai nepieļautu situāciju, kad uz grupu interviju ierodas mazāks skaits, nekā nepieciešams grupu intervijas uzdevumu veikšanai.

Grupu interviju vadītāju viedoklis ar teoriju daļēji sakrīt jautājumā par grupu intervijas struktūru. Ja skaitliski viedoklis nav precīzs, tad tas ir pietiekoši tuvs teorētiskajiem uzstādījumiem, līdz ar to var apgalvot, ka katram intervētājam ir sava izpratne par to, kas iekļaujams katrā no intervijas daļām. Piemēram, vieni uzskata, ka kandidāta stāstījums par sevi ir viena intervijas daļa, otri, ka kandidāta stāstījums ietilpst tajā pašā daļā, kur tiek veiktas situāciju un lomu spēles.

Kā vislielāko priekšrocību grupu intervijai respondenti atzina laika ekonomiju, arī tie, kas nav saskārušies ar grupu interviju vadīšanu, savās atbildēs nosauca nosacījumus, vairums laika ekonomiju, pie kādiem būtu gatavi izmantot grupu intervijas metodi. Tātad grupu interviju izmantotāji ir atraduši vairākas priekšrocības grupu interviju izmantošanai un šī metode tiks izmantota arvien vairāk.

Individuālo intervētāju vidū viedoklis par grupu intervijām ir ideālistiskāks nekā grupu interviju vadītājiem. Pirmie izvēlējās mazāku kandidātu skaitu, lielāku intervētāju skaitu un kopumā bija gatavi kandidātus vairāk diferencēt, kas parāda arī intervētāju nedrošību, intervējot kandidātus grupā.

Nemot vērā grupu interviju vadītāju aptaujas rezultātus, apmēram 1/3 daļa respondentu neveic kandidātu diferencēšanu, bet vairāk kā trešā daļa kandidātu grupu interviju uzskata tikai kā laika ekonomijas dēļ ieviestu metodi. Tas liek secināt, ka arī esošajiem intervētājiem ik pa laikam būtu jāatjauno savas zināšanas attiecībā uz grupu interviju vadīšanu. Regulāri, iegūstot jaunas zināšanas semināros vai diskusijās ar kolēģiem, intervētāji spētu sasniegt labāku rezultātu, vadot grupu intervijas.

Grupu intervija ir liels pārbaudījums kandidātiem, kuri iepriekš tāda veida intervijās nav piedalījušies. Interneta vietnēs ir atrodamas pamācības angļu valodā tiem, kas plāno doties uz grupu interviju. Šādas pamācības būtu svarīgi izstrādāt arī latviešu valodā, kas ne tikai mazinātu kandidāta stresa līmeni, bet arī atvieglotu intervētāja darbu, vadot grupu intervijas. Pamācību veidošanas priekšlikumu varētu izteikt Latvijas Personāla vadīšanas asociācijai un tajā varētu ietvert: informāciju, kā sagatavot stāstījumu par sevi, kur iekļauta darba pieredze, intereses un nākotnes mērķi, skaidrojumu, ka būt līderim nenozīmē būt visskaļākajam, bet arī spēt ieklausīties citos, izveidot komunikāciju ar visiem, nekonzentrējoties tieši uz vienu.

Grupu intervijās bieži valda konkurences cīņa. Tāpēc, lai mazinātu konkurences sajūtu citos dalībniekos, intervijas vadītājs var pastāstīt, ka citā uzņēmuma struktūrvienībā ir brīva līdzīga vakance un šīs intervijas laikā ir iespēja parādīt savu sniegumu atbilstoši arī otrai vakancei, tādējādi norādot, ka vairākiem cilvēkiem ir iespēja strādāt uzņēmumā.

Respondenti kā pamatojumu intervijas ilgumam norādīja kandidātu spēju koncentrēties tikai zināmu laiku. Tas liecina, ka interviju vadītājiem trūkst zināšanu vai viņi nav gatavi veidot interviju pietiekami dinamisku, lai spētu noturēt kandidātu uzmanību. Vadot grupu intervijas, tās vajadzētu papildināt ar kādu atraktīvu elementu vai daudzveidīgākiem uzdevumiem. Kvalitatīvai grupu interviju vadīšanai intervētājiem noteikti jāiziet speciāla apmācība.

Viedokļi par grupu intervijām dažādos materiālos tiek apskatīti no kandidāta puses un no uzņēmuma puses, tāpēc bieži tie ir atšķirīgi. Lielu atbalstu grupu intervētājiem sniegtu pētījums, kur tiktu analizēts kandidātu viedoklis un sajūtas pēc grupu intervijām. Praksē to veikt ir sarežģīti, jo atbilžu atklātība kandidātiem, kuri patiesi vēlēties strādāt piedāvātajā ama-

tā, būs zema. Līdz ar to pirms šāda pētījuma veikšanas noteikti būtu jāatrod risinājums, kā panākt maksimālu kandidātu atklātību, lai tie nebaidītos, ka sniegtās atbildes kaut kādā veidā ietekmēs iespēju strādāt uzņēmumā. Piemēram, varētu veidot dažādu cilvēku grupu, kas piesakās darbā uzņēmumos, kuros tiek veiktas grupu intervijas, apmeklē tās un pēc tam izsaka savu viedokli. Vai arī tiek atlasīta kandidātu grupa, kuri nav savstarpēji pazīstami un dodas uz it kā reālu darba interviju, bet pats darba intervijas vadītājs, pielietojot dažādas metodes, pārbaudītu viņu reakciju.

Šādu pētījumu varētu ieteikt veikt Latvijas Personāla vadīšanas asociācijai, jo darbs ir apjomīgs un tam nepieciešami lieli resursi, kas viena uzņēmuma ietvaros ne vienmēr ir iespējami.

GROUP JOB INTERVIEW

Keywords: job interview, group interview, personnel recruitment.

Summary

Although, in Latvia the group interview method is relatively new, it is actively used by personnel recruitment companies and several enterprises. The aim of the research is to evaluate the group interview as a method of personnel selection.

The theoretical analysis of group interview has been conducted, examining the generally accepted laws, which affect the conduct of the interview. Group interview was also investigated from the practical side, evaluating the views of staff specialists that use the group interview method, as well as the opinions of experts, that do not use this method. There were a number of advantages and disadvantages of this method identified in the research, as well as proposals on the application and improvement of group interviews have been created.

Daiga Paršova
Zinātniskā vadītāja: *Mg. iur. Līga Mizovska*

TIESISKĀS PROBLĒMAS CEĻA SERVITŪTU IZVEIDOŠANAS PRAKSĒ LATVIJĀ ZEMES REFORMAS GAITĀ UN MŪSDIENĀS

Atslēgvārdi: ceļu servitūti, publiski ceļi, zemes reforma.

Pieklūve nekustamajam īpašumam ir viens no faktoriem, kas nosaka nekustamā īpašuma vērtību, kā arī ir biežs strīdus objekts. Ceļa servitūti ir plaši pielietots veids pieklūves nodrošināšanai gan zemes reformas laikā, gan mūsdienā Latvijā. Servitūts ir tiesību institūts, kas pārņemts no romiešu tiesībām, un nozīmē tādu tiesību uz svešu lietu, ar kuru īpašuma tiesība uz to ir lietošanas ziņā aprobežota kādai noteiktai personai vai noteiktam zemes gabalam par labu. Jautājumi, kas saistīti ar ceļa servitūtiem, bieži izraisa konfliktus, jo saduras nekustamā īpašnieka vēlme pilnvērtīgi izmantot savu īpašumu atbilstoši Civillikuma 927. pantā noteiktajam un servitūta izlietojāja intereses.

Zemes reformas ietvaros, piešķirot zemi lietošanā vai atjaunojot īpašuma tiesības uz zemi, likumā bija paredzētas tiesības noteikt ceļa servitūtus ar pašvaldības vai zemes komisijas lēmumu. Tomēr daudzviet tas nav paveikts juridiski korekti - bieži nav norādīts valdošais īpašums vai servitūts nodibināts „sabiedrības labā”.

Tāpēc aplūkosim ceļa servitūtus Latvijas tiesību piemērošanas praksē, salīdzinot to ar normatīvajos aktos un citos tiesību avotos noteikto, un analizēsīm trīs gadījumus, kas saistīti ar ceļa servitūtu neatbilstošu nodibināšanu zemes reformas laikā, ciemu iekšējā ceļu tīkla lietošanu, kā arī pašvaldības iespējām ar saistošajiem noteikumiem noteikt servitūtus bez speciāla likuma deleģējuma.

Pašvaldību un tiesu prakse lietās par ceļa servitūtu tiesībām

Tiesību teorētiķi ceļu definē kā braukšanai vai iešanai iebrauktu vai izbūvētu zemes joslu vai arī ūdenstilpi, pa kuru iespējama pārvietošanās ar ūdenstransporta līdzekļiem.¹ Šis ceļš var būt gan speciāli ierīkota vai iemīta taka, gan atbilstoši izbūvēts autoceļš. Latvijā ceļus un ielas var iedalīt

1 Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Lietas. Valdījums. Tiesības uz svešu lietu.- Rīga: Mans Īpašums, 1998.- 85. lpp.

pēc to nozīmes, piederības un pieejamības. Atbilstoši likumam „Par autoceļiem” autoceļus pēc to nozīmes iedala valsts autoceļos, pašvaldību ceļos, komersantu ceļos un māju ceļos. Valsts autoceļi un to zemes ir Latvijas Republikas īpašums. Savukārt, pašvaldību un komersantu ceļi un to zemes, kā arī māju ceļi ir attiecīgo pašvaldību, komersantu vai fizisko personu īpašums. Valsts un pašvaldību autoceļi ir publiski - tos var bez maksas un bez atsevišķas vienošanās izmantot jebkura persona. Savukārt, komersantu ceļi un māju ceļi ir privātpersonu īpašums, tādēļ to pieejamību plašākai publiskai īpašnieks var ierobežot vai piešķirt tiesības tos lietot svešām personām nodibinot servitūtu.

Tiesību piemērošanas praksē servitūtu lietās vērojami vairāki interesanti precedenti par ceļa servitūtu nodibināšanu, kas tiks iztīrāti nākamajās nodaļās.

Ceļa servitūts bez valdošā īpašuma

Ceļa servitūts ir viens no reālservitūtu veidiem. Tas nozīmē, ka servitūts ir nodibināts par labu kādam noteiktam nekustamam īpašumam neatkarīgi no tā īpašnieku maiņas. Reālservitūtu nodibināšanai nepieciešami vismaz divi nekustamie īpašumi - valdošais, kam par labu tiek nodibināts servitūts, un kalpojošais, kurš tiek apgrūtināts ar servitūta tiesībām. Kalpojošā lieta lietošanas ziņā ir aprobežota, savukārt, valdošās lietas īpašniekam caur servitūtu ir otras lietas lietošanas tiesības. Servitūts tiek noteikts, iespējami saudzējot kalpojošā nekustamā īpašuma intereses, atbilstoši valdošā nekustamā īpašuma labumam un vajadzībai.

Ar ceļa servitūtu piešķir tiesības lietot svešā īpašumā esošu ceļu. Lai izšķirtu, vai nodibināms servitūts, ir jānoskaidro, vai ceļš nav domāts publiskai lietošanai - šādā gadījumā nevar runāt par privātpersonas intereses aizsardzību,² kas ir servitūta mērķis. No tiem ceļiem, kas atbilstoši likumam „Par autoceļiem” klasificējami kā autoceļi, servitūtus var noteikt tikai komersantu un māju ceļiem. Savukārt, tā kā valsts un pašvaldību autoceļi ir publiskās lietošanas objekts, „servitūti šo autoceļu lietošanai nav nepieciešami un nav pieļaujami”.³

Atbilstoši Civillikumam ceļa servitūtu iespējams nodibināt kā civiltiesiskā veidā, noslēdzot attiecīgu līgumu vai testamentārā kārtībā, tā arī ar likumu vai tiesas spriedumu. Lai servitūtu nodibinātu ar līgumu vai testa-

2 Rozenfelds J. Lietu tiesības.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2004.- 159. lpp.

3 Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Lietas. Valdījums. Tiesības uz svešu lietu.- Rīga: Mans Īpašums, 1998.- 87. lpp.

mentu, nepieciešama kalpojošā īpašuma īpašnieka griba, bet ar tiesas spriedumu vai uz likuma pamata servitūtu var nodibināt publiskas personas.

Ar likumu servitūtu nodibina reti. Viens no piemēriem ir likumā paredzētais gadījums, kad zemes reformas sākumā likumā tika noteikta konkrēta institūcija, kas ir tiesīga noteikt servitūtu ar administratīvo aktu. Zemes reformas laikā likumi par zemes reformu paredzēja, ka pašvaldības, piešķirot zemi lietošanā, bet pagastu un pilsētu zemes komisijas, atjaunojot īpašuma tiesības uz zemi, var nodibināt ceļa servitūtus ar administratīvu aktu - lēmumu. Likuma „Par zemes lietošanu un zemes ierīcību” 20. pantā noteikts, ka, ja nepieciešams, lēmumā par zemes piešķiršanu zemes lietotājam norādāmas citu fizisko un juridisko personu tiesības ar zināmiem ierobežojumiem lietot šā zemes lietotāja zemi noteiktam nolūkam (servitūts). Šādā gadījumā atbilstoši likuma „Par nekustamā īpašuma ierakstīšanu zemesgrāmatās” 11. pantam vienlaikus ar zemes ierakstīšanu zemesgrāmatā bija izdarāma atzīme, norādot, kādi aprobežojumi un apgrūtinājumi ar lēmumu ir noteikti. Minētais likums arī paredz, ka atzīme aizstājama ar ierakstu, ja zemes īpašnieks vai attiecīgā ieinteresētā persona iesniedz nostiprinājuma lūgumu.

Taču praksē bieži lietošanā tika piešķirta zeme, kas bija zem pašvaldības ceļiem, vai uz to tika atjaunotas īpašuma tiesības. Tas ir pretrunā minētajam tiesību teorētiķu atzinumam, ka nav pieļaujams veidot servitūtus publiskā lietošanā esošai zemei. Citkārt, piešķirot zemi lietošanā vai atjaunojot īpašuma tiesības uz to, servitūts netika nodibināts atbilstoši Civillikumam - netika noteikts valdošais īpašums. Tātad servitūtu nevarēja uzskatīt par juridiski korekti nodibinātu saskaņā ar Civillikuma regulējumu, tomēr šis īpašuma tiesību aprobežojums tika ierakstīts zemesgrāmatā atzīmes veidā. Ļoti būtiski, ka tikai pēc ierakstīšanas zemesgrāmatā servitūta tiesība ir nodibināta un spēkā abām pusēm jeb valdošā un kalpojošā īpašuma īpašniekiem. Līdz ierakstīšanai zemesgrāmatā starp līgumslēdzējiem pastāv vienīgi personiska saistība,⁴ kura nav saistoša trešajām personām, t.i., ja vienam no iesaistītajiem īpašumiem mainās īpašnieks, servitūta tiesība izzūd, ja nav ierakstīta zemesgrāmatā. Aprakstītajos gadījumos, kad atbildīgās institūcijas lēmumā nebija noteikts ceļa servitūtu valdošais īpašums, apgrūtinātā īpašuma zemesgrāmatas nodalījumā bija ierakstīta vienīgi informatīva rakstura atzīme, kas nevar tikt aizstāta ar ierakstu, jo nav tiesīgās personas, kas to varētu prasīt.

4 Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1235.pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr.29 (1992, 30.jūlijs).

Viens no šādiem neatbilstošiem servitūta nodibināšanas gadījumiem sastopams Ķeguma novada Rembates pagastā nekustamajā īpašumā „M.”. Zemes reformas sākumā zemes komisija privātpersonai atjaunoja īpašuma tiesības uz zemi, nosakot vairākus apgrūtinājumus, tai skaitā trīs servitūta ceļus, kuriem netika norādīti valdošie īpašumi. Tā rezultātā zemesgrāmatā tika ierakstītas trīs atzīmes par ceļa servitūtiem. Pašvaldība šo ceļu ierakstīja pašvaldības ceļu reģistrā atbilstoši Ministru kabineta noteikumos Nr. 1052 „Pašvaldību ceļu un ielu reģistrācijas un uzskaites kārtība” noteiktajam, jo pašvaldības īpašuma tiesības uz ceļu kā inženierbūvi netika pārbaudītas, savukārt, formālās prasības nenosaka, ka pašvaldībai jābūt zemes zem ceļa īpašnieci. Turklāt pašvaldība atzīmēja šo ceļu teritorijas plānojumā kā pašvaldības ceļu, kā arī apsaimnieko to. Teritorijas plānojums tiek apstiprināts ar saistošajiem noteikumiem un tādējādi iegūst vietējā normatīvā akta spēku. Līdz ar to jebkurai personai, iepazīstoties ar to, rodas pamatots viedoklis, ka šis ceļš ir pašvaldības ceļš visā tā garumā (attiecīgajā nekustamajā īpašumā „M.” atrodas tikai viens posms no šī ceļa) un izmantojams bez ierobežojumiem un maksas. Tādējādi tiek aizskartas privātpersonu, kuru īpašumā ir zeme zem ceļa, īpašuma tiesības.

Zemes īpašnieki iesniedza prasību rajona tiesā, norādot, ka tiek aizskarts viņu privātpašums, un lūdzot servitūta ceļus neatzīt par pašvaldības ceļiem, kā arī uzlikt par pienākumu tos izslēgt no pašvaldības ceļu reģistra. Tiesa prasību atzina par nepamatotu un noraidīja, pamatojot, ka „ceļa servitūti bija noteikti sabiedrības, šī vārda plašākā nozīmē, labā, jo zemesgrāmatā nav ieraksta, ka par labu kādam nekustamajam īpašumam, tādēļ secināms, ka prasītāju īpašums ir kalpojošais īpašums, kura īpašnieks nedrīkst likt šķēršļus servitūta izlietošanai”. Turklāt tiesa atzīmējusi, ka lēmums, ar kuru noteikti ceļa servitūti, nav pārsūdzēts likumā noteiktajā termiņā un stājies likumīgā spēkā, tāpēc esot secināms, ka īpašnieki, kuriem uz servitūta nodibināšanas brīdi piederēja konkrētais zemes īpašums, nostiprinot savas īpašumtiesības zemesgrāmatā, ir atzinuši servitūta likumību.

Minētajā tiesas spriedumā arī norādīts: „Strīdus ceļš funkcionē jau kopš seniem laikiem, to lieto jebkurš, kas liecina, ka tam ir publiskas lietošanas nozīme un nav izšķiroša nozīme tam, ka 2001. gadā šis ceļš ir reģistrēts kā pašvaldības ceļš, jo iepriekš neviens likums šādu kārtību neregulēja un veids, kādā iepriekš bija noteikti servitūti šādiem ceļiem tika izvēlēts, lai ierobežotu to īpašnieku tiesības, kuru zemēm gāja cauri pašvaldības ceļi.”

Jāatzīmē, ka Civillikums neparedz noteikt ceļa servitūtu „sabiedrības labā”. Servitūts kā tiesību institūts paredz tikai divas iespējas - servitūts par

labu nekustamajam īpašumam, kas pazīstams kā reālservitūts, un servitūts par labu noteiktai personai, kas zināms kā personālservitūts. Ja nekustamais īpašums vai tā daļa nepieciešama sabiedrības vajadzībām, tad tas atavināms par labu publiskai institūcijai, šai gadījumā pašvaldībai.

Īpašuma tiesību atjaunošanas procesā zemes komisija nedrīkstēja atjaunot īpašuma tiesības uz zemi, kuru aizņēma pašvaldībai vajadzīgs ceļš, apgrūtinot to ar servitūtu. Tas bija jāizdala kā atsevišķa zemes vienība, jo nav pieļaujams veidot servitūtus publiskā lietošanā esošai zemei.⁵ Turklāt ceļa faktiskā izmantošana nevar būt arguments servitūta nodibināšanai, jo ieilgums nav pamats servitūta nodibināšanai saskaņā ar Civillikumu. Atbilstoši Latvijas Republikas Augstākās tiesas apkopotajai tiesu praksei lietās, kas izriet no servitūtu tiesībām, faktiskais lietojums, kas jau ilgstoši pastāv, ir vērtējams vienīgi kā apstāklis, kas apliecina servitūta nodibināšanas nepieciešamību, lai nodrošinātu valdošā nekustamā īpašuma normālu funkcionēšanu, nevis ir pamats servitūta nodibināšanai.⁶

Pieteicēji spriedumu pārsūdzēja, tomēr Apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģija prasību noraidīja, cita starpā norādot, ka no lietas materiāliem izriet, ka konkrētais ceļš jau kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas esot valsts ceļš, kas nodots kolhoza, bet vēlāk pašvaldības īpašumā un tikai vienā posmā atrodoties uz pieteicējiem piederošās zemes. Tāpat tiesa norādījusi, ka, lai gan zemesgrāmatā ir reģistrēts prasītāju nekustamais īpašums „M.” ar trim ceļu servitūtiem, tomēr tas nenozīmē, ka strīdus ceļš atrodas prasītāju īpašumā, jo strīdus ceļa tiesiskais valdītājs ir pašvaldība, un tikai zeme zem ceļa atrodas prasītāju īpašumā. Līdz ar to apgabaltiesa atzinusi par pamatotu pirmās instances secinājumu, ka servitūts noteikts sabiedrības labā. Lieta tika pārsūdzēta kasācijas kārtībā. Augstākās tiesas Senāts nolēma lietu nodot jaunai izskatīšanai apelācijas instances tiesā un norādīja, ka tiesa nav apsvērusi, vai Civillikuma 1130. un 1156. panta izpratnē ceļa servitūta noteikšana nenozīmē, ka, atjaunojot īpašuma tiesības uz zemi, tajā tika iekļauti arī minētie ceļi, jo pretējā gadījumā nebija vajadzības dibināt servitūtu. Senāts arī norādīja, ka tiesa, pieņemot, ka prasītājiem pieder zeme zem ceļa, bet ceļš ir pašvaldības īpašums, nav apsvērusi šī pieņēmuma atbilstību likuma „Par autoceļiem” 2. pantam, kas nosaka, ka autoceļu kompleksā ietilpst arī zemes klātnē ceļu zemes nodalījuma

5 Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Lietas. Valdījums. Tiesības uz svešu lietu.- Rīga: Mans Īpašums, 1998. - 87. lpp.

6 Par tiesu praksi lietās, kas izriet no servitūtu tiesībām. - http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/summaries/2006/par%20servitutiem_tiesu%20prakses%20apkopojums.doc.- (Resurss apskatīts 21.11.2013.).

joslā, ciktāl tas nepieciešams transportlīdzekļu satiksmei un ceļa elementu izmantošanai un aizsardzībai.⁷

Analizējot abu pirmo tiesu instanču minētos argumentus, nevar palikt nemanīts, ka tiesa pielīdzina šo strīdus ceļa posmu inženierbūvei, kas nav zemes īpašnieku īpašumā. Latvijas tiesību sistēmā šādas tiesiskās attiecības, kas daudzviet izveidojās pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, kad būve pieder vienai personai, bet zeme zem tās – citai, pazīstamas kā dalītais īpašums. Tas nozīmē, ka ēku un būvju īpašniekiem un zemes īpašniekiem ir savstarpējas pirmpirkuma tiesības,⁸ bet līdz abu nekustamo īpašumu apvienošanai tiek nodibinātas zemes nomas attiecības.

Taču šai gadījumā pašvaldība, kas pretendē būt par strīdus ceļa posma tiesisko valdītāju, nav nodibinājusi nomas attiecības ar zemes īpašniekiem. Savukārt, zemes īpašnieki ir nostādīti sliktākā situācijā nekā tādas zemes īpašnieki, kur nodibināti ceļa servitūti, norādot arī valdošo īpašumu. Ceļa servitūtiem kā vienam no reālservitūtu veidiem ir skaidrs to izlietotājs - valdošais nekustamais īpašums, kas cita starpā arī rūpējas par ceļa uzturēšanu. Šai gadījumā nekustamais īpašums „M.” ir apgrūtināts ar ceļa servitūtu, taču nav valdošā īpašuma, kuram prasīt ceļa uzturēšanu.

Jāņem vērā arī tas, ka ceļa servitūtu, kam noteikts valdošais īpašums, izmanto noteikts personu loks, bet šādu „ceļa servitūtu”, kas esot noteikts sabiedrības vajadzībām, izmanto daudz intensīvāk, kas liek uzdot jautājumu, vai to var uzskatīt par īpašuma lietošanas tiesību aprobežojumu vai tomēr par pilnīgu liegumu - faktiski nekustamā īpašuma daļas ekspropriāciju.

Koplietošanas ceļi privātipašumā

Latvijas normatīvajos aktos nav definēta publiskā ceļu infrastruktūra, bet ir definēta publiskā infrastruktūra kopumā, kas ietver arī transporta infrastruktūru.⁹ Sabiedrībā bieži tiek lietots jēdziens „koplietošanas ceļi” vai „publiskie ceļi” kā pretnostatījums privātiem ceļiem. Tomēr prakse pierāda, ka ne vienmēr koplietošanas ceļš ir publisks, t.i. visai sabiedrībai bez ierobežojumiem pieejams ceļš.

7 Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr.C240103204, SKC – 64/2013, Rīgā 2013.gada 1.martā. (Nav publicēts).

8 Likums „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību” (pieņemts 07.07.1992.), 14. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr.29 (1992, 30.jūlijs).

9 Teritorijas attīstības plānošanas likums (pieņemts 13.10.2011.), 29.pants, 1. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.173 (2011, 2.novembris).

Augstākās tiesas Senāts ir konstatējis, ka, tā kā atbilstoši likuma „Par pašvaldībām” 77. panta otrajai daļai pašvaldības īpašums, tostarp ceļi, ielas, laukumi, parki, izmantojams attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai, līdz ar to pašvaldības ielai, kuru bez īpašas atļaujas var izmantot neierobežota sabiedrības daļa, ir publiskas lietas statuss. Tomēr publisku lietu var izmantot tikai tiesību normās noteiktā veidā un apjomā, turklāt visām personām jābūt vienlīdzīgām tiesībām izmantot publisku lietu. Līdz ar to personai nav subjektīvo tiesību prasīt un publisko tiesību persona atsevišķām personām bez leģitīma mērķa nevar piešķirt plašākas sabiedriskās izmantošanas tiesības, kādas ir paredzētas pārējām personām.¹⁰ Jāuzsver, ka likuma „Par pašvaldībām” 77. panta otrajā daļā runa ir par pašvaldības īpašumu, tai skaitā ceļiem un ielām, nevis citām personām piederošu zemi, kurai piešķirts ielas nosaukums.

Nekustamā īpašuma tirgus uzplaukuma laikā parādījās tendence lauksaimniecības teritorijās plānot blīvu apbūvi un veidot jaunus ciemus. Līdz ar apbūves gabaliem bija jāveido jauns ceļu un ielu tīkls. Šai procesā daudzviet jaunie ceļi tika veidoti kā apbūves gabalu īpašnieku kopīpašumā esošas zemes vienības, par kuru lietošanu tika slēgti savstarpēji līgumi starp visiem apbūves gabalu īpašniekiem. Daudzviet šiem ceļiem tika piešķirts ielas nosaukums, un detālplānojumos, ar ko šie ceļi tika izveidoti, tie tika nosaukti par „koplietošanas ceļiem”. Problēmas radās, kad turpmākas ciema izplešanās rezultātā arī citu jaunizveidoto apbūves gabalu īpašniekiem radās vajadzība izmantot šos ceļus.

Tā Ķekavas novada pašvaldībā tika iesniegta privātpersonas M.S. sūdzība, ka S. ielā uzstādītās barjeras dēļ tiek traucēta piekļuve viņai piederošiem nekustamajiem īpašumiem K. ielā. Ķekavas pagasta būvvalde sniedza atbildi, ka detālplānojums nekustamajam īpašumam „K.”, ar ko izveidota S. iela, neparedz piekļuvi M.S. piederošajiem nekustamajiem īpašumiem, kas atrodas ārpus detālplānojuma teritorijas. Persona M.S., kas ir nekustamā īpašuma „Z.” īpašniece un vēlējās lietot S. ielu, vērsās arī Tiesībsarga birojā, kas pieprasīja Ķekavas pagasta pašvaldības skaidrojumu. Pašvaldība uzsvēra, ka detālplānojumā nekustamajam īpašumam „K.” koplietošanas ceļš - S. iela ir paredzēts tikai detālplānojuma robežās un nav paredzēts piebraukšanai citiem zemesgabaliem vai caurbraukšanai. Pašvaldība norādījusi, ka, ja persona vēlas izmantot S. ielu, viņai jāvienojas ar zemes īpašnieku, nodibinot ceļa servitūtu.

10 Ceļa kā publiskas lietas lietošanas tiesības. 17.10.2011. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spiedums lietā Nr. 42460808, S-106/2011. - <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department3/2011/106-ska-2011.doc.-> (Resurss apskatīts 21.11.2013.).

Lietas būtība ir strīds par ielas izmantošanas tiesībām, kas radies no vairākos detālplānojumos lietotā apzīmējuma „koplietošanas iela”. Detālplānojumos, kuri paredzēja lauksaimniecības zemes sadali apbūves gabalos, jaunveidojamais ceļu tīkls nosaukts par koplietošanas ielām. Teritorijai, kurai izstrādāti detālplānojumi, bija piekļuve pašvaldības ceļam, līdz ar to jaunizveidotās ielas tika saslēgtas vienotā ceļu tīklā ar pašvaldības ceļu, lai arī palika privātā īpašumā. Tomēr pašvaldība, nosaucot jaunveidojamās ielas par koplietošanas ielām, nevarēja mainīt un nemainīja to piederību. S. iela ir ceļš apdzīvotā vietā, kuram atbilstoši likuma „Par autoceļiem” 2. panta piektajai daļai noteikts ielas statuss, bet kas ir privātpersonas īpašumā un nav uzskatāms par pašvaldības ceļu. S. ielas lietošanai ir nodibinātas servitūta tiesības par labu detālplānojuma aptvertās teritorijas nekustamajiem īpašumiem. Tādējādi trešajām personām no nosaukuma „koplietošanas iela” neradās tiesības to lietot.

Savukārt, Tiesībsargs savā atzinumā norādīja, ka ar Ķekavas novada saistošajiem noteikumiem par detālplānojuma apstiprināšanu S. ielai esot noteikts koplietošanas ceļa statuss, un „no minētā izriet, ka pašvaldības saistošos noteikumos norādītais S. ielas statuss neprasa pagasta iedzīvotājiem pienākumu maksāt ielas daļas zemes īpašniekam par ielas izmantošanu”.¹¹

Tiesībsargs arī paziņoja, ka pašvaldības skaidrojums, ka S. iela nav koplietošanas iela, bet gan privātpersonas nekustamā īpašuma sastāvdaļa, līdz ar to, lai rastos tiesības to izmantot, jānodibina servitūts, esot pretrunā ar lietā esošajiem robežplāniem, kur S. iela visā garumā ir iezīmēta kā ceļa servitūts. Likuma „Par pašvaldībām” 15. panta pirmās daļas 2. punkts, kur noteikta pašvaldību funkcija gādāt par savas administratīvās teritorijas labiekārtošanu, tai skaitā ielu un ceļu būvniecību, nozīmē, ka pašvaldības pienākums esot arī rūpēties, lai iedzīvotāji bez šķēršļiem varētu pārvietoties pa visiem to teritorijās esošajiem koplietošanas ceļiem.

Jāatgriežas pie raksta sākumā apskatītā gadījuma, kur jau tika minēts - publiskas lietas lietošana nav ierobežota kādai konkrētai personai par labu, bet to var izmantot jebkurš. Tādējādi, ja iela būtu „koplietošanas” (Tiesībsarga izpratnē), nebūtu nepieciešams nodibināt ceļa servitūtu.

Privātpersona M.S. vērsās Administratīvajā rajona tiesā, prasītu pamatojot, ka ceļa servitūts esot nodibināts par labu visai sabiedrībai un, ka S. iela esot koplietošanas iela, kurai attiecīgo statusu piešķirusi pašvaldība.

11 Latvijas Republikas Tiesībsarga atzinums pieteicējas M.S. pārbaudes lietā Nr.2009-460-27D. 2010.gada 13.jūlijā, Nr.21.- (Nav publicēts).

Administratīvā rajona tiesa izbeidza tiesvedību šajā lietā, pamatojoties uz to, ka S. iela nav koplietošanas ceļš, bet gan privātpersonai piederošs māju ceļš. Savukārt, ceļa servitūtu par tā lietošanu iespējams nodibināt tiesas procesā vispārējās jurisdikcijas ceļā.

Pieteicēja iesniedza blakus sūdzību Administratīvajā apgabaltiesā, atkārtoti norādot, ka nekustamā īpašuma „K.” īpašnieks liek šķēršļus izmantot uz viņa zemes esošo „servitūta koplietošanas ceļu” - S. ielu. Pieteicēja uzskatīja, ka „ar teritorijas plānojumu un detālā plāna saistošajiem noteikumiem uzliktie īpašumtiesību ierobežojumi un apgrūtinājumi zemes īpašniekam ir saistoši un ir jāievēro. Neviens normatīvais akts neprasa šīs ciema ielas lietotājiem slēgt vēl kādas papildus vienošanās ar īpašnieku vai dibināt ceļa servitūtu”. Apgabaltiesa papildus norādīja, ka nekustamā īpašuma lietošanas mērķis (zeme zem koplietošanas ceļiem, ielām), ko nosaka kadastrālās vērtēšanas vajadzībām, nekādā veidā nevar ietekmēt pieteicējas tiesības lietot S. ielu. Arī apgabaltiesa uzsvēra, ka pieteicējas strīds ir privāto tiesību jomā, kas saistīts ar servitūta tiesībām, tāpēc risināms vispārējās jurisdikcijas tiesā. Pieteicēja iesniedza blakus sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas lēmumu, lūdzot ievērot teritorijas plānojumu un detālplānojumu, kas nodrošina visas sabiedrības tiesības izmantot S. ielu kā koplietošanas ielu - publisko ārtelpu. Augstākā tiesa konstatējusi, ka pieteicējas prasījums ir par pašvaldības faktisko rīcību, kas izpaudusies kā šķēršļu nenovēršana S. ielas netraucētai publiskai lietošanai, un par pienākuma uzlikšanu novērst šos šķēršļus. Līdz ar to tiesa vērtējusi, vai pašvaldības rīcība (bezdarbība) ir atzīstama par faktisko rīcību un vai pieteicējas prasījums ir pārbaudāms administratīvā procesa kārtībā. Tiesa norādījusi, ka, lai gan teritorijas plānojumā un detālplānojumā konkrētajā teritorijā ir plānota (atļauta) ceļa izveidošana, tomēr ceļš paredzēts trešajai personai piederošā zemes vienībā. Līdz ar to nevar piekrist pieteicējas uzskatam, ka S. ielas „koplietošanas” jeb publiskas lietošanas statuss izriet no teritorijas plānojuma vai detālplānojuma. Tātad arī pašvaldībai nav pienākuma nodrošināt tās netraucētu lietošanu.

Tiesa uzsvērusi, ka pieteicējas viedoklis, ka līdz ar ceļa iezīmēšanu teritorijas plānojumā attiecīgās zemes vienības īpašniekam ne tikai jāsamierinās ar šīs zemes vienības daļas nodošanu publiskā lietošanā, bet pašam arī šis ceļš jāuzbūvē, nav pamatots ne ar kādiem tiesiskiem apsvērumiem. Pašvaldības likumā nostiprinātais pienākums gādāt par sakārtotu transporta infrastruktūru nenozīmē, ka tai ir pienākums nodrošināt piekļuvi no publiskas lietošanas ceļa ikvienam no tās teritorijā esošajiem nekustamajiem

īpašumiem. Tā kā pašvaldībai nav pienākuma nodrošināt privātpersonas īpašumā esoša ceļa netraucētu publisku lietošanu, tad arī pašvaldības bezdarbība šai sakarā nav uzskatāma par faktisko rīcību un nav pārsūdzama administratīvā procesa kārtībā. Pamatojoties uz minētajiem un arī citiem apsvērumiem, Augstākās tiesas Senāts nolēma atstāt negrozītu apgabaltiesas lēmumu un noraidīt pieteicējas blakus sūdzību.¹² Tiesas nolēmumi šajā lietā apliecina, ka iela, kas nav pašvaldības īpašumā, nav publiski lietojama, jo nevis nosaukums „iela” nodrošina publisku lietošanu, bet gan pašvaldības īpašuma tiesības uz to. Šai gadījumā S. iela bija plānots autoceļš ciema teritorijā, kam piešķirts ielas nosaukums. Tomēr atbilstoši likuma „Par autoceļiem” 2. pantam ielas nosaukums nemaina autoceļa piederību un tiesisko statusu.

Ceļu infrastruktūra pašvaldības teritorijas plānojumā

Lai arī šobrīd pašvaldībām vai citām institūcijām vairs nav likumā deleģētas tiesības noteikt servitūtus, tomēr pašvaldību interpretācija mēdz būt atšķirīga. Kāda pašvaldība, saņemot saskaņošanai divu zemes vienību, kas ietilpst viena nekustamā īpašuma „G. m.” sastāvā, apgrūtinājumu plānus, atteica to saskaņošanu. Nekustamais īpašums „G. m.” ir valsts īpašumā esošs un valsts akciju sabiedrības „Latvijas valsts meži” valdījumā nodots mežs.

Pašvaldība atteikumu saskaņot apgrūtinājumu plānu vienai no zemes vienībām pamatoja ar to, ka viens robežas posms esot noteikts pa koplietošanas ceļa vidu. Minēto ceļu piekļūšanai izmanto personas no vairākiem nekustamiem īpašumiem. No ceļa ass uz otru pusi zemes reformas ietvaros esot nodibināti ceļu servitūti. Pašvaldības teritorijas plānojumā, kas apstiprināts ar saistošajiem noteikumiem, šī teritorija esot noteikta kā satiksmes infrastruktūras teritorija, kas jāsaprotot kā „koplietošanas (servitūta) ceļš”. Atsaucoties uz Civillikuma komentāriem, pašvaldība norāda, ka servitūtu var nodibināt ne tikai ar likumu, bet arī ar citu normatīvo aktu – šai gadījumā ar pašvaldības saistošajiem noteikumiem, ar kuriem apstiprināts pašvaldības teritorijas plānojums. Pašvaldība informēja, ka nesaskaņos apgrūtinājumu plānu, kamēr minētais ceļa servitūts netiks iezīmēts apgrūtinājumu plānā.

12 Par M.S. blakus sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas 2012.gada 24.janvāra lēmumu. 02.03.2012. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā Nr.A420632910, SKA – 376/2012. - (Nav publicēts).

Analizējot situāciju, jāatzīmē, ka pašvaldības teritorijas plānojuma grafiskajā daļā, kur attēlota teritorijas plānotā izmantošana, ceļa puse no vidus ass atzīmēta kā satiksmes infrastruktūras teritorija, kas nozīmē, ka šo teritoriju plānots izmantot satiksmei. Taču tas nekādā gadījumā nenozīmē, ka attēlots servitūta ceļš vai - vēl jo vairāk - ka ar teritorijas plānojumu (saistošajiem noteikumiem) nodibināts ceļa servitūts.

Minētajos Civillikuma komentāros teikts, ka servitūtu var nodibināt ar likumu vai citu normatīvo aktu. Šai gadījumā likums tieši nosaka, ka tiek nodibināts konkrēts servitūts, kas uzskatāms par nodibinātu likuma spēkā stāšanās dienā. Sniegta arī atsauce uz Civillikuma 394. pantu, kas paredz lietojuma tiesības nodibināšanu pārdzīvojušajam laulātajam.¹³

Līdzšinējā tiesu prakse (skat., piemēram, Satversmes tiesas sprieduma lietā 2002-01-03 secinājumu daļu¹⁴) apstiprina, ka ar likumu jāsaprot ne tikai likums tā formālajā nozīmē, bet arī uz likumā dotā deleģējuma pamata izdotie Ministru kabineta noteikumi vai pašvaldības saistošie noteikumi. Tomēr jāuzsver vārdi „likuma deleģējums”, kurš šai gadījumā iztrūkst, jo neviens normatīvais akts nenosaka pašvaldībām tiesības izdot saistošos noteikumus, lai nodibinātu servitūtus. Tādējādi pašvaldībai nav tiesību nodibināt ceļa servitūtu ar teritorijas plānojumu, kā arī nav tiesību pieprasīt šo apgrūtinājumu atzīmēt apgrūtinājumu plānā.

Secinājumi un priekšlikumi

Analizējot radušās nepilnības ceļu servitūtu nodibināšanā zemes reformas laikā, top skaidrs, ka nepieciešams valstiska līmeņa risinājums pašvaldību un zemes komisiju nekonsekvencei servitūtu nodibināšanā zemes reformas laikā. Šī brīža normatīvā regulējuma ietvaros pašvaldībām ir iespēja rosināt nekustamā īpašuma brīvprātīgu vai piespiedu atsavināšanas procesu zemei, kuru aizņem ceļš, kas nepieciešams sabiedrības lietošanai, atbilstoši sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likumam. Tomēr tas nav masveidā pielietojams līdzeklis, jo prasītu lielus finanšu līdzekļus, kā arī būtu pretrunā ar Satversmes 105. pantā noteikto, ka īpašuma piespiedu atsavināšana pieļaujama tikai izņēmuma

13 Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Lietas. Valdījums. Tiesības uz svešu lietu.- Rīga: Mans Īpašums, 1998.- 130. lpp.

14 Par Ministru kabineta 2001.gada 31.jūlija noteikumu Nr.349 „Grozījumi Ministru kabineta 1995.gada 3.oktobra noteikumos Nr.291 „Suņu un kaķu turēšanas noteikumi” atbilstību Satversmes 105.pantam un Ministru kabineta iekārtas likuma 14.panta 3.punktam. 20.05.2002. Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2002-01-03.- <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-01-03.rtf>.- (Resurss apskatīts 21.11.2013.).

gadījumos. Nav attaisnojama īpašuma masveida atsavināšana vienīgi zemes reformas procesā radušos trūkumu dēļ.

Ņemot vērā minētos apsvērumus, uzskatu, ka šai gadījumā valsts līmeņa normatīvajā aktā, piemēram, Zemes pārvaldības likumā¹⁵ būtu jānosaka, ka katrai pašvaldībai jāizvērtē zemes reformas laikā dibinātie ceļa servitūti privātpersonām piederošā zemē un gadījumā, ja šie ceļi ir nepieciešami publiskai lietošanai, būtu rosināma to atsavināšana vai ieviešams jauna veida apgrūtinājums, kas nosaka, ka ceļš ir publiskas nozīmes infrastruktūra, dod tiesības pašvaldībai to uzturēt un īpašniekam iegūt taisnīgu atlīdzību par tā apgrūtinājumu. Apzinoties, cik tas ir laika un finanšu ietilpīgs pasākums, pašvaldībām būtu ilgtermiņā jāplāno šie pasākumi, paredzot tam budžeta līdzekļus katru gadu. Savukārt, citos gadījumos likumā būtu jāparedz procedūra servitūtu tiesiskai sakārtošanai, piemēram, nosakot pašvaldībām tiesības konstatēt servitūtu valdošos īpašumus.

Ņemot vērā, ka Latvijā pastāv teritorijas attīstības princips apdzīvojumu koncentrēt ciemos, normatīvajos aktos būtu jāievieš nosacījums, ka, veidojot jaunas apdzīvotas vietas, ciemos un pilsētās neveido ceļa servitūtus, bet visas jaunveidojamās ielas tiek nodotas pašvaldību īpašumā (diskusiju objekts var būt atlīdzības apmērs). Šāda prakse, lai arī Latvijā neierasta, tomēr pasaulē nav jauna. Somijā, attīstot kādu teritoriju, piemēram, lauksaimniecības teritoriju pārveidojot apbūves ciematā, plānošanas dokumentos tiek paredzēti publiskas lietošanas ceļi, kas, projektu ieviešot, tiek nodoti pašvaldības īpašumā bez atlīdzības.¹⁶ Savukārt, veidojot jaunus nekustamos īpašumus, ceļa servitūtu nodibināšana atļauta tikai ārpus apdzīvotām vietām – lauku apvidos, kur netiek plānota blīva apbūve, turklāt tikai gadījumos, ja piekļuvi nav iespējams nodrošināt pa pašvaldības vai valsts ceļu.

Tāpat būtu jāaizliedz ceļus dalīt pa ceļa vidu un iekļaut to apbūvei paredzēto zemes vienību sastāvā vai veidot kā kopīpašumu starp ciemā ietilpstošo zemes vienību īpašniekiem, jo ilgtermiņā tas apgrūtina kā ceļa apsaimniekošanu, tā lietošanas līgumu noslēgšanu.

15 Likumprojekts „Zemes pārvaldības likums”. - <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/F69D8CF2240CD7AEC2257C1B004B0C43?OpenDocument>. - (Resurss apskatīts 21.11.2013.).

16 Land Use and Building Act (issued 05.02.1999.), the Parliament of Finland, Section 94, unofficial translation. - <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990132.pdf>. - (Resurss apskatīts 12.11.2013.)

LEGAL PROBLEMS IN THE PRAXIS OF ESTABLISHING THE SERVITUDES OF RIGHT OF WAY DURING THE LAND REFORM AND NOWADAYS

Keywords: *servitude of right of way, public roads, land reform.*

Summary

The access to a real estate is one of the key factors determining the value of the real estate. The article discusses the practical issues of establishing and using servitude rights of way.

One of the most common ways to provide access to a land plot is the servitude of right of way. The servitudes were used widely during the land reform as well as nowadays when developing the road network in new villages.

However, the shortcomings of the land reform process, for instance, the absence of the dominant estate of the servitude in the administrative act, often cause many civil proceedings. It was also common in Latvia to develop the road network in new villages by establishing servitudes on the use of these roads. As a result the problems with access to many land plots are inevitable. Furthermore, as the servitude may be established by an agreement, testament, judgement and law, several local authorities have tried to establish servitude on the basis of the local spatial plan which is approved as a local binding regulation.

In the article several suggestions are given. It would be considerable to lay down in a law that servitudes are only allowed in rural areas and only as an exception. Also a state level solution to the servitudes without the dominant estate, which have been established during land reform, should be found. The committing of the right to concretize the dominant estate to local authorities should be considered.

Sarmīte Pāvulēna

Zinātniskā vadītāja: *Mg. sc. Jeļena Bārbale*

VALSTS VALODA PRIVĀTĀS UZŅĒMĒJDARBĪBAS SFĒRĀ

Atslēgvārdi: valsts valoda, likumīgas sabiedriskās intereses, darbinieku valsts valodas lietojums.

Valoda ir galvenais cilvēku sazināšanās, domu apmaiņu un saskarsmes līdzeklis. Saprašanās ir iespējama tad, ja cilvēki prot vienu kopīgu valodu. Līdz ar to aktuāla ir vajadzība pēc vienas visai sabiedrībai saprotamas valodas, jo tās uzdevums ir apkalpot sabiedrību visās darbības nozarēs.

Latviešu valodai ir konstitucionāla vērtība. Pēc mūsu valsts neatkarības atjaunošanas tika pieņemti grozījumi Latvijas Republikas Satversmē nosakot, ka valsts valoda Latvijā ir latviešu valoda.¹ Valsts valodas prasības regulē Valsts valodas likums un viens no tā mērķiem ir latviešu valodas kā valsts valodas saglabāšana un attīstība. Lai to nodrošinātu, likums regulē valsts valodas lietojumu gan publiskajā, gan privātajā sfērā. Privātajā sfērā visiem indivīdiem ir tiesības sevi izpaust jebkādā veidā vai jebkāda valodā visās neoficiālajās darbībās, tajā skaitā saziņā starp privātpersonām, privātuzņēmējdarbībā, avīzēs [...].² Tomēr valsts ir noteikusi arī privātajā sfērā lietot valsts valodu tajos gadījumos, ja tie skar likumīgas sabiedriskās intereses.

Rakstā ir pētītas problēmas, kas attiecas uz valsts valodas lietojumu privāto uzņēmumu darbībā, proti, kādi ir darba devēja un darbinieka pienākumi, lai nodrošinātu Valsts valodas likuma prasības savā darbībā, kā arī konstatētas vairākas nepilnības normatīvajos aktos, kas regulē valsts valodas prasības, vienlaikus iesakot grozījumus tiesību normu pilnveidošanai.

Uzņēmējdarbība un valsts valodas lietojums likumīgu sabiedrības interešu īstenošanā

Raksta mērķis nav analizēt uzņēmējdarbības formas un procesus, bet šoreiz tiks izvērtēta *uzņēmējdarbība* kā vispārējs termins saistībā ar valsts

- 1 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 4. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.43 (1993, 1.jūlijs).
- 2 Valsts valodas likuma ieviešana Latvijā: Praktisks palīg līdzeklis valsts valodas inspektoriem. Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Augstais komisārs nacionālo minoritāšu jautājumos.- Amsterdamā: EDCO, 2006.- 23. lpp.

valodas lietojumu. Uzņēmējdarbība - uzņēmums, firma vai uzņēmumu kopums, kas nes peļņu. Parasti tie ir ekonomiski norobežoti mazie un vidējie uzņēmumi, administratīvi neatkarīgi no valsts u.c. iestādēm, kas orientēti uz tirgu, veido ražošanas struktūru un apjomu pircēju pieprasījuma ietekmē.³ Uzņēmējdarbības neatņemama sastāvdaļa ir tās brīvība. Tomēr uzņēmējdarbības brīvība nevar būt absolūta. Lai saskaņotu valsts un uzņēmēju intereses, ir nepieciešama uzņēmējdarbības regulēšana, kas notiek gan ar ekonomiskām, gan arī ar administratīvām metodēm dažādās jomās. Viena no aktuālajām jomām ir arī valsts valoda. To īsteno ar Valsts valodas likuma palīdzību, kur viens no pamatmērķiem ir tiesības brīvi lietot latviešu valodu jebkurā dzīves jomā visā Latvijas teritorijā.⁴

Valsts valodas likums regulē konkrētas sfēras, kurās valsts valoda ir jālieto, piemēram, dibinot uzņēmumu un veidojot tam nosaukumu. Nosaukumu veidošana ir regulēta vairākos normatīvajos aktos. Likuma „Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru” 5. pants noteic, ka nosaukumā nedrīkst ietvert maldinošas ziņas par uzņēmējdarbībā svarīgiem apstākļiem, it īpaši par uzņēmuma (uzņēmējdarbības) tiesisko formu vai arī par uzņēmējdarbības apjomu. Tāpat nosaukuma veidošanā sabiedriski administratīvās uzraudzības ietvaros lietojami vienīgi latviešu valodas vai latīņu alfabēta burti. Nosaukumos nedrīkst lietot sabiedrisko tikumību aizskarošus vārdus un izteicienus.⁵

Valsts valoda jālieto privāto uzņēmumu darbiniekiem, veicot amata vai profesionālos pienākumus. Darba sanāksmēs jānodrošina tulkojums, ja to pieprasa kaut viens no dalībniekiem. Arī statistiskas pārskati, gada pārskati, grāmatvedības uzskaites dokumenti, kā arī citi dokumenti, kas atrodas uzņēmuma lietvedībā, sastādāmi valsts valodā. Gandrīz visos šajos likuma noteikumos ir piebilde, ka valsts valoda jālieto tad, ja darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses.

Valsts valodas likuma 2. pantā ir noteikti septiņi virzieni, kad valsts drīkst iejaukties privātajā sfērā, t.i., gadījumos, ja tiek skartas likumīgas sabiedriskās intereses: sabiedriskā drošība, veselība, tikumība, veselības aizsardzība, patērētāju tiesības un darba tiesību aizsardzība, drošība darbvietā, sabiedriski administratīvā uzraudzība, un tādā apjomā, lai nepiecie-

3 Jakubaņecs V. Juridiski skaidrojošā vārdnīca. - Rīga: P&K, 2005. - 361. lpp.

4 Valsts valodas likums (pieņemts 09.12.1999.), 1.pants 1.punkts// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr.1 (2000,13.janvāris).

5 Noteikumi par vietu nosaukumu, iestāžu, sabiedrisko organizāciju, uzņēmumu (uzņēmējdarbību) nosaukumu un pasākumu nosaukumu veidošanu un lietošanu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.294 (pieņemti 22.08.2000.), 11.punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr.302 (2000, 1.septembris).

šamais ierobežojums būtu samērīgs ar privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) tiesībām un interesēm.⁶ Neviens no šiem terminiem nav paskaidrots konkrēti Valsts valodas likumā, tādēļ tas rada dažādu normu traktējumu gan no privātpersonu, gan amatpersonu puses. Rakstā tiks analizēti minētie virzieni, lai, tos piemērojot, varētu sasniegt leģitīmu mērķi, vienlaikus ievērojot sabiedrības interešu pamatus, kas minēti likumā:

- 1) Sabiedrības drošība. Termins *sabiedrība*⁷ vārdnīcā ir skaidrots kā indivīdu kopums, ko raksturo šādas pazīmes: kopīgas intereses, sadarbība, savukārt *drošība*⁸ nozīmē - nodrošinājums pret kaitējumu nodarīšanu. Sabiedriskā drošība - stāvoklis, kurā netiek apdraudēta cilvēka dzīvība, veselība, gods, brīvība un īpašums. Tas saistās ar sabiedrisko kārtību un nepieciešamību aizsargāt sabiedrības drošību, piemēram, saistībā ar satiksmes noteikumiem, darba apstākļiem vai arī patērētāju tiesību aizsardzību.
- 2) Sabiedrības veselība un veselības aizsardzība. Tiesības uz veselību ir viena no cilvēka pamattiesībām. Iedzīvotāju veselība un drošība ir svarīga Eiropas Savienības prioritāte, tamdēļ veselības aizsardzībai ir noteikti šādi politikas aizsardzības mērķi: novērst saslimšanu, izplatīt izglītojošu informāciju par veselību, aizsargāt cilvēkus no veselības apdraudējuma, atbalstīt dinamiskas veselības aprūpes sistēmas un jaunās tehnoloģijas.⁹ Tātad sabiedrībai ir jāizprot, ko tieši nodrošina dažāda informācija gan plašsaziņas līdzekļos, gan arī bukletos un citos informācijas nesējos. Tāpat arī uzraksti, ja tie ir svešvalodās un saistīti ar sabiedrības veselību, jātulko valsts valodā. Piemēram, uz vienreizējās lietošanas krūzītēm, kurās patērētājiem ir iespējams iegādāties kafiju, tēju vai kādu citu karsto dzērienu uzraksts „Uzmanību, karsts!” ir tikai svešvalodā, bez tulkojuma valsts valodā. Nesaprotot šo uzrakstu, ir iespējas ietekmēt pircēja veselību.
- 3) Tikumība - normu, principu un noteikumu sistēma, kas regulē cilvēka izturēšanos, rīcību sabiedrībā un attieksmē pret citiem cilvēkiem. Taisnīgums ir tikumības pamats.¹⁰ Vēsturiski sabiedrības tikumība bieži vien ir saistīta ar reliģisko pārliecību. Latvijas Republikas Civillikuma 1415. pantā ir noteikts, ka neatļauta un nepieklājīga darbība, kuras

6 Valsts valodas likums (pieņemts 09.12.1999.)// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr.1 (2000,13.janvāris).

7 Juridisko terminu vārdnīca. - Rīga: Nordik, 1998.- 230. lpp.

8 Jakubaņecs V. Juridiski terminoloģiskā, skaidrojošā vārdnīca.- Rīga: P&K, 2005. - 67. lpp.

9 Sabiedrības veselība.- http://europa.eu/pol/health/index_lv.htm.- (Resurss apskatīts 19.12.2012.).

10 Ētikas priekšmets, virzieni, uzdevumi.- <http://www.liis.lv/etika/tema1.htm>.- (Resurss apskatīts 22.09.2012.).

mērķis ir pretējs reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem, vai kura vērsta uz to, lai apietu likumu, nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu; tāds darījums nav spēkā.¹¹ Jēdziens ir cieši saistīts ar cilvēktiesībām, īpaši tādām, kas skar noteiktu indivīdu, kuram ir nepieciešama īpaša aizsardzība dēļ vecuma, garīga rakstura traucējumi vai kādas citas īpašas individuāla rakstura problēmas. Tātad tikumība tiek skarta, ja informācija nepilngadīgām personām vai personām lielā vecumā netiek sniegta, vai arī ar šīm personām nesarunājas valsts valodā.

- 4) Patērētāju tiesību aizsardzība - tās mērķis ir aizsargāt patērētāju intereses - veselību, drošību un ekonomiskās intereses, piemēram, nodrošinot aizsardzību pret negodīgām komerciālām darbībām, negodīgiem pārdošanas līgumiem. Jēdziens ir piemērojams, ja, iegādājoties preci vai saņemot pakalpojumu, nav ievērota patērētāja izvēles brīvība vai viņa izteiktā vēlme; nav bijusi nodrošināta iespēja saņemt vispusīgu un pilnīgu informāciju par preci vai pakalpojumu, kā arī ir sniegta maldinoša informācija preces vai pakalpojuma reklāmā, tās marķējumā u.c. Arī uz iepriekš pieminētajām vienreizējās lietošanas krūzītēm uzraksts „Tikko pagatavota svaiga kafija” svešvalodā, bez tulkojuma valsts valodā, nenodrošina patērētāju tiesību ievērošanu, jo patērētājam ir jāzina, ka šī kafija ir tikko pagatavota, svaiga.
- 5) Darba tiesību aizsardzība - tās pamatā ir darba devēja un darbinieka sadarbība, kopīgu risinājumu meklēšana, kā arī individuāla pieeja katram darbiniekam, lai veiktu darba pienākumus drošos un veselībai nekaitīgos apstākļos. Darba aizsardzības speciālistam ir jāspēj valsts valodā sniegt vajadzīgās konsultācijas darbiniekiem un nedrīkst diskriminēt pēc valodas, jo, ja dzimtā valoda ir latviešu valoda, tad darbiniekam pienākas visas tās pašas priekšrocības, kas darbiniekam, ja tam ir cita dzimtā valoda.
- 6) Drošība darbavietā - galvenais mērķis ir aizsargāt darbiniekus, piemēram, no traumām un profesionālām slimībām, tas attiecas arī uz bīstamu ierīču un iekārtu izmantošanu un aizsardzību. Piemēram, visām instrukcijām, uzrakstiem par izejām, bīstamām vietām, vielām - līdztekus svešvalodai jābūt arī valsts valodā jebkurā uzņēmumā. Iegādātajām iekārtām un instrumentiem ir jānodrošina lietošanas pamācības valsts valodā, lai iekārtas neradītu kādas nelabojamas sekas un kaitējumus gan darbiniekam, gan darba devējam.
- 7) Sabiedriski administratīvā uzraudzība - tās mērķis valsts aparātam nodrošināt mieru, kārtību, valsts kopējo labklājību, apmierinot un aiz-

11 Civillikums. Ceturtnā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1415. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr.1 (1993, 14.janvāris).

sargājot cilvēktiesības. Kopumā valsts administrācijas vara ir ietverta valsts likumos, un šie tiesību akti nosaka arī indivīda pienākumus.¹² Tātad jebkurai kontrolējošajai iestādei ir tiesības iepazīties ar informāciju valsts valodā. Tiklīdz tiek slēgts darba līgums, tas paredz valsts kā trešās personas līdzdalību tiesiskuma nodrošināšanā. Līdz ar to Darba inspekcijai, veicot normatīvo aktu uzraudzību, ir tiesības iepazīties ar informāciju līgumos valsts valodā. Valsts ieņēmumu dienests nodrošina nodokļu uzraudzību, tāpēc sabiedriski administratīvās uzraudzības ietvaros uzņēmējam vai valdes loceklim jāspēj sniegt visa informācija valsts valodā bez tulka palīdzības.

Tā kā nav vienota izpratne par likumīgām sabiedriskajām interesēm, jo nav vienveidīga skaidrojuma, kā arī tiesu prakses, tad būtu lietderīgi veikt grozījumus normatīvajos aktos, ietverot likumīgu sabiedrisko interešu skaidrojumu.

Valsts valodas lietojuma prasības darba devējam un darbiniekiem

Valsts valodas likuma 6. panta otrā daļa nosaka, ka privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) darbiniekiem, kā arī pašnodarbinātajām personām valsts valoda jālieto tad, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses (sabiedrisko drošību, veselību, tikumību, veselības aizsardzību, patērētāju tiesību un darba tiesību aizsardzību, drošību darbavietā, sabiedriski administratīvo uzraudzību).¹³ Tātad, saskaņā ar šajā pantā noteikto, privātajā sfērā darbiniekiem ir pienākums pārvaldīt valsts valodu. Savukārt, darba devējam ir jānosaka valodas zināšanu apjoms un valodas lietošanas līmenis izveidojot institūcijas, organizācijas vai uzņēmuma profesiju un amatu sarakstu, kurā norādīts attiecīgajam amatam un profesijai atbilstošais valsts valodas prasmes līmenis un pakāpe,¹⁴ tām pozīcijām, kurās darbinieku pienākumi skar likumīgas sabiedriskās intereses, atbilstoši šī likuma 6. panta piektās daļas prasībām, jo „valsts valodas

12 Valsts valodas likuma ieviešana Latvijā: Praktisks palīglīdzeklis valsts valodas inspektoriem. Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Augstais komisārs nacionālo minoritāšu jautājumos.- Amsterdamā: EDCO, 2006.- 41. lpp.

13 Valsts valodas likums (pieņemts 09.12.1999.)// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr.1 (2000,13.janvāris).

14 Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.733 (pieņemti 07.07.2009), 6. punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr.110 (2009, 14.jūlijs.).

zināšanu apjomu, kāds nepieciešams šā pantā pirmajā, otrajā un trešajā daļā minētajām personām, kā arī valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību nosaka Ministru kabinets.”¹⁵

Darba devējam, nosakot valodas lietojuma līmeni, ir jāizvērtē darbinieka pienākumi un jāņem vērā tas, ka nesaprašanās saziņā, veicot savus tiešos amata vai profesionālos pienākumus, piemēram, izglītības vai veselības jomā, varētu izraisīt nopietnas sekas pakalpojuma saņēmējam. Tāpēc darba devēja pienākums ir pieprasīt darbiniekam uzrādīt valsts valodas prasmi apliecināšu dokumentu, lai pārliecinātos vai darbinieka valsts valodas līmenis atbilst konkrēta amata vai profesionālo pienākumu veikšanai. Taču darba devējs var nenoteikt darbiniekiem valsts valodas lietojuma līmeni, ja uzskata, ka darbinieks neveic tādas darba pienākumus, kas skar likumīgas sabiedriskās intereses.

Piemēram, SIA „XXX” nenosaka valsts valodas lietojuma līmeni šādām profesijām: zāles darbinieks, krāvējs, palīgstrādnieks, pamatojot, ka šīm personām nav jālieto valsts valoda, jo viņu darbība neskar likumīgas sabiedriskās intereses. Problēmu šajā gadījumā rada tas, ka zāles darbiniekiem uz darba apģērba ir uzraksts - „JAUTĀJIET, MĒS JUMS PALĪDZĒSIM!”. Viņi visu dienu atrodas tirdzniecības zālē, ik pa brīdim kāds no patērētājiem izmanto savas tiesības un uzdod jautājumus par precēm vai to atrašanos tirdzniecības zālē. Bieži vien darbinieki nevar atbildēt uz jautājumiem, jo viņi nesaprot valsts valodā uzdotu jautājumu.

Vislielākās problēmas darba devējam sagādā valsts valodas līmeņa noteikšana personām, kas izglītību ieguvušas laikā, kad izglītības programmas netika akreditētas. Valstī nav vienotas datu bāzes, lai noskaidrotu, kādā valodā izglītības programmas tika īstenotas izglītības iestādēs līdz laikam, kad tās sāka akreditēt. Būtu labi, ja Valsts izglītības informācijas sistēmā, kuras darbības mērķis ir nodrošināt valsts, pašvaldību un izglītības iestāžu funkciju īstenošanu izglītības jomā,¹⁶ varētu iekļaut informāciju par izglītības iestādēm un to mācību valodu līdz 1991. gadam, kad spēkā stājās Izglītības likums.

Diezgan bieži darba devējam tiek uzrādītas apliecības, kas nav izdotas normatīvajos aktos noteiktā kārtībā, t.i. ar viltojuma pazīmēm. Līdz ar to būtu svarīgi izveidot datu bāzi par visām valsts valodas prasmes apliecīb-

15 Valsts valodas likums likums (pieņemts 09.12.1999.), 6. pants piektā daļa // Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs. - Nr.1 (2000,13.janvāris).

16 Valsts izglītības informācijas sistēmas saturs, uzturēšanas un aktualizācijas kārtība:Latvijas Republikas Ministru kabineta Nr.788 (pieņemti 17.09.2010.), 2. punkts// Latvijas Vēstnesis Nr.137 (2010, 31.augusts).

bām arī laika posmā no 1992. līdz 2000. gadam, kad tās tika izsniegtas darbvietās, dažādās atestācijas komisijās, kas darbojās visā valstī, lai varētu pārliecināties vai uzrādītais dokuments ir autentisks.

Valsts nav noteikusi nekādas sankcijas par to, ka darbinieks uzrādījis apliecību, kas nav izdota normatīvajos aktos noteiktā kārtībā. Tāpat Valsts valodas centram nav tiesību šādas apliecības konfiscēt vai iznīcināt, bet tikai pārbaudīt to īstumu un ar atzinumu iepazīstināt darba devēju un personu, kurai pieder uzrādītā apliecība.

Neskatoties uz šīm problēmām, darba devēja pienākums ir nodrošināt likumīgu sabiedrisko interešu ievērošanu. Taču prakse liecina, ka valsts valodas lietošana uzņēmumos rada problēmas. Bieži tiek konstatēts, ka darbinieku valsts valodas lietojums nav atbilstošs normatīvo aktu prasībām. Valsts valodas centrs par valsts valodas nelietošanu amata un profesionālo pienākumu veikšanai nepieciešamajā apjomā (ja pārkāpums konstatēts pirmo reizi gada laikā) kopš 2000. gada sodu ir piemērojis 5765 reizes¹⁷, t.sk. ir sodītas personas par valsts valodas nelietošanu arī valsts iestādēs. Īpatnība ir tā, ka par valsts valodas lietošanu ir atbildīgas pašas personas nevis darba devējs, līdz ar to administratīvais sods tiek piemērots personai, kas nelieto valsts valodu atbilstoši amata un profesionālajiem pienākumiem.

Ir pagājuši vairāk kā 20 gadi kopš Latvijas Republikas Valodu likuma¹⁸ pieņemšanas, kas ir pietiekami ilgs laiks, lai ikviens varētu apgūt valsts valodu vismaz pamata pakāpē.

Valdes locekļu, ārvalstu speciālistu un uzņēmumu ārvalstu pārvaldes locekļu valsts valodas lietojums

Aktuāla problēma ir valdes priekšsēdētāju un valdes locekļu valsts valodas lietojums, jo līdz Ministru kabineta (turpmāk MK) noteikumu Nr. 733 noteiktajam pārejas periodam¹⁹ valdes locekļi varēja izmantot tulkā pakalpojumus. Taču tagad, kad ir beidzies šis periods, visām amatper-

17 Administratīvā pārkāpuma lietu skaits un būtība laikā no 2000. gada 1. janvāra līdz 2012. gada 31. decembrim.- http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/files/statistika/adm_sodu_statistika_2012.pdf.- (Resurss apskatīts 03.12.2013.).

18 Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valodu likums (pieņemts 05.05.1989)// Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 20 (1989, 18. maijs).

19 Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.733 (pieņemti 07.07.2009), 69. punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr.110 (2009, 14.jūlijs).

sonām valsts valoda ir jālieto augstākajā līmenī. Noteiktās prasības lielai daļai valdes locekļu vai valdes priekšsēdētāju rada lielas problēmas.

Valsts valodas centrs bieži saņem iesniegumus par to, ka dažādu uzņēmumu valdes locekļi saziņā ar iedzīvotājiem vai pat ar sava uzņēmuma darbiniekiem nespēj sarunāties valsts valodā, tādējādi uzspiežot sarunāties krievu vai citā svešvalodā, neskatoties uz to, ka valsts valoda ir latviešu valoda. Konstatējot Valsts valodas likuma pārkāpumus šo amatpersonu darbībā, Valsts valodas centrs piemēro administratīvo sodu par valsts valodas nelietošanu. Taču nereti valdes locekļi uzskata, ka viņi ir nepamatoti sodīti, un apstrīd pieņemto lēmumu, jo Valsts valodas likuma regulējumā nav ietverts amats - valdes loceklis. Jāatzīst, ka nosacīta taisnība šīm personām ir, jo, šauri interpretējot Valsts valodas likuma 6. panta otrā daļas prasības²⁰, jāsecina, ka valsts valoda ir jālieto privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmēj sabiedrību) darbiniekiem, bet nav minēts valdes loceklis, kas pēc būtības nav darbinieks.

Taču, tā kā MK noteikumu Nr.733 2. pielikumā ir ietverti amati - valdes loceklis, valdes priekšsēdētājs, tad no tā izriet, ka valsts valoda ir jālieto arī šīm amatpersonām, ja to darbība skar likumīgas sabiedrības intereses. Komerclikuma 221. panta pirmajā daļā noteikts²¹, ka valde ir sabiedrības izpildinstitūcija, kura vada un pārstāv sabiedrību. Sabiedrības vadīšana attiecas uz saimniecisko un organizatorisko vadīšanu - darbības nodrošināšanu, darba organizāciju, darbinieku izrikošanu - tajā ietilpst pasākumi vadības nodrošināšanai, piemēram, sapulču sasaukšana, organizēšana un lēmumu pieņemšana, grāmatvedības kārtošana, dokumentu sagatavošana un iesniegšana valsts iestādēs, darba kārtības noteikumu, rīkojumu izdošana u.c. nepieciešamo vadības pienākumu veikšana un nav pamata nelietot valsts valodu amatpersonai, kurai savā saziņā sabiedriski administratīvās uzraudzības ietvaros ir jākontaktējas ar valsts iestādēm, piemēram, Valsts ieņēmumu dienestu, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūru, Valsts valodas centru, policiju vai tikai ar klientiem, patērētājiem un pakalpojuma saņēmējiem.

Tādējādi Valsts valodas likuma 6. panta otro daļu varētu izteikt šādā redakcijā: „Privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmēj sabiedrību) darbiniekiem, valdes locekļiem, kā arī pašnodarbinātajām personām valsts valoda jālieto tad, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses [..],” ietverot pantā šo formulējumu *valdes locekļi*.

20 Valsts valodas likums (pieņemts 09.12.1999.)// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr.1 (2000, 13.janvāris).

21 Komerclikums (pieņemts 13.04.2000)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.158/160 (2000, 4. maijs).

Kopš Latvija ir Eiropas Savienības dalībvalsts, tās interesēs ir nodrošināt visiem ES pilsoņiem vienādas tiesības izmantot iekšējā tirgus sniegtās priekšrocības, lai veicinātu darba tirgus elastību un brīvā darbaspēka kustību, kas ir priekšnoteikums arī Latvijas izaugsmei. Tādēļ mūsu valstī arvien biežāk uzņēmumos, lai nodrošinātu to attīstību, tiek pieaicināti dažādi speciālisti no kaimiņu valstīm. Taču arī šiem speciālistiem savā darbībā ir jānodrošina valsts valodas lietošana.

Saskaņā ar Valsts valodas likuma 6. panta ceturrtās daļas prasībām, ārvalstu speciālistiem un uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) ārvalstu pārvaldes locekļiem, kuri strādā Latvijā, jāprot un jālieto valsts valoda tādā apjomā, kāds nepieciešams viņu profesionālo un amata pienākumu veikšanai, vai pašiem jānodrošina tulkojums valsts valodā.²² Tātad ārvalstu speciālistiem ir pienākums lietot un pārvaldīt valsts valodu savu profesionālo pienākumu veikšanai, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses.

Jāatzīst, ka normatīvie akti nepaskaidro, kas ir ārvalstu speciālisti vai ārvalstu pārvaldes locekļi. Līdz ar to tiek konstatēti gadījumi, ka, lai uzņēmumu valdes locekļiem nebūtu jālieto valsts valoda, tie tiek noformēti kā ārvalstu speciālisti, neskatoties uz to, ka šīs amatpersonas ir mūsu valsts iedzīvotāji, kuri nomainījuši Latvijas pilsonību uz trešo valstu pilsonību, bet pastāvīgi dzīvo un veic uzņēmējdarbību - ir valdes locekļi, pat priekšsēdētāji vai uzņēmuma īpašnieki.

Kaimiņvalsts Igaunija šo jautājumu ir atrisinājusi, ietverot regulējumu Igaunijas valsts valodas likuma 5. nodaļas 23. paragrāfa piektajā daļā, nosakot, ka igauņu valodas prasmes prasības nepiemēro personai, kas Igaunijā uz laiku strādā par ārvalstu ekspertu vai ārvalstu speciālistu.²³ Tāpēc nerodas jautājums par to, kas ir ārvalstu speciālisti, jo likumā ir konkrēti norādīts, ka tās ir personas, kas šajā valstī atrodas uz laiku.

Arī Valsts valodas likumā būtu veicami grozījumi, kas paredzētu, ka ārvalstu speciālisti vai arī uzņēmumu ārvalstu pārvaldes locekļi ir tie, kas Latvijā strādā īslaicīgi.

Tas atvieglotu ES dalībvalstu pilsoņu pieeju attiecīgajam darba tirgum un skaidri būtu saprotams gan kontrolējošajai institūcijai, gan arī pašiem darba devējiem, kā noteikt valodas lietojumu šiem darbiniekiem, kas Latvijā veic darbu uz neilgu laiku.

22 Valsts valodas likums (pieņemts 09.12.1999.)// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 1 (2000, 13.janvāris).

23 Igaunijas valsts valodas likums: Keeleseadus (09.03.2011. otsus Nr. 860).- <https://www.riigiteataja.ee/akt/>.- (Resurss apskafīts 13.04.2012.).

Secinājumi un priekšlikumi

Iepazīstot un analizējot normatīvos aktus, kas saistīti ar valsts valodas lietojuma pienākumiem privātās uzņēmējdarbības sfērā, jāsecina, ka valsts valodai ir konstitucionāla nozīme, jo Latvijas Republikas Satversme nosaka, ka valsts valoda Latvijā ir latviešu valoda. Savukārt, pamatlikums, kas reglamentē valsts valodas lietošanu, ir Valsts valodas likums un tas regulē valsts valodas lietošanu gan publiskajā sfērā, gan privātajā sfērā.

Privātajā sfērā valsts iejaucas tikai tajos gadījumos, ja uzņēmumu darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses t.i. sabiedrības drošību, veselību, tikumību, patērētāju tiesības, darba tiesību aizsardzību u.c. Neviens no šiem terminiem nav skaidrots konkrēti Valsts valodas likumā un tas rada dažādu normu traktējumu gan no privātpersonu, gan amatpersonu puses.

Valsts valoda ir jālieto darbiniekiem visos uzņēmumos, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses un jaunizveidotā uzņēmuma vadītājam triju mēnešu laikā pēc darbības reģistrēšanas saskaņā ar normatīvo aktu prasībām jāizveido institūcijas, organizācijas vai uzņēmuma profesiju un amatu sarakstu, kurā norādīts attiecīgajam amatam un profesijai atbilstošais valsts valodas prasmes līmenis un pakāpe.

Darba devējs, lai varētu precīzi izvērtēt, vai darbinieks ir pakļauts valsts valodas prasmes eksāmena kārtīšanai, ir ierobežots informācijas ieguvē, jo valstī nav datu bāzes, kurā būtu apkopotas ziņas par mācību valodu izglītības iestādēs laika posmā līdz 1991. gadam, kā arī nav vienotas datu bāzes, kurā būtu publiski pieejams visu izdoto valsts valodas prasmes apliecību saraksts.

Problēmas ir ar uzņēmumu valdes locekļu valsts valodas lietojumu, kas saistīts ar MK noteikumos Nr. 733 noteikto pārejas periodu, kura laikā valdes locekļi varēja izmantot tulka pakalpojumus un tādējādi nelietoja valsts valodu. Pašlaik tas rada grūtības saziņā, jo normatīvais regulējums paredz, ka valdes locekļiem kopš 2011. gada 1. septembra valsts valoda jālieto augstākā līmeņa 1. pakāpē, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses.

Attiecībā uz valdes locekļiem ir nepilnības normatīvajā regulējumā, jo hierarhiski augstākais normatīvais akts - Valsts valodas likums neparedz amatu - valdes locekli, bet tikai noteic, ka darbiniekiem jālieto valsts valoda, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses. Kā zināms, valdes locekli nav darbinieks, ja vien viņš neveic kādus darba pienākumus saskaņā ar darba līgumu. Savukārt, MK noteikumos Nr. 733 amats - valdes locekli, ietverts tikai noteikumu 2. pielikumā.

Atsevišķos gadījumos valdes locekļi tiek noformēti darbā kā ārvalstu speciālisti, bet patiesībā tādi nav. Pamats šādai darbībai - ārvalstu speciālisti var nelietot valsts valodu, bet izmantot tulka pakalpojumus. Valsts valodas likumā nav skaidrojuma terminiem *ārvalstu pārvaldes loceklis* un *ārvalstu speciālists*.

Tā kā Valsts valodas likums tikai nosauc, kuras ir likumīgas sabiedriskās intereses, bet konkrēti nenosaka, kas ir saprotams ar katru no šiem terminiem, tad likumā būtu jānodrošina terminu skaidrojums, tādējādi radot skaidrību gan privātpersonām, gan amatpersonām, kas kontrolē šī likuma ievērošanu.

Ņemot vērā, ka valstī nav datu bāzes, kurā būtu apkopotas ziņas par mācību valodu izglītības iestādēs laika posmā līdz 1991. gadam, un kurā būtu publiski pieejams visu izdoto valsts valodas prasmes apliecību saraksts, vajadzētu papildināt Valsts izglītības informācijas sistēmas datu bāzi ar iepriekš minēto informāciju, tādējādi noņemot darbiniekiem un darba devējiem administratīvo slogu papildus meklēt informāciju Valsts arhīvā vai izglītības iestādēs.

Būtu lietderīgi izteikt Valsts valodas likuma 6. pantu šādā redakcijā: „Privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) darbiniekiem, valdes locekļiem, kā arī pašnodarbinātajām personām valsts valoda jālieto tad, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses (sabiedrisko drošību, veselību, tikumību, veselības aizsardzību, patērētāju tiesību un darba tiesību aizsardzību, drošību darba vietā, sabiedriski administratīvo uzraudzību)”.

Valsts valodas likumā vajadzētu veikt grozījumus, pārņemot piemēru no Igaunijas Valsts valodas likuma prasībām - konkrēti reglamentējot, kas ir ārvalstu speciālisti, un tādējādi sekmētu uzņēmumiem sadarbību ar augsti kvalificētiem darbiniekiem kādā nozarē, pieņemot tos darbā uz laiku mūsu valstī. Tas arī atvieglotu darbu kontrolējošo institūciju darbiniekiem.

OFFICIAL LANGUAGE IN THE SECTOR OF PRIVATE ENTREPRENEURSHIP

Keywords: *official language, lawful public interests, usage of the official language by employees.*

Summary

The article looks at problems which apply to the usage of the official language in the activities of private undertakings, namely, what are the obligations of an employer and employee in order to ensure the compliance with the requirements of the Official Language Law. The aim of the paper is to assess the obligations of the usage of the official language in the private sector. In order to achieve the goal, the following tasks have been set:

- 1) to analyse the regulation and legal aspects of the official language;
- 2) to carry out a practical research of the usage of the official language;
- 3) to become familiar with statistical materials;
- 4) to conclude whether the regulation of the official language is observed in the activities of private undertakings.

While analysing the laws and regulations related to the obligations of usage of the official language in the sector of private entrepreneurship, it was concluded that the official language has a constitutional meaning; a fundamental law which regulates the usage of the official language in both, the public and private sector, is the Official Language Law.

The state shall interfere in the private sector only in cases, when the activities of such undertakings apply to lawful public interests, i.e., public safety, health, morals, consumer rights protection etc. None of these terms are explained in the Official Language Law, thus causing different interpretation of norms from the part of both, private persons and officials.

The official language shall be used by employees, as well as the members of the board of directors, in all undertakings, provided their activities apply to lawful public interests.

Guna Skrebele

Zinātniskā vadītāja: *Mg. iur. Alda Malnača*

LAULĪBAS TIESISKO ATTIECĪBU NODIBINĀŠANA

Atslēgvārdi: laulība, ģimene, laulāto tiesiskās attiecības, dzimtsarakstu nodaļas.

Latvijas Republikas Satversme nosaka, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību - savienību starp vīrieti un sievieti. Tiesību doktrīnā *ģimene* tiek definēta kā sabiedrības pamatšūniņa, kurai ir tiesības baudīt sabiedrības un valsts aizsardzību, nosakot 18 gadu vecumu (pilngadību) sasniegušu vīriešu un sieviešu tiesības stāties laulībā un dibināt ģimeni. Mūsu senči, audzinot savus bērnus un mazbērnus, vienmēr īpaši ir mācījuši svarīgu latviešu tautas tikumu, ka laulība ir ne tikai juridiskas saiknes starp vīrieti un sievieti, bet arī mūsu nākotnes vērtība. Laulībai, kas noslēgta atbilstoši visām juridiskajām prasībām, ir juridisks statuss, ko atzīst visās Eiropas Savienības dalībvalstīs.

Eiropā notiekošo globalizācijas procesu ietekmē laulība starp vīrieti un sievieti kā sabiedrības pamatvērtība sāk zaudēt savu nozīmi. Par to pamatoti uztraucas daudzi Latvijas iedzīvotāji. Civillikuma 84. pants nosaka, ka laulība rada vīram un sievietei pienākumu būt savstarpēji uzticīgiem, kopā dzīvot, vienam par otru gādāt un kopīgi rūpēties par ģimenes labklājību. Abu laulāto pienākums ir segt ģimenes un kopīgās mājsaimniecības izdevumus no laulāto kopīgās mantas. Saskaņā ar Civillikuma 214. pantu ģimene šaurākā nozīmē ir laulātie un viņu bērni. Taču arī viena persona var veidot ģimeni, piemēram, adoptējot bērnu. Visbiežāk par ģimeni uzskatām vietu, kur jūtamies droši un pasargāti.

Attiecības var pastāvēt arī bez laulības un tā mūsdienās ir diezgan bieža parādība. Tomēr svarīgi zināt un saprast, ja persona nākotnē vēlēšies realizēt savas tiesības, piemēram, mantojuma gadījumā, tad var izrādīties, ka šo tiesību bez sākotnējās laulības slēgšanas nemaz nav vai arī šīs tiesības ir neiespējami pierādīt. Tā arī ir faktiskā atšķirība starp laulību un kopdzīvi bez laulības reģistrācijas. Noslēgta laulība dod cilvēkam sabiedrībā citu juridisku statusu.

Daudzviet Eiropā palielinās brīvu attiecību kopdzīves modelis, ko mēdz attaisnot ar faktu, ka dokuments nenosaka mīlestības stiprumu. Tir-

gus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS, Bērnu un ģimenes lietu ministrijas uzdevumā veicot aptauju „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”, noskaidroja, ka 72% aptaujāto dalībnieku uzskata par pieņemamu partneru kopdzīvi bez laulības noslēgšanas.¹ Interesu konfliktu ierobežojumi attiecas uz laulātajiem, bet neattiecas uz partneriem.

Laulība un tās noslēgšanas tiesiskais regulējums

Romiešu juristi ir definējuši laulību kā vīrieša un sievietes savienību, viņu abu dzīves kopību, kurā savienojas dievišķās un cilvēciskās tiesības. Interesanti, ka latīņu vārds *laulība* (*coniugium*) burtiskā tulkojumā nozīmē *pāri, kas iejūgts vienā arklā* (*iugum*). Tādā veidā ir izteikta doma, ka vīrs un sieva kopā nes vienu ģimenes nastu, viņiem ir kopīga atbildība un kopīgs darbs.² Ģimenes stiprināšanai arī tagad noder jurista Modestina izstrādātā laulības definīcija: „Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio” (brīvā tulkojumā: „Laulība ir vīrieša un sievietes savienība uz visu mūžu, tiesiska kopība pēc dievu un cilvēku tiesībām”).³

Noslēdzot laulību, partneri veido primāru sociālu grupu - ģimeni, tā nosakot likumīgo sievietes bērnu tēvu un likumīgo vīrieša bērnu māti, dod tiesības uz otra partnera mantu, dod iespēju izveidot kopīgu īpašumu, kas tiek tālāk nodots pāra bērniem. Laulības noslēgšana dod noteiktas tiesības un pienākumus ne tikai vienam pret otru, bet arī pret trešajām personām, sabiedrību un valsti kopumā. Ģimenes politika ir sociālās politikas sastāvdaļa, kas cieši saistīta ar demogrāfiju. No 1921. gada līdz 1937. gadam Latvijā laulības slēgšanu, šķiršanu un neesamību regulēja 1921. gada 1. februāra Likums par laulību un 1922. gada 18. februāra Likums par civilstāvokļa aktu reģistrāciju, bet no 1938. gada 1. janvāra - Civillikums (ar grozījumiem 01.01.2013.). Salīdzinot Civillikuma sākotnējo variantu ar patlaban spēkā esošo variantu, laulības noslēgšana, šķiršana un neesamība pilnveidota un sabalansēta atbilstoši mūsdienu prasībām un tiesību normām.⁴

1 Par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā: Juridiskais pētījums - http://www.tm.gov.lv/files/archieve/lv_documents_petijumi_Viriesa_un_sievietes_nereg_partneratt.doc - (Resurss apskatīts 26.07.2013.).

2 Tumans H. Sieviete senajā Romā. - <http://blogi.lu.lv/harijs/2009/09/03/522/> - (Resurss apskatīts 14.06.2013.).

3 Laulības definīcijas. - <http://www.svitlo-zhyttja.kiev.ua/node/152> - (Resurss apskatīts 14.06.2013.).

4 Pētījums ģimenes tiesībās. - <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html> - (Resurss apskatīts 12.06.2013.).

Latvijas Republikas Satversme paredz, ka laulībā var stāties tikai divas pretēja dzimuma personas, no kurām vienai ir jābūt pilngadīgai. 2005. gada 15. decembrī Saeima pieņēma Satversmes 110. panta grozījumu, kas stājas spēkā 2006. gada 17. janvārī, kas definē laulību kā savienību starp vīrieti un sievieti ar mērķi aizliegt laulību starp viena dzimuma personām. Valsts aizsargā un atbalsta laulību - savienību starp vīrieti un sievieti.⁵

Tāpat kā citas valstis, arī Latvija ievēro starptautiskos līgumus, kas aizsargā visa veida cilvēktiesības, tas attiecas arī uz laulības noslēgšanu, tai skaitā starptautiskos cilvēktiesību aktus, kur teikts, ka pilngadīgajiem vīriešiem un sievietēm ir tiesības bez jebkādiem ar rasi, nacionalitāti vai reliģiju saistītiem ierobežojumiem stāties laulībā un nodibināt ģimeni. Viņiem ir vienlīdzīgas tiesības stāties laulībā, laulības laikā un šķirot laulību. Laulība var tikt slēgta tikai ar abu personu, kas stājas laulībā, brīvu un pilnīgu piekrišanu.⁶

Pēc Latvijas statistikas datiem pēdējo trīs gadu laikā ir palielinājies noslēgto laulību skaits.

1.tabula

Noslēgtās un šķirtās laulības⁷

Gads	Noslēgto laulību skaits	Šķirto laulību skaits
2010	9290	4930
2011	10760	8302
2012	11244	7311

Jāatzīmē, ka Latvijā ir arī pietiekoši liels šķirto laulību skaits. Apskatot šķirto laulību statistiku 1.tabulā, var teikt, ka 2011. gadā un 2012. gadā vēl joprojām saglabājas liels šķirto laulību skaits. Tas norāda gan uz sociālām, gan ekonomiskām problēmām, kas ietekmē valsts demogrāfijas rādītājus. Mūsu sabiedrībā ir maz laulāto pāru, kuri var atzīmēt tādas nozīmīgas laulību jubilejas kā sudraskāzas vai zelta kāzas. 2013. gadā Skrundā tika godināts laulāts pāris, kas atzīmēja savas laulības sešdesmito jubileju - dimanta kāzas.

Saderināšanās jēdziens un noslēgšana

Civillikuma 26. pants nosaka, ka saderināšanās ir savstarpējs solījums savienoties laulībā. Saderināšanās nedod tiesību prasīt tiesas ceļā laulības

5 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.43 (1993, 1.jūlijs).

6 Vispārējā cilvēktiesību deklarācija,16.pants// Cilvēka tiesības: Starptautisko līgumu krājums.- Ņujorka; Ženēva: Apvienotās Nācijas, 1994.- 4.lpp.

7 Noslēgtās un šķirtās laulības: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde.- <http://data.csb.gov.lv/Dialog/Saveshow.asp>.- (Resursus apskatīts 28.06.2013.).

noslēgšanu.⁸ Laika gaitā saderināšanās nozīme un principi ir mainījušies, mūsdienu izpratnē ar saderināšanos biežāk saprot kā brīdi, kurā līgavainis lūdz līgavas roku viņas vecākiem vai izsaka bildinājumu sievietei, ar kuru vēlas noslēgt laulību. Attīstoties iespējām, cilvēki aizvien atrod jaunus bildināšanas veidus un scenārijus. Lai šo brīdi padarītu neaizmirstamu, tiek piesaistītas izklaides pasākumu aģentūras, masu mediji. Taču tikpat bieži bildināšanu aizstāj abu vienošanās vai secinājumi, ka vajadzētu apprecēties. Jāatceras, ka laimīgas laulības vai attiecību pamatā noteikti nav tas, kā tika izteikts bildinājums.⁹

Baznīcas vidē saderināšanās ir kā paziņojums par gaidāmām kāzām. Laiks starp saderināšanos un kāzām saderinātajiem ir dots pārdomām un vienam otra iepazīšanai, lai saprastu, kas viņus saista, kā arī vairāk uzzināt par laulības institūtu un baznīcas nostāju.

Normatīvie akti nenosaka saderināšanās noslēgšanas nosacījumus, norisi vai citus noteikumus, taču ar to saistītos tiesiskos procesus, kas skar mantiskās tiesības, Latvijā regulē Civillikums, kur īpaši atrunātas situācijas, kad saderināšanās tiek atcelta. Saderināšanās ir līgums, kura turpmākais mērķis ir laulības noslēgšana. Taču laulības noslēgšana nav no līguma izrietošs pienākums, par kura nepildīšanu līgumslēdzēja pusei būtu prasījuma tiesība tiesā. Līgumsods, kas noteikts gadījumam, ja kāds atsakās doties laulībā, nav spēkā, to nosaka Civillikuma 26. pants.¹⁰

20. gs. sākumā senlatviešu tradīcijas sāka izzust un tad bildinājums, galvenokārt, tika izteikts divvientulībā. Pūsis bildināja savu izredzēto un tikai pēc tam to pavēstīja vecākiem. Bildināšanas laikā tika pasniegts gredzens, ko varēja uzskatīt arī par pāra saderināšanās zīmi.¹¹ Gredzens, kā perfekta forma, kas no senseniem laikiem ir simbolizējusi vienotības un mūžības simbolu, atbilst idejai par laulību kā tādu. Civillikuma 41. pants nosaka, ka laulību noslēdz ne agrāk kā vienu mēnesi un ne vēlāk kā sešu mēnešu laikā pēc iesnieguma un citu laulības noslēgšanai nepieciešamo dokumentu iesniegšanas.¹² Šo likumā noteikto laika posmu, vienu mēnesi, abi laulības dalībnieki var uzskatīt par savu saderināšanās periodu.

8 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 26.pants // Valdības Vēstnesis.- Nr.41 (1992.gada 1.septembris).

9 Kā bildina mūsdienās.- <http://www.svetkulaiks.lv/lv/articles/view/9/31.-> (Resurss apskatīts 02.07.2013.).

10 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 26.pants // Valdības Vēstnesis.- Nr.41 (1992.1.septembris).

11 Kā bildina mūsdienās.- <http://www.svetkulaiks.lv/lv/articles/view/9/31.-> (Resurss apskatīts 02.07.2013.).

12 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 41.pants // Valdības Vēstnesis.- Nr.41 (1992.1.septembris).

Saderināšanos var atcelt viens vai otrs saderinātais, vai par to vienojas abi. Tādā gadījumā katram saderinātajam jāatdod visa manta, ko viņam dāvinājis otrs. Tāpat jāatdod dāvanas, kuras saņemtas no otra saderinātā vecākiem vai citas personas sakarā ar nodomāto laulību. Ja tas netiek darīts, otrs saderinātais var celt prasību tiesā par dāvanu atdošanu. Civillikuma 27. pantā noteikti trīs gadījumi, kad saderināšanās dāvanas nav jāatdod.¹³ Civillikuma 28. pants nosaka, ka otram saderinātajam ir tiesības prasīt atližināt zaudējumus, kas radušies sakarā ar nodomāto laulību.¹⁴

Saderināšanās prasībai ir noilgums. No saderināšanās izrietošās prasības noilgst viena gada laikā, skaitot no tās dienas, kad saderināšanās atcelta vai viens no saderinātajiem no tās atkāpies. Ja saderinātā līgava ir grūtniece, noilgums skaitāms no tās dienas, kad viņa dzemdējusi, ja tajā laikā saderināšanās jau bijusi atcelta vai saderinātais no tās bijis atkāpies.

Laulības noslēgšanas noteikumi

Civillikumā noteiktie šķēršļi laulības noslēgšanai nekādi nav saistīti ar personas rasi vai nacionālo izcelsmi un attiecas vienīgi uz personas vecumu un tiesisko statusu saistībā ar personu, ar kuru vēlas noslēgt laulību. Šis likums ir saskaņā ar starptautiskām sievietu tiesībām, kur teikts, ka sievietēm jābūt tādām pašām tiesībām kā vīriešiem brīvi izvēlēties laulāto draugu un stāties laulībā tikai ar viņu brīvu un pilnīgu piekrišanu.¹⁵

Laulības noslēgšanas kārtību, norisi, reģistrāciju un nepieciešamos dokumentus Latvijā reglamentē Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums¹⁶, kas stājies spēkā 2013. gada 1. janvārī, saskaņā ar kuru izdarīti grozījumi arī Civillikumā.

Aizliegta ir laulība pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas. Izņēmuma gadījumā, ar vecāku vai aizbildņu piekrišanu var doties laulībā persona, kura sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, ja laulība tiek noslēgta ar pilngadīgu personu. Ja vecāki vai aizbildņi bez svarīga iemesla liedzas dot atļauju, tad atļauju var dot bāriņtiesa pēc tās vietas, kur dzīvo vecāki vai iecelti aizbildņi. Tāpat aizliegta laulība radniekiem taisnā līnijā, brāļiem ar māsām un pusbrāļiem ar pusbāsām, ko nosaka Civillikuma

13 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 27.pants // Valdības Vēstnesis.- Nr.41 (1992,1.septembris).

14 Turpat.- 28.pants.

15 Deklarācija par sievietu diskriminācijas izskaušanu, 6.pants 2.punkta a daļa// Cilvēka tiesības: Starptautisko līgumu krājums.- Ņujorka; Ženēva: Apvienotās Nācijas, 1994.- 147. lpp.

16 Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums (pieņemts: 29.11.2012.) // Latvijas Vēstnesis.- Nr.197 (2012, 14.decembris).

35. pants.¹⁷ Aizliegta laulība starp viena dzimuma personām, starp adoptētāju un adoptēto, kā arī aizbildnim ar aizbilstamo, pirms nav izbeigtas aizbildnības attiecības. Aizliegta jauna laulība personai, kas jau atrodas laulībā.

Personas, kuras vēlas noslēgt laulību, personīgi iesniedz dzimtsarakstu iestādei noteikta parauga abu parakstītu kopīgu iesniegumu, uzrāda derīgu personu apliecinošu dokumentu. Personas, kuras agrāk bijušas citā laulībā un ziņas par laulības šķiršanu nav iekļautas Iedzīvotāju reģistrā, uzrāda vienu no dokumentiem:

- 1) bijušā laulātā miršanas apliecību;
- 2) dzimtsarakstu nodaļas vai zvērināta notāra izsniegtu laulības šķiršanas apliecību;
- 3) likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu, ar kuru laulība šķirta vai atzīta par spēkā neesošu;
- 4) izrakstu vai izziņu no laulības šķiršanas reģistra vai laulības reģistra ar ziņām par laulības šķiršanu, apliecinājums laulības neesamībai ir arī tiesas spriedums par laulības šķiršanu.¹⁸

Ārvalstnieks vai persona, kas nav Latvijas Republikas pilsonis, laulību ar Latvijas Republikas pilsoni Latvijā noslēdz pēc vispārējiem noteikumiem. Ārvalstnieks Latvijā var doties laulībā, ja viņš laulības noslēgšanas brīdī Latvijā uzturas likumīgi, dzimtsarakstu nodaļa par to nekavējoties paziņo Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas Konsulārajam departamentam. Ārvalsts institūcijas izdotsais civilstāvokļa reģistrācijas dokuments ir līdzvērtīgs Latvijas Republikā izdotajam dokumentam. Izmantojot šo dokumentu Latvijas Republikā, tam jābūt tulkotam valsts valodā un attiecīgi apstiprinātam. Ārvalstnieks ar ārvalstnieku Latvijas Republikā var stāties laulībā savas valsts konsulārajā iestādē, bet, ja tā šādas funkcijas neveic, tad ārvalstnieki laulību reģistrē attiecīgā Latvijas dzimtsarakstu nodaļā.

Ja mūsu valsts iedzīvotājs gatavojas laulāties ar ārzemnieku citā valstī, tad jānododas uz Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi, lai saņemtu ģimenes stāvokli apliecinošu dokumentu. Laulību atļauts slēgt arī Latvijas vēstniecībā ārzemēs, kur tā notiks pēc Latvijas likumiem. Ja divi Latvijas iedzīvotāji nolemj slēgt laulību ārpus Latvijas, viņus laulās pēc tās valsts likumiem. Iepriekš gan vajadzētu iepazīties ar noteikto kārtību, jo mēdz gadīties, ka, piemēram, citā valstī laulības apliecībā sievai neraksta vīra uzvārdu.

17 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 35.pants// Valdības Vēstnesis.- Nr.41 (1992,1.septembris).

18 Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums (pieņemts: 29.11.2012.), 17.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.197 (2012, 14.decembris).

Civillikuma 45. pantā noteikts, ka steidzamos gadījumos dzimtsarakstu nodaļas amatpersonai ir tiesības saīsināt šī likuma 41. pantā minēto minimālo termiņu - vienu mēnesi. Lai samazinātu likumā noteikto termiņu, personām, kuras vēlas stāties laulībā, ir jāpamato situācijas nepieciešamību.¹⁹

Daudzi jaunlaulātie izvēlas laulības noslēgt baznīcā, jo pieder pie kādas no konfesijām vai arī šo svinīgo mirkli vēlas reģistrēt īpaši svinīgos apstākļos. Katrai konfesijai ir savi noteikumi, bet pamatprincipi ir ļoti līdzīgi. Tā, piemēram, evaņģēliski luteriskajā Baznīcā, lai stātos kristīgā laulībā, līgavai un līgavainim jābūt luteriskās Baznīcas locekļiem, kuri ir gan kristīti, gan iesvētīti, kā arī reģistrēti draudzē un nav no draudzes atskaitīti. Laulību norise dažādās baznīcās var būt atšķirīga, taču būtiskākie ceremonijas elementi visur būs vairāk vai mazāk vienādi: Svēto Rakstu lasījumi par laulību, laulību solījums, gredzenu kā laulības zīmes došana, laulības pasludināšana Dieva un cilvēku priekšā.

Laulības noslēgšana ārpus dzimtsarakstu nodaļas telpām

Izvēloties reģistrēt laulību ārpus dzimtsarakstu nodaļas telpām, personas vienojas ar dzimtsarakstu nodaļas vadītāju. Izvēloties iespējamo laulību noslēgšanas vietu, pārim būtu jāpadomā, cik tā būs piemērota ne tikai no jaunlaulāto estētiski emocionālā viedokļa, bet arī praktiski. Jāatceras, ka dzimtsarakstu nodaļas amatpersonām ir jāņem līdzi gan zīmogs un dokumenti, gan citas amata pienākumu izpildei paredzētās lietas. Laulības reģistrācija nav tikai svinīgs, skaists pasākums cilvēku priekam, bet, pirmkārt, valstisks akts.

Laulību reģistrācijai ārpus dzimtsarakstu nodaļas sīks regulējums nav paredzēts, jo „mēs katru gadījumu gribam atstāt izvērtēšanai individuāli, dzīve ir dzīve, apstākļi var būt dažādi un nebūtu īsti pareizi, ja šādas personiskas un dziļi privātas lietas iekļautu kādos stingros likumu rāmjos”, tā no juridiskā viedokļa šo jautājumu skaidro Solvita Saukuma-Laimere, Tieslietu Ministrijas Dzimtsarakstu departamenta direktore.²⁰ Pirms tam likumā noteiktajam ierobežojumam laulāt tikai dzimtsarakstu nodaļā, citās tam piemērotās telpās vai baznīcā mūsdienās vairs nav būtiska pamatojuma un daudzi jaunie pāri laulības vēlas slēgt, piemēram, brīvā dabā, pilī vai muzejā (grozījumi stājušies spēkā ar 2013. gada 1. janvāri). Likumā

19 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 35.pants // Valdības Vēstnesis.- Nr.41 (1992,1.septembris).

20 Laulību reģistrācija ārpus dzimtsarakstu nodaļas.- www.tm.gov.lv.- (Resurss apskatīts 22.07.2013.).

noteikts, ka „dzimtsarakstu nodaļā laulā atklāti nodaļas telpās vai citā piemērotā vietā.”²¹ Skrundas novada dzimtsarakstu nodaļa piedāvā laulības noslēgt Skrundas pilsētas teritorijā esošajā Skrundas muižā, novada teritorijā esošajā Berghofa jeb Piena muižā un Ventas krastā speciāli izbūvētā skatu laukumā.

„Līdz šī gada 4. jūnijam ārpus dzimtsarakstu nodaļu telpām ir reģistrētas 37 laulības, Jelgavā, Sv. Trīsvienības baznīcas tornī, Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā,” šādu informāciju aģentūrai LETA sniedza Tieslietu ministrijas sabiedrisko attiecību speciāliste Sigita Vasiljeva.²² Ārpus dzimtsarakstu nodaļas telpām lielākā daļa pāru izvēlas laulību reģistrāciju pilīs un muižās: Mežotnes, Bauskas, Jaunmoku, Krustpils pilīs, Skrundas muižā, Ungurmuižā, kā arī Kokneses pilsdrupās un Likteņdārzā. Cēsu Jaunajā pilī, Jelgavas pils pagalmā, Ventspils Livonijas ordeņa pilī, Varakļānu pilī, Veselavas muižā Priekuļu novadā, Rāmas muižā Ķekavas novadā, interese ir reģistrēt laulības viesu namos zem lapenēm, kā arī pie dzimtajām mājām.²³ Siguldas pašvaldība ir apstiprinājusi maksas pakalpojumu par laulību reģistrāciju ārpus dzimtsarakstu nodaļas, kas ir viens no augstākajiem valstī, bet Turaidas Rozes leģenda ir neatvairāms spēks, kas īpaši romantiskiem pāriem liek izvēlēties laulības noslēgt tieši tur.

Vai šis pakalpojums būs pieprasīts un tiks piedāvāts, ir atkarīgs no dzimtsarakstu nodaļas darbinieku attieksmes, cik lielā mērā viņi atbalsta laulību reģistrāciju ārpus nodaļas un ir ieinteresēti vadīt ceremoniju neierastos apstākļos. Daudzi dzimtsarakstu nodaļu darbinieki var nevēlēties laulības reģistrēt ārpus telpām, uzskatot izraudzīto vietu par nepiemērotu, kas lielā mērā ir subjektīvs viedoklis.

Laulības reģistrāciju ārpus dzimtsarakstu nodaļas telpām vieglāk veikt nelielām teritoriālām nodaļām, kur laulību reģistrācijas nav pārāk daudz, jo tas tehniski ir daudz sarežģītāk, kaut vai grafika dēļ. Ja vienā dienā paredzētas divas vai trīs laulību reģistrācijas ārpus nodaļas telpām, tad tam nepieciešama pamatīga plānošana, t.i. jāparedz laiks, ko pavada ceļā un laiks, ko aizņem pati ceremonija. Pilsētās, kur laulību reģistrācija notiek salīdzinoši bieži un daudz, izbraukuma laulības reģistrācija ir tikpat kā ne-

21 Civillikums. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 35.pants // Valdības Vēstnesis.- Nr.41 (1992, 1.septembris).

22 Latvijas dzimtsarakstu nodaļu darbinieku jaunā realitāte.- <http://zz.diena.lv/vietejas-zinas/arpus-dzimtsarakstu-nodalul-telpam-pec-jauna-regulejuma-noslegtas-37-laulibas-jaunlaulatie-ipasieci-161756>.- (Resurss apskatīts 22.07.2013.).

23 Turpat.

iespējama. Tā kā vairs nav spēkā noteikumi laulību reģistrēt pēc dzīves vietas, bet to iespējams izdarīt jebkurā mūsu valsts dzimtsarakstu nodaļā, tad likumsakarīgi, ka daudz vairāk laulības reģistrācijas notiks attālināti no lielām pilsētām un tajās nodaļās, kurās strādās pretimnākošāki un elastīgāki darbinieki.

Līdz 2013. gada septembrim Skrundas novada dzimtsarakstu nodaļā ir noslēgtas četrpadsmit laulības ārpus nodaļas telpām: četras Ventas kras-tā uz speciāli izbūvētās platformas pilsētas parkā, viena dzimtajās mājās, četras Piena muižā un piecas Skrundas muižā. Lai veiktu laulības reģis-trāciju ārpus dzimtsarakstu nodaļas telpām, nepieciešami līdzekļi: trans-porta izdevumi, reģistrācijas vietas noformēšana, muzikāls pavadījums. Gada beigās tiks veikta analīze par esošo situāciju un izskatītas iespējamās korekcijas cenrādī, kas saistās ar laulību noslēgšanu ārpus dzimtsaraksta nodaļas telpām.

Uzvārda tiesības

Uzvārda izvēli, personām noslēdzot laulību, nosaka Civillikuma 86. pants, kad laulātie pēc savas vēlēšanās izraugās viena laulātā pirmslau-lību uzvārdu par savu kopējo uzvārdu, taču šī nav vienīgā iespēja laulāta-jiem. Viens uzvārds ir priekšnosacījums ģimenes kopībai, bet nereti ir grūti izvēlēties uzvārdu pēc laulības noslēgšanas, jo īpaši tad, ja nav neviena, kas turpinātu nest ģimenes uzvārdu vai kādam no partneriem uzvārds lie-kas smieklīgs vai neskanīgs. Bērni, kuri dzimuši ģimenē, kurai nav viens uzvārds, bieži vien jūtas apjukuši un neizjūt piederību abiem vecākiem.

Civillikums paredz iespēju, ka katrs laulātais laulības laikā var paturēt pirmslaulības uzvārdu, nepieņemot kopēju laulības uzvārdu.²⁴ Šādu iespē-ju izmanto cilvēki, kas pirms laulībām ir bijuši īpaši atpazīstami sabiedrībā vai viņu profesionālā darbība saistīta ar plašu publicitāti. Noslēdzot laulī-bu, viens no laulātajiem var savam uzvārdam pievienot otra laulātā uzvār-du, izņemot gadījumus, kad vienam no laulātajiem jau ir dubults uzvārds, vai arī laulātie var veidot kopēju dubultu uzvārdu no abu laulāto pirmslau-lības uzvārdiem.²⁵ Dzimtsarakstu nodaļu darbinieki bieži var novērot in-teresantas situācijas, kad tiek aizpildīti iesniegumi, lai stātos laulībā. No-nākot pie ailītes - uzvārds pēc laulībām, gandrīz vienmēr iestājas dziļdo-mīga pauze. Interesantas diskusijas par uzvārda izvēli ir lasāmas portālā

24 Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 86.pants // Valdības Vēstnesis.-Nr.41 (1992,1.septembris).

25 Turpat.

www.precamies.lv, kur fiksēta situācija, kas liecina par to, ka laulības ne-notiks viena iemesla dēļ - līgava un līgavainis nevar vienoties par uzvārda izvēli. Ir situācijas, kad gan līgavai, gan līgavainim uzvārdi ir divdomīgi vai pat smieklīgi. Savulaik tika noslēgta laulība vīrietim ar uzvārdu Ķeza un sievietei ar uzvārdu Kalaša. Konkrētajā gadījumā abi laulātie paturēja savus pirmslaulības uzvārdus, nemēģinot pāriet otra uzvārdā vai savienot abu uzvārdus ar svītriņu.

Īpaša uzmanība uzvārda izvēlei jāpievērš gadījumos, kad laulība tiek slēgta ar ārvalsts pilsoni. Šādās situācijās nepieciešams sazināties ar Latviešu valodas aģentūru un lūgt profesionālu palīdzību lingvistiem, kas rakstiskā formā sniedz atbildi, kā pareizi laulību reģistrā ierakstāms un pēc laulībām piešķirams jaunais latviskotais uzvārds. Laulības reģistrā un laulības apliecībā latviskotais uzvārds jāraksta vispirms, bet aiz slīpsvītras attēlojot uzvārda oriģinālfomu.

Baznīcā salaulātam pārim, tāpat ir tiesības izvēlēties uzvārdu, kādu lietos pēc laulības noslēgšanas. Problēma rodas apstākļi, ka mācītājs, sastādot laulības reģistru, to neveic vienotā datu bāzē, bet bieži šis reģistrs tiek sastādīts rokrakstā. Ja datorizētā sistēma nepieļauj latviešu valodas gramatikas kļūdas, tad paļaujoties uz laulātā vēlmēm, var izdot kļūdainu laulības apliecību. Piemēram, līgava izvēlējās pāriet vīra uzvārdā, bet izmainīja uzvārda galotni: vīra uzvārds - Kalnaellis, sievas - Kalnaella. Veicot ierakstu laulības apliecībā ar neprecīzu uzvārdu, rodas problēmas pie reģistra ievadīšanas centralizētajā datu bāzē, kā arī pie jaunu dokumentu saņemšanas. Centralizētajā datu bāzē sievas uzvārdu automātiski reģistrē - Kalnaelle. Dzimtsarakstu nodaļas darbinieks nokļūst neapskaužamā situācijā, jo baznīcas iesniegtais laulības reģistrs ir kļūdainš. Konkrētajā situācijā dzimtsarakstu nodaļas vadītāja informēja Pilsonības un migrācijas departamentu par radušos situāciju.

Mūsu valsts normatīvie akti neatbalsta kāzu ceļojumus! Līdzko tiek noslēgts laulību reģistrs, datu bāzē ir reģistrēts cilvēks ar jaunu uzvārdu, tas nozīmē, ka vecā pase vairs nav derīga. Kas, savukārt, nozīmē, ja kāzu ceļojums ieplānots uz ārzemēm, jaunlaulātajam vairs nav derīga pase. Lai apietu šo šķērslī, cilvēku izdomai nav robežu. Tiek meklētas iespējas vienoties ar dzimtsaraksta nodaļas amatpersonām nenoslēgt laulību reģistru, lai paspētu izbraukt no valsts ar vēl spēkā esošu dokumentu. Vieglāk tas izdarāms, ja laulības notikušas baznīcā, jo šī informācija dzimtsarakstu nodaļai jāiesniedz četrpadsmit dienu laikā, kad dati tiks ievadīti centrālajā datu sistēmā.

Secinājumi un priekšlikumi

Ekonomiskā situācija diktē sadzīves apstākļu, darba nodrošinājuma, politiskās situācijas un pat kultūras dzīves virzību. Šie nosacījumi maina mūsu attiecības. Arvien biežāk jauni cilvēki izvēlas brīvas attiecības un nevēlas saistīties tiesiskā ceļā, jo nav pārliecības par stabilu dzīvi, pastāvīga darba iespējām. Nemītīgā darbaspēka plūsma uz ārzemēm un labākas dzīves meklētāju skaita palielināšanās šo situāciju nebūt neuzlabo. Viena laulātā ilgstoša prombūtne ārzemēs darba meklējumos ir viens no iemesliem pieaugošajam šķirto laulību skaitam. Minēto apstākļu kopums ietekmē arī demogrāfisko situāciju valstī.

Veiktās izmaiņas Civillikumā un citos saistītos likumu aktos ir uzlabojušas situāciju tiesisko attiecību veidošanā. Vienota civilstāvokļa aktu reģistrācijas informācijas sistēma ir atvieglojums mūsu valsts iedzīvotājiem, jo tajā ievadītie dati par attiecīgā fakta reģistrāciju nekavējoties kļūst aktuāli, ir pieejami un aplūkojami jebkurā dzimtsarakstu nodaļā, kā arī šo faktu var reģistrēt, labot, papildināt un datus ievadīt jebkurā dzimtsarakstu nodaļā. Šāds risinājums iedzīvotājiem ir ērtāks, iedzīvotāji var vieglāk un ātrāk saņemt sev vēlamu pakalpojumu.

Šobrīd atkārtoti civilstāvokļa aktu reģistrāciju apliecināšanu apliecību vai citu attiecīgā fakta apliecināšanu dokumentu persona var saņemt jebkurā dzimtsarakstu nodaļā neatkarīgi no notikuma vai fakta reģistrācijas vietas. Civilstāvokļa akta reģistra ieraksta labošanu, papildināšanu vai anulēšanu var veikt jebkurā dzimtsarakstu nodaļā neatkarīgi no personas dzīvesvietas vai civilstāvokļa aktu reģistra ieraksta atrašanās vietas, ja civilstāvokļa akts ir reģistrēts dzimtsarakstu nodaļā.

Dzimtsarakstu nodaļu darbinieku kompetences trūkums atsevišķos gadījumos var traucēt veikt civilstāvokļa aktu reģistrācijas procesu, ko katrā nodaļā īsteno atšķirīgi, atsevišķos gadījumos neievērojot normatīvo aktu prasības, attaisnojot to, ka vienmēr tā ir darīts.

Iespēja laulāties ārpus dzimtsarakstu nodaļas telpām ir pavērusi jaunas iespējas laulības noslēgšanu padarīt interesantāku, jo īpaši izraudzīta vieta laulību noslēgšanai ir neaizmirstams notikums jaunlaulātajiem. Taču nedrīkst aizmirst, ka šis jauninājums ir radījis arī riskus un likumu interpretācijas problēmas:

- piemērota vieta laulības reģistrācijai ir subjektīvs lēmums no dzimtsarakstu nodaļu darbinieku puses un ne vienmēr tas var sakrist ar jaunlaulāto vēlmēm;

- pilsētās, kur reģistrēto laulību skaits ir salīdzinoši liels un dzimtsarakstu nodaļu darbinieku skaits neliels, būs grūti veikt laulības reģistrāciju ārpus nodaļas telpām, it īpaši vasaras sezonā;
- ir ļoti atšķirīgi izcenojumi laulības reģistrācijai ārpus dzimtsarakstu nodaļu telpām, ne vienmēr šī samaksa ir reāla, reizēm pat nepamatoti augsta, lai vispār nebūtu jāveic laulības reģistrācija ārpus dzimtsarakstu nodaļas telpām;
- jo īpašākus apstākļus laulības reģistrācijai vēlas nodrošināt jaunlaulātie vai viņu tuvinieki, jo tehniski tas ir sarežģītāk un arī dārgāk.

Jau pašreiz ir vērojams laulības reģistrāciju skaita pieaugums provinces mazajās pilsētiņās un lauku teritorijās, jo tur, bieži vien ir elastīgāki dzimtsarakstu nodaļu darbinieki, kā arī salīdzinoši vieglāk veikt laulības reģistrāciju ārpus nodaļu telpām. Šeit kopējais reģistrēto laulību skaits nav tik liels un ir brīvāka iespēja laicīgi saplānotai laulības ceremonijai ārpus dzimtsarakstu nodaļas telpām.

Pateicoties grozījumiem tiesību aktos, iesniegumu par laulības noslēgšanu var iesniegt tikai dzimtsarakstu nodaļā neatkarīgi no tā, vai personas vēlēšies laulību noslēgt dzimtsarakstu nodaļas telpās, ārpus šīm telpām vai pie garīdznieka, tas palīdz novērst kļūdas, pārliecinoties vai persona ir tiesīga stāties laulībā. Nereti garīdznieki likumā noteiktajā termiņā nepaziņo attiecīgajai dzimtsarakstu nodaļai par laulāšanu, kas rada nekorektu situāciju laulību reģistra numerācijā.

Tiesību aktos nav atrunāti gadījumi, kad uz dzimtsarakstu nodaļu tiek nogādāts baznīcas laulības reģistrs, kurā norādīta neesoša dzimtsarakstu nodaļas izdota izziņa. Garīdzniekiem ir paredzēta administratīvā atbildība par savlaicīgu datu nesniegšanu, bet, mainoties tiesību normām, nav paredzēta atbildība par nepatiesu ziņu sniegšanu. Autore uzskata, ka nepieciešams izstrādāt noteikumus, kas disciplinētu mācītājus savlaicīgi iesniegt laulību reģistru dzimtsarakstu nodaļā tālākai datu ievadei centrālajā datu sistēmā, nepietiek ar biedēšanu par administratīva soda uzlikšanu. Būtu nepieciešams pie atkārtota normatīva nepildīšanas, liegt šiem mācītājiem tiesības laulāt.

Tieslietu ministrijas dzimtsarakstu departamentam nekavējoties nepieciešams izdot rīkojumu, kas steidzamības kārtā, visām dzimtsarakstu nodaļām uzliktu par pienākumu sakārtot datu bāzi par iepriekšējo laika periodu. Nākas saskarties ar situācijām, kad par personu ir tikai ieraksts, ka viņš ir vīrietis vai viņa ir sieviete, bet ne radniecība, ne laulības esamība nav fiksēta. Veicot datu pārbaudi, nav iespējams konstatēt faktu par laulības patieso stāvokli.

Kā normatīvo aktu „defektu”, jāmin personas apliecinoša dokumenta derīgumu pēc laulības noslēgšanas. Līdzko vienotajā datu sistēmā tiek ievadīts laulības reģistrs un viens vai abi laulātie mainījuši pirmslaulības uzvārdu, esošais personas apliecinošais dokuments nav derīgs. Tas ierobežo jaunlaulātos doties kāzu ceļojumā, kur nepieciešams uzrādīt personas apliecinošu dokumentu. Autore uzskata, ka būtu vēlams neierobežot jaunlaulātos un izstrādāt noteikumus, ka personas drīkst atstāt valsti noteiktā laika periodā, kontrolējošām instancēm vienlaicīgi uzrādot personas apliecinošu dokumentu un laulības apliecību, vai datu bāzē norādīt, cik ilgu laika posmu vēl ir derīgs personu apliecinošs dokuments ar pirmslaulības uzvārdu.

Dzimtsarakstu nodaļas izsniedzamo izziņu, kas apliecina personu tiesības stāties laulībā, nepieciešams papildināt ar aili, kurā tiek norādīti laulības reģistrācijas liecinieku dati, jo iesniedzot tādu izziņu citā dzimtsarakstu nodaļā vai baznīcā, šīs ziņas nākas atjaunot. Bieži vien šī informācija nav pieejama, jo laulāties nolēmušie cilvēki uzskata, ka, ja vienreiz šo informāciju ir snieguši, tad tas jau ir zināms.

ESTABLISHMENT OF LEGAL RELATIONSHIPS OF MARRIAGE

Keywords: marriage, legal relationships, registration offices, family.

Summary

Changes in the Civil Law and other related regulations have improved the establishment of legal relationships. Joint registration system of civil status is a great easement to the citizens of our state, because the data entered in this system are accessible and editable at every registration office.

The chance to marry outside the registration office have opened new opportunities to make the marriage more interesting as the entering into marriage at a chosen special place can prove to be an unforgettable event. However, it must not be forgotten that this opportunity has created potential risks and law misinterpretation problems.

According to changes in regulations an application of entering into marriage can be submitted only at the registration office and it does not matter whether the couple wants to marry in the premises of the registration office, at a chosen place or with a priest. This regulation helps to prevent mistakes by making sure that the person is legally allowed to marry.

Priests frequently do not inform the corresponding registration office about the marriage in the term set by the law, which creates an incorrect situation in the marriage registry, mainly due to numeration. The author suggests a creation of rules, which would motivate priests to submit the marriage registry to the registration office for a further submission in the central data system.

It would also be advisable to create regulations, which would allow the person to leave the country even in a set timeframe after the matrimonial ceremony, if personal identification documents and a certificate of marriage are shown to the controlling instances, or there should be a possibility in the database to set the validity term of the old identification documents, which still have the pre-marriage surname.

Gundega Vārpa

Zinātniskā vadītāja: *Mg. iur. Līga Mizovska*

VALSTS AKCIJU SABIEDRĪBAS „LATVIJAS PASTS” TIESISKĀ REGLAMENTĀCIJA TIRGUS LIBERALIZĀCIJAS KONTEKSTĀ NO 2013. GADA 1. JANVĀRA

Atslēgasvārdi: Latvijas Pasts, pasta tirgus atvēršana, pasta tirgus liberalizācija.

Pasta darbība pasaulē mērāma gadu tūkstošos un arī mūsdienās, neskatoties uz moderno tehnoloģiju līdzekļu izplatību, pasta pakalpojumu apjoms jorpojām veido miljardus gan pārsūtāmo vienību, gan naudas apgrozības ziņā. Saskaņā ar globālās pasta darbības galvenās sadarbības organizācijas - Pasaules pasta savienības - sniegto informāciju tās sastāvā esošo 192 dalībvalstu pasta iestādēs 2012. gadā strādāja aptuveni 5,5 miljoni darbinieku, katru dienu vairāk nekā 600 000 pasta nodaļās, apkalpojot vairāk nekā miljardu klientu. Ik gadu šajās pasta iestādēs tiek apstrādāti vairāk nekā 350 miljardi vēstuļu un 6 miljardi paku sūtījumu.¹ Latvija iepriekš aprakstītajā starptautiski dalībvalstu līmenī pārstāvētajā pasta vidē iekļaujas ar valsts akciju sabiedrību „Latvijas Pasts”, kam ir vairāk nekā 600 pasta pakalpojumu sniegšanas punktu un aptuveni 4200 darbinieku², kas ik dienu apstrādā gandrīz 160 000 vēstuļu un nepilnus 4000 paku sūtījumu.³ Tajā pašā laikā, kā liecina Latvijas Republikas pasta nozari uzraugošās un regulējošās institūcijas - Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas sniegtā informācija, līdz 2014. gada 13. janvārim licences darbībai pasta tirgū mūsu valstī izsniegtas kopumā 101 komersantam.⁴

Pasta pakalpojumu sniegšana ir komercdarbības joma, kura, tāpat kā, piemēram, aviācijas, tranzīta vai starpkontinentālās kuģošanas bizness, nav iespējama bez starpvalstu sadarbības, taču, atšķirībā no iepriekšminē-

1 192 pasaules valstīs svētdien jau 42. reizi atzīmēs Pasaules pasta dienu.- http://www.pasts.lv/lv/aktualitates/?news_id=1620.- (Resurss apskatīts 27.01.2014.).

2 Par VAS Latvijas Pasts.- http://www.pasts.lv/lv/aktualitates/?news_id=1705.- (Resurss apskatīts 28.01.2014.).

3 192 pasaules valstīs svētdien jau 42. reizi atzīmēs Pasaules pasta dienu.- http://www.pasts.lv/lv/aktualitates/?news_id=1620.- (Resurss apskatīts 27.01.2014.).

4 Reģistrētie pasta komersanti.- <http://www.sprk.gov.lv/lapas/Pasts#Pakalpojumu-sniedzēji77>.- (Resurss apskatīts 28.01.2014.).

tajām nozarēm, pasta pakalpojumu ķēdes galaposms ir pakalpojuma saņēmējs - gandrīz ikvienu juridiska un privāta persona visā pasaulē, kas tādā vai citāda veidā, iespējams, to nemaz neapzinoties, izmanto kādas pasta iestādes nodrošinātos pakalpojumus: sākot ar universālā pasta pakalpojumu grozu un tradicionālajiem pasta pakalpojumiem, paku sūtījumiem, interneta veikalu pirkumiem, vēstuļu un rēķinu sūtījumiem un beidzot ar finanšu pakalpojumiem, naudas pārvedumiem vai hibrīdpastu, kas apvieno moderno tehnoloģiju piedāvātās iespējas ar tradicionālo pastu.

Tāpēc normatīvo aktu apjoms, kas regulē universālā pasta pakalpojuma sniedzēja - konkrētajā gadījumā VAS „Latvijas Pasts” - darbību, ir būtisks un savā veidā unikāls salīdzinājumā ar citu nozaru regulējošajiem dokumentiem gan pēc šo aktu skaitliskā daudzuma, gan starptautiskā un vietējā regulējuma, gan arī pēc to dažādības. No 2013. gada 1. janvāra VAS „Latvijas Pasts” un Latvijas pasta nozares darbībā sākās jauns periods, ko noteica Latvijas pasta tirgus pilnīga atvēršana brīvai konkurencei. Kaut gan realitātē VAS „Latvijas Pasts” jau līdz šim datumam daļēji darbojās pasta pakalpojumu brīvajā tirgū - segmentos, kas neattiecas uz universālā pasta pakalpojumu groza sniegšanu,⁵ arī pēc 2013. gada 1. janvāra pilnīga pasta tirgus liberalizācija tomēr nenotika. Diemžēl tiesisko aktu bāze pilnvērtīgai pasta nozares komersantu - gan VAS „Latvijas Pasts”, gan privātā sektora pārstāvju - darbībai jaunajos apstākļos tika daļēji sakārtota faktiski tikai gadu pēc tirgus liberalizācijas, savukārt, bažas par to pastāvīgumu radījusi Pasta likuma „atvēršana” izskatīšanai Saeimā.

Raksta mērķis - VAS „Latvijas Pasts” tiesiskās reglamentācijas problēmu analīze pasta tirgus liberalizācijas kontekstā, ievērojot apjomīgo universālā pakalpojuma sniedzēja darbības regulējumu Latvijas valsts un starptautiskā mērogā.

VAS „Latvijas Pasts” statuss un darbības regulācija

2014. gadā aprit 482 gadi kopš oficiālas pasta iestādes pastāvēšanas pirmsākumiem tagadējās Latvijas Republikas teritorijā. Jau tolaik pasts spilgti demonstrēja savu internacionālo dabu arī pašreizējās Latvijas valsts robežās: pasta iestādes dibinātājs bija Zviedrijas karaļa ieceltais Vidzemes un Prūsijas pastmeistars Jēkabs Bekers (*Jacob Bekker*), kurš Rīgā noorganizēja regulāru publisko pastu.⁶

5 Latvijas Pasts: Esam gatavi brīvajam pasta tirgum.- <http://www.db.lv/tirdznieciba/pakalpojumi/latvijas-pasts-esam-gatavi-brivajam-pasta-tirgum-252908>.- (Resurss apskatīts 15.12.2012.).

6 Eglīte B. Pasta grāmata.- Rīga: Nordik, 1999. - 10. lpp.

Kopš pasta izveides Latvijā daudzkārt mainījušies ne tikai tā lietošanas paradumi, bet arī pasta darbību regulējošie normatīvie akti - mūsdienās tie ir atkarīgi ne vien no lokālajām likumdevēju vēlmēm, bet pirmām kārtām no starptautiskās sadarbības. Pasta nozare ir viena no tām komercdarbības jomām, kuras darbības regulējums primāri balstās tieši uz valstīm saistošajiem starptautiskajiem tiesību aktiem. Turklāt iesaistīšanās pasta darbību regulējošajās pasaules organizācijās ir kā nepārprotama papildu zīme, ka konkrētā valsts ir patiešām suverēns starptautisko tiesību subjekts.

20. gadsimta sākumā, izveidojot neatkarīgu Latvijas valsti, tika dibinātas arī jaunās valsts pasta iestādes, kas sāka darboties 1918. gada 26. decembrī. Latvijas valsts iesaisti starptautiskajā pasta sistēmā apliecina fakts, ka jau 1921. gada 1. oktobrī Latvijas Republika kļuva par Pasaules Pasta savienības dalībvalsti.⁷ Pēc padomju okupācijas Latvijas pasta struktūras dažādos veidos un modeļos piecu gadu desmitu laikā tika integrētas Padomju Savienības pasta un telegrāfa sistēmā, bet starptautisko sūtījumu aprīte ar Latviju notika tikai pastarpināti - ar PSRS galvaspilsētas Maskavas institūciju starpniecību, cenzūru un sūtījumu stingru pārbaudi. Latvijas pasta kā patstāvīgas vienības nozīme šajā struktūrā tika sašaurināta līdz minimumam, oficiālā pasta un telegrāfa nozares saziņas valoda šajā periodā bija krievu valoda.

Atjaunojot Latvijas valstisko neatkarību, 1992. gada 2. janvārī tika dibināts valsts uzņēmums „Latvijas Pasts”. 2004. gada 1. maijā, līdz ar Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai, spēkā stājās grozījumi Pasta likumā, kas paredzēja „Latvijas Pasta” kā Latvijas Republikas universālā pasta pakalpojuma sniedzēja monopolstāvokļa pakāpenisku samazināšanu līdz 2013. gadam.

Starptautisko normatīvo aktu nozīme VAS „Latvijas Pasts” darbībā

VAS „Latvijas Pasts” darbību vistiešākajā veidā regulē starptautiskie normatīvie akti un, galvenokārt, Pasaules Pasta konvencija un tās papilddokumenti. Pasaules Pasta konvencija ir Pasaules Pasta savienības pieņemts normatīvais akts,⁸ kuru kopā ar saistošajiem papildu dokumentiem ratificē savienībā ietilpstošo dalībvalstu parlamenti, tostarp Latvijas Republikas Saeima. Pasaules Pasta savienībā ietilpst valstis, nevis pasta operatoru ies-

7 Pasta vēsture Latvijā.- http://www.pasts.lv/lv/par_mums/vesture.html.- (Resurss apskatīts 15.12.2013.).

8 Pasaules pasta konvencija (pieņemta 12.08.2008.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 117 (2011, 28. jūlijs).

tādes. Latvijas Republika Pasaules Pasta savienībā iestājās jau 1921. gadā pēc valsts *de iure* atzīšanas un savu dalību tajā atjaunoja 1992. gadā pēc valstiskās neatkarības atgūšanas.⁹

Pasaules Pasta savienība ir galvenā sadarbības organizācija starp pasta pakalpojumu sniedzējiem, palīdzot nodrošināt universālu tīklu, kas sniedz iespēju visām 192 savienības dalībvalstīm sekot līdzī pasta produktu un pakalpojumu jaunumiem. Organizācija pilda konsultāciju, starpniecības un sadarbības lomu un nodrošina tehnisko palīdzību nepieciešamajos jautājumos. Savienība izstrādā starptautiskā pasta apmaiņas noteikumus un sniedz ieteikumus vēstuļu, paku un finanšu pakalpojumu apjoma palielināšanai, kā arī klientu apkalpošanas uzlabošanai.¹⁰

Pasaules Pasta konvencija un tās papildprotokoli skar tādus jautājumus kā starptautiskā pasta drošība, pasta vērtszīmju aprīte, pasta nozares ilgtspējīga attīstība, valstu savstarpējie norēķini pasta pakalpojumu sniegšanā, kompensāciju mehānismi pasta sūtījumu nozaudēšanas un/vai bojājumu gadījumos utt. Pasaules Pasta savienībai var pievienoties jebkura Apvienoto Nāciju Organizācijas dalībvalsts, bet pieteikties uzņemšanai savienībā var arī ikviens cita suverēna valsts, arī ja tā nav ANO locekle.¹¹

Starptautiskie normatīvie akti, kas visticšākajā veidā ietekmē VAS „Latvijas Pasts” darbību, ir arī Eiropas Savienības direktīvas, kuras Latvijas valsts iestrādā attiecīgajā pasta nozari regulējošajā likumdošanā līdz ar iestāšanos Eiropas Savienībā 2004. gadā. Latvijas Republikas Pasta likumā ir iekļautas tiesību normas, kas izriet no Eiropas Parlamenta un Eiropas Padomes 1997. gada 15. decembra direktīvas 97/67/EK par kopīgiem noteikumiem Kopienas pasta pakalpojumu iekšējā tirgus attīstībai un pakalpojumu kvalitātes uzlabošanai,¹² Eiropas Parlamenta un Padomes 2002. gada 10. jūnija direktīvas 2002/39/EK, ar ko groza direktīvu 97/67/EK attiecībā uz Kopienas pasta pakalpojumu turpmāko atvēršanu konkurencei,¹³ Eiropas Parlamenta un Padomes 2007. gada 13. novembra direktīva 2007/64/EK par maksājumu pakalpojumiem iekšējā tirgū, ar ko groza direktīvas

9 Pasta vēsture Latvijā.- http://www.pasts.lv/lv/par_mums/vesture.html.-(Resurss apskatīts 15.12.2013.).

10 192 pasaules valstīs svētdien jau 44. reizi atzīmēs Pasaules pasta dienu.- http://www.pasts.lv/lv/aktualitates/?news_id=1620.-(Resurss apskatīts 15.12.2013.).

11 Pasaules pasta konvencija (pieņemta 12.08.2008.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 117 (2011, 28. jūlijs).

12 Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 97/67/EK par kopīgiem noteikumiem Kopienas pasta pakalpojumu iekšējā tirgus attīstībai un pakalpojumu kvalitātes uzlabošanai (pieņemta 15.12.1997.)// Eiropas Kopienų Oficiālais Vēstnesis.- Nr. L 15/14 (1998, 21. janvāris).

13 Eiropas Padomes un Parlamenta direktīva 2002/39/EK, ar ko Direktīvu 97/67/EK groza attiecībā uz Kopienas pasta pakalpojumu turpmāko atvēršanu konkurencei (pieņemta 10.06.2002.)// Eiropas Kopienų Oficiālais Vēstnesis.- Nr. L 176/21 (2002, 5. jūlijs).

97/7/EK, 2002/65/EK un 2006/48/EK un atceļ direktīvu 97/5/EK;¹⁴ Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 20. februāra direktīva 2008/6/EK, ar ko groza direktīvu 97/67/EK attiecībā uz Kopienas pasta pakalpojumu iekšējā tirgus pilnīgu izveidi.¹⁵

Saskaņā ar direktīvu 97/65/EK¹⁶ pēc tās spēkā stāšanās Eiropas Savienības dalībvalstis vairs nevar piešķirt un paturēt spēkā ekskluzīvas tiesības sniegt pasta pakalpojumus, līdz ar to arī Latvijā no 2013. gada 1. janvāra, atveroties brīvajam pasta tirgum, ir atcelts pēdējais VAS „Latvijas Pasts” rezervētais pakalpojums - vēstuļu piegāde svarā līdz 50 gramiem. Līdz šim datumam pārējie pasta nozares komersanti šo pakalpojumu drīkstēja nodrošināt, tikai piemērojot 2,5 reizes augstāku tarifu nekā VAS „Latvijas Pasts”.¹⁷

Eiropas Savienības 16 dalībvalstīs direktīvas izpildi nodrošinošie normatīvie akti stājās spēkā jau līdz 2010. gada 31. decembrim, bet pārējās - arī Latvijā - direktīvas ieviešanas īstenošanai bija ļauts ievērot pārejas periodu līdz 2012. gada 31. decembrim.¹⁸

Universiālā pasta pakalpojumu nodrošināšanas nepieciešamība Eiropas Savienībā

Atbilstoši direktīvai 97/65/EK noteikts arī universālā pasta pakalpojuma loks un tā pieejamība.¹⁹ Universālais pasta pakalpojums ir minimālais noteiktas kvalitātes pasta pakalpojumu kopums, kam par pieņemamām cenām jābūt pieejamam visiem lietotājiem Eiropas Savienības dalībvalstu teritorijā neatkarīgi no to ģeogrāfiskās atrašanās vietas. Saskaņā ar Latvijas

14 Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2007/64/EK par maksājumu pakalpojumiem iekšējā tirgū, ar ko groza Direktīvas 97/7/EK, 2002/65/EK, 2005/60/EK un 2006/48/EK un atceļ Direktīvu 97/5/EK (pieņemta 13.11.2007.)//Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.- Nr. 319/1 (2007, 5. decembris).

15 Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2008/6/EK, ar ko Direktīvu 97/67/EK groza attiecībā uz Kopienas pasta pakalpojumu iekšējā tirgus pilnīgu izveidi (pieņemta 20.02.2008.)//Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.- Nr. L 52/3 (2008, 27. februāris).

16 Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 97/67/EK par kopīgiem noteikumiem Kopienas pasta pakalpojumu iekšējā tirgus attīstībai un pakalpojumu kvalitātes uzlabošanai (pieņemta 15.12.1997.)//Eiropas Kopienas Oficiālais Vēstnesis.- Nr. L 15/14 (1998, 21. janvāris).

17 Informatīvais ziņojums par pasta pakalpojumu tirgus liberalizācijas īstenošanu.- http://www.mk.gov.lv/doc/2005/SAMprot_110412.pasts.846.doc.- (Resurss apskatīts 15.12.2013.).

18 Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2008/6/EK, ar ko Direktīvu 97/67/EK groza attiecībā uz Kopienas pasta pakalpojumu iekšējā tirgus pilnīgu izveidi (pieņemta 20.02.2008.)// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.- Nr. L 52/3 (2008, 27. februāris).

19 Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 97/67/EK par kopīgiem noteikumiem Kopienas pasta pakalpojumu iekšējā tirgus attīstībai un pakalpojumu kvalitātes uzlabošanai (pieņemta 15.12.1997.)// Eiropas Kopienas Oficiālais Vēstnesis.- Nr. L 15/14 (1998, 21. janvāris).

Republikas Pasta likuma 27. pantu Latvijā universālā pasta pakalpojuma grozā ietilpst iekšzemes un pārrobežu vēstuļu korespondences sūtījumu - arī ierakstītu un apdrošinātu - savākšana, šķirošana, pārvadāšana un piegāde svarā līdz 2 kilogramiem, iekšzemes un pārrobežu pasta paku sūtījumu (arī apdrošinātu) savākšana, šķirošana, pārvadāšana un piegāde svarā līdz 10 kilogramiem, kā arī pārrobežu pasta paku (tajā skaitā apdrošinātu) piegāde, kuras tiek saņemtas no citām Eiropas Savienības valstīm un kuru svars nepārsniedz 20 kilogramu.²⁰ Saskaņā ar Pasta likuma pārejas nosacījumiem līdz 2014. gada 31. decembrim šajā grozā iekļauti arī abonētās preses piegādes pakalpojumi, kuru radītie zaudējumi sakarā ar visā valstī vienotajiem preses piegādes tarifiem VAS „Latvijas Pasts” tiek kompensēti no valsts budžeta pēc īpaši izrēķinātas formulas.

Pasta tirgus atvēršana Latvijas Republikā

Universālais pasta pakalpojums ir daļa no plašāka Eiropas Savienības direktīvās izmantota jēdziena - universālais pakalpojums. Saskaņā ar Eiropas Savienības normatīvajiem aktiem universālais pakalpojums dalībvalstīs jānodrošina elektronisko sakaru un pasta nozarēs, bet rekomendējošā līmenī - arī elektroenerģijas un gāzes apgādē. Šādi tiek apzīmēti tā saucamie *service of general interest* pakalpojumi, kas vitāli nepieciešami katram valsts iedzīvotājam.²¹ Tāpēc universālā pakalpojuma sniegšanu valsts uzliek kā saistības sabiedrisko pakalpojumu komersantiem - pasta jomā līdz šim VAS „Latvijas Pasts”, paredzot finansiālu kompensāciju par to neosegtajiem izdevumiem.

Attīstoties konkurencei - pamatā lielākajās valsts pilsētās - un dažādu iemeslu dēļ samazinoties pasta sūtījumu apjomiem, ar nemainīgiem pasta pakalpojumu sniegšanas tarifiem un pastāvīgām izmaksām, kuras nosaka universālā pasta pakalpojuma saistību nodrošināšana, sarūk universālā pasta pakalpojuma sniedzēja ieņēmumi, kas galarezultātā nesedz attiecīgā pakalpojuma izmaksas.

Tāpat zaudējumu rašanos ietekmē universālā pasta pakalpojuma sniedzējam uzliktais pienākums sniegt pasta pakalpojumus par sabiedrībai pieņemamiem tarifiem, kas ir zemāki nekā šo pašu pakalpojumu tarifi, ja tie tiktu sniegti, nepildot universālā pasta pakalpojuma saistības. Starpību starp ieņēmumiem un izdevumiem veido tīrās izmaksas, jo, pildot univer-

20 Pasta likums (pieņemts 04.06.2009.) // Latvijas Vēstnesis.- Nr. 96 (2009, 19. jūnijs).

21 Kļaviņa G. Tapusi universālā pakalpojuma koncepcija.- <http://www.sakarupasaule.lv/main.php3?sub=view&RID=1503>.- (Resurss apskatīts 31.01.2014.).

sālā pasta pakalpojuma saistības, to sniedzējs nevar sniegt šo pakalpojumu atbilstoši tā reālajām izmaksām.²²

Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija ir tā institūcija, kas pasta komersantiem nosaka universālā pasta pakalpojuma saistības, regulamentē šī pakalpojuma apjomu un izveido tajā ietilpstošo pakalpojumu sarakstu. Ar 2010. gada 10. februāra lēmumu Nr. 47 Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija ir noteikusi universālā pasta pakalpojuma saistības VAS „Latvijas Pasts” kā vienīgajam pasta komersantam, kam līdz Pasta likuma spēkā stāšanās brīdim 2009. gada 4. decembrī vienīgajam bija izsniegta individuālā licence universālā pakalpojuma sniegšanai.

Kaut gan jau 2012. gada 31. decembrī beidzās Latvijai pieļautais divu gadu pārejas periods līdz pasta nozares pilnīgi brīva tirgus atvēršanai mūsu valsts teritorijā, 2013. gada janvārī vēl joprojām nebija pieņemti attiecīgie normatīvie akti, kas noteiktu universālā pasta pakalpojuma sniedzēja izvēles kārtību liberalizēta pasta tirgus apstākļos. Latvijas valsts atbildīgās institūcijas nebija spējušas vienoties par nepieciešamo universālā pasta pakalpojuma sniedzēja izvēles procesu un mehānismu, kā šim pakalpojuma nodrošinātājam kompensēt tā sniegšanas radītos zaudējumus.

Atbilstoši Eiropas Parlamenta un Padomes 1997. gada 15. decembra direktīvai 97/67/EK katra dalībvalsts par universālā pasta pakalpojuma sniedzēju var noteikt vienu vai vairākus uzņēmumus.²³ Dažādus universālajā pakalpojumā iekļautos pakalpojumus ir iespējams sadalīt starp vairākiem pakalpojumu sniedzējiem, kā arī noteikt atsevišķus pasta operatorus dažādās valsts teritorijās, taču kopumā valstij ir jānodrošina, ka viss universālais pasta pakalpojums tiek sniegts visā valsts teritorijā.

Brīva pasta tirgus tiesiskā vide - joprojām nesakārtota

Kopš 2008. gada, kad Latvija informēja Eiropas Komisiju par vēlmi atlikt pasta tirgus liberalizāciju līdz 2012. gada 31. decembrim, joprojām, 2014. gada janvārī, nav ar normatīvajiem aktiem pamatota mehānisma universālā pasta pakalpojuma sniedzēja izvēlei, savukārt, par šī pakalpojuma sniedzēja potenciālo zaudējumu kompensēšanas mehānismu atkal atsākušās debates Saeimā, kārtējoreiz „atverot” Pasta likumu. Tajā pašā laikā, līdz ar pasta tirgus liberalizāciju, jau otrreiz ir pagarināts universālā pasta

22 Informatīvais ziņojums par pasta pakalpojumu tirgus liberalizācijas īstenošanu.- <http://www.polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file3520.doc>.- (Resurss apskatīts 15.12.2013.).

23 Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 97/67/EK par kopīgiem noteikumiem Kopienas pasta pakalpojumu iekšējā tirgus attīstībai un pakalpojumu kvalitātes uzlabošanai (pieņemta 15.12.1997.)// Eiropas Kopienas Oficiālais Vēstnesis.- Nr. L 15/14 (1998, 21. janvāris) .

pakalpojumu saistību pārejas periods - šoreiz līdz 2014. gada 31. decembrim, kurā to turpinās sniegt VAS „Latvijas Pasts”.²⁴

Kaut ar lielu novēlošanos, jau pēc pasta tirgus atvēršanas un asām debatēm starp valsts pasta uzņēmumu VAS „Latvijas Pasts”, šī uzņēmuma kapitāla daļu turētāju,²⁵ privātajiem pasta komersantiem, parlamenta un izpildvaras pārstāvjiem, tikai 2013. gada 3. decembrī ir pieņemti attiecīgi Ministru kabineta noteikumi „Par universālā pasta pakalpojuma saistību izpildes tīro izmaksu kompensēšanu”. Patlaban, 2014. gada janvārī, Saeimas Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisijā atsākušās jaunas diskusijas par iespējamu iepriekš kompromisu rezultātā starp pasta tirgū iesaistītajām pusēm panāktā un gan Pasta likumā, gan Ministru kabineta noteikumos jau iestrādātā universālā pasta pakalpojuma sniegšanas radīto zaudējumu segšanas modeļa maiņu.

Atbilstoši Pasta likuma 31.² pantam, uz kuru balstīti arī iepriekšminētie Ministru kabineta noteikumi, universālā pasta pakalpojuma kompensācijas fonda līdzekļus veido pasta komersantu, tajā skaitā universālā pasta pakalpojuma sniedzēja, samaksātā valsts nodeva universālā pasta pakalpojuma saistību izpildes tīro izmaksu kompensēšanai un gadskārtējā valsts budžeta likumā noteiktajā apmērā šim mērķim piešķirtie valsts budžeta līdzekļi.²⁶ Savukārt, no likuma izrietošie Ministru kabineta noteikumi „Par universālā pasta pakalpojuma saistību izpildes tīro izmaksu kompensēšanu” paredz, ka valsts nodeva pasta komersantiem maksājama, izsakot to procentos - 9,23% - no katra komersanta sniegto universālajam pasta pakalpojumam pielīdzināmo pakalpojumu neto apgrozījuma iepriekšējā gadā. Savukārt, Pasta likuma 27.³ pants definē universālajam pasta pakalpojumam pielīdzināmā pakalpojuma jēdzienu - tas ir pasta pakalpojums, kuru sniedz visā Latvijas Republikas teritorijā vai tās daļā, ja tas atbilst vismaz vienam no šādām universālā pasta pakalpojuma vai tā daļas pazīmēm:

- 1) tiek savākti un piegādāti vēstuļu korespondences sūtījumi, kuru svars nepārsniedz 2 kilogramus;
- 2) tiek savāktas un piegādātas iekšzemes pasta pakas, kuru svars nepārsniedz 10 kilogramu;
- 3) tiek piegādātas no trešajām valstīm saņemtās pasta pakas, kuru svars nepārsniedz 10 kilogramu;

24 Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas padomes 27.11.2013. lēmums Nr. 228 Par universālā pasta pakalpojuma saistībām.- <http://www.sprk.gov.lv/uploads/doc/LemumsN228D27112013.pdf>.- (Resurss apskatīts 28.01.2014.).

25 Mudulis E. Grib visu uzkraut privātajiem pasta komersantiem.- <http://www.db.lv/nodokli/grib-visu-uzkraut-privatajiem-pasta-komersantiem-403458>.- (Resurss apskatīts 30.01.2014.).

26 Pasta likums (pieņemts 04.06.2009.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 96 (2009, 19. jūnijs).

- 4) tiek piegādātas no citām Eiropas Savienības valstīm saņemtās pasta pakas, kuru svars nepārsniedz 20 kilogramu.²⁷

Tomēr, iespējams, ka ne pašreiz spēkā esošā Pasta likuma, ne attiecīgo Ministru kabineta noteikumu redakcija nebūs ilgstoša, jo Pasta likums kārtējoreiz tiek skatīts Saeimas atbildīgajā komisijā,²⁸ un tajā iesniegtie priekšlikumi paredz nepieciešamību kompensāciju fondā līdzekļus iemaksāt procentos ne tikai no sniegtā universālajam pasta pakalpojumam pielīdzinātā pakalpojuma apgrozījuma, bet arī no sniegtā universālā pasta pakalpojuma, plānojot iemaksas veidot arī universālā pasta pakalpojuma sniedzējam, tātad šobrīd VAS „Latvijas Pasts”, par paša nodrošināto pakalpojumu, ko ne likums, ne citi normatīvie akti patlaban neparedz.

Latvijai bija atvēlēts pietiekami daudz laika visu nepieciešamo procedūru veikšanai, lai gan normatīvie akti, gan tīri praktiski jautājumi tiktu sakārtoti kvalitatīvā līmenī, saskaņoti ar nozares komersantiem un būtu atrasts vislabākais un Latvijas situācijai atbilstošākais risinājums, pilnībā atverot pasta tirgu. Realitātē atbildīgās valsts pārvaldes institūcijas normatīvo aktu izstrādī sāka pēdējā brīdī, faktiski tikai dažus mēnešus pirms tirgus liberalizācijas sākuma termiņa, bez konsultācijām un pārrunām ar šajā procesā iesaistītajiem komersantiem. Rezultātā tapa nekvalitatīvi priekšlikumi, universālā pasta pakalpojuma sniedzēja izvēles konkurss tika atcelts, termiņi pilnvērtīgai tirgus liberalizācijai atkal pārcelti, bet nepieciešamo normatīvo aktu pieņemšana - iekavējusies. 2014. gada laikā beidzot ir jāvienojas arī par universālā pasta pakalpojuma sniedzēja izvēles mehānismu.

Secinājumi un priekšlikumi

Detalizēta iepazīšanās ar Latvijas Republikas pasta nozari un konkrēti ar VAS „Latvijas Pasts” darbību regulējošajiem normatīvajiem aktiem apliecina, ka pasta nozare ir globāla komercdarbība ar sazarotu struktūru, sarežģītu pārrobežu sadarbības mehānismu un vienlaikus ar ļoti lielu daudzumu nozares darbībai nepieciešamu detaļu, kuru definējums jānosaka normatīvajos aktos. Nozares kopējais regulējums ir atbilstoši sazarots un apjomīgs: sākot ar starptautiskajiem normatīvajiem aktiem, Latvijas Republikas likumiem un beidzot ar daudziem līdz sīkumiem detalizētiem nozares regulējošajiem normatīvajiem aktiem Ministru kabineta noteikumu

27 Noteikumi par universālā pasta pakalpojuma saistību izpildes tīro izmaksu kompensēšanu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1393 (pieņemti 03.12.2013.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 246 (2013, 16. decembris).

28 Politikas kalendārs. Latvija, 2014. gada 27. - 31. janvāris.- <http://bnn.lv/politikas-kalendars-latvija-2014-gada-27-31-janvaris-129168>.- (Resurss apskatīts 30.01.2014.).

veidā. Šī uzņēmuma darbības reglamentācijā iepriekšminētos pasta nozares darbības nosacījumus papildina arī specifiski regulējumi, kas izriet no fakta, ka VAS „Latvijas Pasts” ir valsts kapitālsabiedrība.

Diemžēl jāsecina, ka Latvijas valsts atbildīgās institūcijas, kuru kompetencē un pienākumos ietilpst Latvijas Republikas starptautisko saistību izpilde, četrus gadus laikā kopš Eiropas Komisijas informēšanas par vēlmi atlikt pasta tirgus liberalizāciju līdz 2012. gada 31. decembrim, tomēr faktiski nebija darījušas neko, lai nepieciešamie „mājasdarbi” tiktu veikti, normatīvie akti pieņemti, universālā pasta pakalpojuma sniedzējs izvēlēts un attiecīgais universālā pasta pakalpojuma sniegšanas radīto zaudējumu kompensācijas mehānisms izveidots.

Nākas konstatēt, ka neskaidrība ap pasta tirgu un pasta komersantu neziņa par precīziem nozares darbības principiem Latvijā turpinās jau otro gadu pēc pasta tirgus atvēršanas. Lai gan tirgus liberalizācijas sagatavošanai bija atvēlēti vairāki gadi, visa kustība nepieciešamo normatīvo aktu sagatavošanā sākās novēloti, nedaudz vairāk kā pusgadu pirms tam, kad tirgum jābūt atvērtam un universālā pakalpojuma sniedzējam noteiktam atklāta konkursa veidā.

Konkrēti priekšlikumi secinājumos ietverto apstākļu novēršanai nākotnē. Pirmkārt, ar Ministru kabineta noteikumiem būtu jānosaka precīzi termiņi Latvijas Republikas uzņemto starptautisko saistību ieviešanai nepieciešamo normatīvo aktu sagatavošanai un spēkā stāšanās nodrošināšanai - tiem jābūt deviņiem mēnešiem pirms attiecīgo saistību spēkā stāšanās, kas ļautu šajā procesā iesaistītajām institūcijām, iestādēm, komersantiem u.c. pusēm pilnvērtīgi sagatavoties darbībai jaunajos apstākļos. Otrkārt, sagatavojot normatīvos aktus vai veicot izmaiņas esošajā tiesiskajā regulējumā, kas skar konkrētu uzņēmējdarbības jomu un tajā strādājošos komersantus, ar Ministru kabineta noteikumiem jāparedz nevis rekomendējoša vai iespējama iesaistīto pušu piesaiste normatīvo aktu sagatavošanas procesa gaitā konkrēto nozari uzraugošajā ministrijā vai citā institūcijā, bet gan precīzi noteiktas obligātas konsultācijas ar konkrētās nozares pārstāvjiem, attiecīgi vai nu ar to pārstāvošo nozares organizāciju starpniecību, vai tieši ar pašiem komersantiem, ja nozare ir šaura un tai nav savas profesionālās pārstāvniecības organizācijas.

Ritot jau otrajam gadam liberalizēta pasta tirgus apstākļos, nozarē esošā situācija atbildīgajām institūcijām beidzot būtu jāsakārto, lai precīzus spēles noteikumus un savu vietu industrijā saprastu gan VAS „Latvijas Pasts”, gan privātie pasta komersanti.

**LEGAL REGULATION
OF SJSC LATVIJAS PASTS
IN THE CONTEXT OF MARKET
LIBERALIZATION
STARTING JANUARY 1, 2013**

Keywords: Latvijas Pasts, opening of postal market, postal market liberalization.

Summary

The paper examines and analyzes the legal status of one of Latvia's largest companies both on a Latvian and international scale, with the main goal being determination of the situation in relation to the postal market liberalization starting January 1, 2013, in the united area of the European Union.

The most significant conclusion: 2014 is the second year since the opening of the postal market in the Republic of Latvia, but the legislative framework still has not been put in order to allow fulfilling, in full compliance with the free market requirements, the conditions of the European Union directives arising from the market liberalization – for example, the selection of the universal postal service provider in a tender. In addition, there is no consensus in the political circles or among the postal industry businesses regarding the mechanism of reimbursement of the net costs of the universal postal service, which is evidenced by the Postal Law, which has once again been opened to debate, and by discussions in the Economic, Agricultural, Environmental and Regional Policy Committee of the Saeima.

Liene Vindele

Zinātniskais vadītājs: *Mg. iur. Aigars Sniedzītis*

AUTORTIESĪBAS LATVIJĀ

Atslēgvārdi: *autortiesības, intelektuālais īpašums, intelektuālā darbība, autoratlīdzība.*

Latvijas Republikas Satversmes 113. pantā noteikts: „Valsts atzīst zinātniskās, mākslinieciskās un citādas jaunrades brīvību, kā arī aizsargā autortiesības un patenttiesības.”¹

Mūsdienās, attīstoties jaunākajām tehnoloģijām, sabiedrībai tiek dotas arvien lielākas iespējas izmantot intelektuālo īpašumu. Tomēr intelektuālā īpašuma lietotāji ne vienmēr maksā autoram atlīdzību par izmantoto darbu. Kā norāda Dr. iur. Ingrīda Veikša: „Tā šķiet neapstrīdama patiesība, ka ikvienam būtu jāsaņem atlīdzība par viņa veikto darbu. Tomēr šī aksioma tiek pieņemta kā neapstrīdama līdz tam brīdim, kamēr sākas runa par intelektuālā darba galarezultātā izveidota īpašuma aizsardzību.”

Eiropas Patentu iestādes un Iekšējā tirgus saskaņošanas biroja kopīgi veiktajā pētījumā par intelektuālā īpašuma tiesībām secināts, ka 39% no kopējās Eiropas Savienības (turpmāk tekstā - ES) saimnieciskās darbības nodrošina nozares, kurās plaši tiek izmantotas intelektuālā īpašuma tiesības un kuras ir tiešs darbavietu avots aptuveni 26% no visām darba vietām ES (56 miljoni darbavietu) un 9% netiešs darbavietu avots.²

Mūsdienu tehnoloģiju laikmetā intelektuālā īpašuma autoru tiesību aizsardzība ir viens no sāpīgākajiem jautājumiem. Šodien, ne tikai Latvijā, bet arī visā pasaulē, tiek slēgti mūzikas veikali un video nomas, kas nebūt nenozīmē, ka sabiedrība būtu pārstājusi klausīties mūziku vai skatīties filmas.

Apple dibinātājs S.Džobss atceras: „Jau pašā sākumā, strādājot *Apple*, es atskārtu, ka mēs plaukstam un zeļam, radot intelektuālo īpašumu. Ja cilvēki kopētu un zagtu mūsu programmatūru, mēs bankrotētu. Ja mēs nebūtu pasargāti, mums nerastos motivācija izgatavot jaunu programmatūru vai produktu dizainu. Ja intelektuālā īpašuma aizsardzība izzudīs, tad arī uzņēmumi, kas rada šo īpašumu, vai nu izzudīs, vai arī nekad netiks dibi-

1 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.) 113.pants // Latvijas Vēstnesis. - Nr.43 (1993, 1.jūlijs).

2 Intellectual property rights intensive industries.- http://ec.europa.eu/internal_market/intellectual-property/docs/joint-report-epo-ohim-final-version_en.pdf.- (Resurss apskatīts 23.09.2013.).

nāti. Taču pastāv kāds vienkāršāks iemesls: zagāt nav labi. Zagšana nodara kaitējumu citiem cilvēkiem. Un tā kaitē arī mūsu personībām.”

Tādējādi mūsdienās intelektuālā īpašuma aizsardzību garantējošām institūcijām būtu jā rūpējas, lai sabiedrībai piedāvātā produkta vai izgudrojuma autoram tiktu nodrošināta atlīdzība par tā izmantošanu.

2013. gada 1. augustā Krievijā, vienā no lielākajām pirātisma valstīm pasaulē, tika pieņemts likums par interneta pirātismu. Likums nodēvēts par „Krievijas SOPA („Stop Online Piracy Act”)”, atvieglo tīmekļa vietņu slēgšanu, ja tiek konstatēta saikne ar autortiesību aizsargātu materiālu pirātismu.

Mūsdienu aktuālākā problēma starp intelektuālā īpašuma autoriem un tā lietotājiem ir šo attiecību legalizēšana. Lai gan Latvijā jau kopš 2000. gada 6. aprīļa ir jauns Autortiesību likums un esam atjaunojuši savu līdzdalību Bernes konvencijā, pievienojušies Romas konvencijai, tomēr nereti autortiesību aizsardzība Latvijā tiek uzskatīta par nevajadzīgu un dažreiz pat kaitniecisku nodarbošanos, jo it kā ierobežo indivīda tiesības uz informāciju.³ Tāpēc aktuāli ir radīt alternatīvu, lai no vienas puses cilvēkam būtu iespēja tikt pie lietas ātri, ērti, saņemot labāko kvalitāti un bez nepieciešamības šo lietu zagāt. No otras puses, lai intelektuālā īpašuma autors saņemtu atlīdzību par katru viņa radītā darba izmantošanu, kas būtu pamats jaunu intelektuālā īpašuma darbu radīšanai un iztikai.

Intelektuālais īpašums

Intelektuālais īpašums ir ekskluzīvu tiesību kopums, kas piešķirts intelektuālās jaunrades darbiem. To var iedalīt divās daļās - rūpnieciskais īpašums un autortiesības. Intelektuālais īpašums ir īpašuma tiesību paveids, kas regulē tiesības uz bezķermeniskām lietām - garīgas darbības produktiem, piešķirot īpašniekam monopoltiesības uz šiem garīgas darbības produktiem, kā arī nosaka šo monopoltiesību robežas. Intelektuālo īpašumu var raksturot arī kā tiesības uz lietām, kuras rodas cilvēka intelektuālās darbības rezultātā. Šādas tiesības izpaužas kā aizliegums izmantot kāda cilvēka intelektuālo īpašumu jebkurai citai personai.⁴

Vienota definīcija jēdzienam *intelektuālais īpašums* pasaulē nav noteikta. Konvencijā par Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas dibināšanu 2. pantā noteikts, ka intelektuālais īpašums ietver tiesības uz literāriem, mākslas un zinātniskiem darbiem, izpildītājmākslinieku sniegumiem, fo-

3 Veikša I. Autortiesības un to aizsardzība tiesību aktos.- <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=244266>. - (Resurss apskatīts 01.10.2013.).

4 Rozenfelds J. Intelektuālais īpašums. - Rīga: Zvaigzne ABC, 2004. - 9. lpp.

nogrammām un pārraidēm, izgudrojumiem visās cilvēka darbības jomās, zinātniskiem atklājumiem, dizainparaugiem, preču zīmēm, pakalpojumu zīmēm, komercnosaukumiem un komerciālām norādēm, aizsardzību pret negodīgu konkurenci un visām citām tiesībām, kas rodas intelektuālas darbības rezultātā rūpniecības, zinātnes, literatūras un mākslas jomās.⁵

Latvijas Republikas Civillikumā jēdziens *intelektuālais īpašums* netiek lietots. Civillikuma 814. pantā ir noteikts, ka lietas var būt ķermeņiskas vai bezķermeņiskas un ka bezķermeņiskas lietas ir dažādas personiskas, lietu un saistību tiesības, ciktāl tās ir mantas sastāvdaļas.⁶

Autortiesību jēdziens un to funkcijas

Jēdziens *autortiesības* pastāv divās nozīmēs:

- 1) objektīvā nozīmē - civiltiesību nozare, kas regulē personiskās nemantiskās un mantiskās attiecības, saistītas ar mutiskā, rakstiskā vai citā objektīvā, atkārtotā pieļaujamo formā izpausto zinātnes, literatūras un mākslas darbu izmantošanu;
- 2) subjektīvā nozīmē - personas nemantisko un mantisko tiesību kopums attiecībā uz literatūras, mākslas un zinātnes darbu (autortiesību objektu).

I.Paklone darbā „Autortiesības” norāda, ka „personiskās tiesības, tai skaitā, tiesības uz autorību ir autora dzīves laikā neatsavināmās tiesības”.⁷ Tomēr autore uzskata par pareizu M. Grudulā viedokli, ka vairākas no autora nemantiskām tiesībām (t.sk. tiesības uz autorību) darbojas arī pēc tā nāves, un tādējādi garantē tam pienācīga goda izrādīšanu no sabiedrības puses.⁸ Šī tiesību īpašība liecina par to, ka nemantisko tiesību būtība nav tikai subjektīvās tiesības, bet arī juridisks pienākums visiem sabiedrības indivīdiem ievērot zināmu uzvedības modeli.

Tāpat kā jebkurām tiesībām, autortiesībām ir savas funkcijas, kuras tās pilda sabiedrisko attiecību regulēšanas procesā. Pirmā - attiecībā pret autoru, tiesības nodrošina monopoli uz darba ekonomisko lietošanu, jo tiesību spēkā esamības laikā neviens savā komercdarbībā nedrīkst lietot ar autortiesībām aizsargātu darbu un gūt no tā jebkādu mantisku ienākumu.⁹

5 Konvencija par Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas dibināšanu (pieņemta 14.07.1967.) // Latvijas Vēstnesis. - Nr.56 (2003, 10.aprīlis).

6 Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 841.pants// Valdības Vēstnesis.- Nr.44 (1937, 24.februāris).

7 Paklone I. Autortiesības. - Rīga: AGB, 1997.- 29. lpp.

8 Grudulis M. Ievads autortiesībās. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.- 9. lpp.

9 Turpat.- 18.lpp.

Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģija, izskatot lietu Nr. C3338110 par Autortiesību likuma aizsargāto autortiesību pārkāpšanu, atzīmēja, ka Autortiesību likuma 69. panta 1. daļa nosaka, ja personas vainas dēļ notikusi autortiesību vai blakustiesību objektu prettiesiska izmantošana, autortiesību vai blakustiesību subjekti ir tiesīgi prasīt radītā zaudējuma un morālā kaitējuma atlīdzību. Tāpat arī Tiesu kolēģija uzskatīja, ka tika pārkāptas Autortiesību likuma 68. panta pirmās daļas 4. punkta aizsargātās autortiesības, jo autordarbi tika lejupielādēti bez autortiesību subjekta atļaujas, apejot tehnoloģiskos līdzekļus, kas bija paredzēti, lai ierobežotu vai nepieļautu kādas darbības ar autortiesību objektu. Arī Kriminālprocesa izmeklēšanas gaitā policija konstatēja, ka personas ir veikušas autordarbu neatļautu lejupielādēšanu un šādas darbības ir kvalificējamās pēc Krimināllikuma 148. panta pirmās daļas.¹⁰

Otra tiesību funkcija ir nodrošināt autoram viņa personisko jeb morālo interešu aizsardzību attiecībā uz viņa darbu izmantošanu. Tiesības garantē, ka par konkrētā darba autoru nevarēs atzīt nevienu citu personu, kas nav piedalījies tā radīšanā, līdz ar to nodrošinot nesaraucamu saiti starp autoru un viņa darbu.¹¹

Autortiesībām jāveicina nodarbinātības līmeņa paaugstināšana, radot apstākļus, lai personas būtu ieinteresētas radīt jaunus darbus, tos eksportēt, importēt, attīstīt komercdarbību, kas balstīta uz autortiesību kā komercdarbības objektu un resursu izmantošanu. Attiecībā pret sabiedrību, veidojot normatīvo reglamentāciju, likumdevējam jāievēro interešu sabalansēšanas princips, kas nozīmē, ka sabiedrībai jāgūst viss intelektuālais labums, ko var sniegt autora radītā darba lietošana.¹² Bet šajā gadījumā autora īpašuma tiesības var tikt daļēji ierobežotas. Tā, piemēram, Autortiesību likumā ir noteikti gadījumi, kas ļauj izdarīt vienu darba kopiju. Kā norāda zvērināts advokāts Māris Grudulis: „Ierobežojot autora ekonomisko monopolu, jābūt ļoti uzmanīgam, lai šādi atļauta sabiedrības rīcība nebremzētu vai vispār nepārtrauktu radošos procesus sabiedrībā, no kā varētu ciest gan autori, gan pati sabiedrība.” Autortiesībām ir arī morāla rakstura funkcija, piemēram, piešķirot personai tiesības saukties par autoru vai izgudrotāju.

10 Sabiedrības ar ierobežotu atbildību „xxx” prasība pret A par Autortiesību likuma aizsargāto autortiesību pārkāpšanu, autordarbu prettiesisku izmantošanu, zaudējumu un morālā kaitējuma piedziņu. 08.04.2013. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas spriedums lietā Nr. C3338110.- (Nav publicēts).

11 Grudulis M. Ievads autortiesībās. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.- 18.lpp.

12 Turpat.

Autortiesību aizsardzība

1948. gada 10. decembra Vispārējās Cilvēktiesību Deklarācijas 27. panta 2. apakšpunktā teikts: „Katram cilvēkam ir tiesības uz morālo un materiālo interešu aizsardzību, kas saistītas ar zinātniskajiem, literārajiem vai mākslas darbiem, kuru autors viņš ir.”¹³ Līdz ar to autortiesības ir kļuvušas par pamattiesībām, kuru nodrošināšana un veicināšana ir visu pasaules valstu pienākums.

Autortiesību likumam jānodrošina līdzsvaru starp sabiedrību, kam ir tiesības uz informāciju, izglītību un profesionālo apmācību, lai pilnvērtīgi attīstītu savas intelektuālās spējas, un darbu radītāju personiskajām interesēm. Autoram ir nepieciešama publika, nepieciešams, lai viņu dzirdētu un saprastu.¹⁴

Intelektuālo īpašumu un to tiesību aizsardzību Latvijā reglamentē virkne likumu un Ministru kabineta noteikumu. Kopš 1998. gada 15. oktobra autortiesību aizsardzība tiek garantēta arī Latvijas Republikas Satversmē. Normatīvie akti paredz, ka par autortiesību vai blakustiesību pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums ar likumu aizsargātām personas interesēm, var tik piemērots attiecīgs sods.

Piemēram, Krimināllikuma 148. pants nosaka atbildību par autortiesību vai blakustiesību pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums ar likumu aizsargātām personas interesēm.¹⁵ Tāpat par autortiesību aizsardzības pārkāpumu var sodīt saskaņā ar Administratīvo pārkāpumu kodeksa 155.8. pantu.¹⁶ Savukārt, Kriminālprocesa likuma 125. panta otrajā daļā ietverts fakta legālās prezumpcijas princips attiecībā uz autortiesībām un blakustiesībām vai tiesībām uz preču zīmi.¹⁷ Civilprocesa likumā ir noteikta procedūra, kā nodrošināt to aizsardzības līmeni, ko intelektuālā īpašuma tiesību īpašniekiem paredz materiālās tiesību normas.¹⁸

Autortiesības aizsargā idejas iemiesojumu materiālā formā, taču neaizsargā pašu ideju. Kamēr ideja ir tikai cilvēka galvā vai tiek minēta sarunā

13 Vispārējā cilvēktiesību deklarācija (pieņemta 10.12.1948.)// Latvijas Vēstnesis.- 143/144 (1997, 13.jūnijs)

14 Shēpensa P. Autortiesību kolektīvā pārvaldījuma rokasgrāmata. - Rīga: AKKA/LAA, 2006. - 11. lpp

15 Krimināllikums (pieņemts 17.06.1998.), 148.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.199 (1998, 4.augusts).

16 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 155.pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr.51 (1984, 20.decembris).

17 Kriminālprocesa likums (pieņemts 21.04.2005.), 125.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.74 (2005, 11.maijs).

18 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 250.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.326 (1998, 3.novembris).

ar kādu personu, to autortiesības neaizsargā. Taču tikko šī ideja ir realizēta jebkādā materiālā formā, tā kļūst par darbu, kuru aizsargā autortiesības.¹⁹

Ziemeļu rajona tiesa 2011. gada 15. martā izskatot lietu Nr. C-453/9, norādīja, ka ideja pēc savas būtības ir personas radošuma izpausme, vispārīgs skatījums uz kādas situācijas risinājumu. Tomēr idejai pārsvarā raksturīga vispārinātība, tā tiek detalizēta idejas realizācijas procesā. Savukārt, radoša darba rezultātā, kaut arī darbs paliktu nepabeigts vai pilnībā „nenoslīpēts”, veidojas vienots vesels, kurā (ja tas ir literārs darbs) literārā tekstā ar valodnieciskās izteiksmes līdzekļiem sasaistīts un attīstīts ideju kopums, veidojot vienotu saturu. Tas apstākļi vien, ka kāda atsevišķa ideja vai vairākas kopīga mērķa sasniegšanai radušās idejas ir tikušas fiksētas rakstveidā, nepadara ideju par autora darbu.²⁰

Autortiesības uz autortiesību objektiem ir divējādas: personiskas un mantiskas. Autora personiskās tiesības ir mūžīgas, savukārt, mantiskās tiesības ir terminētas. Autortiesību likums nosaka, ka tās ir spēkā visu autora dzīves laiku un 70 gadus pēc autora nāves. Autoriem, kuru darbi Latvijā bija aizliegti, vai kuru izmantošana no 1940. gada jūnija līdz 1990. gada maijam bija ierobežota, tiek atskaitīti aizlieguma vai ierobežojuma gadi.

Mantiskās tiesības ir autora izņēmuma tiesības izmantot savu darbu jebkurā veidā, kā arī saņemt atlīdzību par darba izmantošanu un atļauju to izmantot. Tās autora dzīves laikā un pēc nāves var iegūt arī citi autortiesību pārņēmēji. Tāpat arī ir noteikts, kādus darbus autortiesības neaizsargā, piemēram, normatīvos un administratīvos aktus, valsts simbolus un zīmes, radio vai televīzijas raidījumos sniegto informāciju par dienas notikumiem, kā arī idejas, metodes un matemātiskās koncepcijas.²¹

Darbus, kuriem beidzies autortiesību termiņš, var brīvi izmantot jebkura persona, ievērojot autora tiesības uz vārdu un darba neaizskaramību. Autoratlīdzība par to netiek maksāta.

Autortiesību pārvaldījuma veidi

Autortiesības var īstenot administrējot tās individuāli vai kolektīvi. Tomēr mūsdienās reti kurš autors var iztikt tikai ar savu autortiesību individuālu administrēšanu. Parasti katra autora mantiskās tiesības tiek realizētas

19 Autortiesības. - <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=244266>. - (Resurss apskatīts 01.10.2013.).

20 Prasība pret XX un SIA „xxx” par autortiesību aizkārumpu, zaudējumu un atlīdzības morālo kaitējumu piedziņu un autora līguma noslēgšanu. 15.03.2011. Ziemeļu rajona tiesas spriedums lietā Nr. C-453/9.- (Nav publicēts).

21 Autortiesību likums (pieņemts 06.04.2000.), 6.pants// Latvijas Vēstnesis. - Nr.148 (2000, 11.maijs).

gan individuāli, gan kolektīvi, izvēloties piemērotāko administrēšanas formu atkarībā no autora darba veida un darba izmantojuma veida.²²

Atšķirībā no individuālās tiesību administrēšanas, kolektīvā administrēšana notiek saskaņā ar autoru pašu apstiprinātajiem kopējiem tarifiem. Tādējādi katrs autors kolektīvā pārvaldījumā par tādu pašu darbu saņem identisku autoratlīdzību kā pārējie autori šajā pašā darbu grupā un izmantojuma veidā.²³

UNESCO ir regulāri mudinājusi ES dalībvalstis, it īpaši attīstītas valstis, organizēt un pilnveidot autoru un citu tiesību īpašnieku tiesību kolektīvo pārvaldījumu kā būtiski svarīgu mūsdienīgas nacionālās autortiesību aizsardzības sistēmas izveides sastāvdaļu, kas efektīvi veicinātu dinamisku kultūras attīstību.²⁴

Latvijā ir divu veidu autoru organizācijas - autortiesību organizācija un profesionālās radošās organizācijas. Autortiesību organizācija strādā ar autoru mantisko tiesību administrēšanu, bet profesionālās radošās organizācijas apvieno autorus ar līdzīgām profesionālām radošajām interesēm. Abas ir nevalstiskas organizācijas.²⁵

Intelektuālais īpašums un autortiesības Eiropas Savienībā

Vienota intelektuālo īpašumtiesību aizsardzības sistēma, sākot ar rūpniecisko īpašumu un beidzot ar autortiesībām un blakustiesībām, ir radošuma un inovāciju pamats ES. Iekšējā tirgus pamatprincipu (preču un pakalpojumu brīvas aprites un brīvas konkurences) ievērošana balstās uz intelektuālā īpašuma standartizāciju Eiropas līmenī. Intelektuālā īpašuma aizsardzību paredz daudzas starptautiskas konvencijas.²⁶

Lai gan intelektuālā īpašuma tiesības regulē dažādi dalībvalstu tiesību akti, tās ir ietvertas arī ES tiesību aktos. Konkrētāk, ES tiesību aktu izstrādes mērķis šajā jomā ir, no vienas puses, saskaņot dažus konkrētus intelektuālā īpašuma tiesību aspektus, un, no otras puses, nodrošināt vie-

22 Autortiesību individuālais pārvaldījums.- http://www.akka-laa.lv/lat/autortiesibas/autortiesibu_kolektivais_un_individualais_parvaldijums/autortiesibu_individualais_parvaldijums/. - (Resurss apskatīts 01.08.2013.).

23 Autortiesību kolektīvais pārvaldījums.- http://www.akka-laa.lv/lat/autortiesibas/autortiesibu_kolektivais_un_individualais_parvaldijums/autortiesibu_kolektivais_parvaldijums/. - (Resurss apskatīts 01.08.2013.).

24 Shēpensa P. Autortiesību kolektīvā pārvaldījuma rokasgrāmata.- Rīga: AKKA/LAA, 2006.- 15. lpp.

25 Mūsu vieta Latvijā.- http://www.akka-laa.lv/lat/par_akka_laa/musu_vieta_latvija/. - (Resurss apskatīts 01.08.2013.).

26 Intelektuālais īpašums.- http://europa.eu/legislation_summaries/internal_market/businesses/intellectual_property/index_lv.htm. - (Resurss apskatīts 01.08.2013.).

notu intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzību visā Eiropas Savienībā, izstrādājot vienotus intelektuālā īpašuma tiesību apliecinājumus Eiropas dokumentus, kā tas tika veikts Kopienas preču zīmes vai Kopienas dizainparauga gadījumā.

Pielāgojot tiesību aktus tehnoloģiju straujajai attīstībai, Eiropas Parlaments un Eiropas Padome 2001. gada 22. maijā pieņēma Direktīvu 2001/29/EK par dažu autortiesību un blakustiesību aspektu saskaņošanu informācijas sabiedrībā. Tā attiecas uz darbu pavairošanas tiesībām, tiesībām uz izziņošanu, publiskošanas un izplatīšanas tiesībām, vienlaikus meklējot taisnīgu līdzsvaru starp tiesību subjektu un trešo personu interesēm.²⁷

Eiropas Komisija ir izvirzījusi mērķi - pēc iespējas efektīvāk harmonizēt intelektuālā īpašuma regulējumu ES, dalībvalstu starpā un arī attiecībā uz trešajām valstīm. Intelektuālā īpašuma jautājuma sakārtošana jeb harmonizācija ir arī būtiska ES iekšējā tirgus efektivitātes veicināšanai.

Autortiesību un blakustiesību aizsardzības līmenim ir jābūt augstam, ņemot vērā to, ka šīs tiesības ir būtiskas intelektuālai jaunradei. To aizsardzība ļauj nodrošināt jaunradei un attīstībai vajadzīgos apstākļus autoru, kultūras nozaru, patērētāju un visas sabiedrības interesēs.²⁸ Tādēļ dalībvalstu tiesību akti nedrīkst radīt pretrunas ar starptautiskām konvencijām.

Secinājumi un priekšlikumi

Autortiesību objekts ir jebkurš autora darbs, kas radies viņa intelektuālas darbības rezultātā, neatkarīgi no tā mākslinieciskās vērtības, izpausmes formas, veida un vērtības.

Autortiesības aizsargā idejas iemiesojumu materiālā formā, taču neaizsargā pašu ideju. Kamēr ideja ir tikai cilvēka galvā vai tiek minēta sarunā ar kādu personu, to autortiesības neaizsargā. Taču, tikko šī ideja ir realizēta jebkādā materiālā formā, tā kļūst par darbu, kuru aizsargā autortiesības.

Satversmē paredzēts, ka valsts aizsargā autortiesības, tomēr Autortiesību likums paredz gadījumus, kad aizsargājamus darbus, pamatojoties uz sabiedrības interesēm, drīkst izmantot bez autoru atļaujas un nemaksājot viņiem atlīdzību, tādā veidā ierobežojot tos kā tiesību īpašniekus. Intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumi rada plašu kaitējumu ekonomikai. Pieņācīga intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzība būtu pamats, lai stimulētu

27 Intelektuālais, rūpnieciskais un komerciālais īpašums.- http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/lv/displayFtu.html?ftuId=FTU_3.2.4.html.- (Resurss apskatīts 01.08.2013.).

28 Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2006/116/EK par autortiesību un dažu blakustiesību aizsardzības termiņiem (pieņemta 12.12.2006.)// Oficiālais Vēstnesis.- L 372, (2006, 27.decembris).- 12.-18. lpp.

inovācijas un kultūru ekonomikā, kas radītu ekonomisko izaugsmi.

Jēdziena *publisks* definīcijas interpretācijas problēmas 2012. gadā radīja vairākus tiesas procesus, raisot sabiedrībā asas diskusijas. Uzskatu, ka jāatrod kompromiss starp sabiedrības interesēm un autoru tiesībām. Tomēr jāņem vērā, ka pārāk plašs un stingrs regulējums var radīt autoratlīdzību samazinājumu. Tādēļ ir jābūt samērīgumam jēdziena *publisks* interpretēšanā un arī samaksas tarifu noteikšanā.

Pētot autortiesības Latvijā un ar to aizsardzību saistītās problēmas, tiek piedāvāti priekšlikumi dažu problēmu risināšanai:

- 1) Tā kā autortiesību pārkāpumi skar personas pamattiesības un pamatbrīvības, svarīgi ir sakārtot tieši šīs tiesību normas un kontrolēt to piemērošanu ikdienā. Piemēram, filmu nozarē Latvijā tiek izmantoti izpildītāju līgumi, kuri bieži vien ir neprasmīgi tulkoti no krievu valodas, neievērojot Latvijas tiesību normas. Iespējams, ka mazinātos praksē radušās kļūdas, ja atbildīgās institūcijas valstī kontrolētu līgumu piemērošanu ikdienā, piemēram, Nacionālais kino centrs arī uzraudzītu filmu nozarē piemērojamo tiesību aktu atbilstību tiesību normām.
- 2) Tāpat aktuāla ir arī autortiesību krimināltiesiskā aizsardzība, jo autortiesību pārkāpumi skar personas pamattiesības un pamatbrīvības. Tādēļ būtu nepieciešams ieviest lielāku kriminālatbildību par intelektuālā īpašuma aizsardzības pārkāpumiem, palielinot sodu vai papildsodus par tiesību ierobežojumiem.

Ņemot vērā to, ka šobrīd Latvijā intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzības jomā nepastāv vienots, koordinēts mehānisms un aizsardzības procesā ir iesaistītas vairākas institūcijas, ir nepieciešams kopīgs un koordinēts darbs intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzībā valstī kopumā.

Intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzība Latvijā būtu vienas valsts institūcijas kompetencē, tādā veidā palielinot iespēju efektīvi cīnīties ar pārkāpumiem, vienlaikus regulāri sekojot attīstības tendencēm pasaulē intelektuālā īpašuma aizsardzības jomā.

Eiropas Patentu iestādes un Iekšējā tirgus saskaņošanas biroja kopīgi veiktajā pētījumā par intelektuālā īpašuma tiesībām pierādīts, ka liela sabiedrības daļa gūst ienākumus, slēdzot autora līgumu, līdz ar to nepieciešama lielāka uzmanība autoru sociālai aizsardzībai. Nepieciešams paredzēt sociālās garantijas intelektuālā īpašuma radītājiem, veicot sociālās iemaksas no autoratlīdzībām. Šobrīd Labklājības ministrija ir sagatavojusi grozījumus normatīvajos aktos. Šie grozījumi paredz noteikt, ka algotā

darba veicējiem noteikti būs jāmaksā valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas no autoratlīdzības. Izvēles iespējas paredzētas, ja persona strādās algotu darbu, bet papildus veiks radošo darbu, tad par šo daļu būs iespējams izvēlēties: maksāt vai nemaksāt valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.

COPYRIGHT IN LATVIA

Keywords: *copyright, intellectual protection.*

Summary

The article discusses the term *intellectual property* and gives a detailed analysis of the term *copyright* and the protection of it not only in the Latvian legislation but also in legislation of the European Union.

The article includes such topics as the concept and functions of copyright, as well as issues related to the protection of copyright. The following subjects of the copyright management are covered: individual and collective copyrights.

Nowadays, due to the development of the modern technologies, people have been continuously increasing the ability to use the intellectual property. However, the users of an intellectual property do not always pay remuneration to authors for their works. Therefore, the intellectual property vesting institutions should make sure that the owner of a certain product or an invention would receive a remuneration for its use by the society.

At the end of this article there are a number of conclusions and recommendations for the protection of copyright in Latvia.

*Zinta Zaļkalne**Zinātniskā vadītāja: Mg. iur. Līga Mizovska*

BŪVNICĪBAS PROCESA UZSĀKŠANAS TIESISKĀ REGLAMENTĀCIJA

Atslēgvārdi: būvniecība, būvniecības tiesības, būvniecības iecere, projektēšanas un arhitektūras uzdevums, būvprojektēšana, būvatļauja.

Pamatdokumenti, kas nosaka būvniecības procesa uzsākšanu Latvijas Republikā, ir Būvniecības likums,¹ Vispārīgie būvnoteikumi,² Civillikums,³ Teritorijas attīstības plānošanas likums,⁴ Latvijas būvnormatīvi, Latvijai saistoši starptautiskie līgumi, citi saistošie likumi un normatīvie akti, t.sk. pašvaldību saistošie noteikumi.

2013. gada 9. jūlijā Latvijas Republikas Saeimā tika pieņemts jauns Būvniecības likums, kas spēkā stājas 2014. gada 1. februārī. Iepriekšējais - 1995. gadā pieņemtais likums paredzēja sarežģītu lēmumu pieņemšanas procedūru. Jaunais Būvniecības likums pēc būtības ir pavisam mūsdienīgs būvniecības regulējums, kas būtiski uzlabos un efektīvīzēs būvniecības procesu. Būvniecības nozare ir viena no nozīmīgākajām valsts tautsaimniecībā un viens no uzņēmējdarbības atbalsta instrumentiem, tāpēc šī likuma pieņemšana veicinās arī valsts ekonomikas izaugsmi, kā arī investoru piesaisti.⁵

To, kā jaunais būvniecības regulējums uzlabos būvniecības procesu, rādīs laiks, bet pašlaik valda bažas, kā sasaistīt esošos normatīvos aktus ar jauno kārtību un kā strādāt šajos pārmaiņu laikos. Lai pēc jaunā Būvniecības likuma stāšanās spēkā nerastos neatbilstības ar pārējiem saistītajiem likumdošanas aktiem, jau tagad būtu jāuzsāk lielāki vai mazāki precizējumi 17 likumos, 29 Latvijas būvnoteikumos (LBN), 47 Ministru kabineta noteikumos, kā arī no jauna jāizstrādā Vispārīgie būvnoteikumi un desmit Speciālie noteikumi.⁶

1 Būvniecības likums (pieņemts 10.08.1995.)// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr.20 (1995, 19. oktobris).

2 Vispārīgie būvnoteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.112 (pieņemti 01.04.1997.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.88 (1997, 4.aprīlis).

3 Civillikums (pieņemts 28.01.1937.)// Valdības Vēstnesis.- Nr.41 (1937, 20.februāris).

4 Teritorijas attīstības plānošanas likums (pieņemts 13.10.2011.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.173 (2011, 2. novembris).

5 Saeima galīgajā lasījumā pieņem jaunu Būvniecības likumu.- <http://saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21165-saeima-galigaja-lasijuma-pienem-apjomigas-izmainas-buvniecibas-regulejuma.-> (Resurss apskatīts – 11.07.2013.).

6 Straume M. Vai Latvijas valsts ir to pelnījusi?.- <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/martins-sraume-vai-latvijas-valsts-ir-to-pelnijusi.d?id=43464347.-> (Resurss apskatīts 12.07.2013.).

Būvniecības procesa uzsākšanas tiesiskā reglamentācija tika pēfīta mazstāvu dzīvojamās mājas jaunbūvei Ķekavas novadā, kurai būvprojekts izstrādājams vienā stadijā - tehniskais projekts un būvēšana veikta par personīgajiem finanšu līdzekļiem.

Būvniecības iecere

Ķekavas novada pašvaldības būvvalde, ar mērķi informēt būvēt gribētājus, mājas lapā izvietojusi informāciju,⁷ kuru ieteicams ņemt vērā pirms būvniecības uzsākšanas procesa plānošanas. Pirms zemes gabala apbūves plānošanas ieteicams veikt arī ģeotehnisko izpēti, lai spētu noteikt kāda pamatne būs topošajai dzīvojamai mājai. Ģeotehniskais plāns būs nepieciešams arī būvprojekta izstrādei. Būtiski arī izvērtēt situāciju ar ārējiem inženierkomunikāciju tīkliem (elektroapgādi, ūdensvada - kanalizācijas sistēmu, gāzes apgādes sistēmu) un cik reāli ir pieslēgties tīkliem, lai tos izmantotu. Pirms plānot apbūvi, vēlams noskaidrot vai zemes gabalam ir apgrūtinājumi (elektrolīnijas, servitūti utt.), aizsargājamās zonas (dabas liegumi, purvi, pļavas, ezeri utt.).

Lai uzsāktu būvniecības procesu un varētu sākt būves projektēšanu, ir nepieciešams saņemt no vietējās pašvaldības būvvaldes dokumentu - plānošanas un arhitektūras uzdevumu (turpmāk - PAU)⁸, kas ir pamats būvprojekta izstrādāšanai un tajā noteiktas prasības zemes gabala plānojumam un apbūvei, kā arī inženierkomunikāciju izbūvei ārpus zemes gabala robežām.⁹ PAU nedod tiesības uzsākt būvdarbus.¹⁰ Lai saņemtu šo dokumentu, būvētājam saskaņā ar Vispārīgajiem būvnoteikumiem jāierosina būvniecība, iesniedzot būvvaldē būvniecības iesniegumu - uzskaites karti. Lai gan būvniecības iesnieguma forma apstiprināta Vispārīgo būvnoteikumu 1. pielikumā, tomēr Ķekavas novada pašvaldības būvvalde ir pārkāpusi savas kompetences robežas un to grozījusi,¹¹ pievienojot iesniegumam būvvaldes logo, mazos burtus aizstājusi ar lielajiem, dokumentā nav iekļauts termins *zemes lietotājs*, tādējādi pārkāpjot Ministru kabineta kā augstāk stāvošas institūcijas apstiprinātu veidlapu.

7 Būvvaldes informācija par būvniecības iecerēm.- <http://www.kekava.lv/pub/index.php?id=268.-> (Resurss apskatīts 18.06.2013.).

8 Vispārīgie būvnoteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.112 (pieņemti 01.04.1997.), 2.pielikums// Latvijas Vēstnesis.- Nr.88 (1997, 4.aprīlis).

9 Turpat.- 19.punkts.

10 Turpat.- 40.punkts.

11 Ķekavas pašvaldības būvvaldes veidlapas. Būvniecības/būves nojaukšanas iesniegums-uzskaites karte.- <http://www.kekava.lv/uploads/filedir/paujaunveidlapa2013.pdf.-> (Resurss apskatīts 25.11.2013.).

Būvniecības iesniegumam pievieno tā formā prasītos dokumentus. Viens no tiem ir situācijas plāns, t.i. uz zemes robežu plāna brīvā formā tiek atzīmēts, kur atradīsies dzīvojamā māja dabā. Jāatzīmē, ka būvvaldē iesniedzamas tiesību apliecināšanu dokumentu kopijas, uzrādot oriģinālu. Vēl jāmin, ka iesniedzama arī zemes robežu plāna kopija.

Saskaņā ar Vispārīgo būvnoteikumu 31. punktu kā viens no būvniecības ierosinātajiem var būt nekustamā īpašuma nomnieks. Interesanti ir tas, ka būvniecības iesniegumā - uzskaites kartē - netiek prasīti nomnieka tiesības apliecinājoši dokumenti. Turklāt Būvniecības likuma 1. panta 7. punkta definīcijā kā *būvētājs* netiek minēts nekustamā īpašuma nomnieks. Tomēr, saskaņā ar Būvniecības likuma 11. panta pirmo daļu, zemes gabalu var apbūvēt tā īpašnieks vai cita persona, kas noslēgusi līgumu ar attiecīgā zemes gabala īpašnieku. Tātad nomnieks, uzrādot attiecīgu līgumu, var ierosināt būvniecību, lai arī nepilnīgi izstrādātas būvniecības iesnieguma - uzskaites kartes veidlapā tas netiek prasīts.

Lai Ķekavas novada pašvaldības būvvalde kvalitatīvi un savlaicīgi spētu izskatīt būvniecības iesniegumu un pieņemt pamatotu lēmumu, būvvaldē izstrādāts iekšējs dokuments - Būvniecības ieceres izskatīšanas protokols, kuru aizpilda pašvaldības speciālisti atbilstoši savai kompetencei, izvērtējot iecerētās būvniecības atbilstību normatīvo aktu prasībām.

Vispārīgo būvnoteikumu 42.¹ punkts paredz, ka būvvalde kopā ar PAU izsniedz arī tehniskos un īpašos noteikumus, tomēr Vispārīgo būvnoteikumu 43.¹ punkts nosaka un PAU veidlapas 4. nodaļā ir piezīme, kas paredz, ka būvvalde pieprasa noteikumus, ja tas noteikts attiecīgās jomas normatīvajos aktos. Jāmin vēl noteikumu 52. punkts, kas uzdod būvvaldei par pienākumu izsniegt PAU un tajā norādīt nepieciešamos tehniskos noteikumus un citus dokumentus, kas būtu jāsaņem pašam pasūtītājam.

Praksē būvvalde tikai pieprasa pasūtītājam, tātad - PAU tikai norāda, kādi tehniskie noteikumi nepieciešami, bet to saņemšanu organizē pasūtītājs un rezultātā būvvalde neizpilda Vispārīgo būvnoteikumu 42.¹ punkta prasības par tehnisko noteikumu izsniegšanu, bet izpilda 43.¹ un 52. punkta, kā arī PAU 4. nodaļas piezīmes prasības par noteikumu pieprasīšanu.

Savukārt, Vispārīgo būvnoteikumu 46. punkts nosaka, ka pasūtītājs var pieprasīt, lai par attiecīgu samaksu būvvalde 30 (trīsdesmit) darbdienų laikā pieprasa no attiecīgajām institūcijām, kā arī apkopo un izsniedz kopā ar PAU noteikumu 2. pielikuma 3. un 4. nodaļā minētos dokumentus, t.i. inženierkomunikāciju pieslēgšanās tehniskās prasības, kā arī valsts un pašvaldību institūciju tehniskos noteikumus. Vispārīgo noteikumu 42.¹ punkts

par to, ka būvvaldei tehniskie noteikumi jāizsniedz, var tikt piemērots, bet tikai gadījumā, ja to pieprasa pasūtītājs. Šai gadījumā tiek aizmirsts par inženierkomunikāciju tehniskajām prasībām, kuras minētais punkts nenosaka būvvaldei izsniegt kopā ar PAU. Tādējādi pasūtītājam kopā ar būvniecības iesniegumu vajadzīgs vēl viens iesniegums - pieprasījums būvvaldei pieprasīt no institūcijām, apkopot un izsniegt kopā ar PAU attiecīgos noteikumus. Tāds dokuments praksē nav ticis iesniegts.

Ja pasūtītājs pieprasa būvvaldei izsniegt tehniskos noteikumus, tad rodas neskaidrības arī par termiņu ievērošanu būvvaldei, izskatot un izsniedzot PAU. Kā jau minēju, PAU izsniedzams 10 (desmit) darbdienu laikā pēc būvniecības iesnieguma saņemšanas un reģistrēšanas. Pieslēgšanās inženierkomunikācijām tehniskās prasības un tehniskos noteikumus attiecīgās institūcijas sagatavo un izsniedz 15 (piecpadsmit) darbdienu laikā pēc rakstiska pieprasījuma saņemšanas, to nosaka Vispārīgo būvnoteikumu 42. punkts. Savukārt, 46. punkts paredz, ka būvvalde 30 (trīsdesmit) dienu laikā pieprasa no institūcijām dokumentus, ja pasūtītājs to pieprasījis. Tātad būvvalde nespēs iekļauties 10 (desmit) darbdienu izpildes termiņā PAU izsniegšanai.

Turklāt, ja būvvaldei pasūtītāja uzdevumā jāpieprasa tehniskie noteikumi no valsts un pašvaldību institūcijām, nav noregulēta tehnisko noteikumu saņemšanas apmaksas kārtība starp pasūtītāju, būvvaldi un tehnisko noteikumu izsniedzēju, jo noteikumu par valsts nodevu par būvprojektēšanai nepieciešamo tehnisko un īpašo noteikumu saņemšanu valsts un pašvaldību institūcijās¹² 5. punkts nosaka, ka no nodevas maksāšanas valsts un pašvaldību institūcijas ir atbrīvotas.

Praksē būvvalde izsniedz PAU, kurā nosaka inženierkomunikāciju īpašniekus un institūcijas, kurās būvniecības ierosinātajam jāsaņem attiecīgie dokumenti konkrētā būvprojekta izstrādei. Katrs tehnisko nosacījumu izsniedzējs tehniskās prasības un īpašos noteikumus nosaka atbilstoši savai kompetencei.

Runājot par to, ka kopā ar PAU būvvalde izsniedz arī zemes robežu plānu un situācijas plānu, būtu jāsaprot, ka būvvalde nesagatavo šos dokumentus. Tā izsniedz jeb atgriež vai nu jau pasūtītāja iesniegtos plānus, vai to kopijas. Praktiski minētie dokumenti netiek izsniegti kopā ar PAU. Pamatojums ir tāds, ka situācijas plāns ir būvniecības ierosinātāja iesniegts dokuments kopā ar būvniecības iesniegumu. Kā jau iepriekš minēju, uz zemes robežu plāna būvniecības ierosinātājs attēlo, kur un kā nekustamajā īpašumā tiks izvietota iecerētā jaunbūve, kas veido būvvaldei priekšstatu

12 Noteikumi par valsts nodevu par būvprojektēšanai nepieciešamo tehnisko un īpašo noteikumu saņemšanu valsts un pašvaldību institūcijās: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.131 (pieņemti 10.02.2009.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.27 (2009, 18.februāris).

par iecerēto būvniecību. Te jāpiebilst, ka situācijas plāns būvvaldei būtu jāatgriež, jo būvniecības ierosinātajam tas jāiesniedz projektētājam pirms būvprojektēšanas uzsākšanas.

PAU ir procesuāls starplēmums ar būtisku ietekmi,¹³ kas ir apstrīdams un pārsūdzams.¹⁴ Kaut arī PAU pats par sevi nav lēmums ar galīga noregulējuma raksturu, tomēr tas ietekmē būtiskas būvniecības ierosinātāja tiesības vai tiesiskās intereses būvniecības procesa ietvaros un atbilstoši Administratīvā procesa likuma 1. panta trešās daļas 3. punktam¹⁵ rada pamatu PAU uzskatīšanai par starplēmumu, kurš skar būtiskas personas intereses, tādēļ pielīdzināms administratīvajam aktam. Atšķirībā no trešajām personām, kuras tieši var skart tikai faktiskā būvniecība jeb to atļaujošs lēmums, pašu būvniecības ierosinātāju tas var būtiski ietekmēt uzreiz.¹⁶

Pēc būvniecības iesnieguma izskatīšanas būvvalde var pieņemt lēmumu atteikt izsniegt PAU. Vispārīgo būvnoteikumu 38. punkts nosaka, ja no būvvaldes saņemts atteikums izsniegt PAU, tad būvniecības ierosinātājs ir tiesīgs lūgt attiecīgo pašvaldību pārskatīt šo lēmumu. Ja būvniecības ierosinātāju neapmierina pašvaldības lēmums, to var iesniegt izskatīšanai tiesā. Pašvaldības būvvaldes atteikums izsniegt PAU uzskatāms par administratīvu aktu.¹⁷

Būvprojektēšana

Vispārīgo būvnoteikumu 55. punkts paredz vispārīgu saturu projektēšanas uzdevumam, kas paredzēts vispārīgiem gadījumiem visā būvniecī-

- 13 Plānošanas un arhitektūras uzdevuma tiesiskā daba; zaudējumu atlīdzināšana administratīvajam aktam pielīdzināma starplēmuma atcelšanas gadījumā. 17.02.2012. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā Nr. A42690108 SKA – 301/2012./10.punkts.- <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/departament3/2012/301-ska-2012.doc>.- (Resurss apskatīts 03.09.2013.).
- 14 Administratīvā lieta par Plānošanas un arhitektūras uzdevuma atcelšanu. 13.11.2012. Administratīvās rajona tiesas Rēzeknes tiesu nama spriedums lietā Nr. A420601311(A-02397-12/42), 13.punkts.- http://www.tiesas.lv/files/AL/2012/11_2012/13_11_2012/AL_1311_raj_A-02397-12_42.pdf.- (Resurss apskatīts 03.09.2013.).
- 15 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.)// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr.23 (2001, 13.decembris).
- 16 Plānošanas un arhitektūras uzdevuma tiesiskā daba; zaudējumu atlīdzināšana administratīvajam aktam pielīdzināma starplēmuma atcelšanas gadījumā. 17.02.2012. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā Nr. A42690108 SKA – 301/2012., 10.punkts.- <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/departament3/2012/301-ska-2012.doc>.- (Resurss apskatīts 03.09.2013.).
- 17 Administratīvā lieta par Plānošanas un arhitektūras uzdevuma atcelšanu.- 13.11.2012. Administratīvās rajona tiesas Rēzeknes tiesu nama spriedums lietā Nr. A420601311(A-02397-12/42), 13.punkts.- http://www.tiesas.lv/files/AL/2012/11_2012/13_11_2012/AL_1311_raj_A-02397-12_42.pdf.- (Resurss apskatīts 03.09.2013.).

bas jomā. Būvnormatīva „Mazstāvu dzīvojamās mājas” 10. punkts¹⁸ sniedz vispārīgo nosacījumu izklāstu jau konkrētāk, norādot nepieciešamo informāciju attiecībā uz mazstāvu dzīvojamām mājām.

Mazstāvu dzīvojamām mājām būvprojektu izstrādā vienā - tehniskā projekta stadijā, ko apliecina arī būvnormatīva „Mazstāvu dzīvojamās mājas” 13. punkts. Tehniskā projekta sastāvu un tajā ietveramo informāciju nosaka Vispārīgo būvnoteikumu 89. punkts un būvnormatīva „Mazstāvu dzīvojamās mājas” 14. punkts. Šīs prasības jāaplūko kopā ar būvnormatīvu „Būvprojekta saturs un noformēšana”,¹⁹ kas nosaka prasības būvprojekta teksta lapu saturam un noformēšanai. No Vispārīgo būvnoteikumu 102. punkta var secināt, ka nepieciešams izstrādāt trīs būvprojekta oriģinālus. Tomēr būvnormatīvā „Būvprojekta saturs un noformēšana” parādās termins *kopija* un te tiek radīts apmulsums - vai ir jāizstrādā trīs oriģināli, vai viens oriģināls un divas būvprojekta kopijas ar saskaņojumu oriģināliem. Ņemot vērā šo normatīvo aktu pieņemšanas laikus, redzams, ka priekšroka dodama būvnormatīvam.

Būvprojekta akcepts un būvatļauja

Būvprojekta akcepts ir viens no lēmumiem, kas tiek pieņemts būvatļaujas izsniegšanas procesā un kas pats par sevi nerada nekādas saistošas galīga rakstura tiesiskas sekas (proti, nedod tiesības uzsākt būvniecību). Līdz ar to būvprojekta akcepts atzīstams par starplēmumu būvatļaujas izsniegšanas administratīvajā procesā un nav pārsūdzams tiesā atsevišķi no administratīvā procesa galīgā lēmuma (būvatļaujas).²⁰ Būvvalde rakstisku lēmumu sākotnēji pieņem iekšēja dokumenta formā - tehniskā projekta izskatīšanas apgaitas lapā, kur ir tehniskā projekta izvērtējums un tā beigu daļā - būvvaldes vadītāja lēmums akceptēt vai neakceptēt projektu. Būvprojekta akceptu apliecina ar sarkanu zīmogu uz būvprojekta ģenerālpplāna rasējuma lapas. Pēc tehniskā projekta izvērtēšanas un lēmuma pieņemšanas, pasūtītājs ar vēstules starpniecību tiek informēts par būvprojekta akceptu un nepieciešamību saņemt atpakaļ divus būvprojekta oriģināleksemplārus.

18 Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 209-09 „Mazstāvu dzīvojamās mājas”: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.1000 (pieņemti 01.09.2009.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.146 (2009, 15.septembris).

19 Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 202-01”Būvprojekta saturs un noformēšana”: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.370 (pieņemti 14.08.2001.), 3.punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr.119 (2001, 17.augusts).

20 Par lēmuma, ar kuru akceptēts būvprojekts, tiesisko dabu.- 15.03.2006. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta Lēmums Lietā Nr. SKA – 123.- <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2006-hronologiska-seciba/>-(Resursus skatīts 05.09.2013.).

Būvprojekta akcepta atteikums atzīstams par administratīvo aktu, jo liedz tiesības turpināt pretendēt uz būvatļaujas saņemšanu un līdz ar to tam ir galīgā lēmuma raksturs.²¹ Būvvaldes atteikumu akceptēt būvprojektu pasūtītājs var iesniegt pārskatīšanai attiecīgajā pašvaldībā. Ja pasūtītāju neapmierina pašvaldības lēmums, to var pārsūdzēt tiesā.²²

Akceptētā tehniskā projekta derīguma termiņš ir 2 (divi) gadi, ja būvdarbi nav uzsākti. Būvvalde pagarina akceptētā tehniskā projekta derīguma termiņu vēl uz 2 (diviem) gadiem, ja būvvaldē ir saņemts attiecīgs pasūtītāja iesniegums minētā būvprojekta akcepta derīguma termiņa laikā. Būvprojekta akcepta derīguma termiņu var pagarināt tikai vienu reizi.²³ Uzskatu, ka Vispārīgo būvnoteikumu 110. punkta regulējums ir neprecīzs. Proti, būvdarbus var uzsākt tikai pēc būvatļaujas saņemšanas, jo akceptēts būvprojekts nedod tiesības uzsākt būvdarbus. Bez būvatļaujas veikta būvniecība ir patvaļīga.

Būvatļaujai tiek noteikts derīguma termiņš un kopējais tā ilgums var būt 8 (astoņi) gadi, pie tam būvniecības pārtraukums, kas ilgāks par gadu, jāreģistrē būvvaldē. Šim regulējumam nav būtiska pielietojuma, ja vien tas netiek traktēts sekojoši: ja netiek pieprasīta būvatļauja, akceptētā tehniskā projekta derīguma termiņš ir 2 (divi) gadi. Respektīvi, tehniskais projekts būs derīgs, ja būvatļauja tiks pieprasīta 2 (divu) gadu laikā pēc būvprojekta akcepta. Ja būvatļauja 2 (divu) gadu laikā netiek pieprasīta, tad šī termiņa ietvaros var lūgt pagarināt akceptēto būvprojektu.

Pēc būvprojekta akcepta saņemšanas pasūtītājs būvvaldē iesniedz būvatļaujas pieprasījumu²⁴ tās saņemšanai.²⁵ Nav saprotams, kāpēc būvvaldē iesniedzams arī akceptēts būvprojekts,²⁶ ja akceptētā būvprojekta viens eksemplārs jau tiek glabāts būvvaldē saskaņā ar Vispārīgo būvnoteikumu 102. punktu. Uzskatu, ka 116. punkta 2. apakšpunktā nepieciešams pievienot piebildi - „ja kopš būvprojekta akcepta tajā bijušas kādas izmaiņas”. Kopā ar būvatļaujas pieprasījumu iesniedzami arī zemes gabala īpašuma tiesības vai lietošanas tiesības un apbūves tiesības apliecinājoši dokumenti. Būvatļaujas pieprasījuma veidlapā ir precizējums, no tā izriet, ka minētie

21 Par lēmuma, ar kuru akceptēts būvprojekts, tiesisko dabu. 15.03.2006. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta Lēmums Lietā Nr. SKA – 123. - <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2006-hronologiska-seciba/>.- (Resurss skatīts 05.09.2013.).

22 Vispārīgie būvnoteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.112 (pieņemti 01.04.1997.), 104. punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr.88 (1997, 4.aprīlis).

23 Turpat.- 110. punkts.

24 Turpat.- 4.¹ pielikums.

25 Turpat.- 105. punkts.

26 Turpat.- 116. punkts.

dokumenti iesniedzami, ja tie ir mainījušies, jo kopš būvniecības iesnieguma būvvaldē var paiet ilgs laiks un iespējams, ka šajā laikā notikušas kādas izmaiņas. Jāatzīmē, ka iesniedzamas dokumentu kopijas, uzrādot oriģinālus.

Apdrošinātāja izsniegtu civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas polises kopiju saskaņā ar Būvniecības likuma 41. pantu un Noteikumiem par civiltiesiskās atbildības obligāto apdrošināšanu būvniecībā²⁷ būvētājs iesniedz kopā ar būvatļaujas pieprasījumu.²⁸ Jāpiebilst, ka Būvniecības likumā, no vienas puses, 34. panta otrā daļa nosaka „[...] atbildība apdrošināma, turklāt uz laiku, kamēr tiek veikti būvdarbi”. No otras puses, likums sniedz iespējamās atkāpes, respektīvi, 35. pants nosaka, „[...] līgumu noslēdz uz vienu gadu [...] katru gadu atjaunojot vai noslēdzot to no jauna [...]”. Būvdarbus var veikt būvatļaujas derīguma termiņa laikā, kas var būt no 1 (viena) līdz 8 (astoņiem) gadiem. Apdrošināšanas līgumam jābūt noslēgtam uz visu būvatļaujā pieprasīto derīguma termiņu. Tātad apdrošināšanas līgums slēdzams uzreiz uz būvatļaujas derīguma termiņa laiku. Tomēr iespējamā atkāpe dod iespēju līgumu atjaunot katru gadu, ja tas nav noslēgts uz visu būvatļaujas derīguma termiņu. Ja būvatļauja tiek pieprasīta uz 8 (astoņiem) gadiem, tad būvatļaujas pieprasījumam var pievienot apdrošināšanas līgumu tikai par 1 (vienu) gadu, bet var noslēgt arī uzreiz uz visu būvatļaujas derīguma termiņa laiku. Protams, netiek izslēgts gadījums, ka būvniecība šo 8 (astoņu) gadu laikā tiek pārtraukta. Tomēr ir svarīgi, ka atbildība apdrošināma tik ilgi, kamēr būvdarbi tiek veikti. Būvuzņēmēja vai būvētāja civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas esamību uzrauga būvatļaujas izsniedzējs jeb būvvalde.²⁹

Būvatļauju izsniedz uz pasūtītāja pieprasīto laiku, kas nevar būt mazāks par vienu gadu. Kopējais būvatļaujas derīguma termiņš nedrīkst pārsniegt maksimālo būvdarbu veikšanas ilgumu - 8 gadi, kā to nosaka Vispārīgo būvnoteikumu 120.¹ punkts. Pēc tam būve jānodod ekspluatācijā. Būvdarbi, kuri tiek veikti pēc tikko minētā termiņa, ir patvaļīga būvniecība, to paredz noteikumu 120.³ punkts. Maksimālo būvdarbu veikšanas ilgumu

27 Noteikumi par civiltiesiskās atbildības obligāto apdrošināšanu būvniecībā: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.454 (pieņemti 28.06.2005.), 23.punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr.101 (2005, 30.jūnijs).

28 Vispārīgie būvnoteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.112 (pieņemti 01.04.1997.), 116.punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr.88 (1997, 4.aprīlis).

29 Būvniecības likums (pieņemts 10.08.1995.), 40.pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr.20 (1995, 19.oktobris); Noteikumi par civiltiesiskās atbildības obligāto apdrošināšanu būvniecībā: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.454 (pieņemti 28.06.2005.), 21.punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr.101 (2005, 30.jūnijs).

nosaka no būvatļaujas izsniegšanas dienas (skat. Vispārīgo būvnoteikumu 120.² punktu), ieskaitot arī laiku, kad būvdarbi tika pārtraukti, bet izņemot laiku, kurā būvatļaujas darbība atcelta vai apturēta Vispārīgajos būvnoteikumos noteiktajos gadījumos. Būvatļaujai jābūt derīgai visā būvdarbu gaitā, kā arī līdz būves pieņemšanai ekspluatācijā. Būvatļauja uzskatāma par nederīgu, ja tai ir beidzies derīguma termiņš, tā ir anulēta, atcelta vai tās darbība ir apturēta.

Būvatļaujas termiņu pagarināt nav iespējams, ja sasniegts maksimālais būvdarbu veikšanas ilgums - 8 (astoņi) gadi, kaut arī būvdarbi vēl veicami. Būvniecību regulējošie normatīvie akti nenosaka rīcību šādā situācijā. Tāpēc, ja būvi nav iespējams pabeigt, būvniecības iniciatoram vajadzēs pieņemt lēmumu, ko darīt ar objektu - to pārdot vai būvniecību pabeigt. Ja šāda būve termiņā netiek pabeigta, Ķekavas novada pašvaldības būvvalde var pieņemt lēmumu par būves klasificēšanu kā vidi degradējošu, sagruvušu vai cilvēku drošību apdraudošu un pēc šāda lēmuma spēkā stāšanās būvētajam iespējams piemērot attiecīgu nodokļu likmi.³⁰ Jāatzīmē, ka ekspluatācijā nenodotās būves apliek ar nekustamā īpašuma nodokli saskaņā ar likumu „Par nekustamā īpašuma nodokli”.³¹

Savukārt, ja būvdarbi vēl nav uzsākti būvatļaujas derīguma termiņa laikā, tad saskaņā ar Vispārīgo būvnoteikumu 108. punktu nepieciešama būvprojekta atkārtota saskaņošana un akceptēšana, kas veicama tādā pašā kārtībā kā sākotnējā saskaņošana, ņemot vērā jau esošo PAU, kura derīguma termiņš, visticamāk, būs jāatjauno laika notecējuma dēļ.

Būvatļauja ir administratīvs akts. Tā stājas spēkā ar brīdi, kad tā paziņota adresātam un būvdarbus var sākt uzsākt uzreiz pēc būvatļaujas spēkā stāšanās. Būvatļauju vai atteikumu to izsniegt likumā noteiktajā kārtībā var apstrīdēt vai pārsūdzēt mēneša laikā, skaitot no dienas, kad būvatļauja vai atteikums izsniegt būvatļauju stājās spēkā, kā to paredz Būvniecības likuma 30.² panta pirmā daļa.

Būvdarbi bez būvatļaujas klasificējami kā patvaļīga būvniecība un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 152. panta otrajā daļā³² par to ir paredzēts sods.

30 Par nekustamā īpašuma nodokļa aprēķināšanas kārtību Ķekavas novadā 2013.gadā: Ķekavas novada Domes Saistošie noteikumi Nr.2/2013.- http://kekava.lv/uploads/filedir/saist_not/2013/sn_2_nodokli_2013.pdf.- (Resurss apskatīts 09.09.2013.).

31 Par nekustamā īpašuma nodokli (pieņemts 04.06.1997.)// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr.13 (1997, 3.jūlijs).

32 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.)// Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr.51 (1984, 20.decembris).

Secinājumi un priekšlikumi

Būvniecības iesniegumu - uzskaites karti nepieciešams pilnveidot, norādot arī nepieciešamību pēc nomnieka tiesību apliecinājošiem dokumentiem, un turpmāk izvairīties no dažādo terminu ieviešanas un to atšķirīgajiem skaidrojumiem, kuri jau ir likumā un Ministru kabineta noteikumos, bet tajā pašā laikā rada neskaidrības.

Būvniecības iesnieguma - uzskaites kartes forma apstiprināta Vispārīgo būvnoteikumu 1. pielikumā, tomēr Ķekavas novada pašvaldības būvvalde ir pārkāpusi savas kompetences robežas un to grozījusi.

Ķekavas novada pašvaldības būvvalde, ievērojot Būvniecības likuma 7. panta 1.¹ daļu, publicē pašvaldības interneta vietnē informāciju par saņemto būvniecības iesniegumu, akceptēšanai iesniegto būvprojektu, kā arī būvatļaujas pieprasījumu.³³

Pēc vairākkārtīgiem novērojumiem tika konstatēts, ka būvvaldē netiek ievērots informācijas publicēšanas termiņš - 3 (triju) darba dienu laikā no dokumenta saņemšanas dienas, kā arī publikācijas nesniedz informāciju par pieņemtajiem lēmumiem - t.i. izsniegt/atteikt PAU, akceptēts/noraidīts būvprojekts, izsniegta/atteikta būvatļauja. Par pieņemtajiem lēmumiem tiek norādīts tikai to izpildes datums. Skaidri redzams, ka būvvalde neizpilda Būvniecības likuma 7. panta 1.² daļas prasības. No tā izriet, ka trešās personas netiek laicīgi informētas par pieņemtajiem lēmumiem un nav iespējama savlaicīga pieņemto lēmumu apstrīdēšana.

Ķekavas novada būvvaldes Nolikums apstiprināts 2009. gada 22. decembrī³⁴ un ir pielīdzināts Ministru kabineta Būvvaldes paraugnolikuma ieteikumiem.³⁵ Ministru kabineta ieteikumi līdz ar jaunā Būvniecības likuma stāšanos spēkā 2014. gada 1. februārī zaudē spēku un cerams, ka līdz ar jaunā likuma spēkā stāšanos būvvalde pārskatīs spēkā esošo nolikumu.

Netika gūts apliecinājums, ka Būvniecības ieceres izskatīšanas protokols un Tehniskā projekta izskatīšanas apgaitas lapa ir pašvaldības administrācijas akceptētas formas. Rezultātā, protokolu aprites kārtība, kā arī to aktualizēšana un glabāšana, nav noteikta. Tā kā balstoties uz šiem protokoliem, tiek pieņemti attiecīgi lēmumi, ieteicams šos dokumentus integrēt būvvaldes nolikumā un noteikt to aprites kārtību.

33 Ķekavas novada būvvaldes lēmumi.- <http://kekava.lv/pub/index.php?id=1360>.- (Resurss apskatīts 25.11.2013.).

34 Ķekavas novada būvvaldes nolikums: Ķekavas novada pašvaldība. 22.12.2009.- (Nav publicēts).

35 Būvvaldes paraugnolikums: Latvijas Republikas Ministru kabineta ieteikumi Nr.2 (pieņemti 25.06.1997.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.167/168 (1997, 1.jūlijs).

No vienas puses, Vispārīgie būvnoteikumi paredz būvvaldei pienākumu izsniegt tehniskos noteikumus, bet, no otras puses, būvvaldei ir tiesības tos pieprasīt arī no būvniecības iniciatora. Savukārt, vēl ir trešā puse, kad pasūtītājs var prasīt no būvvaldes tehniskos noteikumus.

Vispārīgajos būvnoteikumos nepieciešams veikt sekojošus labojumus: 42.¹ punktu izslēgt, jo noteikumu 35. punkts jau nosaka, ka tiek izsniegts PAU. 43.¹ punktā arī ir norādīts, ka būvvalde pieprasa tehniskos noteikumus. Savukārt PAU ir norāde, kādi tehniskie noteikumi jāsaņem pasūtītājam no tehnisko noteikumu izsniedzējiem. 46. punktā vajag izslēgt formulējumu „pasūtītājs var pieprasīt”.

Būvniecības likuma 11. panta ceturtdaļa nosaka, ka pašvaldības lēmumu var pārsūdzēt tiesā. Te rodas neskaidrība par šī regulējuma pielietojumu - konkrēti nav noteikts, kādu lēmumu var pārsūdzēt tiesā un nav izprotama šī regulējuma būtība un nepieciešamība, jo, ņemot par pamatu Administratīvā procesa likuma 76. panta otro daļu, administratīvo aktu var apstrīdēt iestādē vai uzreiz pārsūdzēt tiesā. Turklāt PAU un būvatļaujas veidlapā ir norāde - „[...] var apstrīdēt Administratīvā procesa likuma noteiktajā kārtībā”. Arī būvvaldes atteikumā izsniegt PAU ir norādes atbilstoši Administratīvā procesa likumam. Ieteikums - izslēgt Būvniecības likuma 11. panta ceturto daļu.

Tehniskajā projektā ietveramās informācijas uzskaitījums Vispārīgos būvnoteikumos un būvnormatīvā „Mazstāvu dzīvojamās mājas” atšķiras. Tehniskajā projektā ietveramās informācijas apjoms jānodrošina saskaņā ar būvnormatīvu, kas ir speciālā norma attiecībā pret Vispārīgo būvnoteikumu prasībām, ar kurām paredzēts regulēt vispārīgu būvniecības procesu kārtību.

Ieteikums - Vispārīgajos būvnoteikumos noteikt, ka konkrētām būvēm tehniskā projekta saturu nosaka attiecīgie būvnormatīvi atbilstoši projektējamās būves apjomam un klasifikācijai.

Vispārīgo būvnoteikumu 110. punkts nosaka, ja būvdarbi nav uzsākti, akceptētā tehniskā projekta derīguma termiņš ir 2 (divi) gadi. Šis punkts būtu izsakāms sekojošā redakcijā - „ja netiek pieprasīta būvatļauja, izvērstā skīču projekta vai akceptētā tehniskā projekta derīguma termiņš ir 2 (divi) gadi”.

Vispārīgo būvnoteikumu 116. punkts pieprasa iesniegt akceptētā būvprojekta vienu eksemplāru būvatļaujas saņemšanai. Nav saprotams, kāpēc tas jāiesniedz, ja akceptētā būvprojekta viens eksemplārs jau tiek glabāts būvvaldē saskaņā ar Vispārīgo būvnoteikumu 102. punktu.

Nepieciešams pievienot piebildi 116. punkta 2. apakšpunktā - „ja kopš būvprojekta akcepta tajā bijušas kādas izmaiņas”.

Civiltiesiskās atbildības apdrošināšanas līgumam ir jābūt noslēgtam uz visu būvatļaujā pieprasīto derīguma termiņu jeb uz laiku, kamēr tiek veikti būvdarbi. Te iespējama atkāpe, kas dod iespēju noslēgt apdrošināšanas līgumu uz gadu un katru līgumu atjaunot. Tādējādi būvētājam pašam jāseko līdz līguma atjaunošanai un būvvaldei jāuzrauga tā esamība visā būvniecības laikā.

Lai gan Administratīvā procesa likuma 47. un 48. pants nosaka, ka termiņu var pagarināt pirms noteiktā termiņa beigām, norādot termiņa nokavējuma attaisnojošus iemeslus, tomēr secināms, ka būvatļauju var pagarināt tikai spēkā esošās būvatļaujas derīguma termiņa laikā ar nosacījumu, ka uzsākti būvdarbi un uzrādīti nepieciešamie dokumenti, kā arī ņemot vērā, ka būvatļauju drīkst pagarināt maksimālā termiņa robežās, kas ir 8 (astoņi) gadi.

Vispārīgo būvnoteikumu 102. punktā būtu jāprecizē sekojoša informācija - „trīs būvprojekta eksemplārus, noformētus saskaņā ar būvnormatīvu ”Būvprojekta saturs un noformēšana”” un „glabāšana tiek nodrošināta saskaņā ar šajā būvnormatīvā noteikto kārtību”. Savukārt, būvnormatīva ”Būvprojekta saturs un noformēšana” 3. punktā jāprecizē teksts - „glabāšana tiek nodrošināta pēc triju būvprojekta eksemplāru akcepta būvvaldē”.

Pētot būvniecības procesa uzsākšanas tiesisko reglamentāciju, rodas priekšstats, ka būvniecības tiesības būtu jānostiprina kā tiesību nozare ar sekojošiem priekšmetiem: būvniecības ieceres izstrāde, projektēšana, būvdarbi. Vairākas būvniecības uzsākšanas posma prasības tiek skatītas kop-sakarā ar citiem regulējumiem.

LEGAL REGULATION OF THE START OF CONSTRUCTION PROCESS

Keywords: *construction, construction law, construction intention, design and architectural task, development of building design, construction permit.*

Summary

Construction law affects every human being and humanity as a whole. The construction industry as a whole is regulated by a number of laws and regulations.³⁶ In construction of low-rise residential buildings, requirements of at least 30 (thirty) regulations must be complied with. Legal framework of construction currently consists of laws and regulations adopted in different time periods. Finally the long-expected new Law on Construction has been adopted, which meets the contemporary requirements and under which amendments will be made in a number of Cabinet Regulations and the construction norms.

The purpose of the author is to study the existing legal regulation of the start of construction process of low-rise residential buildings, identify and analyze legal problems and offer possible solutions.

In the article the author examines different aspects that must be taken into account at the start of the building process by those willing to build, as well as explains and promotes awareness of existing legal regulatory requirements, starting from construction intentions and ending with construction permits.

The article consists of an introduction and three chapters, divided into successive and interrelated phases of starting the construction process: construction intention, development of building design and approval of building design and issue of construction permit. The final part contains conclusions and proposals for solutions of the existing issues.

36 Ekonomikas ministrija. Normatīvo aktu saraksts. - <http://em.gov.lv/em/2nd/?cat=30233>. - (Resurss apskatīts 29.11.2013.). [Ministry of Economics. List of Laws and Regulations]. - (The resource was viewed on 29.11.2013.).

JURIDISKĀS KOLEDŽAS IZDEVUMI

Mācību līdzekļi

1. Levits E. Eiropas Savienības tiesību principi un to ieviešana Latvijā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 78 lpp.
2. Tauriņš G. Politika. 1.daļa: Politoloģijas pamati.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 368 lpp.
3. Tauriņš G. Politika. 2.daļa: Politikas filozofija.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 516 lpp.
4. Kļiedere I. Lietišķā informātika: Metodiskais materiāls. – Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 40 lpp.
5. Stucka A. Administratīvo tiesību pamati: Lekciju kurss.- Rīga : Juridiskā koledža, 2002.- 116 lpp.
6. Tauriņš G. Politika. 3.daļa: Politiskās domas vēsture.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2002.- 592 lpp.
7. Kļiedere I. Microsoft ACCESS 2000: Datu bāzes veidošana piemēros.- Rīga : Juridiskā koledža, 2003.- 115 lpp.
8. Stucka A. Ievads administratīvajās tiesībās un administratīvā procesa tiesībās.- Rīga : Juridiskā koledža, 2003.- 167 lpp.
9. Deksnis E.B. Eiropas Savienības institūcijas: Shēmas un palīgmateriāli Juridiskās koledžas studentiem studiju kursā „Eiropas tiesības”.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 43 lpp.
10. Eiropas tiesības.– Rīga : Juridiskā koledža , 2004.- 388 lpp.
11. Sniedzītis A. Metodiskais materiāls civilprocesā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 84 lpp.
12. Kļiedere I. Lietišķā informātika. – Rīga: Juridiskā koledža, 2005.- 154 lpp.; il.
13. Stucka A. Administratīvās tiesības.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 209 lpp.
14. Studiju kursa palīgmateriāls: Lietvedība (Lietišķā komunikācija).- Rīga: Juridiskā koledža, 2005.- 88 lpp.
15. Kļiedere I. Lietišķā informātika.- 2., papildin.izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 185 lpp.; il.
16. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2.sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795).- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 408 lpp.
17. Eiropas tiesības.- 2., papildin. izd.- Rīga : Juridiskā koledža , 2007.- 627 lpp.

18. Kļiedere I. Lietišķā informātika.- 3.izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 185 lpp.; il.
19. Mizovska L. Metodiskais materiāls lietu (īpašuma) tiesībās.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 76 lpp.
20. Mekša R. Metodiskie norādījumi konstitucionālajās tiesībās.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 82 lpp.
21. Bolis J. Mediācija.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 121 lpp.
22. Kļiedere I. Lietišķā informātika.- 4., papildin.izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 212 lpp.; il.
23. Deksnis E.B. Lisabonas līgums un Eiropas Savienības konstitucionālie pamati.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 153 lpp.
24. Kļiedere I. Lietišķā informātika.- 5., atk. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 212 lpp.; il.
25. Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums.- Rīga: Juridiskā koledža, 2009.- 23 lpp.
26. Stucka A. Administratīvās tiesības.- 2., pārstr. un papildin. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2009.- 352 lpp.
27. Krogzeme H. Finanšes un kredīts.- Rīga: Juridiskā koledža, 2010.- 412 lpp.
28. Tauriņš G. Profesionālas politikas konjunktūra.- Rīga; Štutgarte: Juridiskā koledža, 2011.- 224 lpp.
29. Tauriņš G. Demokrātija bez tautas.- Rīga; Štutgarte: Juridiskā koledža, 2012.- 142 lpp.
30. Tauriņš G. Demokrātijas nākotne.- Rīga; Štutgarte: Juridiskā koledža, 2013.- 143 lpp.

Juridiskās koledžas organizēto konferenču materiāli

1. Tiesību jaunrades un piemērošanas problēmas: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 74 lpp.
2. Tiesību teorijas un vēstures, justīcijas iestāžu darbības aktuālās problēmas: Ziņojumi studentu pirmajā zinātniskajā konferencē 2001. g. 19. maijā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 70 lpp.
3. Politika un tiesības: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2002.- 90 lpp.
4. Aktuālas tiesību problēmas Latvijā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2002.- 107 lpp.
5. Aktuālas tiesību problēmas: Absolventu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2003.- 96 lpp.
6. Politics and Law in the Context of the European Integration: Proceedings of the international conference, 15-16 February 2003.- Riga: Baltic Centre for Strategic Studies; Latvian Academy of Sciences; Law College; Latvian Lawyer`s Association, 2003.- 237 p.
7. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 73 lpp.
8. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 79 lpp.
9. Pirmais gads Eiropas Savienībā: Aktuālas komerczinību, personālvadības un tiesību problēmas: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga : Juridiskā koledža, 2005.- 66 lpp.
10. First Year in the European Union: Current Legal Issues. Proceedings of the international conference 29-30 April 2005.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; Law College, 2005.- 464 p.
11. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2006.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 319 lpp.
12. Third Year within the European Union: Topical Problems in Management of Economics and Law. Proceedings of the International Conference, 27-28 April 2007.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2007.- 344 p.
13. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2008.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 240 lpp.

-
14. The Fifth Year as European Union Member States: Topical Problems in Management of Economics and Law. Proceedings of the International Conference, 8-9 May 2009.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2009.- 416 p.
 15. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2010.- Rīga: Juridiskā koledža, 2010.- 176 lpp.
 16. The Seventh Year as European Union Member States: Economics, Politics, Law. Proceedings of the International Conference, 6-7 May 2011.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Baltic Centre for Strategic Studies; Riga Stradiņš University; College of Law, 2011.- 376 p.
 17. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2012.- Rīga: Juridiskā koledža, 2012.- 196 lpp.
 18. The Baltic States in the European Union: ten years as Member States. Proceedings of the International Conference, 25-26 April 2014.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; Riga Stradiņš University; College of Law.- 2014.

Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2014.

ISSN 1691-5992

Izdevējs SIA „Juridiskā koledža”

Iespiests apgādā „Mantojums”